

MİMARLIK PLANLAMA VE TASARIM ALANINDA ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRMELER

MAYIS, 2021

CİLT II

EDİTÖR
DOÇ. DR. H.BURÇİN HENDEN ŞOLT

YAZARLAR
NEZİHAT KÖŞKLÜK KAYA
MELİKE SELCAN CİHANGİROĞLU
AHMET ÇİLEK
YELDA KORKMAZ
SELÇUK SAYIN
GÖKÇE NUR AYKAÇ
ALİ KÜÇÜK
ÇİĞDEM KILIÇASLANDENİZ

ELİF ÖZDOĞLAR
ÇAĞRI YALÇIN
AYSUN ÇELİK ÇANGA
DİBA ŞENAY
AYBİKE YENEL
MÜGE BAHÇECİ
GÜLHİS DUYGUN GÜRKIVRAK
MERVE ÇETİNKAYA SÖNMEZ
ELMAS ERDOĞAN

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç T asarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı
Editörler / Editors • Doç. Dr. H. Burçin Henden Şolt
Birinci Basım / First Edition • © Mayıs 2021
ISBN • 978-625-7793-96-4

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit Apt.
No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

Mimarlık Planlama ve Tasarım Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler

Cilt II

EDİTÖR

DOÇ. DR. H.BURÇİN HENDEN ŞOLT

gece
kitaplığı

İÇİNDEKİLER

Bölüm 13

GOTİK DÖNEMDE TAŞ YAPI GELENEĞİNDE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR

Nezihat KÖŞKLÜK KAYA 1

Bölüm 14

MEKAN TİPOLOJİLERİNE GÖRE ATRİUM MEKANLARININ İNCELENMESİ

Melike Selcan CİHANGİROĞLU 15

Bölüm 15

BİTKİSEL TASARIMDA GÖRSEL ESTETİK KALİTESİNİN BELİRLENMESİ: RENK VE FORM ÖĞELERİ

Ahmet ÇİLEK..... 41

Bölüm 16

NANOTEKNOLOJİK MALZEMELERİN YAPI SEKTÖRÜNDE KULLANIMI

Yelda KORKMAZ & Selçuk SAYIN 57

Bölüm 17

ENDÜSTRİ KENTLERİNİN ERKEN MİMARLIK YAPILARI LOFTLAR

Gökçe Nur AYKAÇ 81

Bölüm 18

AYDIN KENTİ, KÜLTÜR - SANAT SOKAĞI ÖRNEĞİNDE, YAYALAŞTIRILMIŞ SOKAKLARIN MEKÂNSAL ANALİZİ

Ali KÜÇÜK & Çiğdem KILIÇASLAN DENİZ..... 109

Bölüm 19

BİR ENTELEKTÜEL OLARAK PEYAMÎ SAFA VE FATİH-
HARBİYE ROMANI ÜZERİNDEN İSTANBUL ŞEHİR HAFIZASI

Elif ÖZDOĞLAR & Çağrı YALÇIN 133

Bölüm 20

KORUNAN ALANLARDA TURİZM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR
PEYZAJ PLANI ÖNERİSİ: SALDA GÖLÜ VE ÇEVRESİ

Aysun ÇELİK ÇANGA & Diba ŞENAY 155

Bölüm 21

BİR SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÖRNEĞİ: LETOON DÜNYA
MİRASI ALANI'NDAKİ ESKİ KÖY EVLERİNİN YENİDEN
İŞLEVLENDİRİLEREK KULLANILMASI

Aybike YENEL & Müge BAHÇECİ 185

Bölüm 22

TÜRKİYE'DE YENİ KIRSAL MEKÂNIN ELEŞTİREL ANALİZİ

Gülhis Duygun GÜRKIVRAK 211

Bölüm 23

TARİHİ KÜLTÜREL ÇEVRE KORUMADA ALTERNATİF
YAKLAŞIMLAR KAPSAMINDA EKOMÜZELER

Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ & Elmas ERDOĞAN 237

Bölüm 13

GOTİK DÖNEMDE TAŞ YAPI GELENEĞİNDE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR

Nezihat KÖŞKLÜK KAYA¹

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı, nezihat.koskluk@deu.edu.tr, ORCID ID 0000-0002-2124-3314

GİRİŞ

Gotik, 12-16. yüzyıllarda görülen ve Fransa’da doğan bir mimari üsluptur. En güçlü ifadesini büyük kilise ve katedrallerde bulmuştur. İç ve dışın çok zengin bir şekilde dekore edildiği bu yapılarda temel özellik, yükseklik ve dikey hatlardır. Üslubun diğer karakteristik özellikleri, sivri kemer, kaburgalı tonoz ve dayanma (payanda) kemerleridir. Böylece yük aktarma prensibi ile geleneksel taş yapının hafifletildiği Gotik dönemde, küçük açıklıklı masif duvarlar yerlerini büyük pencereci şeffaf ve aydınlık duvarlara bırakmıştır. Denilebilir ki, Gotik mimarlık strüktür ve süsleme bağlamında geleneksel taş yapıcılığını değiştirmiştir.

Gotik’in geleneksel taş yapılarından ne öğrenebiliriz? Bu kapsamda ele alınan çalışma, Gotik mimarinin strüktür ve süsleme bağlamında geleneksel taş yapı geleneğine ve doğal taş kullanımına getirdiği yenilikleri tanıtmaktadır.

Ortaçağ sanatının son evresi olan Gotik, düşey etkiyi kuvvetlendiren dikey hatlar üzerine kurulmuştur (Hasol, 2008; Lloyd, 1971; Turani, 2000). Bu dönemde Tanrı aşkı ve göğe yükselme çabası ile görkemli dini yapılar yapılmıştır. Gotik mimaride ilk kez kullanılan kaburgalı tonoz, dayanma ayakları (kontrforlar) ve dayanma kemerlerinden (payanda kemerleri) oluşan sistem ile geleneksel taş yapı hafifletilerek, çok yüksek ve şeffaf yapılar inşa edilmiştir. Gotik yapıcılar, taşın malzeme olarak sağladığı imkanların biçim yönünden sanıldığı kadar sınırlı olmadığını göstermişlerdir (Kuban, 1998).

Gotik’in klasik döneminde yapılan çok yüksek katedrallerde pencere ve süs kullanımı artar. Özellikle Geç Gotik’te yapı adeta dantelsi bir hal alır. Gotik katedraller, taşıyıcıların dışarıdan algılandığı, bu dönemde geliştirilen vitray tekniği ile kutsal kitaptan öykülerin resmedildiği ve tüm ışığın içeri alındığı narin yapılardır.

Büyük kent katedralleri, doğal taşın kullanımı konusunda yaratıcı çalışmaların yapıldığı yapılar olmuştur. Bu kapsamda ele alınan çalışmanın amacı, Gotik mimarinin doğal taş kullanımına ve taş yapı yapma geleneğine getirdiği yenilikleri irdelemektir. Bu doğrultuda örnekleme yönteminden hareketle konu tartışılmakta ve sonuçta doğal taş kullanımının bir dönem üzerinden değerlendirilmesine yönelik bir çerçeve oluşturulmaktadır.

GOTİK MİMARİ VE DÖNEMİN DOĞALTAŞ KULLANIMINA VE TAŞ YAPI GELENEĞİNE GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Gotik'in çıktığı yer Kuzey Fransa'da Sens, Reims ve Rouen piskoposluklarıdır (Germaner, 1997; Pirenne, 2008). Rönesans yazarları ve sanatçıları, Yüksek ve Geç Ortaçağ'ın, Gotik fatihlerin barbarca yaptıkları sanat denemeleri olduğunu ve antik mimarlığı yok ettiğini söylerler. Bu dönemde Avrupa mimarlığı, Klasik Antik döneme karşı bir kutup oluşturur. Yapısal ve biçimsel mantık, 12. yüzyılda yeni bir estetik yaratır (Müller ve Vogel, 2012).

Gotik dönemde dinsel düşünce ve Tanrı'ya ulaşma çabası hakim olduğu için, en ileri mimari tasarım ve teknolojiye sahip olan yapılar kilise tarafından yaptırılmıştır. Avrupa mimarlığında önemli yer tutan ve genellikle yapımları yıllarca süren çok sayıda katedral inşa edilmiştir (Turani, 2000).

Kentkatedrali aynı zamanda Aziz Thomas Aquinas'ın "Summa Theologica" adlı dini yapıtının fiziksel bir anlatımı ve Klasik mantıkla Hristiyan inancının ifadesidir (Roth, 2002). Bu bağlamda, dini düşünce mimaride somutlaşmıştır. Katedraller, Ortaçağ'ın tarihsel koşullarının, toplumsal psikolojisinin ve Tanrı odaklı yaşamının anıtsal ifadeleridir: "Katedral Tanrı'nın eviydi, bu ifade sıradan bir şey değil korku dolu bir gerçeklik olarak anlaşılıyordu. Ortaçağ insanı yaşamının her yönünü etkileyen doğaüstüyle birlikte yaşıyordu" (Roth, 2002: 393'den; Simson, 1962).

Gotik mimari doğal taş kullanımına ve taş yapı geleneğine önemli yenilikler getirmiştir. Romanesk dönemin duvar kitleli yapısı Gotik dönemde bölümlenmeli yapıya dönüşmüştür (Şekil 1a, Şekil 1b).

Şekil 1a. Seu d'Urgell Katedrali, İspanya, Romanesk Dönem

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Romanesque_architecture

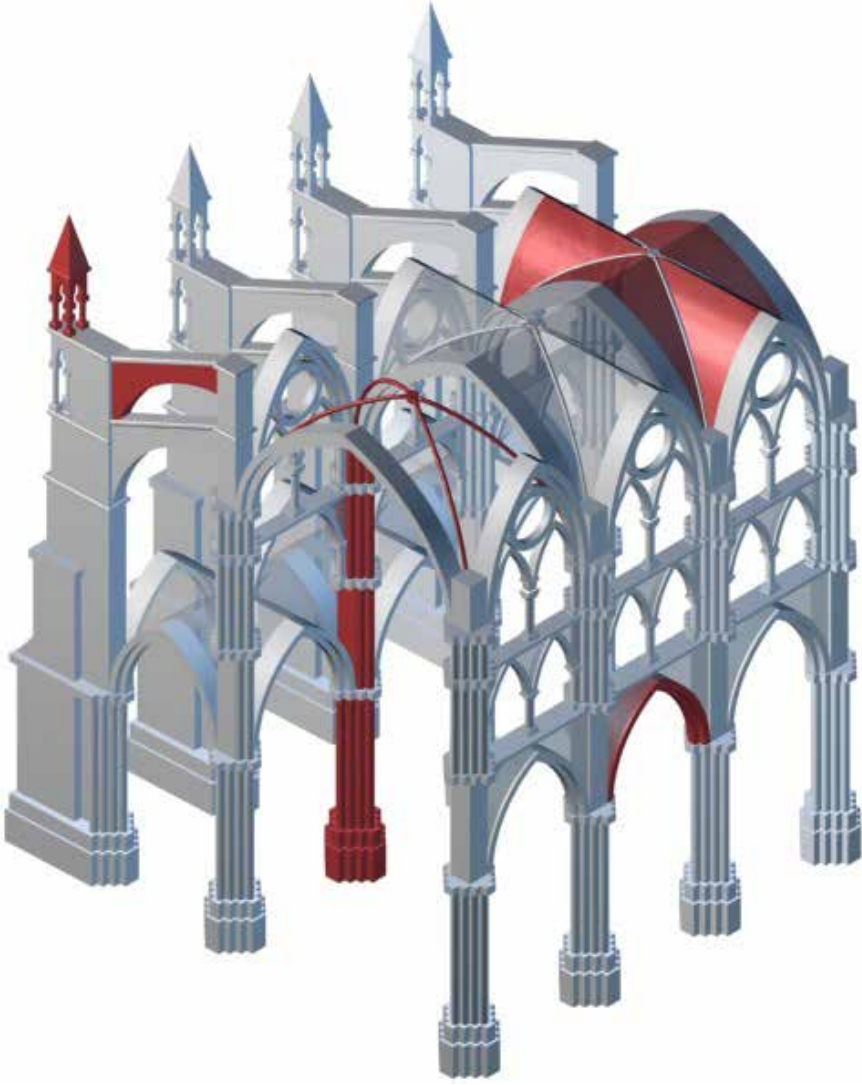

Şekil 1b. Gotik'in en önemli katedrallerinden biri olan Paris'teki Notre Dame Katedrali, Fransa

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Notre_Dame_de_Paris

Dolayısıyla Gotik mimari, taş yapı geleneğini özellikle strüktürel anlamda değiştirmiştir. Büyük kent katedralleri, doğal taşın kullanımı konusunda yenilikçi yapılardır. Bu yenilik, dört ögenin bir araya getirilmesiyle olmuştur (Hasol, 2008) (Şekil 2):

- Kaburgalı tonoz,
- Dayanma ayakları (kontrforlar),
- Dayanma (payanda) kemerleri,
- Sivri kemerler.

Şekil 2. Gotik strüktür diyagramı

Kaynak: <https://richardxthripp.thripp.com/category/essays/>

Tüm bu sisteme “dayanma sistemi” denmektedir. Bu sistem ile yük aktarılarak düşeyde yükselen bol pencereli yapılar inşa edilebilmiştir. Dayanma ayakları ve dayanma kemerleri Antik dönemden beri bilinmekle birlikte, Gotik dönemde bir iskeleye dönüşür, duvarları dışarıdan destekler ve aynı zamanda yapı kitlesinin biçimini belirler. Gotik dönemin bölümlenmiş yapısı, mekânı çevreleyen duvarı taştan bir iskeleye dönüştürür. Yapı, tonozlardan gelen düşey yük ile güçlü yüklemelerle karşılaşırken payandalar ona destek olur (Müller ve Vogel, 2012).

Gotik kilise mekanında, düşey taşıyıcı ve yük arasındaki karşıtlık optik olarak görülemez. Daha açık bir anlatımla, Antik dönemin düşey taşıyıcı yük mimarlığına karşı Gotik düzen yerçekimini ortadan kaldırmaya çalışır ve düşey taşıyıcılar ile yük arasındaki karşıtlığı optik olarak yok ederken bununla yapı kütlelerini açıkça görülebilen güç diyagramlarına böler. Duvar, taşıyıcı ve kitle niteliğini yitirir. Kısmen şeffaf yüzeylere ve sadece mekanı kapatan statik bir iskeleye dönüşür. Bütün biçimler yerçekimine karşı yükselir gibi görünürler. Mekan, sürekli bir hareketle dolu ve sınırları zor kavranır gibi durur (Müller ve Vogel, 2012).

Gotik yapılar, göğe yükselen hatları ile çok dinamik ve canlıdır. Göğe yükselme çabası ile her katedral bir öncekinden daha yüksek ve daha görkemli inşa edilmiştir (Gimpel, 2004).

Gotik mimarlar, egemen olan bazilika tipi içinde yeni mekan anlayışlarını gerçekleştirirler. Yükseltilmiş orta nef istenen düşeyleştirmeye ve ışık girişinin çoğaltılmasına olanak sağlar. Giderek büyüyen camlardan oluşan pencere alanları mekanın etkisini belirler. Bunlardan geçerek gelen ışık, yükselen Gotik kutsal mekanın yüksek nef duvarının iskele yapısını kendiliğinden aydınlanan duvara dönüştürür. Gotik kutsal mekanlar esrarengiz-akıl dışı niteliklerini, pencerelerden havanın ve günün durumuna göre değişen yoğunlukta parlayarak gelen renkli ışıklara borçludur. Duvarların bir iskelet dokusuna dönüşmesi, özellikle bu ışığın etkisi ile olur. Erken Gotik döneminin sivri uçlu ve dairesel kemerli pencereleri, ilke olarak Romanesk dönem pencerelerinden farklı değildir; önceleri duvar içinde bırakılmış birer boşlukturlar. Duvarın gelişen ayaklarla hafifletilmesi, boşlukların büyümesine veya bir kemerli pencere altında çok sayıda sivri uçlu pencere açılması gibi pencere gruplarının oluşumuna yol açar. Cam mimarlığına geçiş, Yüksek Gotik döneminin başlaması ile gelişir. Gotik dönemde, pencerelerin yapım alanına orantısı tamamen ters olur. Romanesk dönem kiliselerinde bu orantı 1:10 iken, Yüksek Gotik katedrallerde, örneğin Köln’de 10:6,5 olur. Chartres’in daha dolu olmayan kitlesi ve camlı üçlü niş pencereleriyle renkli pencereleri 5000 m²’yi kapsar (Müller ve Vogel, 2012: 317).

Bu dönemde taşıyıcıların dışarıdan algılandığı, geliştirilen vitray tekniği ile tüm ışığın içeri alındığı, uhrevi etkisi yüksek narin yapılar yapılmıştır (Turani, 2000). Kutsal kitaptan öykülerin resmedildiği bu renkli cam zarlar, okuma yazma bilmeyenler için bir İncil’e dönüşmüştür (Şekil 3, 4).

Gotik’te bütün öğeler ve süslemeler düşey etkiyi kuvvetlendirecek şekilde kullanılmıştır. Yapı cephelerinde “ölçü-ışık” adı verilen yoğun bir süs hakimdir. Özellikle Geç Gotik’te yapıda, “Gotik Rokokosu” denilen yoğun dantelsi süs yaygındır (Turani, 2000). Görüldüğü üzere, Gotik

mimari süsleme bağlamında da doğal taşın kullanım şeklini ve sınırlarını zorlamıştır (Şekil 5).

Şekil 3. Vitray detay, Chartres Katedrali, Fransa
Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Chartres_Katedrali

şekil 4. Vitray iç mekan, Sainte řapeli, Fransa
Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Gothic_architecture

şekil 5. Siena Katedrali, İtalya
Fotoğraf: Nezihat Kōřklük Kaya, 2010

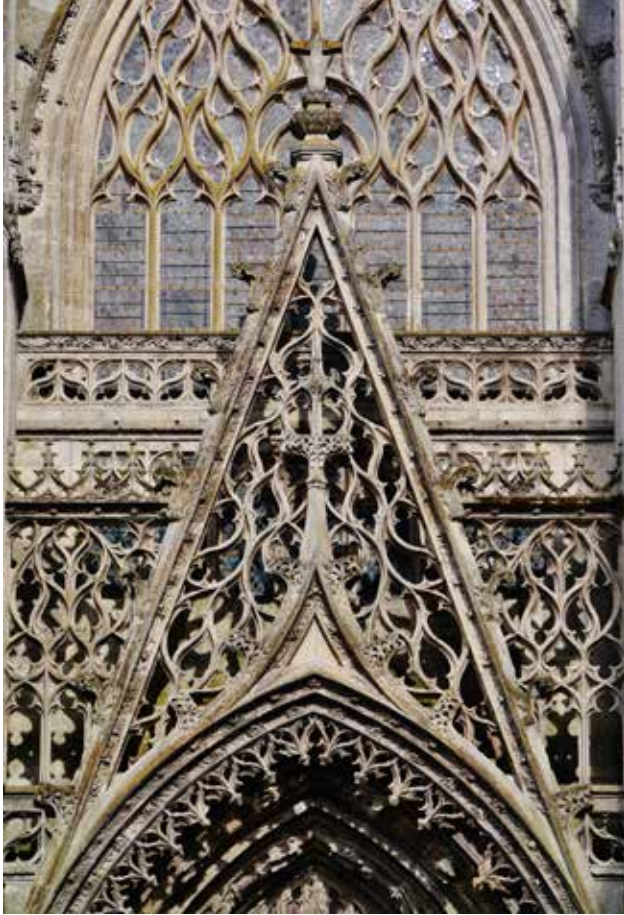
Ölçümlü yapım ile en yüksek olgunluğa ulaşan taş işleme tekniği, pencere mimarlığının gerçekleşmesinde cüretli ve yaratıcılıkla dolu biçim oyunlarına olanak sağlar. Büyük gül pencereleri en önemli yeri alır (Şekil 6). Romanesk dönemden gelen dairesel pencereler Erken Gotik döneminde büyütülür. Paris’te Notre Dame Katedrali’nin büyük batı cephesi gülü, Gotik yapım tekniği malzemeleri ile yeni bir pencere anlayışını ortaya koyar. Bu içi boşaltılmış taş plakalar, duvar yapım tekniği olanaklarının sınırına ulaşır. Gül pencereleri yapının ana eksenlerini belirler. Dışarıdan bakıldığında da cepheleri merkezileştirirler. Hiçbir tek eleman, bütün sistem içinde daha yüksek bir düzeye ulaşamaz (Müller ve Vogel, 2012).

Şekil 6. Gül pencere, San Francesco Bazilikası, Assisi, İtalya

Fotoğraf: Nezihat Köşklük Kaya, 2010

Gotik dönemde yapıların dokusunda bölümlenmeler, yapı plastikleri ve süslemeler ile iç içe geçerler (Şekil 7). Her işlevsel biçim sanatsal bir biçim veya süs olur; örneğin sade bir yağmur oluğu, birçok büyük kilisenin çatı bölgesinde bulunan şeytanımsı veya acayip bir canavar şeklini alır (Şekil 8). Süsleme, bir tarafta yeni geometrik figürlü biçimler dünyası, diğer tarafta organik doğa olmak üzere yeni kaynaklar bulur. Hayvanlar ve bitkiler, kısmen somut, kısmen soyut olarak biçimlendirme dünyasına girerler. Büyük kiliselerde ikinci bir yaratılış olarak her yerde öne çıktıkları gibi, çoğunlukla ulaşılamayan ve hatta görülemeyen yerlerde de bulunurlar. Süslemeler çoğunlukla doğrudan taş yapı parçalarından, örneğin karides ve çiçek motifleri kuleciklerden ve küçük mahyalardan, sütun başlıklarından, payelerden, tonoz kuşaklarının kenet taşından gelişirler. Bu yapı elemanları Geç Gotik döneminde tamamen süs elemanlarına dönüşürler (Müller ve Vogel, 2012).

Şekil 7. Gotikte süsleme, Alevli üslup

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Alevli_üslup

Şekil 8. Klasik bir gargoye, süsleme öğesi ve yağmur oluğu

Kaynak: https://www.exploring-castles.com/characteristics_of_gothic_architecture.html

SONUÇ

Gotik üslup, tanrısal ve göksel yaşama odaklı skolastik düşüncenin egemen olduğu bir ortamda ortaya çıkmakla birlikte çağı biçimlendiren bazı adımlardan büyük ölçüde yararlanarak gelişmiştir. Bu bağlamda Gotik mimari, doğal taş kullanımına ve taş yapı yapma geleneğine önemli yenilikler getirmiştir. Dolayısıyla, kentsel kibirin ve içten dindarlığın simgesi olan katedraller, doğal taşın kullanımı konusunda en yenilikçi yapılar olmuştur. Bu nedenle belediye sarayları ve özel konutların mimarisi de katedraller için geliştirilen formdan üretilmiş ve sonuçta ortaya göğe doğru yükselen düşey hatlı bir mimari form çıkmıştır. Bu formda da en büyük rol, mevcut koşulların etkisi ile sivrilmiş ve süse boğulmuş olan doğal taş yapı elemanlarına düşmüştür.

KAYNAKÇA

- Germaner, S., 1997. Gotik Üslup, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2*, YEM Yayın, İstanbul, s.690-694.
- Gimpel, J., 2004. *Ortaçağ'da Endüstri Devrimi* (N. Özüydin, Çev.), Tübitak Yayınları, Ankara.
- Hasol, D., 2008. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, YEM Yayın, İstanbul.
- Kuban, D., 1998. *Mimarlık Kavramları Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş*, Çevre Yayınları, İstanbul.
- Lloyd, S., 1971. *World Architecture*, Londra.
- Müller, W. ve Vogel, G., 2012. *Mimarlık Atlası Cilt 2 Romanesk'ten Günümüze Mimarlık Tarihi* (D. Tuna, Çev.), YEM Yayın, İstanbul.
- Pirenne, H., 2008. *Ortaçağ Kentleri* (Ş. Karadeniz, Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Roth, L. M., 2002. *Mimarlığın Öyküsü* (E. Akça, Çev.), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Simson, O., 1962. *The Gothic Cathedral: Origins of Gothic Architecture and the Medieval Concept of Order*, New York.
- Turani, A., 2000. *Dünya Sanat Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Gothic_architecture
- https://en.wikipedia.org/wiki/Notre_Dame_de_Paris
- https://en.wikipedia.org/wiki/Romanesque_architecture
- <https://richardxthripp.thripp.com/category/essays/>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Alevli_üslup
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Chartres_Katedrali
- https://www.exploring-castles.com/characteristics_of_gothic_architecture.html

Bölüm 14

MEKAN TİPOLOJİLERİNE GÖRE ATRİUM MEKANLARININ İNCELENMESİ¹

Melike Selcan Cihangiroğlu²

1 Bu çalışma künye bilgileri verilmiş olan yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir: Cihangiroğlu, M. S. (2014). *Atriumların Tasarım İlkeleri ve Örneklerle Mekânsal Analizi*. (Danışman: Doç. E. Nur Ozanözgü). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Bilim Dalı, Ankara

2 Dr. Öğr. Görevlisi, Atılım Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6995-9485>, selcan.cihangiroglu@atilim.edu.tr

Giriş

Bu çalışma, yapılarda katlar arasındaki hacimsel boşlukları ifade eden ve yapıda birçok işlevi bir arada karşılayan atriumların, mekân kurgusu ve tasarımında nasıl etkilerde bulunduğu anlaşılmak üzere amaçlanmaktadır. Yapı içerisindeki konumlarına göre farklı sınıfları olan atrium mekânlarına farklı işlevler yüklenebilmektedir. Atriumlar tasarım için olduğu kadar kullanıcı davranışları, mekân algısı, kullanıcı hareketleri, ortak mekân oluşturma, enerji kullanımları veya ekonomik kaygılar gibi birçok farklı etmen ile birlikte şekillenebilmektedir.

Çalışmada atrium kavramının tanımı ve günümüze kadar gelişimi, yapı içindeki konumlarına göre atrium tipleri, farklı işlevler için tasarlanan yapılarda mekân tipolojisine göre atrium tasarım ve kullanımları incelenmektedir. Bu bağlamda ofis, otel, hastane, alışveriş merkezi, eğitim yapıları ve konut gibi farklı mekân tipolojileri belirlenmiş ve örnekler ile birlikte bu yapı türlerinde var olan atrium tasarımları incelenmiştir.

1. Atrium Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Yapılarda katlar arasında bulunan hacimsel boşluklar tarih içerisinde çok kullanılmış fakat yer yer farklı anlamları temsil ederek çeşitli kullanımlara sahip olmuşlardır. Bugün daha çok “atrium” adı ile tanınan bu büyük hacimsel boşluklar/ açıklıklar mekân kullanım ve algısına ciddi etkilerde bulunmaktadır.

Yapıdaki katlar arasında bulunan boşluklar avlu, galeri boşluğu, atrium gibi farklı terimlerle ifade edilip birbirlerinden ufak farklarla ayrılmaktadırlar. 2017 tarihli imar yönetmeliğinde galeri boşluğu bağımsız bölüm içerisinde veya ortak alanlarda, katlar arasında bırakılan boşlukları ifade ederken, avlu; yapıların bölümler veya duvarlar tarafından çevrelenen, üstü açık, geleneksel mimaride çeşitli şekillerine rastlanan, kısa kenarı 5.00 metreden az olmayan yapı bölümü olarak tanımlanmaktadır. Bunlara karşılık, atriumlar ise iki veya daha çok sayıda katın içine açıldığı, yapı kitlesi içinde ortak hacim olarak tertiplenen, karşılıklı iki kenar arasındaki mesafenin 5.00 metreden az olmamak üzere tüm katlar boyunca devam ettiği üzeri kapalı boşluklu hacimler olarak tanım bulmaktadır (T.C. Resmi Gazete, 3 Temmuz 2017. sayı:30113).

Atriumdan bahsedildiğinde iç mekânın bölümleri arasında bir çeşit geçit işlevi gören, anlamlı bir hacimsel boşluk ifade edilebilmektedir. Bu kavram eski Roma evleri incelendiğinde evin bütün bölümlerinin açıldığı üstü açık, revaklı avlu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hasol (2005), atrium olarak tanımlanan bu avluyu evin ana odağını oluşturan ana hacim olarak aktarmakta ve bir ortak mekân işlevi taşımakta olduğunu belirtmektedir. Zamanla atriumun kenarlarına odaların açılarak bu boşluğun

aile yaşantısının merkezi halini aldığını anlatmaktadır. Süreç içerisinde atriumların yapılar içerisinde bırakılan birkaç kat yüksekliğindeki boşluk anlamını taşıdığı gözlenmektedir. Günümüz kullanımlarına bakıldığında bu açıklamaların atriumun güncel kullanımları ile benzer noktalara sahip olduğu söylenebilecektir (Hasol, 2005).

Uzun (2001) ise atriumu; içinde bulunduğu yapı sınırları tarafından tanımlanan, yapı bütününe veya bir bölümünü organize eden, günışığı alan ortak iç mekân olarak tanımlamaktadır. Bu ortak mekânlarda işlevsel ve mekân kurgusu olarak yaşanan değişimlerin, ihtiyaçlardaki farklılıkların ve teknolojik gelişmelerin de etkisi ile özel veya kamusal yapıların iç mekânlarında ya da yapı grupları arasında ortak mekân oluşturulması fikri yaygınlık kazanmıştır. Tarihi süreç içerisinde arkad, galeri, pasaj gibi formlar da alan bu tür ortak mekân arayışları, sanayi devriminin de etkisi ile yeniden şekillenerek günümüzdeki halini almıştır. 1960'lı yıllar ile birlikte ise tekrar gündeme gelen atriumlara Türkiye ve Dünyadaki çağdaş yapılarda sıklıkla rastlanmaktadır. Özellikle de dış mekân ile iç mekânın olumlu özelliklerini ortak paydada buluşturma fikrini taşıyan atriumlar, ortak mekân oluşturulmasının önem kazandığı yapılarda ve çağdaş konut mimarisinde ağırlıklı olarak kullanılmaktadır (Uzun, 2001). Ortak mekân olarak tasarlanan bu mekânlar binanın içerisindeki katlar boyunca ulaşılan, genellikle doğal ışığı mekânın içerisine alabilecek şekilde, bu ışıktan dolaylı yoldan faydalanmayı sağlayabilen şeffaf çatı örtüleri ile kurgulanmaktadır. Doğal ışıktan yararlanabilme özelliklerinin yanı sıra tavan yüksekliğinin avantajları da kullanılarak atrium boşlukları yapı içerisinde zengin peyzaj düzenlemelerine de olanak sağlamaktadırlar (Yıldız, 1996). Yarı özel mekânlar olarak tabir edilebilen avlu ve bahçeler gibi atriumlar da kullanıldıkları mekân tipolojisine bağlı olarak özel yaşam ile toplumsal yaşamı kaynaştırabilen geçişler olarak aktarılabilecektir. Kamusal alanı sadece açık mekânlar oluştururken 1970'lerden itibaren atriumların kamuya açıldığı ve kentsel tasarım repertuarında da önemli bir yer edindiği görülmektedir (Tokabaş, 2005).

Atriumlar, Eski Yunan ve Roma konut tipolojilerinde farklı şekillerde yorumlanarak günümüze kadar gelmiş, farklı tasarım, uygulamalar ve teknolojiler ile birleşerek günümüz mimarisi kullanımındaki halini almışlardır (Dizman, 2015). Atriumlar, Yunan ve Roma mimarilerinde örneklerine rastlanan boşluklardır. Yapısal ve işlevsel olarak avlular ile gösterdiği benzerliklerle ele alındıklarında, Osmanlı ve Selçuklu yapılarının bazı mimari ve yapısal özellikleri gözlenerek atriumların ülkemizdeki gelişimi takip edilebilecektir.

Dünya geneline bakıldığında ise atriumların gelişiminde Sanayi Devrimi'nin büyük etkisi olduğu görülmektedir. Yüzyılın ortalarına doğru geliştirilen bir çelik üretim şekli ile daha geniş açıklıkların geçilebilmesini

sağlayan daha dayanıklı elemanların üretilmesi sağlanmıştır. Böylece çelik ve cam yapıların inşası başlamıştır (Bednar, 1986). 19. yüzyıldan itibaren sanayideki ilerlemeler, demir çelik endüstrisindeki gelişmeler geniş açıklıkların geçilebildiği- örtülebildiği malzemelere daha çok olanak tanımıştır. Bu gelişmeler iç mekânın yağmur, kar, rüzgâr gibi dış hava koşullarından korunmasını sağlayan, aynı zamanda doğal ışığı içeri alarak yapıya yayabilen üzeri şeffaf malzemeler ile örtülü kapalı atriumların tasarlanmasını da başlatmıştır (Tokabaş, 2005).

Benzer şekilde Uzun (2001), 19. yüzyılda sanayi devrimi ve teknolojinin göstermiş olduğu gelişimin yapı sektöründe de etkili olduğunun altını çizmektedir. Bu dönem içerisinde maliyeti oldukça yüksek olan pahalı iç mekânların çağdaş mimarların cam, çelik ve demir gibi malzemeler kullanmaları ile daha ekonomik hale geldiğini aktarmaktadır. Büyük açıklıkların daha az maliyet kullanılarak geçilebilmesi ile daha büyük, ekonomik ve aydınlık iç mekanların ortaya çıkmaya başladığı gözlenmiştir. Bir başka deyişle kâğıt yapım teknolojisi ile geniş açıklıkların geçilebilmesine olanak sağlayan yeni teknolojinin birlikte kullanılması geleneksel yapılar içinde üstü örtülü, çatıdan ışık alabilen, aydınlık, geniş ve bölüntüsüz mekânlar oluşturulabilmesini sağlamıştır (Uzun, 2001).

Bu döneme ait bilinen ilk atrium örneklerinden biri 1837-1841 yılları arasında Sir Charles Barry tarafından yapılan Reform Club'dır. Avlunun tasarımında metallere oluşan çatı stüktürünün camla kapatıldığı görülmektedir. Bu yöntem sayesinde tasarlanmış olan avlu ilk defa olumsuz dış hava şartlarından korunurken dış avluymuşçasına ışıktan yararlanılan ve keyfi çıkarılan bir iç mekân oluşmuştur (Resim 1). İkinci seviyeden başlayan atrium; iki katlı galerilerle çevrili bir alan oluşturarak kulübün salonu olarak kullanılmıştır (Bednar, 1986).

Resim 1. Reform Club, Londra, ilk atrium örneklerinden

Bu döneme ait Londra'daki bir başka örnek ise 'London Coal Exchange' binasının atriumudur (Resim 2). Dairesel bir kule şekli verilmiş olan bu atriumun kubbesinde demir ve cam kullanılarak havalı ve seçkin bir görünüm elde edilmiştir (Bednar, 1986).

Resim 2. London Coal Exchange, Londra. Atrium

Aynı dönemde sadece Londra’da değil, dünyanın farklı yerlerinde benzer teknolojilerin kullanıldığı yapılara ve atrium örneklerine rastlamak mümkündür. Paris’te inşa edilen pek çok atriumlu yapıdan biri şeffaf çatılı büyük mağazaların oluşturduğu Bon Marche’dır. 1876 yılında yapılmış olan yapı aynı zamanda günümüz alışveriş merkezlerinin öncülerinden bir tanesidir (Uzun, 2001). Bon Marche’ın dönemi ile uyumlu olarak demir strüktürü ve camdan çatısı ile ışığı muazzam biçimde alan bir atriumu vardır, bütün bir blok boyunca devam eden bölünmüş boşluklar ile ışığın iyi alınmasını sağlamaktadır. (Bednar, 1986). O döneme ait yapılar incelendiğinde farklı şekillerde ele alınmış atriumlar ile sıklıkla karşılaşıldığı ve bu yapıların farklı işlevlere olanak sunan mekân tipolojileri ve yapı türlerinde olduğu söylenebilmektedir. Reform Club, London Coal Exchange ve Bon Marche’a bakıldığında her bir yapının farklı işlevlere hizmet veren mekân tipolojilerine sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Atrium şemaları sanayileşmenin getirmiş olduğu sosyal ve ekonomik koşulların değişimi ve yeni yapım teknolojilerinin gelişimi ile form ve işlevlerinden farklı şekillerde yeniden kurgulanmıştır. Atriumların kullanımı on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında pek çok yapı türünde uygulanarak gelişim göstermiş ve yaygınlaşmıştır (Uzun, 2001). Buna karşılık Birinci Dünya Savaşı ile birlikte atriumlu yapıların gelişiminde bir duraklama dönemine girilmiştir. Saxon (1986) ‘a göre atriumlu binaların seyrekleşmesinin sebeplerinden biri yerleşmiş olan kat alanlarının ölçülerinin küçültülerek kat sayılarının fazlalaşmasıdır. Kat sayılarının artması yükseltelen binalarda atrium şeması yerine gökdelen formunun tercih edilmesine yol açmıştır. Buna ek olarak bu duraklama ve tercih edilmemenin sebepleri olarak savaş sonrası ekonomi, yükselen modern mimarlığın uluslararası üslubunun yeni plan tiplerinin yaygınlaşması, ışık ve havalandırma ihtiyacının şeffaflaştırılmış cepheler yolu ile alınabilmesi de sayılabilmektedir. Benzer şekilde imar yönetmeliği, izinler ve değişen teknoloji dışında imar kanunlarının değişmesi ve savaş sonrası arsaların değerli olması da etkili olmuştur. Savaşın ardından her bir metrekaşe çok büyük bir değere sahip olmuştur ve bu yaklaşım ile birlikte geniş alanlarda atriumlu yapıların tasarlanması yerine atriumsuz, cepheden ışık ihtiyacını karşılayabilen, kule formu, küçük bir alana oturabilen, ihtiyacı katları ile karşılayabilen gökdelenler yapılmaya başlanmıştır (Uzun, 2001).

Yapılarda atriumların kullanımının duraklaması imar düzenlemeleri, yönetmelikler, izinler, sosyal, ekonomik, kültürel ve toplumsal ihtiyaç ve değişimler, enerji duyarlılıkları ve teknolojinin gelişimi gibi benzer sebepler ile yirminci yüzyılın ilk altmış yılından sonra atriumlu yapıların tekrar kullanılmaya başlanmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. 1960

sonlarından itibaren atrium konsepti sağladığı avantajlar ile birçok mimar, tasarımcı ve kullanıcıyı etkilemiş ve tercih edilmiştir.

Eşdeğer yapı alanına sahip, gökdelen formu bir yapıya göre daha az maliyetle inşa edilebilmesi, mekânların pazarlama avantajları, insanları çekerek kullanım ve doluluk oranlarını arttırması ve ekonomik inşa koşulları yapılar da atrium kullanımını mantıklı hale getirmektedir. Aynı zamanda özellikle son zamanlarda tüm dünya için hassas bir konu olan enerji kullanımı ile ilgili avantajları, sosyal özellikleri, iç mekân ve dış mekân arasında kurmuş olduğu mekânsal bağlantılar ile de atriumlu mekanlar tekrar yaygınlaşmaya başlamıştır. Atriumlar bu özellikleri ile tüm kamusal ya da özel alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Hastanelerde, müzelerde, şirket binalarında, okullarda, otellerde, konutlarda ve özellikle alışveriş merkezlerinde farklı kullanım amaçlarına bağlı olarak atrium mekânları oluşturulmuştur. Atriumlar, farklı kullanım amaçlarına hizmet eden farklı işlevli yapılar da ve mekanlarda sıklıkla görülmektedir. Genellikle alışveriş merkezlerinden aşına olduğumuz atriumlara ofis yapıları, sağlık yapıları, kültür merkezleri, konutlar ve otellerde de rastlanmaktadır.

Mekân kavramını içerisindeki kullanıcı ile yaşayan bir alan olarak ele almak mümkündür. Bu bağlamda bakıldığında mekânların, kullanıcılarının fiziksel, işlevsel, görsel, ergonomik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilir nitelikte olmaları beklenmektedir. Atriumları da bu ve benzer ihtiyaçlardan doğan bir tasarım kararı olarak ele alabilmek mümkündür. Atriumlar, mekân içerisindeki görsel algıyı değiştirebildikleri gibi dış mekânı olumsuz koşullarından soyutlayarak iç mekânda canlandırabilmeyi sağlamaktadırlar. Atriumlar anlatıldığı gibi çeşitli kullanım avantajları sunabilmekte; aynı zamanda güvenli, tüm mekân içerisinde devam eden doğal aydınlatma koşullarını sağlamaya elverişli, fiziksel konforu sağlamada etkilive farklı işlevlere hizmet verebilen toplanma alanları oluşturarak bir ortak mekân kurgusu oluşturmaktadırlar.

Bu bölümde atrium kavramına ve tarih içerisindeki gelişimine kısaca değinilmiştir. Atriumların kullanımlarına, mekân ile olan ilişkilerine de kısaca girişler yapılmıştır. Yukarıda anlatılanlar ile birlikte atriumların mekâna ve kullanıcıya kattıkları, yapıya, kullanıma ve tasarıma olan etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Bu etkileri daha iyi anlayabilmek adına sonraki bölümde atriumların mekânsal etkileri ele alınacaktır.

2. Atriumların Mekânsal Etkileri

Saxon(1986), yapılar da atriumların kullanım sebepleri düşünüldüğünde ilk akla gelenin atriumun bir lüks, bir prestij mekânı, dikkat çekme yöntemi, üst tabakalara hitap edebilen bir alan olduğunu anlatmaktadır.

Bu düşüncenin bazı atriumlu otellere bakıldığında desteklenebildiğini ifade etmektedir. Ancak modern yapı formlarına bakıldığında atrium kullanımının görüntünün ötesinde avantajlar sağladığının anlaşılmıştır. Gün ışığının kullanımı, ısı kontrolü, enerji kullanımı, iklim kontrolü, atriumun görüntünün ötesinde sağladığı anlaşılan avantajlardan birkaçı olarak örneklenebilmektedir. Saxon (1986), yapıların tasarlanış amaçlarına en kullanışlı bakış açısı ile baktığını savunduğu Bill Hillier'in, yapıların tasarımlarının var olurken etkilenebildiği dört fonksiyonu atriumlar ile birlikte ele alarak değerlendirmiştir.

Kültürel Fonksiyon: Mekân tasarımı, ait olduğu kültürü yansıtan özelliklerin ortaya konması ile hislerde bir etki sağlamak amacını taşınmaktadır (Saxon, 1986). Atriumlar akıl ve hislere yönelik olabilmektedir. Atriumlar insanları belli bir merkeze koyabilmekte, yönlendirebilmektedirler. Bu merkez sosyal hayatın, eğlence ve hareketin merkezi olarak değerlendirilebilmektedir. Oyunlar, sergiler, canlı performanslar, gösterimler gibi sosyal canlılık yaratan ve insanların ilgisini çeken, izlenen aktiviteler atriumlarda gerçekleştirilmektedir.

Ekonomik Fonksiyon: Mekân tasarım, üretim ve kullanım sürecinde kaynakların değişimi olarak algılanabilmektedir. Para, zaman, işgücü, enerji ve malzeme, yapı inşa edilirken ve edildikten sonra bir geri dönüşüm sağlamalı, verimli olmalıdır (Saxon, 1986).

Atrium yapıları kule formu yapıları göre daha geniş fakat verimli bir zemin sunmaktadırlar. Ofis binaları düşünüldüğünde atriumlu yapılardaki çevre ofislerin, kule biçimli yapılarda sağlanan derin boşluklara nazaran daha sığ bir boşluk sağladığı görülmektedir. Bu ana boşluk yüksek statülü kullanıcılar için ilgi çekici olmakla beraber, kategorilere ayrılması, bölümlenebilmesi daha kolay olmaktadır.

Hem ekonomik hem kültürel olabilecek bir faktör ise; atrium tasarımının var olan yapıların yeniden işlevlendirilmeleri ve geri dönüşümlerini daha başarılı bir hale getirebilmeleridir. Örneğin avlulu eski binalar üzerleri şeffaf örtüler ile kapatılarak atriumlu binalara çevrilebilir veya içi boş oyuklar- boşluklar daha kullanışlı derinliklere dönüştürülebilir.

Atriumlu binalar, geleneksel binalardan daha az maliyet ile yapılabilen ve sürdürülebilir özellik taşıyabilmekte, kazandırılabilir. Avlular, çatılar, yangın güvenlik sistemleri, muhtemel taşıma sistemleri ve çevre düzenlemesi gibi giderleri olsa da atriumlu binalar yüzey alanı ve yükseklikten kar edebilir. Gün ışığından faydalandıkları için daha az enerji harcanmaktadır. Isı kaybı ve kazanımı azalmaktadır. Güneş enerjisi uygun koşullarda kullanılabilir. Bu özelliklerin birçoğunda atriumların tasarımlarının, konumlarının, yapının

bulunduğu bölgenin ikliminin de etkisi vardır ve değişken olabilmektedir. Ancak genel olarak ele alındığında atriumların tüm bu konularda yapıya ekonomik avantajlar sağladığı ve katkıda bulunduğu söylenebilmektedir. Saxon (1986), atriumlu yapıların ekonomik yönlerini; kullanımda ve sermayede düşüklük, güç sahibi olmada yükseklik ve enerji tasarrufu olarak özetlemektedir.

Korunma Fonksiyonu: İklim değişiklikleri ve sığınma fonksiyonu olarak algılanabilmektedir. Hava koşulları ve çeşitli etkenlerden korunma ihtiyacı duyulmaktadır, insanların konfor arayışından kaynaklanmaktadır (Saxon, 1986).

Yapılarda atrium mekânı fiziksel konforu sağlaması ve dış koşullardan koruması ile tüm havalarda toplanılabilecek bir ortak mekân imkânı sağlayabilmektedir. Doğal ışığı içeriye alan atrium, kötü ve değişken havalar düşünüldüğünde, rüzgârı, yağmuru, soğuğu dışarıda tutmaktadır. Atrium; tutarı indirirken konforu arttırmakta, dev bir çift katlı cam formu olarak araya girmektedir. Korunma ya da bir başka anlatımla sığınak durumu en çok, atriumun kullanılmaktan ziyade içeri ile dışarı arasında bir geçit işlevi gördüğü durumlarda ortaya çıkmaktadır (Saxon, 1986). Atrium mekânında dolaşılırken, gün ışığının kontrollü şekilde iç mekâna alınmasının da etkisi ile kullanıcıda dış mekânda bulunduğu hissettiği duygulara paralel hisler oluşabilir. Olumsuz hava koşullarının dışarıda bırakılması ile iç mekânda dış mekâna ait özelliklerin kullanıcıya sunulması ile atriumlar sosyal bir ortak mekân olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda atriumun sağladığı ortam koşullarının avantajları ve dışarıdaki değişken hava koşullarının yapı içerisinde olmaması da kullanıcının fiziksel konforunun sağlanmasında etkili olabilecektir.

Yerleşim/ Yerleşme Fonksiyonu: Yüzey değişiklikleri olarak algılanabilir. Doğal ya da dünyanın bize sunmadığı, kendi oluşturduğumuz alanlarda biçimsiz şekillerde veya ekstra alana ihtiyaç duyularak yapılar oluşturulabilir (Saxon, 1986).

Yerleşme ihtiyacı yapının oluşum sürecini tetikleyen bir güçtür. İhtiyaç olan genellikle atriumun etrafındaki alandır ancak, atrium bir bonus olmaktadır. Atrium çok amaçlı kullanıma sahip bir ortak mekândır. Çevresi ile ilişkisi ne olursa olsun, binanın tüm kısımları ile bağlantılı olmasının dışında restoran, sergi, gösteri alanı olarak kullanılabilir.

Ekonomik yönden sağlamış olduğu avantajlar ve enerji tasarrufu, kültürel yönden bakıldığında ortaya koymuş olduğu birlik ve sosyallik duygusu, korunma sağladığı için hissedilen güvenlik ve konfor duygusu ve yerleşme açısından sağladığı kullanım farklılıkları ve avantajlarının oluşturduğu bu dört ana fonksiyon dışında atriumların farklı etkileri de bulunmaktadır.

Atriumlar kullanım amaçları ve tiplerine göre farklı şekillerde değerlendirilmesi gereken boşluklardır. Bu bağlamda yapının hangi amaçla kullanıldığı ön plana çıkmaktadır. Atriumlar yapının plan organizasyonunu etkileyen büyük hacimlerdir. Yapının tamamının görünür olması kullanım amacına göre yapının bölümlenmesini de kolaylaştırabilmektedir. Tasarım açısından düşünüldüğünde ise atriumlar ortaya konmak veya vurgulanmak istenen elemanlar ya da alanlar için çok elverişli bir ortam sunmaktadırlar. Boşluğun formu, devam ettiği alanlar, bağladıkları, ayırdıkları, kısacası ortaya koymuş olduğu her bir elemene farklı bir anlam yükleyerek tasarımıda önemli bir görev üstlenmesi sağlanabilmektedir.

Kullanıcılar düşünüldüğünde ise, atriumların sosyo-psikolojik olarak etkilerinin olduğu da görülebilmektedir. Atriumlar katlar arasındaki iletişimi güçlendirmektedir. Bu bağlamda kullanıcının ulaşmak istediği nokta ile ilişkisi güçlenmekte, yönelimi bu ilişkiye göre şekillenebilmektedir. Atriumların şekillenmesi, yapıda ve kullanıcıda oluşturacağı etkiler, yapının hangi amaçla kullanılacağına göre değişkenlik gösterecektir. Bir eğitim merkezi, endüstriyel bir yapı, bir konser salonu, bir sergi salonu ya da bir alışveriş merkezinde tasarlanacak olan atriumların her birinin ortak özelliklerinin olmasının yanı sıra farklı nitelikleri olacaktır.

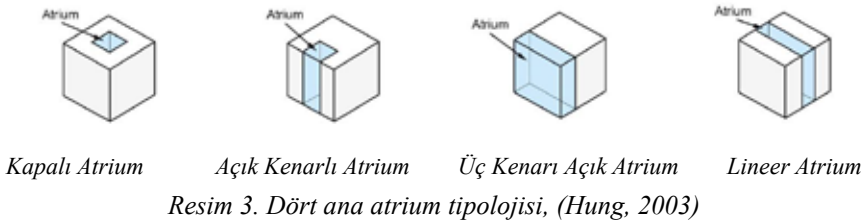
Mekânı algılama ve işlev açısından pek çok farklı planlama ve organizasyon şekli mevcut olabilmektedir. Atriumlar yapı içerisi ile dışarı arasında bir ilişki kurmanın yanı sıra yapı içerisindeki mekânlar arasında da ilişki kurmaktadır. Bu bağlamda farklı kurgulamalar ve plan şemaları, dolaşım seçenekleri ortaya koymaktadırlar. Atriumların tasarlanmaları ve mekân kurgusuna dâhil edilmelerinde mekânın kullanım amacının ve tasarım hedefinin analiz edilmesi gerekmektedir.

3. Yapı İçerisinde Konumlarına Göre Atrium Tipolojileri

Atriumlar yapının planına, formuna, işlevine, ulaşılabilirliğine, fizikine ve görseline bağlı değişken sebepler ile yapının farklı bölümlerinde konumlandırılabilir. Yapının yerleşimi mekânın hangi amaçla kullanıldığı veya dönüştürüldüğü, iklim koşulları, kullanıcı hareketleri, dış mekân ile ilişki, dolaşımlar, ihtiyaçlar, ekonomik veya kültürel kaygılar gibi farklı etmenler atriumların yapı içerisindeki konumlarının tasarımını etkileyebilmektedir. Bu etmenlere bağlı olarak şekillenen atriumlar bazen yapının merkezinde, odak noktası olarak yer alabildikleri gibi bazen yapının iki ya da forma bağlı olarak daha çok kenarı üzerinde veya yapının köşesinde de yer alabilmektedir. Tasarımcı, projesine göre atriumun uygun konumunu belirleyerek tasarımını şekillendirmektedir. Atriumlar, kullanım amaçlarının yanı sıra görsel (tasarımsal) kaygı ve enerjinin etkin ve tasarruflu kullanımları sebepleri ile yapı içerisinde farklı konumlarda bulunabilmektedir. Gün ışığını alması, ısı kayıp- kazançları

ve iklimsel etkenler göz önüne alınarak konumlandırılması atriumların sınıflandırılmalarında ve tasarımlarında büyük rol oynamaktadır.

Atriumların tipolojik sınıflandırılmasında Saxon (1986) mekanları 5 basit, 4 kompleks form olarak iki ana gruba ayırmaktadır. Bununla beraber, melez formların da varlığından söz etmektedir. Saxon'un sınıflandırmasına göre basit formlar lineer atriumlar ve 1,2,3,4 kenarlı atriumlar olarak anlatılmaktadır. Kompleks atriumlar ise birden fazla yapı arasında ilişki sağlamakta olan atriumlardır. Detaylı sınıflandırmaları olmasına karşılık en yaygın şekilde bilinen ve ayrımı yapılan dört atrium tipolojisi (Resim 3) şu şekildedir:

Kapalı atrium (centralized): genellikle mekânın merkezinde olan ve mekânın odağını oluşturan, kullanılan alanlar ile sarılmış, çevrelenmiş olan atriumlardır. Tüm kenarları doldurulmuştur, merkezi atriumlar olarak da anılmaktadırlar.

Açık Kenarlı Atrium (semi- enclosed): Açık kenarlı atriumlar açık kenarın bulunduğu cephe sayısına bağlı olarak bir kenarı açık, iki kenarı açık ve üç kenarı açık atriumlar olarak ayrılabilirler. Bir, iki veya üç kenarının kısmen veya tümüyle yapının cephesini oluşturan atrium türleri olarak tanımlanırlar. Açık olan kenarlar gün ışığının alınması ve manzara açısından avantaj sağlamaktadır (Uzun, 2001; Hung, 2003).

Üç Kenarlı Açık – Ekli Atrium (attached): Atriumun oluşturduğu mekânın yapıdan daha bağımsız algılanmasının istenildiği durumlarda çok tercih edilen atriumdur (Uzun, 2001; Hung, 2003; Çıkrıkçı 1999).

Lineer Atrium (Linear): yapıları çizgisel bir hat halinde ve genellikle uzunlamasına bölen bir atrium tipidir. Yapı içerisinde bölümler oluşturan, akslar ve sokaklar tanımlayan bir düzendir. Atriumun her iki tarafında da ardı ardına dizilmiş mekânlar bulunur. Bu tip atrium şemaları daha çok alışveriş merkezi olarak kullanılan yapılarda tercih edilmektedir (Uzun, 2001; Hung, 2003; Çıkrıkçı 1999).

Bu dört atrium tipi dikeyde veya yatayda farklı şekillerde çeşitlenerek atrium sınıflandırmalarında alt başlıklar halinde isimlendirilmektedirler,

çoklu atrium, plaza atrium, vs. Yapı içerisindeki konumu, bulundukları katlar arasındaki ilişkisi, cephelerle olan ilişkisi, sayısı ve konumu ile bağlantılı olarak daha fazla atrium tipolojisinden bahsedilebilmektedir.

Atriumlar, farklı işlev ve görevlere sahip, kamusal mekân olarak da kabul edebileceğimiz ortak mekânlardır. Aydınlatma, ısı, görsellik, sembolik anlamlar ve enerji kullanımı konusunda değişiklik gösterebilmektedir. Atriumların işlevleri ve ulaşılabilirliklerinin değişkenlik göstermesinde yukarıda belirtilen tipolojik özelliklerin önemi büyüktür. Ancak bu tipolojik özelliklerin tasarlanmış olan atriumların ortak niteliklerinden yola çıkılarak yapılan bir genelleme olduğu düşünüldüğünde asıl değişkenin binanın işlevi olduğunu görülebilmektedir. Tasarımcı tasarımını yaparken yapının hangi amaca hizmet edeceğini ön plana çıkartarak kullanıcıların rahatını ve davranışlarını düşünerek tasarımına yön verebilir. Bir okul ve bir alışveriş merkezi karşılaştırıldığında kullanıcıların ihtiyaçları ve hareketleri birbirlerinden farklı olacaktır. Tasarımcı ihtiyaçların hepsini düşünerek süreci vereceği cevaplara göre ilerletecektir. Atriumlar bulunduğu yapılarda mekân tasarımına vurgu yapabilecek birçok kararı kapsayabilmektedir. Ortak mekân oluşturmalarının yanında katlar arasında kurmuş olduğu iletişimle de mekân kurgusu açısından önem taşımaktadırlar.

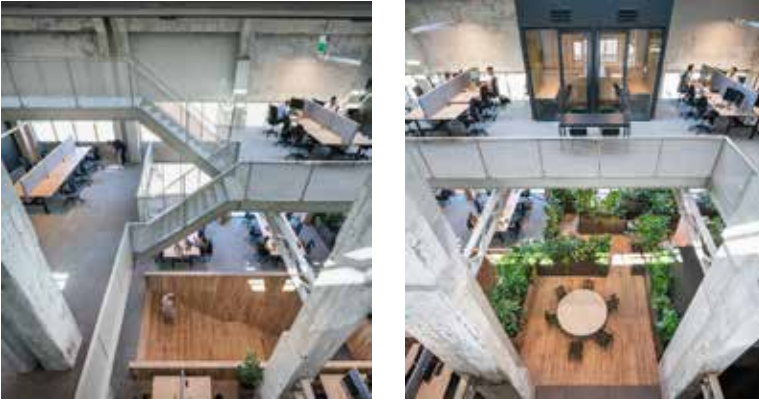
Atriumların hangi mekân tipolojilerinde kullanıldığının örneklenmesi bahsedilen bu olasılıklar ve sonuçlar bakımından önem kazanmaktadır. Günümüzün modern yapılarında atriumların hemen hemen her çeşit mekâna girdiği kolaylıkla görülebilmektedir. Konutlardan, çok büyük ölçekli yapılara kadar atriumlar farklı işlev ve şekillerde tercih edilmektedirler. Sonraki bölümde farklı mekân tipolojilerine göre atriumların nasıl ele alındığı değerlendirilecek ve mekân tipolojisine göre atrium kullanımları değerlendirilecektir.

4. Mekân Tipolojilerine Göre Atriumlar

4.1 Atriumlu Ofisler

Ofis mekânlarının tasarımlarında mekân kurgusu, plan organizasyonu, ofisin işlevi, ofisin ihtiyaç duyduğu teknik altyapı ve gereksinimler ile birlikte kullanıcıların ihtiyaçlarının da düşünülmesi gerekmektedir. Sadece ofisi sürekli kullanan çalışanların değil, ziyaretçilerin, dönüşümlü ya da paylaşımlı kullanılan ofis kullanıcılarının, yönetimin de hem fiziksel hem de psikolojik ihtiyaçları gözetilmelidir. Bu ihtiyaçlar irdelendiğinde mekândaki fiziksel konforun sağlanması, ergonomik koşulların sağlanması önemlidir. Bunların yanında mekândaki iklimlendirme, aydınlatma, bölümlendirme, iletişim, dolaşım ve ulaşım gibi sorunlar için de çözümler sunulması beklenmektedir.

Atriumlu ofis mekânları bu özelliklerin sağlanması ve yataydaki plan organizasyonu ve işlev şemasının oluşturulması açısından avantajlıdır. Ayrıca yapının girişinin ve bölüm dağılımlarının yapılarak vurgulanmanın sağlanabileceği tanımlı bir alan elde edilmesini sağlar. Çoklu ve paylaşımlı kullanılan ofislerde, açık ofislerde bölümlendirmenin ve yönelimi sağlayacak dolaşımın kurgulanmasında kolaylık sağlayan atriumlar, kontrollü gün ışığının iç mekâna alınması ile de tüm katların alanların doğal ışıktan faydalanabilmelerine olanak tanırırlar. Atriumlu yapılar firma bazında düşünüldüğünde firmanın etkileyici ve seçkin bir ofis yapısında olduğunu hissettirmekte ve itibar açısından iyi bir ilk izlenim oluşturmaktadır. Ofislerde atriumun bulunması birden çok firmayı bünyesinde bulunduran bir yapı söz konusu ise, bölümlenmeyi rahatça yapabilmeyi ve yerleşimi karmaşadan uzak tutabilmeyi sağlar.

Resim 4 ve 5. KB Ofisi. Atriumdan iç mekân görünimleri

Ofislerde atriumun kullanımında atriumların enerji bakımından sağlamakta olduğu avantajlar da ön plana çıkmaktadır (Hung, 2003). Gün ışığından faydalanma ve tüm çalışanların, tüm ofis mekânının faydalanabileceği bir atriumun konumlandırılması, ortak mekân olarak değerlendirilebilecek, zaman zaman sosyal ve kültürel aktivitelerin yapılacağı sosyal bir mekânın oluşturulmuş olması, ısı korunumu ve yapay aydınlatmaya gündüzleri daha az ihtiyaç duyulması gibi avantajlar ofis mekânlarında atrium kullanımının faydalarını ortaya koyabilmektedir. Resim 4 ve 5'te eski bir fabrika yapısından dönüştürülerek ofis işlevi ile kullanılmakta olan bir yapıya ait görseller bulunmaktadır. Atriumların yeniden işlevlendirilen yapıların dönüştürülmesinde avantaj sağlayabildiği önceki bölümde aktarılmıştı. Hollanda Arnhem'de bulunan bu ofis yapısına bakıldığında var olan mekânın ofis işlevi kazanması ile nasıl şekillenebildiği, dolaşım, ofis kullanımı için plan yerleşim ve kullanıcılar için oluşturulmuş olan ortak mekânın atrium boşluğu sayesinde nasıl

görünür kılındığı anlaşılmaktadır. Atriumda kullanılan bitkilendirme ile atriumların kent peyzajı ve dış mekan ilişkisi ile tasarlanmalarının yaygın olduğu düşüncesi tekrar örneklenebilmektedir.

4.2 Atriumlu Oteller

Atriumların yaygın olarak kullanıldığı bir diğer yapı türü otellerdir. Otel yapılarında atriumlar ortak mekân elde etme fikrinden yola çıkılarak oluşturulmuş, gün ışığının tüm katlara yayıldığı ve ortak mekânı görmeyi hâkim kıldığı bir alan olarak tasarımlarda çok tercih edilmiştir. Otellerin konaklama amaçlı kullanılan yapılar olduğuna dikkat çekildiğinde, ilk bölümde atriumların tarihçesinde de bahsedildiği gibi, tarih içerisinde Osmanlı ve Selçuklu mimarisinde han ve kervansaray gibi yapılarda avlu kullanımlarının, otellerdeki atriumların kullanımı ile benzer oldukları görülmektedir.

Uzun (2001); 19. Yüzyılda mevcuttaki avluların üzerlerinin kapatılması yoluyla veya atriumlu olarak tasarlanan “atriumlu oteller”in farklı bir mekân anlayışı ve yeni mekânsal donanım öğeleri getirdiğini, bu yaklaşımın büyük ilgi uyandırdığını ve ticari başarı kazanarak yaygınlaştığını savunmuştur. Oteller ve konaklama yapıları birçok farklı insanın farklı zaman aralıkları ve farklı süreler ile paylaştıkları yapılardır. Her kullanıcının alışkanlıkları, ihtiyaçları ve davranışları farklı olmaktadır. Otellerde atriumlar genellikle girişin görkemli olarak açıldığı, lobinin bulunduğu alanlar olarak değerlendirilmektedirler. Bazı yapılarda ortak mekân algısı daha da güçlendirilerek bar ya da restoran gibi kullanımlar için de atrium tercih edilmektedir. Görsel öğelerin yoğun olduğu bu mekânlarda algı daha da güçlendirilmektedir. Bununla birlikte atriumlu otellerde katlar boyunca devam eden atriumun ve üzeri cam malzeme ile örtülü çatı çözümlerinin sayesinde sadece ortak mekân olarak kullanılan kafe, bar, restoran ya da lobi gibi alanların değil, odalara açılan koridorların ve dolaşım akslarının da atriumdan faydalandığını söylemek mümkün olmaktadır.

İstanbul’da bulunan Radisson SAS Conference&Airport Hotel İstanbul’da yapılan renovasyon projesini gerçekleştiren Tanju Özelgin otelin atriumu ile ilgili olarak; “mevcut fiziksel yapıda en büyük zorluk, lobinin merkezi olan atriumda, birinci kattaki mutfak alanlarını içeren kütlenin bir yay çizerek atriuma ağır bir müdahalesinin olmasıydı” ifadelerini kullanmıştır. Otelin birinci katındaki bu kütleli yapı dilimlere bölünerek, üst kattaki koridor alanlarının devamı ve zemin kata bağlantısı olarak kullanılmıştır (Çifçili, 2009). Özelgin, ortak mekân olarak düşünülmüş olan atriumun ziyaretçilerin dinlenerek vakit geçirebilecekleri bir mekân olarak tasarlandığını, aynı zamanda farklı işlevlerin çözümü açısından hareketli ayırıcılar kullandıklarını anlatmıştır.

Böylelikle atriumda esnek bir plan şeması elde edilmiştir. Atriumda su, kuru ağaç, kayalar ve taşlar gibi peyzaj öğelerinin kullanımı ile dış mekân özelliklerinin iç mekâna aktarılması ile mekânda oluşturulan atmosfere katkı sağlandığı gözlenebilmektedir (Resim 6 ve 7). Atriumların gün ışığını alarak yapıya dağıtması özellikle otellerde daha avantajlıdır. Bu özellik sayesinde farklı katlardaki koridorların, hatta belki odaların ışık alması, daha aydınlık bir yönelim olması sağlanmaktadır. Resim 6 ve 7’de görülen atriumun dış mekân öğelerini de barındırarak tasarlandığı ve lobiye atrium mekânına taşıyarak ortak mekân çözümü sunulduğu gözlenmektedir. Atriumun üzerini kapatan şeffaf çatı ile gün ışığı tüm katlara yayılmaktadır. Ancak gün ışığının iç mekâna alınmasının da kontrollü hale getirilmesi gerekmektedir. Örnekte görüldüğü gibi tavandan atrium boşluğuna sarkıtılmakta olan heykel yapısındaki objenin bu kontrolü sağlamada etkili olduğu söylenebilmektedir. Aynı zamanda objenin atriumda oluşan boşluk hissini kırmaya yardımcı olduğu ve görsel olarak kullanıcı algısı üzerinde etki bırakan bir tasarım kararı olduğu da gözlemlenebilmektedir.

Resim 6. *Radisson SAS Conference & Airport Hotel, İstanbul, Atrium Kesit*

Resim 7. *Radisson SAS Conference & Airport Hotel, İstanbul Atrium- Lobi*

4.3 Atriumlu Kültür Yapıları

Bu mekân tipolojisi altında bahsettiğimiz mekanları forumlar, fuarlar, sergi ya da kongre merkezi olarak kullanılan mekanlar; opera, bale, tiyatro, sinema, konser gibi sahne sanatları ve görsel sanatlara hizmet veren mekanlar; müzeler ve kütüphaneler şeklinde sıralayabilmekteyiz. Bu tür mekanlarda atriumlar genellikle ortak mekân ihtiyacına cevap veren, ziyaretçilerin toplanma işlevine hizmet eden bir alan olarak kullanım görmektedir. Toplanma ve ortak mekân oluşturma amacını destekleyecek şekilde atriumlarda daha çok kafe, büfe, lobi, fuaye gibi alanların yer aldığı gözlenebilmektedir.

Akustik kaygılardan ötürü bu tip mekanlarda, eğer performanslar, toplantılar ortak değil ise, atriumlardan uzak, bölünmüş, dolaşım ve fiziksel konforu sağlanmış, tasarlanmış diğer iç mekanlarda yer almaktadır. Galalar, açılışlar, toplantı araları gibi zamanlarda ise kullanıcıların bu ortak alanda güzel ve konforlu zaman geçirebilmesi gerekmektedir.

Kütüphanelerde ise atriumlar daha çok gün ışığından, manzaradan faydalanma amaçlı olarak tasarlanabilmektedir. Yapısı gereği sessiz bir ortam olan kütüphane mekanlarında, ışık kontrolünün sağlanabilmesi açısından kitapların tutulduğu alanların değil, çalışma, dinlenme ve dolaşım alanlarının, ortak mekanların atriuma açıldıkları dikkat çekmektedir.

Resim 8. Helsinki Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Finlandiya'daki en büyük akademik kütüphane olan Helsinki Üniversitesi merkez Kütüphanesi; beş farklı fakülte kütüphanesini merkez kütüphanede bir araya getirmektedir (Resim 8,9). Kütüphane, şehir merkezinin kalbi olan, tarihi önemli bir semtte yer almaktadır. Tasarımın çıkış noktası, malzeme, tasarım ve yükseklik açısından çevresine uyum sağlayan, eşsiz bir kamu yapısı tasarlamak olarak belirtilmektedir. Amaç, araştırmacılar ve çalışanları memnun edecek, sembolik, ilginç ve konforlu bir kütüphane inşa etmek olarak anlatılmaktadır (Tasarım Dergisi, 2012). Görsellerde de görülebileceği gibi, kütüphane yapılarında gün ışığının kötü etkileri olabileceği, eserlere zarar verebileceği gibi çeşitli kaygılar ile kitap bölümleri atriumların daha arka kısımlarına konumlandırılabilir. Atriumlar daha sosyal amaçlı kullanılabilir veya çalışma salonları gibi işlevlere hizmet verebilecek şekilde, manzara ve doğal ışıktan mekânın faydalanabileceği konumlarda yer almaktadırlar.

Resim 9. Helsinki Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Kütüphane, dış cephede kullanılan cam yüzeyler ile hem aydınlık hem de ilgi çekici olarak tasarlanmıştır. Değişik formlar ile atriumda vurgular yapılmış, rahat çalışılabilecek aydınlık bir toplanma ve çalışma

alanı oluşturulmuştur. Atriumlar, aydınlık, dış mekân etkisi veren alanlar olarak kullanıcılarını ağırlayabilmekte; kat yüksekliği düşünüldüğünde basık ve bunaltıcı ortam riskini ortadan kaldıracılabilmektedir.

Müzelere bakıldığında ise atrium kullanımının daha çok sergileme ve müze içerisindeki sergi mekânlarını bölümlendirme, ayırma, yönlendirme açısından avantaj olarak kullanıldığı söylenebilmektedir. Katlar arasında bulunan atriumlar, bu büyük hacimsel boşluklar, iç mekânın atmosferine sağladığı algısal etki ile bir vurgu, odak noktası olarak da ele alınabilmektedirler. Bu yorumları destekleyecek şekilde Uzun (59:2007); kütüphane ve müzelerde atrium kullanımına ait değerlendirmelerini aşağıdaki gibi anlatmaktadır:

“Müze yapılarında atriumlar, sergi salonlarının doğal ışığın tercih edildiği kısımlarında ve dolaşım alanlarında sıklıkla kullanılan mekanlar olmaktadır. Kütüphane yapılarında ise atriumlar, özellikle ışığın önemli olduğu okuma salonlarında dolaylı ışık alımı için oldukça kullanışlı olmaktadır.”

4.4 Atriumlu Eğitim Yapıları

Atriumlar üniversite, lise vb. eğitim yapılarında genellikle toplanma işlevi ile kullanılmaktadır. Bu gibi yapılarda atriumlar öğrenci çalışmaları, sergiler, toplantılar gibi etkinlikler için uygun ortak mekânlardır. Yapıya göre atriumda kafeterya, yemekhane gibi mekânlar bulunabilmekte ya da oturma birimleri ile zenginleştirilerek toplanmaya, sosyal zaman geçirmeye uygun ortak mekân ihtiyacını karşılayabilmektedir. Hong Kong Tasarım Enstitüsü'nün atriumuna bakıldığında, dikey sirkülasyonun atrium boşluğundan yükseldiği, tercih edilen beyaz renk ile olabildiğince ferah ve gün ışığının sürekliliğinin sağlanabileceği yüzeylerin oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Daha çok dolaşıma ve sosyal alana hizmet veren atriumun yapının tüm katlarını birbirine bağlayan boşluğu öne çıkılmaktadır (Resim 10).

Resim 10. Hong Kong Tasarım Enstitüsü

Atriumlar, ortak mekân olgusunun yanı sıra ana mekândan bölümlendirilmiş diğer küçük mekânlara geçişi sağlayan hacimler olabilmektedir. Yurt gibi öğrenciler tarafından kullanılan yapılarda ise atriumlar, kullanıcıların bir araya geldikleri ve çeşitli sosyal etkinliklerin sürdürüldüğü, paylaşılan mekânlar olarak karşımıza çıkabilmektedir (Uzun, 2007).

Eğitim mekanlarında atriumların kullanımı, ekonomik, iklimsel ve çevresel olarak atriumdan faydalanmayı sağlamanın yanısıra, öğrencilerin sosyal olarak toplanabilecekleri, fiziksel konforun sağlandığı bir iç mekânda dış mekân atmosferini yaşayabilecekleri bir mekân atmosferi oluşturmaktadır. Özellikle günümüzde sürdürülebilirlik ve enerjileri verimli kullanma konusundaki hassasiyetin yaygınlaşması ile atriumların bu konuda sağladıkları avantajlar birleştirilmiş ve atriumlar yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Okul, üniversite gibi eğitim mekânlarında bu tür atrium kullanımlarının yaygın hale gelmesi hem öğrencilerin birlik duygusunun pekişmesi ve sosyal becerilerinin artması konusunda, atrium sayesinde mekânları bütünsel algılayabilmeleri konusunda ve peyzaj öğeleri ile birleştirilen çevre dostu atrium tasarımları ile birlikte çevre bilincinin yerleşmesi konusunda etkili olabilmektedir.

4.5 Atriumlu Sağlık Yapıları

Sağlık yapıları, diğer yapılara kıyasla kullanıcıların görsel ihtiyacının yanında fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının daha çok düşünülmesi gereken yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hastaneler çoğu zaman insanın içerisinde bulunmak istemediği bir psikolojik etki yaratır. Uzun (2007); hastanelerin tasarımında sadece tedaviye yönelik düzenlemenin değil, aynı zamanda kullanıcıların duygusal, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının da göz önüne alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle tasarımcılar hastaneleri tasarlarken daha sıcak, daha insani ortamlar oluşturmaya yönelmektedirler. Kasvetli bir hastane havası ve tek bir yapı yerine ortak bağlantılı plan şemaları daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Uzun (2007), aynı zamanda; atriumun varlığı ile işlevi gereği insanların çoğunlukla sıkıntılı zamanlar geçirdikleri bu yapılarda geniş, aydınlık, ferah, bitkilerle zenginleştirilmiş huzurlu mekânlar oluşturulmasının amaçlandığını savunmaktadır.

Resim 11. Virginia Üniversitesi Hastanesi atriumundan bir görünüş

Atriumlar hastaneler için aydınlık ve dış mekân etkisi veren ortak mekânlar olmanın daha ötesinde kullanan hasta ve çalışanlar için kolaylıklar da sunmaktadır. Atriumların yapının bölümlendirilmesinde sağladığı katkılar ile birlikte dolaşım alanları da ayrılabilmekte, kullanıcılar ulaşmak istedikleri nokta ile daha kısa yoldan bağlantı kurabilmektedir. Atrium kullanıcıların yönelim açısından ferahlamasına yardımcı olmaktadır. Atriumun sağladığı ortak mekânlar ile birlikte kullanıcılar bekleme zamanlarını daha konforlu bir biçimde geçirebilmektedirler. Bu avantajlar hastaneler, rehabilitasyon merkezleri, klinikler ve bakım evleri için ortak avantajlar olarak sıralanabilmektedir. Resim 11’de atrium mekânında bulunan danışma bankosunun ziyaretçileri kolaylıkla yönlendirmede bir odak olarak kurgulandığı görülebilmektedir. Sağlık yapılarında bölümler arası dolaşımın ve ziyaretçilerin bölümlere ulaşımının ayrı bir önemi bulunmaktadır. Atrium bu yönelimi sağlamada yapıya avantaj sunmaktadır. Özellikle yapı içerisinde kurduğu görsel hâkimiyet önemlidir. Kullanıcıların psikolojik ihtiyaçlarının gözetilmesinde atriumun dış hava koşullarını soyutlayarak iç mekâna dâhil edebilmesi de başka bir önemli noktadır. Atrium çevresinde konumlandırılan bekleme alanlarının kullanıcılar için rahatlatıcı bir etki yarattığı söylenebilecektir (Resim 11).

Teşhis ve tedavi amaçlı sağlık yapılarında atriumlar kullanıcıların ihtiyaç duyduğu dolaşım, bekleme, dinlenme ve yemek gibi işlevleri karşılayan mekânlar olarak kullanılmaktadır. Mekâna açılan odalar yoluyla hastalar mekânın hareketliliğini izleyebilmektedirler (Uzun, 2001). Atriumlar, bir toplanma, yönelim, bekleme alanı oluşturması ve hava koşullarını içeriye aktarmadan ışık ve dış mekân etkisi oluşturma

yanında hem bir karşılama hem de bölümlerin rahatça takip edilebildiği bir güvenlik ve yönelim noktası oluşturmaktadır.

4.6 Atriumlu Alışveriş Merkezleri

Birçok iç mekân şehirdeki perakende ihtiyacını karşılamak ile ilgilidir. Bu kapsamla ulaşılan mekânlar alışveriş yapmayı eğlenceli ve keyifli hale getiren çevreler oluşturmaktadır. Alışveriş merkezlerini başarılı hale getiren temel olarak bu düşüncedir. Büyük mağazalar, her biri farklı, kıyafet, oyuncak, yemek, mücevher, ayakkabı ya da ev eşyası gibi, satış kategorisine sahip bağımsız ünitelerden oluşmaktadır. Bu sistem her mağazanın kendine ait bir yönetimi, muhasebesi, tanıtımı ve teslimi olmasını sağlamakta ve büyük alışveriş merkezlerinin en iyi avantajı tüm bu farklı mağazaların aynı yapı içerisinde olmasıdır (Bednar, 1989).

Farklı mağazaların tek bir yapı içerisinde olması kullanıcıların birçok ihtiyacını aynı yerden karşılayabilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak bu durum kullanıcının aynı yapı içerisinde daha çok zaman geçirmesini ifade etmektedir. Kullanıcıların bu zaman içerisinde daha kaliteli zaman geçirmesini sağlamak tasarımcıların alışveriş merkezi tasarımlarını değiştirmelerine sebep olmuştur. Bu aynı zamanda ekonomik açıdan düşünülen bir çeşit satış tekniği olarak kabul edilebilmektedir. Bu düşünce ile alışveriş merkezleri daha kaliteli zaman geçirilebilecek, daha konforlu, daha keyifli mekânlar olarak tasarlanmaya başlanmıştır. Günümüzde alışveriş merkezleri insanların alışveriş, eğlence ve sosyal gereksinimlerini karşılamaya yönelik, kentin yaşam merkezi olarak ortaya çıkmakta, atriumlar da bu gereksinimlerin karşılanmasında etkili olmaktadır. Çıkrıkçı (1999), bu konu ile ilgili olarak; “alışveriş merkezleri ve atrium alanı yarattığı rekreasyon kolaylıkları ile kent yaşamını içine çekmektedir. Yaşamın maddesel yanını, güncel ve geçici etkinlikleri sergilemekte, beraberinde iç mekân canlılığı ile de çağdaş toplumsal yaşantının dinamik bir biçimde akan temposunu görselleştirmektedir” ifadelerini kullanmaktadır.

Alışveriş merkezlerinde bir ya da birkaç atrium olması hem kullanıcıların hem de işverenlerin avantaj sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Atrium, hem ışığı içeriye alarak doğal aydınlatma sağlamakta ve böylece yapay aydınlatmanın insanı yorabilen olumsuz psikolojisini biraz kırmakta, hem de olumsuz hava şartlarını yapı dışarısında bırakarak güvenli bir dış mekân etkisi yaratmaktadır. Özellikle soğuk havalarda boş zamanlarını geçirmek isteyen insanlar bu sebeplerden ötürü alışveriş merkezlerini çok tercih etmektedir.

Resim 12. Summer International Retail And Entertainment Centre, Zhuhai, Çin

Atriumun bölümlendirme üzerindeki etkisi alışveriş merkezlerinde satış tiplerine göre kategorizasyonu kolaylaştırmaktadır. Yemek, ev eşyaları, kıyafet gibi ayrımlar yapılabildiği gibi son dönemde bu ayrımlar daha da özelleştirilerek; teknoloji, ev eşyaları, gıda, kıyafet, bebek, eğlence ve yemek alanı gibi daha çok kola ayrılabilir. Atriumlar hem çeşitli sosyal etkinliklerde bir toplanma mekânı (küçük konserler, gösteriler, sergiler gibi) hem de büyük bir pazarlama tekniği olan kampanyalar için sergileme imkânı sağlamaktadır. Yukarıdaki görsel tasarlanmış olan bir alışveriş merkezine aittir. Atriumların dolaşım ve yönelim konusunda nasıl etkili olabildiği anlaşılmaktadır. Görsel aynı zamanda mekân içerisinde bu hacmin tasarımda bir vurgu ögesi olarak nasıl ele alınabileceğine dair bir örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte mağazaların sınıflandırılması ve bölümlendirilmesi ile ilgili de ipuçları sunmaktadır (Resim 12).

Atriumlar genellikle girişe bağlanan bir karşılama alanı ve paylaşılan ortak mekân, yatayda ve düşeyde sağlanan dolaşımı barındıran boşluk ve alışveriş kanatlarını bağlayan bir odak olarak değerlendirilebilmektedir. Katlar arasındaki bağlantıyı sağladıklarından ulaşılmak istenen noktaya kolay erişim sağlayan noktalardır. Kullanıcılar aynı zamanda atrium sayesinde yapılan etkinlikleri farklı katlardan gözleyebilme şansına sahip olmaktadır.

Atriumlar kullanıcıların görsel algıları kadar fiziksel algılarını da etkilemektedirler. Sağlamış olduğu görsel açı ile birlikte mekâna hâkim olma ve böylece yönelim konusunda bir kolaylık sunmaktadır. Ortak mekân olarak kullanımlarına bakıldığında sosyal bir toplanma alanı, sergiler ya da performansların yapıldığı ve tüm katlardan takip edebilme

şansının olmasının yanı sıra, geçici stantların, kioskaların konumlandığı ve sokakların açıldığı birer meydan olarak da işlev gösterebilirler. Atriumların içerisinde yapılan tasarımlarda bitkiler ve su elemanları gibi dış mekân öğelerine yer verilmesi ile birlikte de kullanıcıların vakit geçirebilecekleri rekreasyon alanları ortaya çıkarılabilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, atrium kavramı anlatılarak geçmişten günümüze atrium mekanlarının gelişimi açıklanmıştır. Bölümün devam eden kısımlarında atriumların yapı içerisinde kullanım açısından tercih sebepleri ve tasarım-kullanıcı açısından yapıya katkıları anlatılmıştır. Atriumların yapı içerisindeki fonksiyonlarına ve konumlarına değinilmiş, yapılarda farklı tiplerde tasarlanan atriumlar ile kullanımları örneklenmiştir.

Konunun ilerleyen bölümlerine atrium mekânının farklı tip yapılarda ne şekillerde kullanılabildiğinin gözlenebilmesi amacı ile atriumların işlevsel farklılıktaki yapı türlerine ve mekân tipolojilerine göre kullanımları değerlendirilmiştir.

Atriumların tasarım ve kullanımlarının, doğrudan yapının işlevi ile bağlantılı olduğu; form ve konumlarının da işlevine göre şekillenebileceği bölüm içerisinde anlatılmaktadır. Bu bağlamda yapılan gruplandırmalarda ofis, otel, eğitim ve kültür, sağlık ve alışveriş merkezi yapıları gibi farklı fonksiyonlara hizmet veren yapılarda atrium kullanımları irdelenmiştir. Bu incelemelerle yapıda birçok işlevi aynı anda karşılayan atrium mekânlarının tasarımı ve mekâna kattıklarına dikkat çekilmiştir.

Atriumlar, yapı içerisindeki çok amaçlı kullanıma ve avantaja sahip olan büyük hacimsel boşluklardır. Kurgulandıkları mekân tipolojilerine ve tasarım hedeflerine bağlı olarak pek çok farklı işleve hizmet verebilirler. Kullanılmak istedikleri amaca bağlı olarak yapıların farklı kısımlarında ve farklı sayılarda tasarlanabilen bu boşluklar mekâna değer katan hacimler olarak aktarılabilmektedirler. Bu çalışmada farklı mekân tipolojilerinde atrium kullanımlarının mekân ile olan ilişkileri aktarılmış, işlevlere göre atriumların nasıl farklı ele alınabileceği aktarılmıştır.

Kaynakça

- Bednar, M. J. (1986). *The New Atrium*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Bednar, M. J. (1989). *Interior Pedestrian Places*. New York: Whitney Library of Design- Watson Guptill Publications.
- Bıçer, S. (2011). Radisson Sas Otelı Lobisi. Arkitera. 30.04.2021 tarihinde <https://www.arkitera.com/proje/radisson-sas-oteli-lobisi/> adresinden erişildi.
- Büktel, Y. (2000). *Türk Sanat Tarihi*. Edirne: Tü Matbaa Tesisleri.
- Cihangiroğlu, M. S. (2014). *Atriumların Tasarım İlkeleri ve Örneklerle Mekansal Analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Bilim Dalı, Ankara
- Çıkrıkçı, İ. (1999). *Alışveriş Merkezlerinde İç Mekân Tasarım ve Oluşumu Açısından Atrium*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiğçili, Z. (2009). *Zarif Kıvrımlar*. Frame Türkiye Dergisi. Sayı 05. Aralık- Ocak 2008-2009. Tasarım Yayın Grubu. İstanbul. sf. 108-111.
- Dizman, O. K. (2015). *Geçişlilik Kavramının Mekâna Anlamsal Ve Simgesel Yansımaları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yakın Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Lefkoşa
- Hasol, D. (2005). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Hung, W.Y. (2003). Architectural Aspects of Atrium, *International Journal on Engineering Performance-Based Fire Codes*, Volume 5, Number 4, p.131-137.
- Resmî Gazete, Sayı:30113, 3 Temmuz 2017, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Birinci Bölüm-Madde 4. 7.04.2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170703-8.htm> adresinden erişildi.
- Saxon, R. (1986). *Atrium Buildings, Development and Design*. Hampshire: Bas Printers Limited.
- Tokabaş, P. (2005). *Kapalı Atrium Tasarımı ve Yapısal Özelliklerinin İncelenmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Uzun, İ. (2007). Farklı İşlevli Mimari Yapılardaki Atrium Mekani Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 9 (2) , 51-62. 06.04.2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/pub/deumfimd/issue/40864/493370> adresinden erişilmiştir.
- Uzun, İ.(2001). *Mimarlıkta Ortak Mekan Kavramı Kapsamında Atriumlar Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İzmir

- Yıldız, D. (1996). Peyzaj ile Mimarlık-Kentsel Tasarım İlişkileri ve Mimari Tasarıma Etkileri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Resim 1. Reform Club Atrium- Ana Hol: Foto: Bianco, A. 30.04.2021 tarihinde <https://traditionalgentlemensclubs.com/the-reform-club/> adresinden erişildi.
- Resim 2. 30.04.2021 tarihinde <https://victorianweb.org/art/architecture/commercial/37b.jpg> adresinden erişildi. “The New Coal Exchange.” *Illustrated London News*. (3 November 1849): 302-03. *Hathi Trust Digital Library* version of a copy in the University of Michigan Library. Web. 13 January 2016.
- Resim 3. Hung, W.Y. (2003). Architectural Aspects of Atrium, *International Journal on Engineering Performance-Based Fire Codes*, Volume 5, Number 4, p.133.
- Resim 4 ve 5 İtez, Ö. (2020). KB Ofisi. Arkitera. 30.04.2021 tarihinde <https://www.arkitera.com/proje/kb-ofisi/> adresinden erişildi.
- Resim 6. Biçer, S. (2011). Radisson Sas Oteli Lobisi. Arkitera. 30.04.2021 tarihinde <https://www.arkitera.com/proje/radisson-sas-oteli-lobisi/> adresinden erişildi.
- Resim 7. Biçer, S. (2011). Radisson Sas Oteli Lobisi. Arkitera. 30.04.2021 tarihinde <https://www.arkitera.com/proje/radisson-sas-oteli-lobisi/> adresinden erişildi.
- Resim 8 ve 9. Tasarım Dergisi. (2012). Helsinki Üniversitesi Merkez Kütüphanesi. Sayı 226, Tasarım Yayın Grubu, İstanbul s. 98-107.
- Resim 10. Tasarım Dergisi. (2012). Hong Kong Tasarım Enstitüsü. Sayı 226, Tasarım Yayın Grubu, İstanbul s.132
- Resim 11. “The University of Virginia, University Hospital Expansion / Perkins and Will” 02 Feb 2021. ArchDaily. Accessed 30 Apr 2021. <<https://www.archdaily.com/956074/the-university-of-virginia-university-hospital-expansion-perkins-and-will>> ISSN 0719-8884
- Resim 12. Irina Vinnitskaya. “Summer International Shopping Mall / 10 Design” 15 Sep 2012. ArchDaily. Accessed 30 Apr 2021. <<https://www.archdaily.com/269127/summer-international-shopping-mall-10-design>> ISSN 0719-8884

Bölüm 15

BİTKİSEL TASARIMDA GÖRSEL ESTETİK KALİTESİNİN BELİRLENMESİ: RENK VE FORM ÖĞELERİ

Ahmet ÇİLEK¹

¹ Ahmet ÇİLEK, Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 01330, Balcalı, Adana, TÜRKİYE, acilek@cu.edu.tr

1. Giriş

Peyzaj birçok şekilde algılanabilir ve tanımlanabilir. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, peyzajı “insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve/veya insan faktörlerinin eylemi ve etkileşiminin sonucu olan bir alan” olarak tanımlar (Avrupa Konseyi, 2000). İnsanlar ve peyzajlar arasındaki bütüncül duyuşsal ilişki düşünüldüğünde, fiziksel dünyanın bilişinin ana kanalı olarak görme, insanların çevre deneyimini diğer duyulardan daha fazla şekillendiren birincil faktördür. Nelson’ın (1977) belirttiği gibi, görsel yönler insanların “güzelliği”, “daha iyi şeyleri” ve “estetiği” tanımasına ve ayırt etmesine yardımcı olur. Peyzaj tasarımı, dış mekanın inşası ve eklemelenmesi ile ilgilidir ve önerilen bir dizi fiziksel, işlevsel, sembolik ve estetik sonuçları elde etmek için çeşitli tasarım ilke ve öğeleri kullanılır. Tasarımcılar, bu kavramları mekânsal-görsel beğeniler ile insan ve çevre arasında daha zengin bir etkileşime dönüştüren fiziksel yapılara dönüştürür. Bir biçim yaratma sonucu ya da bir problem çözme etkinliği olarak peyzaj tasarımında hem öznel yorumlama hem de nesnel analiz / değerlendirme yoluyla içgörüler elde eden entegre bir süreçtir. Buda peyzaj tasarım kompozisyonlarının birlikte inşası için işbirliğine dayalı bir anlayışı ve açık iletişimi kolaylaştırır.

Bu kompozisyonda üç boyutlu formları ve işlevleri kapsamlı bir şekilde öne çıkarmak için mekânsal-görsel özellikler açısından mekanın tanımlaması, anlaşılması ve görselleştirmesi temel öneme sahiptir. Peyzaj tasarımı ve bitkisel tasarımda, tasarımcılar ağırlıklı olarak daha öznel tanımlamalara ve mekanın kullanım özelliklerine odaklanırken, araştırmacılar peyzajın mekânsal özelliklerini değerlendirmek için tasarım ilke ve öğelerinin ölçümüne odaklanır. Bu iki önemli önceliğin her ikisi de peyzaj alanlarını anlamak için değerli ipuçları sağlar, ancak, mekânsal-görsel kalitenin araştırılmasında belirgin tasarım ölçütleri ve görsel peyzaj göstergelerini nitel ve nicel haritalama yaklaşımlar ile birleştiren kapsamlı bir genel bakış hala bir çalışma konusudur. Bu nedenle, bu araştırmada temel amaç, bitkisel tasarımda peyzajın mekânsal-görsel özelliklerini tanımlamak, anlamak ve incelemek için bir yöntem geliştirmektir. Bu bağlamda önerilen yöntem ile yeşil alan planlamasında bitkisel tasarım öğelerinden renk ve formun görsel estetik kalitesine etkisi değerlendirilebilir.

Görsel estetik kalitesi, potansiyel olarak peyzajdaki doğal veya yapay unsurları derecelendirmek ve karar vericiler tarafından insanları ve doğayı (Chen ve Xu 2016; Wang ve ark. 2016) birbirine bağlayan ve insanların manzara tercihlerini en iyi şekilde ifade eden peyzajlar tasarlamak ve yaratmak için kullanılan bir indekstir. Görsel estetik araştırmaları genellikle tarım (Arriaza ve ark. 2004), mimari (Garcia-Moruna ve ark. 2010) ve kırsal ormancılık uygulamaları (Özkan ve Özdemir 2015)

üzerinedir. Bu nedenle, görsel estetik kalitesi modellerinin kentsel yeşil alanlara uygulanmasının test edilmesi, uygulamayı yerleşik ortamlarda değerlendirmek için farklı bir arazi kullanımı sağlayacaktır.

Bitki örtüsü renk, doku, ölçü ve biçim yoluyla görsel estetik verir (Daniel ve Boster 1976). Ağaç yaşı ve dallanma tipi gibi diğer bitki örtüsü özellikleri de kalite üzerinde bazı önemli etkiler göstermektedir (Dudek 2018). Peyzajda renk görsel çekicilik sağlar ve tasarım ve estetik açısından önemli bir unsurdur. İnsanların görsel algısının yaklaşık %80'i renkten gelmektedir. Bu nedenle bitki örtüsü rengi peyzajın estetik algısını değerlendirme için önemli bir faktör olmaktadır. Bir yol hattı boyunca orta plandaki bitkilerin rengi insanlar tarafından kolayca görülebilecek potansiyel bir konum sağlar. İnsanların renk tercihini anlamak, rengin görsel güzellik üzerindeki etkisiyle daha çekici kullanıcı tanımlı araçlara yol açabilir.

Birçok çalışma, bitki renginin insanların değerlendirmesini etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermiştir (Harris ve ark. 2018; Ahas ve ark. 2005; Kaufman ve Kohr 2004; Uzun ve Müderrisoğlu 2011), ancak bu çalışmalar esas olarak bir ağacın yaprak (Kendal ve ark. 2012, Zhao ve ark. 2017) ve çiçek (Kaplan 2007) gibi kısımlarının renk değişimine odaklanmaktadır. Farklı renkler, insanlara fizyolojik tepkilere de yol açabilecek psikolojik tepkileri tetikleyen farklı algılar verir. Park bitkilendirmesinde genellikle yeşil renkli bitkiler ile tekdüze bir kompozisyon oluşturulmaktadır ancak bu monotonluk yapı ve peyzaj özelliklerinin kontrastı ile aşılabılır. Kontrast, değişen görsel efektlerin ve algının önemli bir yoludur ve farklı doku, renk ve biçime sahip bitkilerin kompozisyonundan etkilenir (Cheng ve Tan 2018). Keskin renkler, yumuşak bir renk kombinasyonundan daha duygusaldır (O'Connor 2015) ve insanlar, kontrastı oluşturan peyzajdaki ince değişikliklere daha duyarlıdır. Sokak mekanlarına kırmızı renk eklemek, insanların coşkusunu harekete geçirir (Zang 2013). Örneğin, kırmızı renk canlı ve sıcaktır, yeşil ise yaşamı temsil eder ve sakinleştiricidir (Ünal Çilek, 2019; Güneş ve Olguntürk 2020). Kaufman ve Lohr (2004), yeşil ve kırmızı renkli görünen tüm ağaçların olumlu tepkiler uyandırdığını, ancak tercihin çevreye (Kendal ve Armstrong 2008) ve diğer göstergelere de bağlı olduğunu söylemektedir. Renk bakımından zengin bir manzara, insanlara tek bir renkten daha iyi bir görsel deneyim sunabilir (Canas ve ark. 2009; Yao ve ark. 2012; Zhang ve ark. 2017). Renkte mevsimsel değişim önemlidir (Cheng ve Tan 2018; Zhang ve ark. 2017) ve ilkbahar ve yaz aylarında genel peyzaj rengi değişimi değerlendiricilerden daha yüksek puanlar almaktadır (Zhao ve ark. 2017).

Rengin oranı ve dağılımı, insanların manzara algılarını ve tercihlerini etkiler ve insanlar doğal bir renk desenini tercih ederler (Kaufman ve

Lohr 2004). Li ve ark. (2010), bahar manzarasında, insanların tamamen yeşil dağ manzarasına kıyasla pembenin yeşile oranı 2:1 olduğunda genel manzarayı tercih ettiklerini buldular. Polat ve Akay ayrıca bitki renk kompozisyonunun peyzajın görsel kalitesini olumlu etkilediğini bulmuşlardır (Polat ve Akay 2015). Çiçeklenme ve yaprak rengi ile mevsimsel değişimlerden daha renkli bir ilkbahar ve sonbahara kıyasla, yeşilin yaz manzarasında bitkilerin ana rengi olduğunu belirlemişler. Ma ve ark. (2018) yeşil rengin görsel estetik kalite üzerindeki etkisini nicel olarak araştırmıştır. Arka planda üç peyzaj doku sınıfıyla (sert = dar yapraklı iğne yapraklı, yumuşak = geniş yapraklı ve karışık = her ikisi) karıştırılmış dört kırmızı renk oranını (orta planın % 25,% 50,% 75 ve %100) ve dört renkli mekansal dağılımları (Kırmızı-Tek, Kırmızı-Grup, Yeşil-Tek ve Yeşil-Grup halinde) karşılaştırmak için görsel görüntüler oluşturarak kullanıcılar üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Sonuçta kırmızı renk oranı arttıkça, görsel etki kalitesinin arttığı görülmüştür. Ayrıca geniş yapraklı ve iğne yapraklı peyzajların karışık orman peyzajlarından daha çekici olduğunu belirlemişlerdir.

Sonuçta, bitki örtüsünde renk kullanımı bitkisel tasarımlarda görsel peyzajı artırmak için en önemli bileşendir. Bu nedenle bu çalışmada kamusal alanlardaki kullanıcıların estetik tercihleriyle uyumlu olan mekansal dağılım modeli ve renk oranları amaçlanmıştır. Bunun için arka planın yeşil olduğu renk ve form farklılıklarının konumsal dağılım modelindeki çeşitli değişkenleri değerlendirilmelidir. Renk ve formun değerlendirilmesinde mevcut durumu temel görsel estetik değeri olarak belirleyip bu değer üzerinde renk ve formun etkisini ölçmek hedeflenmektedir.

Sonuç olarak bu yöntem ile elde edilecek çalışmalardan elde edilen bulgular, peyzaj mimarlarının, kamu yetkililerinin ve şehir planlamacılarının kentsel alanlarda kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde etkili bir şekilde tasarlamaları ve yönetmelerini desteklemek için kullanılabilir.

2. Yöntemler

Bitkisel tasarım üzerinde renk ve formun görsel estetik kaliteyi ve insanların görsel tercihlerini nasıl etkilediği amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 4 basamak yöntemi entegre edilmiştir. Bunlar;

- Mekansal-Görsel Özelliklerin Haritalanması
- Görsel açıdan en uygun alanların belirlenmesi ve mevcut durum üzerine renk/form açısından farklı senaryolar geliştirilmesi

- Mevcut durum ve geliştirilen senaryolar için kullanıcı anketlerin anlamsal farklılaşım tekniğine göre belirlenmesi
- Anket sonuçlarının bitkisel tasarımda renk ve formun görsel estetik kalitesine göre değerlendirilmesi ve alanlar için görsel estetik kalitesinin hesaplanması.

2.1. Mekansal-Görsel Özelliklerin Haritalama Yöntemleri ve Araçları

Görsel peyzaj araştırması, peyzaj mimarisi kavramlarını, peyzaj algılama yaklaşımlarını ve haritalama yöntem ve tekniklerini bütünleştirir (Nijhuis ve ark. 2011). Peyzaj algısı uzman yaklaşımları ve kullanıcı tercihi yaklaşımları olmak üzere temelde iki açıdan teori, yöntem ve uygulamalar bulunmaktadır (Sevenant 2010). Her iki açıdan yapılan çalışmalar yöntem açısından birbirlerini kapsamaktadır. Bu çalışmada görsel peyzaj araştırmasında hem uzman yaklaşımı hemde kullanıcı tercihi yaklaşımları değerlendirilecektir. Görsel peyzaj haritalama üzerine araştırmalar, yatay-dikey perspektifler ve nitel-nicel yaklaşımlar olarak kategorize edilebilir. Yatay perspektif, manzarayı bir gözlemcinin bakış açısından araştırır ve mekansal-görsel özellikleri göz seviyesinde bir perspektiften ele alır. Dikey perspektif, manzarayı "yukarıdan" ele alır ve harita görünümünden mekansal kalıpları ve ilişkileri analiz eder (Nijhuis 2015).

Burada nitel yaklaşımlar, gözlemin ampirik yorumu olarak adlandırılırken, nicel yaklaşımlar, belirli fenomenleri daha objektif bir şekilde tanımlamak ve analiz etmek için sayısal bilgi toplar veya bilgiyi sayılara çevirir. (Nijhuis ve ark. 2011) Mekansal-görsel peyzaj özelliklerini haritalamak için aşağıdaki yöntemler tanımlanmıştır:

- Bölme analizi: görünür manzarayı bir dizi içbükey bölme olarak ele alır ve haritalar, ufuk ve kütle arasındaki ilişkiyi dikey bir perspektiften ayırt etmek için kullanılır.
- Üç Boyutlu analizler: İki ila üç boyutlu görselleştirmelerden yararlanan ve yatay olarak mekansal-görsel özellikleri ele alan (örn. görselleştirme, 3B modelleme) görsel manzarayı bir gözlemcinin bakış açısından tanımlar.
- Izgara hücresi analizi: Izgara şeklindeki çokgenler veya raster hücreler aracılığıyla farklı mekansal özellikleri hesaplayarak peyzajı değerlendirir. Bölme analizi veya 3B peyzajların sonuçları girdi olarak kullanılabilir (örn. SegNet analizi, CBS tabanlı nokta yoğunluğu analizi).
- Görünürlük analizi: Gözlemcinin bakış açısından belirli bir konumdan görülebilen coğrafi alanı gösteren raster analizine dayalı üç

boyutlu bir görünürlük hesaplamasıdır (örn. CBS tabanlı görüş alanı analizi).

Peyzaj Modeli Simülasyonları:

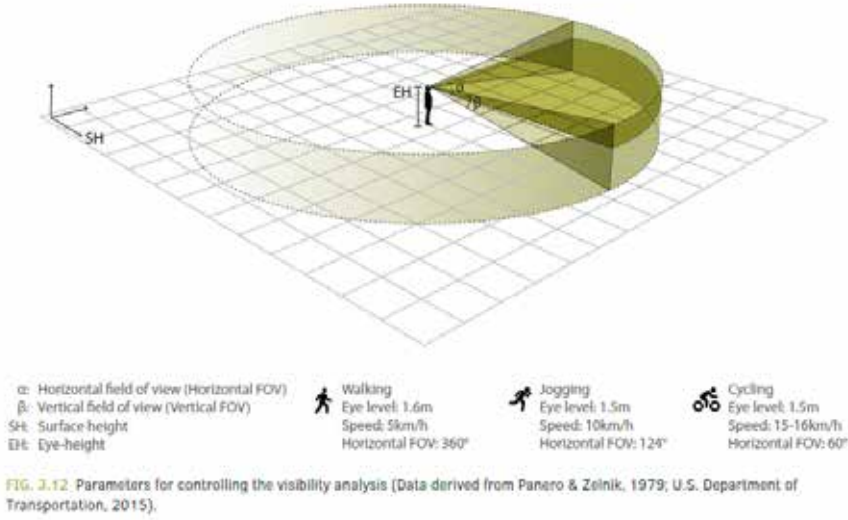
Alanda belirlenen bitki formu (piramit, yayvan, sarkık vb.), mekansal konum (ön plan, orta plan ve arka plan) ve rengin (yeşil fon kullanılarak oluşturulan renk kompozisyonu) çeşitli konfigürasyonlarının bir manzarasını simüle etmek için görseller oluşturulmalıdır. Burada ön plan (çalı ve bitki katmanı, 0.6-1.0 m), orta plan (küçük boylu ağaçlar, 2.5-3.5 m) ve arka plan (Orta boylu ağaçlar, 7.0- 9.0 m) olmak üzere farklı noktalar için bitkisel tasarım senaryoları önem kazanmaktadır. Alanların seçilmesinde ise en yoğun kullanılan alanlar için görünürlük analizi ile en dikkat çekici alanlar belirlenmektedir.

• Görünürlük Analizi

Görünürlük analizi temelde belirli bir konumdan görülebilen coğrafi alanı gösteren raster tabanlı üç boyutlu bir hesaplama (Nijhuis ve ark. 2011; Alphan, 2017). Gözlemcinin bakış açısından, ufuktaki tüm noktaları haritalandırır ve engellenen noktaları hariç tutar. Ayrıca görülebilen bir nesnenin alanına atıfta bulunan özelliklerin görünürlüğünü de haritalandırır (Federal Highway Administration, 1988). Görünürlük analizi, özellikle peyzaj karakterizasyonunu değerlendirmek ve kullanıcı tercihini araştırmak için, peyzaj mimari kompozisyonlarının görsel ifadesini ve sonuçlarını keşfetmede çok önemli bir rol oynar (Fisher, 1996; Llobera, 2003; Möller, 2006; Brabyn ve Mark, 2011; Krogli ve ark. 2015; Cuckovic, 2016; Alphan, 2017; Kamalipour ve Dovey, 2019). Ek olarak, mekansal görsel organizasyon süreci olarak manzara, günlük, mevsimsel ve jeolojik değişiklikler gibi çeşitli zaman ölçeklerinde değişir (Nijhuis, 2015, Çilek ve ark. 2020). Görünürlük analizi, potansiyel bir haritalama yöntemi olarak hizmet eder, mekansal ve zamansal özellikleri yakalamada büyük rol oynamaktadır.

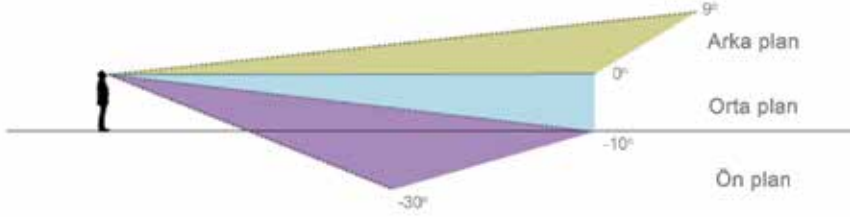
Nijhuis (2015), belirli rotalar boyunca mekansal-görsel özellikleri göz seviyesinde analiz etmenin bir yolu olarak birikimli görüş alanı analizini önermektedir. İnsanların gözünden, her insan çevreyi, izleyicinin baş ve vücut davranışına atıfta bulunan hareketli bir duyu sistemiyle deneyimler (Felleman, 1979). Hareket hızı, yön ve ulaşım durumları, mekanların görünürlüğünü etkileyecektir (Daniel ve Boster, 1976; Sanoff, 1991; Weitkamp, 2010; Nijhuis, 2011). Yaya aktiviteleri, 360 derecelik yatay görüş aralığı ile tahmin edilebilir. Düz yürümenin veya koşmanın görsel açısı 124 derece olarak tanımlanmaktadır (Panero ve Zelnik, 1979; ABD Ulaştırma Bakanlığı, 2015) (Şekil 2). Ayrıca, görüş alanı analizini kontrol etmeye yönelik parametreler, gözlem noktası yükseklik değerleri, göz seviyesi yüksekliği ve tarama mesafeleri (Esri, 2016) gibi çeşitli faktörleri

de içerir. CBS tabanlı görüş alanı analizleri için üç boyutlu nokta bulutu ve sayısal arazi modeli oluşturulur (Ünal ve ark. 2016). 3B nokta bulutlarında mevcut binalar, ağaçlar ve diğer peyzaj elemanlarını içermektedir. Göz seviyesinin üstünde ve altında olmak üzere iki tür bitki bulunur.

Şekil 2. Görünürlük analizi için aktivite bazlı görüş aralığında kullanılan parametreler (Panero ve Zelnik, 1979; ABD Ulaştırma Bakanlığı, 2015)

Yatay görüş alanının ne kadar görülebileceğine karşılık gelirken, dikey görüş mekansal konum ilişkileri açısından nesnelerin uzaklığı ve görünümü için çok önemlidir (Nijhuis, 2015) (Şekil 3). Ön plan, orta plan ve arka plan esas olarak dikey görsel açılara ve görüş hattının uzunluğuna göre belirlenir (Tveit, 2009). Higuchi (1988), ön planın aşağı bakacak şekilde 10 ila 30 derece arasında değiştiğini öne sürer. Yüksek bir binada veya yükseklikte durulması dışında, ön plan hissi ve orta plan dikey bir mesafe meselesi haline gelir. Ufkun altındaki 0 ila 10 derece arasındaki görüşmeler orta plan olarak tanımlanırken, 0 ila 9 derece arasındaki yukarı bakan alan görsel olarak arka plan olarak kabul edilir. İnsanların tipik görüş alanı çoğunlukla orta yer aralığında bulunur. Ayrıca, resimsel görünüm duygusu (sahnenin çoklu katmanları) bakış açısı ile mekansal yapılar arasındaki mesafeye (Lange, 2001), arka plan sahnesi (5 km'den fazla), orta yer sahnesi (400 m ila yaklaşık 5-8 km arası) ve ön plan sahnesi (0 ila 500-800 m).

Şekil 3. Açık bir görünümde yükseklik açıları ve görsel yakınlık hissi (Higuchi, 1988)

2.2. Anketlerin Uygulanması

İnsanlardaki mekan-bitki etkileşimlerinin algılama durumlarını ortaya koymak direkt güç olmakla birlikte amaca yönelik veri alınabilmesi deneysel çalışmalarla sağlanabilir. Örneğin, bitki kompozisyonlarının algılama durumlarının değerlendirilmesinde kullanıcılarının görsel izlenimleri deneysel bir çalışmayla ortaya konulabilir. Bu amaçla, anket tekniği ve Anlamsal Farklılaşım Ölçeği tekniği bu araştırmanın yöntemi kullanılabilir. Bu türden farklılaşım ölçeklerinin kullanımı Osgood ve ark. (1957) tarafından geliştirilmiş olup, bu ölçek zıt sıfat çiftlerinden oluşan gösterge çizelgesi ile ifade edilmektedir. Anket aşamasında deneklerden her bir alternatif için uygun gördükleri değeri işaretleyerek değerlendirme yapması istenir. Anketlerin düzenlenmesinde, deneklere alanın mevcut durumuna göre kıyaslama yapabilmeleri ve değerlendirmeleri için mevcut durumun görünüşünün de dahil olduğu ilkbahar ve sonbahar renklenmeleriyle birlikte çizimler dahil edilebilir. Anket soruları, en çok–en az beğenilen örnekleri, en çok–en az beğenilen örneklerin tercih edilme nedenleri ile bitkisel özelliklerin (renk ve form) insanlar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmalıdır. Anlamsal farklılaşım ölçeğinin hazırlanmasında Çizelge 3'teki sıfat çiftlerine göre deneklerden, en çok ve en az beğendikleri örnekleri değerlendirmeleri istenebilir. Bu yöntemle, deneklerin bitki kompozisyonuna karşı görsel algılarını değerlendirmek mümkün olacaktır. Bu ölçeğe göre; farklı değerlere yönelen yanıtlar (+1 - +3 değerleri arasında) olumlu, (-) değerlere yönelen yanıtlar ise olumsuz olduğunu işaret eder. Uygulamada hesaplamaların kolaylığı açısından ölçek üzerindeki değerler 1-7 değerlerine dönüştürmelidir.

Anket, katılımcıların bitkisel tasarımın görsel estetiğine yönelik tercihlerini farklı renk ve form konfigürasyonları altında değerlendirmelidir. Her katılımcıya alandan belirlenen mevcut durum ve farklı senaryo altında soruların yanıtlamaları istenir. Ayrıca ankette cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve mesleği içeren bilgiler de eklenmelidir. Ardından katılımcılara ankette verilen ifadelerinin her bir görüntüsünün

kişisel görsel estetiğini 7 li ölçekte derecelendirilmesi sorulur. ("–3 (Çok beğenmeme) ile +3 (Aşırı Beğenme).

Çizelge 3. Örnek anlamsal farklılaşım ölçeği

Sıfatlar	3	2	1	0	-1	-2	-3	Sıfatlar
Kitle-boşluk dengesi iyi								Kitle-boşluk dengesi iyi değil
Dikkat çekici								Dikkat çekici değil
İlkbahar renklendirmesi etkin								İlkbahar renklendirmesi etkin değil
Sonbahar renklendirmesi etkin								Sonbahar renklendirmesi etkin değil
Dinlendirici								Dinlendirici değil
Alana uygun								Alana uygun değil
...								...

2.3. Efekt Boyutlarının Karşılaştırılması

Ankete sonucunda elde edilen verilerin (örneğin, renk oranı, düzlem etkisi (arka plan veya ön plan) ve mekansal dağılım) arasındaki bir ilişki yöntemi tasarım renk ve formun oranlarının mekânsal dağılımını belirlemek için aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$K_1 = \frac{n_p}{n_s}, K_2 = \frac{n_d}{n_s}, K = \frac{n_p}{n_s}$$

k: renk oranının ve mekansal dağılımın estetik üzerindeki etkisini temsil eder, np: renk veya form oranının kısmi sapması, ns: manzara arka planının veya ön planın kısmi sapması, nd: tasarım renginin mekânsal dağılımının kısmi sapması, K1: renk ve arka plan ayarının peyzajın estetik kalitesine oranı, K2: mekansal dağılımın ve arka plan ayarının peyzaj estetiğine oranını temsil eder.

2.4. Veri Analizleri

Alanlarda renk ve formun dağılımının görsel estetik kalitenin ortalama değeri üzerindeki etkisini test etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) modeli kullanılır. Renk, form dizisini ve peyzajın görsel estetik kalitesinde mekansal kümelenme derecesinin etkisini test etmek için iki faktörlü varyans analizi kullanılır. Ortalama değerler arasındaki önemli farklılıkları belirlemek için Duncan'ın Çoklu Aralık Testi kullanılır. Anket sonucu görsellerin hangilerinin iyi veya daha iyi

olarak gruplandırılmasında ilişkilerin tutarlılığını ölçmek için Cronbach alfa analizi uygulanır.

Görsellerin esteki değerlerinin hesaplanmasında ise Daniel ve Boster tarafından geliştirilen Görsel Estetik Tahmini yöntemi bulunmaktadır. Bu yöntemde ortalama bir değer hesaplamak için bireysel sapmayı ve yanlılığı azaltarak anket sonuçlarındaki görsel estetik kalitesi ölçülür.

$$cp = cf / N ,$$

$$Z = NOR(cp) ,$$

$$\bar{Z} = \frac{\sum_{n=1}^{n-1} Z_n}{n} ,$$

$$VAQs = (\bar{Z}_i - \bar{Z}_0) \times 100$$

Cf: yüksekten düşüğe doğru sıralanmış her notun kümülatif sıklığını, N: anket sayısını, cp: her sınıfın kümülatif yüzdesini, z: cp'ye karşılık gelen normal dağılım tek taraflı çeyreği ifade etmektedir. cp = 0 olduğunda, cp = 1 / (Nx2) formülü ile hesaplanmaktadır. cp = 1 olduğunda, cp = 1x1 / (Nx2) 'ye dönüştürülür. $\bar{Z}$: Z'nin aritmetik ortalamasını, n: -3 ile +3 arasında değişen ifadedir. Z_i arkaplan ile Z'nin aritmetik ortalamasını, Z_0 : tüm manzaraların en düşük ortalama değerini ifade etmektedir.

3.Sonuçlar ve Öneriler

Peyzaj alanlarının haritalanması peyzaj mimarisi kavramlarını, peyzaj algılama yaklaşımlarını ve haritalama yöntemlerini birleştirir. Farklı yöntemlerin uygulamaları, peyzaj mimarlarının tasarlanan peyzajın farklı mekansal-görsel özelliklerini keşfetmesini ve görselleştirmesini sağlar. Yatay üç boyutlu haritalama yöntemleri (yani, 3B manzaralar, görünürlük analizi ve göz izleme analizi), esas olarak mekansal niteliklere odaklanan dikey olarak iki boyutlu yöntemlere (yani tamamlayıcı analiz ve peyzaj ölçümleri) görsel özellikler hakkında tamamlayıcı yorumlar sağlar. Ayrıca, raster hücre analizi, görünürlük analizi, peyzaj ölçümleri ve göz izleme analizi gibi ölçümlere dayalı haritalama yöntemleri, elle çizilmiş bölme analizi ve 3B peyzaj görselleştirmeleri gibi nitel geleneksel haritalama yöntemlerine göre peyzaj kompozisyonları için daha kesin uzamsal-görsel ipuçları sunar. Her bir haritalama yönteminin kendine özgü avantajları olduğu düşünüldüğünde, peyzaj alanlarını daha kapsamlı bir şekilde anlamak için yatay-dikey, nitel-nicel yöntemleri birleştirmek çok önemlidir.

Peyzaj alanlarının haritalanması hem yaratıcı hem de rasyonel olanı içerir ve farklı bilgi alanlarıyla sinerji oluşturur. Bu çalışmada gösterilen

haritalama yöntemleri ve araçları, peyzaj mimarlarının peyzaj alanını yatay ve dikey perspektiften anlamasına ve görselleştirmesine ve ayrıca tasarımdaki mekansal-görsel peyzaj özelliklerinin daha iyi anlaşılmasına olanak tanır. Farklı koşullarda kullanılabilecek peyzaj alanlarını haritalamak için çok sayıda olasılık mevcuttur. Yenileme projelerindeki mevcut mekansal kompozisyonlar ve organizasyon, ulaşım ağı ve saha kısıtlamaları gibi bağlamsal durumları anlamak için saha araştırması yoluyla bölme analizi kolayca oluşturulabilir. Analitik araçlar olmanın yanı sıra, tasarımcıların sunması için yararlıdırlar. 3B manzaralar, farklı medya ve araçları içeren manzara alanlarını yorumlamak için göz seviyesinde görsel perspektifleri simüle etmek için kullanışlıdır. El ile çizilmiş eskizler ve fotoğraflar, mekanın görsel algısını göstermek için site analizi için uygun bir şekilde uygulanabilir. 3D peyzaj modelleme, tasarım deneyleri aracılığıyla içerik ve formlar arasındaki ilişki olasılıklarını keşfetmeye yardımcı olan güçlü bir görselleştirme aracı olarak görülebilir.

Bu çalışma, peyzaj alanlarını haritalamak için kullanılan yöntemlere ve bunların mekansal-görsel özelliklerine genel bir bakış sağlar ve tasarlanmış peyzajları daha kapsamlı ve öznel arası bir şekilde anlamının yollarını araştırır. Genel bakış, mevcut standart araç setinin bir parçası olma potansiyeline sahip haritalama yöntemlerini gösterir. Peyzaj mimarları ve ilgili disiplinler ve peyzaj alanlarını tasarımcı bakış açısıyla yorumlamak için yeni ufuklar sağlar. Bu çalışmada da örneklendiği gibi, hepsini yapabilen veya her derde deva olarak kabul edilebilecek tek bir yöntem veya araç yoktur. Güç onların kombinasyonundadır. Her yöntemin kendi güçlü ve zayıf yönleri vardır ve bunların her birinin yanında kullanılması, peyzaj alanının farklı yönlerini tamamlayıcı yollarla keşfetmeyi sağlar. Bu açıdan önemli olan, yalnızca kullanım potansiyeli ve çok sayıda olası uygulama konusundaki farkındalığı artırmak değil, aynı zamanda eğitim programları aracılığıyla gelecek nesilleri eğitmektir. Özetlemek gerekirse, mekansal-görsel özelliklerin haritalanması üzerine yapılan çalışmalar, yalnızca bölgedeki peyzaj alanı anlayışının artmasına tasarım çerçevesi, ancak aynı zamanda disiplinin gelişimi için ipuçları sunar.

Kaynaklar

- ABD Ulaştırma Bakanlığı, (2015). *Guidelines for the Visual Impact Assessment of Highway Projects* (FHWA-HEP-15-029). Washington, DC. Available online at: https://www.environment.fhwa.dot.gov/env_topics/other_topics/VIA_Guidelines_for_Highway_Projects.pdf
- Ahas, R.; Aasa, A.; Silm, S.; Roosaare, J. (2005). Seasonal indicators and seasons of Estonian landscapes. *Landsc. Res.* 30, 173–191.
- Alphan, H. (2017). “Assessing Visibility of Marble Quarries from a Scenic Coastal Road,” The Thirteenth MEDCOAST Congress on Coastal and Marine Sciences, Engineering, Management Conservation (MEDCOAST 17) , vol.1, Mellieha, Malta, pp.193-201, 2017.
- Alphan, H. (2015). *Visibility analysis in coastal landscapes as a tool for decision making* . MEDCOAST-Twelfth International Conference on the Mediterranean Coastal Environment (pp.155-161).
- Arriaza, M.; Cañas-Ortega, J.F.; Cañas-Madueño, J.A.; Ruiz-Aviles, P. (2004). Assessing the visual quality of rural landscapes. *Landsc. Urban. Plan.* 69, 115–125.
- Avrupa Konseyi (2000). European Landscape Convention. European Treaty Series, 176 (10).
- Brabyn, L., Mark, D.M., (2011). Using viewsheds, GIS, and a landscape classification to tag landscape photographs. *Appl. Geogr.* 31 (3), 1115–1122.
- Cañas, I.; Ayuga, E.; Ayuga, F. (2009). A contribution to the assessment of scenic quality of landscapes based on preferences expressed by the public. *Land Use Policy*, 26, 1173–1181.
- Chen, Z.Y.; Xu, B. (2016). Enhancing urban landscape configurations by integrating 3D landscape pattern analysis with people’s landscape preferences. *Environ. Earth Sci.* 75, 1018.
- Cheng, Y.N.; Tan, M. (2018). The quantitative research of landscape color: A study of Ming Dynasty CityWall in Nanjing. *Color. Res. Appl.* 43, 436–448.
- Cuckovic, Z. (2016). Advanced viewshed analysis: a Quantum GIS plug-in for the analysis of visual landscapes. *Open Source Softw.* 1 (4), 32.
- Çilek, A., Berberoğlu, S., Dönmez, C., & Ünal Çilek, M., (2020). Generation of High-Resolution 3-D Maps for Landscape Planning and Design Using UAV Technologies. *Journal of Digital Landscape Architecture*, vol.5, no.1, 275-284.
- Daniel, T.C., Boster, R.S. (1976). *Measuring Landscape Esthetics: The Scenic Beauty Estimation Method* (Res. Pap. RM-RP-167). US Department of

Agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Range and Experiment Station.

- Dudek, T. (2018). Influence of selected features of forests on forest landscape aesthetic value—example of SE Poland. *J. Environ. Eng. Landsc. Manag.* 26, 275–284.
- Esri, (2016). *Viewshed*. Available online at. <https://pro.arcgis.com/en/pro-app/toolreference/3d-analyst/viewshed.htm>
- Federal Highway Administration (1988). *Visual Impact Assessment for Highway Projects* (Publication No. FHWA-HI-88-054). USDOT (US Department of Transportation).
- Felleman, J.P. (1979). *Landscape Visibility Mapping: Theory and Practice*. School of Landscape Architecture. State University of New York, College of Environmental Forestry, Syracuse, NY.
- Fisher, P. (1996). Extending the applicability of viewsheds in landscape planning. *Photogramm. Eng. Remote. Sens.* 62, 1297–1302.
- García-Moruno, L.; Parejo-Montero, M.J.; Hernández-Blanco, J.; López-Casares, S. (2010). Analysis of lines and forms in buildings to rural landscape integration. *Span. J. Agric. Res.* 8, 833–847.
- Güneş, E.; Olguntürk, N. (2020). Color-emotion associations in interiors. *Color. Res. Appl.* 45, 129–141.
- Harris, V.; Kendal, D.; Hahs, A.K.; Threlfall, C.G. (2018). Green space context and vegetation complexity shape people's preferences for urban public parks and residential gardens. *Landsc. Res.* 2018, 43, 150–162.
- Higuchi, T. (1988). *The Visual and Spatial Structure of Landscapes*. MIT Press, Cambridge
- Lange, E., 2001. The limits of realism: perceptions of virtual landscapes. *Landsc. Urban Plan.* 54 (1–4), 163–182.
- Kamalipour, H., Dovey, K. (2019). Mapping the visibility of informal settlements. *Habitat Int.* 85, 63–75.
- Kaplan, R. (2007). Employees' reactions to nearby nature at their workplace: The wild and the tame. *Landsc. Urban. Plan.* 82, 17–24.
- Kaufman, A.J.; Lohr, V.I. (2004). Does plant color affect emotional and physiological responses to landscapes? *Acta Hort.* 639, 229–233.
- Kendal, D.; Williams, K.J.H.; Williams, N.S.G. (2012). Plant traits link people's plant preferences to the composition of their gardens. *Landsc. Urban. Plan.* 105, 34–42.
- Krogli, S.O., Dramstad, W.E., Skar, B. (2015). World heritage and landscape change—heritage buildings and their changed visibility in the coastal landscape of Vega, Norway. *Norsk Geogr. Tidsskr. Nor. J. Geogr.* 69 (3), 121–134.

- Li, X.W.; Jia, L.M.; Li, G.D.; Hao, X.S. (2010). Landscape evaluation and management techniques on mixed scenic forest of *Amygdalus davidiana* and conifer in Beijing lower mountainous area. *J. Nanjing For. Univ.* 34, 107–111.
- Llobera, M. (2003). Extending GIS-based visual analysis: the concept of visualsapes. *Int. J. Geogr. Inf. Sci.* 17 (1), 25–48.
- Ma, B.Q.; Xu, C.Y.; Cui, Y. (2018). Effects of color composition in Badaling forests on autumn landscape quality. *J. Northwest. For. Univ.* 33, 258–264.
- Moller, B. (2006). Changing wind-power landscapes: regional assessment of visual impact on land use and population in Northern Jutland, Denmark. *Appl. Energy* 83 (5), 477–494.
- Nelson, G. (1977). *How to see: Visual adventures in a world God never made*. Boston: Little, Brown and Company.
- Nijhuis, S. (2015). *GIS-based landscape design research: Stourhead landscape garden as a case study* (Doctoral thesis). Delft University of Technology, Delft, the Netherlands
- Nijhuis, S., van Lammeren, R., & Antrop, M. (2011). Exploring visual landscapes. An introduction. *Research in urbanism series*, 2, 15-39.
- O'Connor, Z. (2015). Colour, contrast and gestalt theories of perception: The impact in contemporary visual communications design. *Color. Res. Appli.* 2015, 40, 85–92.
- Özkan, U.Y. Özdemir, I. (2015). Assessment of landscape silhouette value in urban forests based on structural diversity indices. *Int. J. Environ. Sci. Technol.* 2015, 12, 3971–3980.
- Panero, J., Zelnik, M. (1979). *Human Dimension & Interior Space: A Source Book of Design Reference Standards*. Watson-Guptill, New York.
- Sanoff, H. (2016). *Visual Research Methods in Design*. Routledge Taylor & Francis, London and New York
- Sevenant, M. (2010). *Variation in landscape perception ad preference. Experiences from case studies in rural and urban landscapes observed by different groups of respondents*. (Unpublished thesis). Department of Geography, Ghent University, Ghent, Belgium.
- Tveit, M.S. (2009). Indicators of visual scale as predictors of landscape preference; a comparison between groups. *J. Environ. Manag.* 90 (9), 2882–2888.
- Uzun, O.; Müderrisoğlu, H. (2011). Visual landscape quality in landscape planning: Examples of Kars and Ardahan cities in Turkey. *Afr. J. Agr. Res.* 6, 1627–1638.
- Unal Cilek, M. (2019). Çocuk Merkezli Öğrenme Ortamları Okul Öncesi Çocuklar İçin Bir Okul Tasarla Y. Aktas Arnas (Ed.), 149–184. Pegem Akademi Yayıncılık.

- Unal Cilek, M. (2020). A Conceptual Approach to Determine Optimum Pedestrian Comfort Route to Access Urban Public Spaces. *Megaron*. 15(3): 490-507
- Unal, M. , Uslu, C. , & Cilek, A. (2016). GIS-based accessibility analysis for neighbourhood parks: The case of Cukurova district. *Journal of Digital Landscape Architecture*, 1, 46–56.
- Wang, R.H.; Zhao, J.W.; Liu, Z.Y. (2016). Consensus in visual preferences: The effects of aesthetic quality and landscape types. *Urban. For. Urban. Green*. 20, 210–217.
- Weitkamp, S.G. (2010). *Capturing the View: a GIS Based Procedure to Assess Perceived Landscape Openness*, Wageningen University, Wageningen, the Netherlands Available online at: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/391967>
- Yao, Y.M.; Zhu, X.D.; Xu, Y.B.; Yang, H.Y.; Wu, X.; Li, Y.F.; Zhang, Y.F. (2012) Assessing the visual quality of green landscaping in rural residential areas: the case of Changzhou, China. *Environ. Monit. Assess*. 184, 951–967.
- Zang, Y. (2013). *Study on the Color Combination of Urban Public Plants*; Nanjing Forestry University: Nanjing, China.
- Zhang, Z.; Qie, G.F.; Wang, C.; Jiang, S.S.; Li, X.; Li, M.X. (2017). Relationship between forest color characteristics and scenic beauty: Case study analyzing pictures of mountainous forests at sloped positions in Jiuzhai Valley, China. *Forests* 2017, 8, 63.
- Zhao, J.W.; Xu, W.Y.; Li, R.J. (2017). Visual preference of trees: The effects of tree attributes and seasons. *Urban. For. Urban. Green*. 2017, 25, 19–25.

Bölüm 16

NANOTEKNOLOJİK MALZEMELERİN YAPI SEKTÖRÜNDE KULLANIMI

Yelda KORKMAZ¹

Selçuk SAYIN²

1 Arş. Gör., Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, ykorkmaz@ktun.edu.tr ORCID: 0000-0001-5923-4264

2 Dr. Öğr. Üyesi, Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, ssayin@ktun.edu.tr ORCID: 0000-0002-7212-2774

1. GİRİŞ

Nanoteknoloji, malzemelerin özelliklerinin mikron altı seviyede kontrolünü sağlayarak, gelişmiş bir karakterizasyonu mümkün kılar. Bu sayede, gündelik malzeme ve yapıların temel özelliklerinin orijinleri, üretim süreçleri, malzemeler, yapılar, dış unsurlar ve iç bileşenler arasındaki etkileşim anlayışımızı geliştirir. Fizik ve kimya gibi, bilimin çeşitli alanlarında sağlam bir yer edinmiş olan nanoteknoloji çalışmalarının kapsamı hızla, uygulamalı bilimler ve mühendisliğe doğru genişlemektedir. Nanoteknoloji, bir sektörde gerçekleşen ilerlemenin, farklı sektörlerde de istenen gelişmelerin sağlanmasına yardımcı olacak biçimde kullanılabildiği bir “kolaylaştırıcı teknoloji” olarak ön plana çıkmaktadır (Bartos, 2009).

Disiplinler arası bir çalışma alanı olan nanoteknoloji sayesinde üretilen yenilikçi malzemeler, kendisine birçok endüstriyel sektörde yer bulmuştur. Daha iyi, daha temiz, daha ucuz, daha hızlı ve daha akıllı ürünler sağlaması beklenen nanoteknoloji uygulamalarının, temel kaynakların çok daha verimli kullanılması ve çevresel açıdan sürdürülebilir üretim süreçlerini de geliştireceği öngörülmektedir (Bartos, 2009). Bütün bu özellikleri ile nanoteknoloji ve nanoteknolojik malzemeler, yapı sektöründe kendisine yer bulmaya başlamış ve mevcut malzemelerin özelliklerinin geliştirilmesi veya yeni malzemeler ile daha dayanıklı ve sürdürülebilir yapıların gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Yapı sektörünün dünyadaki fosil enerji tüketimi ve çevre kirliliği sorunlarında büyük bir payının bulunması ve bu yenilikçi malzemelerin sunabileceği potansiyel çözümler düşünüldüğünde, sektörde nanoteknolojik malzemelerin kullanımı önem kazanmaktadır.

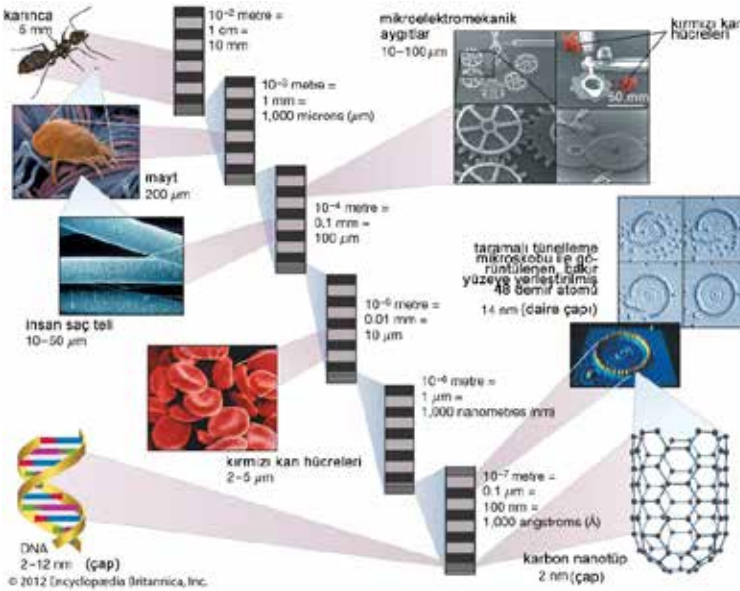
Bu çalışmada, nanoteknoloji kavramı ve gelişimi anlatılmış ve yapı sektöründe nanoteknolojik malzemelerin kendisine yer bulduğu uygulamalar farklı alt başlıklar altında incelenmiştir. Görece yeni olan bu uygulamaların ve nanoteknolojik malzeme kullanımının, yapı sektörü için getirdiği avantajlar ve taşıdığı dezavantajlar belirlenerek tartışılmıştır.

2. NANOTEKNOLOJİ KAVRAMI

Nanoteknoloji, boyutları 1 ile 100 nanometre (nm) arasındaki maddelerle ilgilenir (Şekil 1). Nano ölçekte şekil ve boyutları kontrol ederek malzemelerin, yapıların ve sistemlerin tasarımı, karakterizasyonu, üretimi ve uygulaması olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, yeni büyük ölçekli malzemeler oluşturmak için çok küçük parçacıklarının kullanılmasıdır (Khandve, 2014). Nanoteknolojide maddeler tek tek, atomlar ve moleküller ölçeğinde manipüle edilir. Böylece iyileştirilmiş

veya tamamen yeni özelliklere sahip malzemelerin geliştirilmesine olanak tanır (Mohamed, 2010).

Disiplinler arası bir alan olan nanoteknolojide yapılan çalışmaların bir kısmı, nano ölçekte atomların özelliklerini elde edebilmek için kimyaya dayanırken, nano ölçeklerde fizik ve kuantum mekaniği de devreye girmektedir. Başlıca kimyagerler, fizikçiler ve doktorlar olmak üzere; mühendisler, biyologlar ve bilgisayar mühendisleri birlikte çalışarak nanoteknolojinin uygulama alanlarını ve gelişim yönünü belirlerler. Malzeme üretimi, bilişim ve sağlık hizmetleri gibi sektörler, nanoteknolojik gelişmelere hem katkıda bulunur hem de bu gelişmelerden yararlanır (El-Samny, 2008).

Şekil 1: Nano boyutlardaki biyolojik ve mekanik varlıkların karşılaştırması (URL-1)

2.1. Nanoteknoloji Çalışmalarının Tarihsel Süreci

Nobel ödüllü fizikçi Richard Feynman'ın 1959'da Caltech'te gerçekleştirdiği *"There's Plenty Room at the Bottom"* başlıklı konuşması, nanoteknoloji çağının başlangıcı olarak kabul edilebilir (Rezaei, 2018). Feynman bu konuşmasında, fizik kanunlarındaki hiçbir şeyin atomları istediğimiz gibi düzenlememizi engellemediğini söylemiş (Olafusi, Sadiku, Snyman, & Ndambuki, 2019) ve maddenin moleküler düzeyde dönüştürülmesi ile ilişkili olasılıkları gündeme getirerek, bilim ve teknoloji alanında köklü bir dönüşümün temelini atmıştır (Leone, 2012).

“Nanoteknoloji” terimi ise ilk kez 1974’te, nanoteknolojiyi 0,1 nm ila 100 nm aralığında yüzey ve toleranslara sahip partiküllerin hassas üretim süreçleri olarak tanımlayan Norio Taniguchi tarafından üretilmiştir (Leone, 2012; Zhu, Bartos, & Porro, 2004). 1980’lerde bu yeni bilim ve teknoloji kavramının potansiyeli, Kim Eric Drexler’in çalışmalarıyla daha iyi bir biçimde açıklığa kavuşturulmuştur (Leone, 2012; Zhu ve diğ., 2004). Aynı dönemde, Binnig ve Rohrer, bilim insanlarının olayları atomik çözünürlükte ilk kez görüntülemesine olanak tanıyan “Taramalı Tünelleme Mikroskobu”nu (“Scanning Tunneling Microscope” - STM) icat etmiştir. Bu ilk atomik düzeydeki görüntüleme cihazının icadının ardından, yüzeylerdeki nano-yapıların, moleküllerin ve atomların özelliklerini analiz etmek için “Taramalı Sonda Mikroskopları” (“Scanning Probe Microscope” - SPM) olarak bilinen bir dizi cihaz geliştirilmiştir. SPM’ler ile maddeyi nano ölçekte manipüle etme ve konumsal olarak kontrol etme yeteneği, 1989’da Eigler tarafından ilk kez gösterilmiştir (Zhu ve diğ., 2004).

Nanoteknolojinin tanımının ilk kez yapılmasından itibaren, nanoteknolojiler birçok endüstriyel sektörde ortaya çıkmıştır. Nanoteknoloji, yeni özellik ve faydalara sahip ürünler tasarlanmasını sağlamış ve madde ile olası dönüşümleri arasındaki ilişkiyi kavrama şeklimizi değiştirmiştir (Leone, 2012). 1999 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Ulusal Nanoteknoloji Girişimi’ni (“National Nanotechnology Initiative” - NNI) oluşturduğunda ve nanoteknoloji ile ilgili araştırma alanlarına büyük miktarda fon sağlamaya başladığında, nanoteknoloji çalışmaları büyük bir destek almıştır. Bunu kısa süre sonra diğer birçok devlet tarafından yapılan girişimler, işletme ve risk sermayedarları tarafından sağlanan büyük yatırımlar izlemiştir (Zhu ve diğ., 2004).

2.2. Nanoteknolojik Üretimin Özellikleri

Nanobilimler, ileri karakterizasyon ve atom düzeyinde modelleme teknikleri ile, bir materyalin nano ve mikro ölçekte yapısının değiştirilmesinin makro düzeydeki özellikleri ve performansına etkilerini inceler. Nano-mühendislik uygulamaları, üstün mekanik performans ve dayanıklılığa veya düşük elektrik direnci, kendi kendini temizleme, kendi kendini onarma gibi bir dizi yeni özelliğe sahip çok işlevli kompozitler geliştirebilmek için nanometrik ölçekte uygulanan manipülasyon tekniklerini kapsar (Sobolev, 2015).

Nanoteknoloji çalışmalarında, nano ölçeklerdeki müdahaleler ile makro ölçekte özellikler elde edilebilmesi, nano boyutlardaki maddenin farklı fiziksel özelliklerin ortaya çıkması ile ilişkilidir. Boyutlar nanometre ölçeklerine yaklaşırken kuantum mekaniğinin etkisiyle malzemeler, geleneksel yöntemler ile elde edilen makro boyutlu malzemelere göre

daha farklı fiziksel, kimyasal ve mekanik özelliklere sahip olurlar. Bu, iki sebeple gerçekleşir:

- Nano boyutlarda malzemelerin sahip olduğu yüzey/hacim oranı, makro boyutlardakine göre daha fazladır. Bu durumda yüzeydeki atomların oranı malzemenin tümüne göre artmakta, malzemenin yüzey enerjisi yükselmekte ve böylece malzeme daha reaktif olmaktadır.
- Nano boyutlarda ve özellikle nano ölçeğin sınırlarına doğru gidildikçe, kuantum etkileri baskın olmaya başlamaktadır ve maddenin optik, elektrik ve manyetik özellikleri değişmektedir (Yılmaz, 2014).

Nano ölçekteki çalışmalarda iki yaklaşım vardır: “yukarıdan aşağıya küçülmek” veya “aşağıdan yukarıya büyüme”. Bu iki yaklaşım, hem nano-yapıları oluşturma yaklaşımında hem de çalışmanın yapıldığı bilim alanında farklılık gösterir. “Yukarıdan aşağıya” yaklaşımı, en küçük yapıların boyutunun işleme ve aşındırma teknikleriyle nano ölçeğe doğru küçültülmesini gerektirirken; moleküler nanoteknoloji olarak da adlandırılan “aşağıdan yukarıya” yaklaşım, atomların ve moleküllerin kontrollü veya yönlendirilmiş bir biçimde kendi kendine birleşmesini ifade eder (Zhu ve diğ., 2004).

Nano-malzemeler ile ilgili yeniliklerden söz edilirken, geleneksel malzemelere gömülü nano-materyallerin kullanımı biçimindeki uygulamaları nanoteknoloji olarak tanımlamak yanıltıcı olsa da, bu uygulamalar nanoteknoloji araştırmalarının önde gelen sektörlerindendir. Bu malzemeler nano-kompozitler olarak adlandırılır. Nano-malzemelerin eklenip eklenmemesiyle ayırt edilen iki ana nano-yapılı malzeme kategorisini ana hatlarıyla belirlemek mümkündür. Nano-yapılı malzemeler, nano-materyaller ile kütle veya yüzey olarak karıştırılan malzemeler (nano-kompozitler), ve nano ölçekte özelliklerin gözlem, test ve karakterizasyonu yoluyla kimyasal ve fiziksel yapısında modifiye edilmiş (nano-mühendislik ürünleri) bir malzeme olarak tanımlanabilir. Her iki durumda da, belirli performanslar elde etmek için malzemelerin orijinal özellikleri değiştirilir ve geliştirilir (Leone, 2012).

3. YAPI SEKTÖRÜNDE NANOTEKNOLOJİK MALZEMELERİN KULLANIM ALANLARI

Nanoteknoloji uygulamalarıyla üretilen yapı malzemelerindeki son yenilikler, gerekli performansları elde etmek için malzeme özelliklerinin tasarımına, belirli mimari uygulamalar için özel uygun ürünlerin gerçekleştirilmesine izin veren karmaşık dönüşüm süreçlerine dayanır (Leone, 2012). Ancak yapı sektörü, 90'lı yılların başından beri nanoteknoloji için umut verici bir uygulama alanı olarak tanımlanan ilk sektörler arasında olmasına rağmen, diğer büyük endüstriyel sektörlerle

karşılaştırıldığında, nanoteknolojiden yararlanma potansiyeli konusundaki farkındalıkta geride kalmıştır. Günümüzde hem bu farkındalık hem de kullanım artmakta da olsa, sektördeki ilerleme özellikle pratik kullanımının erken aşamalarında istikrarsızdır (Bartos, 2009).

İnşaat endüstrisi, genellikle daha temel bilimsel alanda nanobilim tarafından harekete geçirilen yeni nano ölçekli araçların araştırma ve geliştirmesine doğrudan bağlı olmaması bakımından, diğer birçok endüstri sektöründen farklıdır (Bartos, 2009). Ancak dünya çapında malzemelerin ve enerjinin yaklaşık %40'ını kullandığından ve yıllık küresel sera gazı emisyonlarının %40'ını oluşturduğundan, sektörün enerji tüketiminin azaltılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması gündeme geldiğinden bu yana yapılan çalışmalarda, nanoteknolojik malzemelerin kullanım olanaklarının değerlendirilmesi önem kazanmıştır (Gangassaeter, Jelle, & Mofid, 2017).

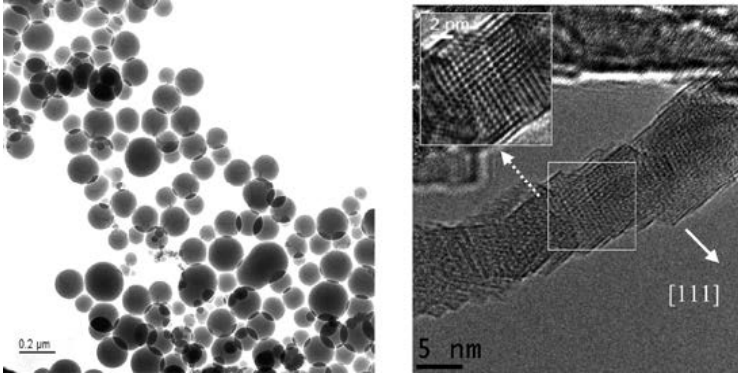
Nano-yapıların farklı yapı malzemelerindeki kontrolü ve nano-malzemelerin spesifik özelliklerinden yararlanma olasılığı, yapı kabuğu, kaplama, ekipman ve sensörler gibi farklı işlevlere hizmet edecek çok çeşitli ürünleri mimaride potansiyel olarak uygulanabilir kılar (Leone, 2012). Geleneksel malzemelere yapılacak nano boyutlu müdahaleler ile, makro boyutlardaki malzeme özelliklerinin iyileştirildiği yapı sistemleri inşa edilebilir. Yakın gelecekte, tamamen nano-malzemelerden oluşan strüktürel sistemlerin geliştirilmesi öngörülmektedir. Yeni nesil nano-yapılı sistemler ile yüksek mukavemetli, düşük bakım gerektiren, düşük enerji tüketimine sahip sürdürülebilir yapıların inşası mümkün olacaktır (Atik & Bilgin, 2018).

3.1. Strüktürel Malzemelerin Özelliklerinin Geliştirilmesinde

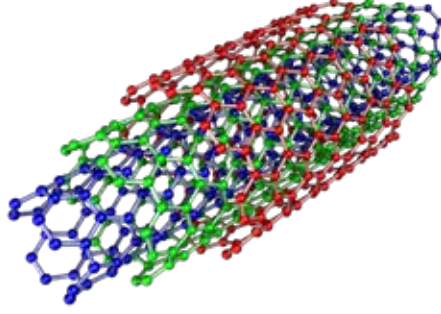
3.1.1. Beton malzemede nanoteknoloji kullanımı

Beton nano-yapılandırılmış, çok fazlı, kompozit bir materyal olarak, kullanılan en yaygın insan yapımı malzemedir. Nano, mikro ve makro ölçeklerinin her birinin özelliklerinin kendisinden daha küçük ölçekteki özelliklerinden türediği ve zaman içerisinde bozunabildiği bir mekanizmaya sahip olan betonu bir arada tutan “yapıştırıcı” olan kalsiyum-silikat-hidratın (C-S-H) kendisi, amorf fazda bir nano-materyaldir. Bu sayede “aşağıdan yukarıya” bir yaklaşım ile C-S-H’nin nano ölçekteki özelliklerinin düzenlenerek güçlendirilebileceği ihtimaller mümkünse de (Pellenq ve diğ., 2009), nanokimya alanında beton teknolojisinde etkili olarak uygulanabilecek yeni ürünler geliştirmiştir (Sobolev, 2015).

Beton malzemenin iyileştirilmesi için gerçekleştirilen nanoteknoloji uygulamaları ile; nanosilika çimento, fotokatalitik çimento, su geçirmez beton, 3SC beton (“self-compacting, self-curing, self-compressive” - kendiliğinden yerleşen, kendini onaran, kendiliğinden sıkışan), UHPC (“Ultra High Performance Concrete” - Ultra Yüksek Performanslı Beton), nano-yapılandırılmış beton harçlar, beton bazlı yalıtım malzemeleri, karbon nanotüplü beton gibi birçok farklı özellikte beton elde edilmiştir (Zhu ve diğ., 2004). Beton malzemede bağlayıcısı olan çimentoya veya agregasına karbon nanotüpler (“Carbon Nanotubes” - CNTs) veya nano boyutta SiO_2 (Silisyum dioksit – silika) veya Fe_2O_3 (Demir-III-oksit) eklenerek (Şekil 2 ve 3), betonun mekanik özellikleri ciddi oranlarda artırılabilir. Ağırlığa oranda %1 miktarda karbon nanotüp eklenmesi, beton kompozit malzemelerde çatlakların oluşmasını ve yayılmasını etkili bir şekilde önler. Silika ve demir-III-oksit nano-partiküllerinin ağırlığa oranla %3-10 miktarlarda eklenmesi ise betonu güçlendirmek için dolgu maddesi olarak görev yapar (Lee, Mahendra, & Alvarez, 2009). Çimentoya yapılan nanosilika ilavesi, sudaki kalsiyum sızıntısının neden olduğu reaksiyonunun yarattığı bozulmayı kontrol edebilir, betonun gözenek boyutu dağılımını iyileştirerek su geçirimini engelleyebilir ve dayanıklılıkta iyileşmeler sağlayabilir. Amorf nanosilika dispersiyonu, kendiliğinden yerleşen betonun ayrılma direncini arttırmak için kullanılır (Hu, 2015; Khandve, 2014).

Şekil 2: Nanosilika partikülleri ve nanofiberlerin geçirimli elektron mikroskobu altındaki görüntüleri (Sobolev, 2015)

Şekil 3: Üç katmanlı karbon nanotüp (URL-2)

3.1.2. Çelik malzemede nanoteknoloji kullanımı

Strüktürel çelik malzeme mukavemet, şekillendirilme ve korozyon dayanımı ile ilgili sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar, nano-partiküllerin kullanımı ile başarılı bir şekilde çözülebilir. Nanoteknolojik uygulamalar ile yeni, düşük karbonlu, yüksek performanslı çelik malzemelerin geliştirilmesi mümkündür. Bakır nano-partiküllerin dâhil edilmesi ile daha yüksek korozyon direnci ve kaynaklanabilirliği olan çelikler geliştirilmiştir. Bakır nano-partiküllerin eklenmesi, çeliğin yüzey pürüzlülüğünü azaltır, bu da gerilim arttıran etkileri ve dolayısıyla yorgunluk çatlaklarını sınırlar. Aynı zamanda çeliğin yüzey pürüzlülüğünün artması ile daha iyi kaynaklanabilirlik ve korozyon önleyicilik özellikleri sağlanmış olur. Bu sayede yapı güvenliği artar ve daha az yorulma sorununa maruz kalan yapıda verimli bir malzeme kullanımı gerçekleştirilir (Lee ve diğ., 2009). Vanadyum ve molibden nano-partikülleri, yüksek mukavemetli cıvatalarla ilişkili olan gecikmiş kırılma sorunlarını iyileştirir, hidrojen gevrekleşmesinin etkilerini azaltırken, magnezyum ve kalsiyum nano-partiküllerinin ilavesi, kaynak dayanımını artırır (Khandve, 2014).

Çelik yapıların yangına dayanıklılığı genellikle çimentolu püskürtme yöntemiyle uygulanan bir kaplama ile sağlanır. Karbon nanotüplerin eklendiği çimentolu malzeme ile dayanıklı ve yangına dayanımı yüksek kaplamaları oluşturulabilir. Polipropilen lifler de yangına dayanıklılığı artırmanın bir yöntemi olarak kabul edilir ve geleneksel yalıtımdan daha ucuz bir seçenek sunar (Khandve, 2014).

3.1.3. Ahşap malzemede nanoteknoloji kullanımı

Doğal kökenleri nedeniyle ahşap malzemenin, disiplinler arası araştırma ve modelleme tekniklerinde önemli bir yeri vardır ve nanoteknoloji araştırmalarında da kullanılmıştır.

Ahşap, çelikten iki kat daha güçlü olan, lignoselülozik elementler olarak adlandırılan nanofibrillerden oluşur. Bazı araştırmacılar, nano ölçeğe lignoselülozik yüzeyler üzerinde yapılacak çalışmalar ile kendi kendini sterilize eden yüzeyler, kendi kendine onarım ve elektronik lignoselülozik cihazlar gibi yeni nanoteknolojik ürünler elde edilebileceğini öne sürmüşlerdir. Bu aktif veya pasif nano ölçekli sensörler, yapısal yükleri, ısı kayıplarını veya kazançlarını, sıcaklıkları, nem içeriğini, çürüme mantarlarını ve şartlandırılmış hava kaybını izleyerek hizmet sırasında ürün performansı ve çevresel koşullar hakkında geri bildirim sağlayabilir (Mohamed, 2010).

Ahşap malzeme, üretiminde kullanılan birincil enerji kaynağı ve yapısında içerdiği karbon açısından değerlendirildiğinde, sahip olduğu çevresel etki özellikleri ile sürdürülebilir bir yapı malzemesi olarak kabul edilmektedir. Ahşap çerçeveli bina sistemlerinin geliştirilmesi ile hızlı, uygun maliyetli ve düşük karbonlu yapım faaliyetleri gerçekleştirilebilmektedir. Ancak ahşap malzeme ultraviyole (UV) ışık, nem ve biyo-organizmalar gibi etkilere maruz kaldığında, malzemenin estetik görünümü azaltacak renklenmeler oluşur (Şekil 4). Bu renklenmelerin önüne geçmek için ahşap malzeme üzerine yapılan kaplama uygulamalarında da nanoteknolojik materyaller kullanılabilir (Ansell, 2013).

Şekil 4: The Winter Garden (Sheffield, İngiltere) yapısında ahşap malzemede renk değişimi (URL-3; URL-4)

Bu nano malzemeler genellikle sulu, organik veya polimerik bir ortamda kaplamalara dâhil edilir. Örneğin nano-gümüş, ahşabın biyolojik parçalanmasını azaltmak ve termit saldırısına karşı direnci artırmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Nano-gümüş aynı zamanda yüksek termal iletkenlik özelliği ile, ahşapta ısı transferini iyileştirmek ve yangına dayanıklılığı artırmak için de kullanılır. TiO_2 (Titanyum dioksit) nanopartiküllerinin kullanıldığı kaplamalar da bir başka örnek olarak verilebilir. Bu kaplamalar ile, UV ışığa ve neme maruz kalan ahşap malzemeler için gelişmiş bir renk kararlılığı sağlanır. Metal oksitli nano-kompozit

kaplamaların ahşapta uygulanması ise, aşınma direncini ve sertliği bir miktar arttırmanın yanında parlaklık ve renk koruması sağlar. Silika kaplı nano-çinko oksit partikülleri, fiziksel ve kimyasal bozulmaları azaltır (Ansell, 2013).

3.2. Cam Malzemelerde Nanoteknoloji Kullanımı

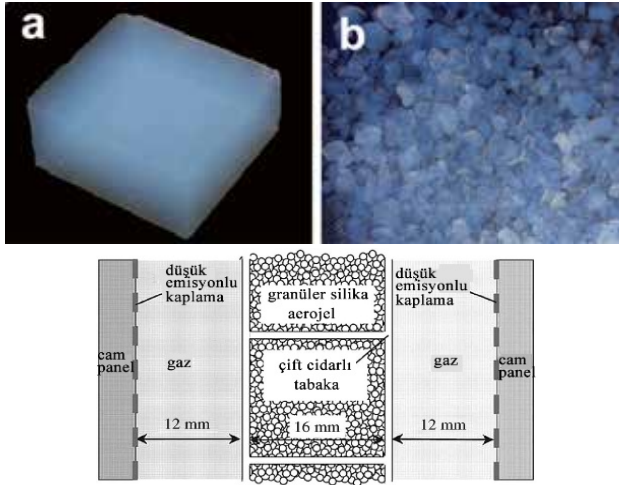
Pencere camlarında çeşitli ek özellikler, TiO_2 ve SiO_2 nanopartiküllerinin eklenmesi ile elde edilebilir. TiO_2 , sterilize edici ve kirlenme önleyici özelliklere sahip olduğu için, cam kaplamada nanopartikül formunda kullanılır (Mohamed, 2010). TiO_2 'nin malzemeye kendi kendini temizleme özelliği kazandırması, organik kirleticilerin ve gazların ayrıştırmasına bağlıdır. Bu da ince bir TiO_2 fotokatalitör filmin cam yüzeyine yerleştirildiğinde UV ışığı altında aktif oksijen yayması ile sağlanır, böylece pencereye yapışmış ince kir ve bakteri tabakaları etkili bir şekilde giderilir (Şekil 5). Kendi kendini temizlemenin bir başka yolu da yüzeyin hidrofilik özellikleri sayesinde toz ve kirin akıp gitmesinin kolaylaştırılmasıdır (Lee ve diğ., 2009; Sobolev, 2015). TiO_2 'nin bu özelliklerinden yalnızca cam yüzeylerde değil, cephe yüzeylerinde de yararlanılabilir. Cam malzemelerde nanoteknolojinin kullanımına başka bir örnek olarak, iki cam panel arasında yer alan nano boyutlandırılmış silika katmanlarının camların yangına karşı yüksek dayanımlı hâle getirmek için kullanılması da örnek olarak gösterilebilir (Lee ve diğ., 2009).

Şekil 5: East Hotel (Hamburg, Almanya) binasında fotokatalitik kendini temizleyen özellikte cam uygulaması (Leydecker, 2008; URL-5)

3.3. Yalıtım Uygulamalarında Nanoteknoloji Kullanımı

Bir malzemede gözenek çapını nano ölçeğe düşürmek, termal iletkenliği önemli ölçüde azaltabilir. Bu şekilde üretilen malzemelerde daha az malzeme kullanıldığından yalnızca yalıtım ve enerji tasarrufu sağlanmakla kalmaz, aynı zamanda üretim ve naklieden montaja kadar her adımda maliyetten ve yerden tasarruf sağlanabilir (Gangassaeter ve diğ., 2017) . Örneğin silika-aerojel, NASA tarafından 1950’lerde geliştirilmiş ve “donmuş/katı duman” olarak bilinen bir nano-malzemedir ve %99.8 oranında hava ve %0.2 oranında silika nano-partiküllerinden oluşur (Rezaei, 2018). Jel formunda iken sıvı bileşeninin gaz bir bileşen ile değiştirilerek susuzlaştırılmasıyla elde edilen ultra-düşük yoğunluklu bu malzeme, yüksek porozitesi ve çapı 100 nm den küçük gözenek boyutu ile sahip olduğu olağanüstü düşük ısıl geçirgenlik değeri sayesinde dünyadaki en iyi yalıtım materyalidir (Şekil 6). Dokunsal olarak köpük süngere benzer bir hisse sahip, katı bir sünger gibi görünen aerojeller aşırı derecede ufalanabilir olmalarına rağmen, dendritik mikrostrüktürü aerojelleri basınca karşı kendi ağırlığının 4000 katı kadar yükü taşıyabilecek seviyede dayanıklı yapar. Rulo ya da fiberglas takviyeli plastik (“Fiberglass Reinforced Plastic” – FRP) panel formunda duvar, çatı ve döşemelerde içeriden veya dışarıdan uygulanabilir (Şekil 7) (Casini, 2014). Aerojellerin monolitik tabakalar formunda üretilebilmesi ve transparan/yarı transparan özellikleri, yüksek ısı yalıtımlı pencere camı olarak kullanılmaları fikrini de ortaya çıkarmıştır ve bu yönde çalışmalar da yürütülmektedir (Şekil 8) (Gao & Jelle, 2015).

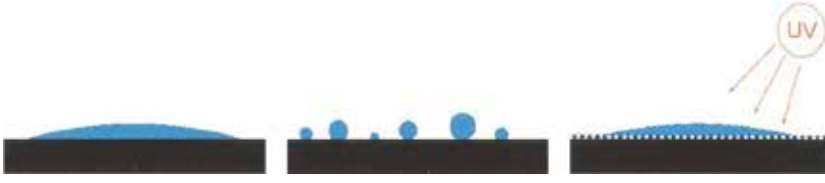
Şekil 6 ve 7: Monolitik (a) ve granüler (b) formdaki aerojeller ve yarı-saydam aerojel panel kesiti (Gao & Jelle, 2015; Jelle, Baetens, & Gustavsen, 2015)

Şekil 8: High Crest Okulu ek binasında (Londra, İngiltere) yarı-Saydam aerojel paneller ile cephe kaplaması uygulaması (URL-6)

3.4. Boya ve Kaplamalarda Nanoteknoloji Kullanımı

Cephe ve iç mekân uygulamaları için, kendi kendini temizleme özellikleri, renk bozulma direnci ve yüksek çizilme ve aşınma direncine sahip boya ve kaplama malzemelerinin geliştirilmesi önemlidir (Sobolev, 2015). Nanoteknoloji ile fotoreaktif, aşınmaya dayanıklı, leke karşıtı, kirlenme karşıtı, yalıtımlı, transparan, UV filtreli, hidrofobik, su geçirmez, kendi kendini temizleyen, kendi kendini onaran, yansıma önleyici, korozyona karşı dayanımı yüksek vb. özelliklerde birçok boya ve kaplama malzemesi geliştirilmiştir (Şekil 9, 10 ve 11). Örneğin hidrofobik özellikleri ile suyu itmesi ve metali tuzlu su saldırılarından koruyabilmesi sayesinde korozyona karşı dayanım sağlamak için metal borularda nanoteknolojik üretilmiş boyalar kullanılabilir (Khandve, 2014). Şu ana kadar yapılarda nanoteknoloji kullanımına dair en umut verici uygulamalar, nano-yapılandırılmış kaplama uygulamaları olarak görülmektedir (Leone, 2012).

Şekil 9: Normal yüzey, hidrofobik yüzey ve fotokatalitik hidrofilik yüzeylerde damlacık formlarının karşılaştırılması (Leydecker, 2008)

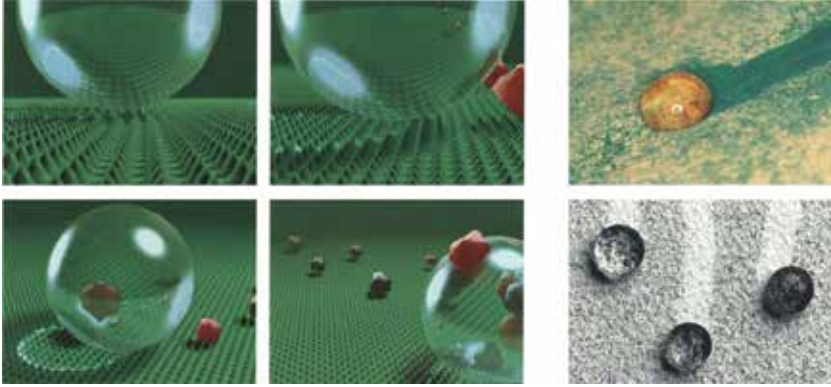
Şekil 10: Fotokatalitik özellikleri ile kendi kendini temizleyebilen cephe boya ve kaplamaları (URL-7)

Şekil 11: TiO_2 kaplı (solda) ve PVC kaplı (sağda) beyaz membranların kirlenmelerinin karşılaştırılması (Leydecker, 2008)

Nanoteknolojik olarak geliştirilen kendi kendini temizleme özelliğine sahip kaplamalardan bir tanesi de, silika ve alümina nano-partiküllerinin ve hidrofobik polimerlerin bir araya getirildiği yüksek oranda su itici bir kaplamadır. Bu kaplamaya kendi kendini temizleme özelliğini veren nitelikler, lotus yaprağının özelliklerine dayanır (Mohamed, 2010). Kaplamanın nano ölçeklerde sivri uçlarla kaplı pürüzlü yapısı ile, su damlalarının yüzeye yapışması için gereken temas alanı azaltılmış olur. Böylece temas alanı bulamayan su damlalarının biriken kirleri de ararak

yüzeyden yuvarlanması sayesinde, kendi kendini temizleyen özellikte bir yüzey elde edilir (Şekil 12) (Leydecker, 2008).

Şekil 12: Lotus etkili yüzeyler (Leydecker, 2008)

3.5. Sürdürülebilir Yapı Teknolojilerinde Nanoteknolojik Uygulamalar

Çağımızın önemli sorunlarından biri olan küresel enerji sarfiyatının, nanoteknoloji sayesinde büyük ölçüde azaltılması beklenmektedir. Gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların aşırı tüketiminin önlenmesine yönelik çalışmalar devam ederken, bir taraftan da yeni enerji kaynaklarının bulunması ve kullanılabilir hâle getirilmesi konusunda araştırmalar yapılmaktadır. Bu olası yeni enerji kaynaklarının başında ise hidrojen enerjisi gelmektedir. Mevcut yöntemler hidrojenin yüksek yoğunlukta depolanmasını sağlayamıyorken, nanoteknoloji sayesinde yüksek yoğunlukta hidrojen depolanmasının olanaklı olabileceğini gösteren araştırmalar mevcuttur (Perker, 2010). Bunun yanında, yapı sektöründe ekolojik yapı üretimi, enerji tasarrufu ve sürdürülebilirliğin sağlanması konularında nanoteknolojik malzemeler birçok potansiyel taşımaktadır.

Nanoteknolojinin yalıtım veya cam teknolojisine katkılarının sürdürülebilirlikte yaratacağı etkilerin yanı sıra, örneğin su arıtma uygulamalarında nano-filtrasyon için karbon nanotüpler ve alümina fiberler gibi nanoskopik malzemelerden yararlanılabilir. Nanoteknoloji tabanlı su arıtma cihazları tortuların, kimyasal atıkların, yüklü partiküllerin, bakterilerin ve diğer patojenlerin uzaklaştırılması için kullanılabilir (Khandve, 2014). Böylece sürdürülebilir binalarda olması istenen suyun geri dönüştürülerek yeniden kullanılması sistemine katkıda bulunabilir. Fotokatalitik özellikli nano-yapılar, çimento esaslı malzemelerde enerji toplama ve depolama uygulamaları için de kullanılabilir (Sobolev, 2015). Özel geliştirilmiş nano-yapılar ile güneş kolektörlerinin verimi etkili bir

biçimde arttırılabilir, özel çatı kaplama malzemeleri ile tüm çatılar güneş enerjisi kolektörüne dönüştürülebilir. Nanoteknoloji sayesinde, silikon bazlı, esnek güneş panelleri geliştirilmiştir. Bu panellerin perde duvar sistemlerine de montajı gerçekleştirilebilir, transparan ve yarı transparan olanları çatılarda güç üretimi sağlayan çatı pencereleri oluşturacak biçimde kullanılabilir. Alternatif soğutucu akışkanlar olarak hidroflorokarbon kullanan konut tipi klimaların enerji verimliliğini artırmak için nanopartikülleri kullanan bir yöntem geliştirilmiştir, 2010 yılında bu yöntem ile yapılan bir çalışmada, klimaların soğutma/ısıtımına enerji verimliliğinin %6 oranında arttırılması sağlanmıştır (Rezaei, 2018). Nanoteknoloji, sürdürülebilir yapı üretimi için tasarlanacak sistemlerde bahsedilenlere benzer şekilde, birçok fayda sağlama potansiyeli taşımaktadır.

Sürdürülebilirlik için enerji etkinliğin sağlanmasında kullanılmak üzere, nanoteknoloji yardımıyla geliştirilen materyallerden biri de, gizli ısı depolama kapasitesine sahip faz değişim malzemeleridir (FDM). FDM'ler, çevresel termal uyarılara bağlı olarak katı, sıvı ve gaz arasında geçiş yaparak tepki verebilen malzemelerdir. Mikro-kapsülleme yöntemleri ile 2-20 nm çaplarındaki granüllerde hapsedilerek, özellikle yapı kabuğunu oluşturacak olan beton, cam gibi malzemelere veya kuru duvar sistemlerine üretim sırasında entegre edilebilir (Şekil 13). Gün içerisinde hava sıcaklığı belli bir seviyeye ulaştığında FDM'nin faz değişimi için kullandığı ısı ortamdaki çekilmiş olur. Gece saatlerinde sıcaklık düştüğünde, FDM ters faz değişimine gider ve gün içerisinde topladığı ısıyı ortama geri verir. Böylece iç mekândaki sıcaklık dalgalanmaları azaltılarak belirli bir konfor seviyesi sürekli olarak sağlanmış olur, iklimlendirme için harcanan enerji miktarları düşürülebilir (Casini, 2014; Tokuç & Taşçı, 2014).

Şekil 13: Marché International Support Office binasında (Kemptthal, İsviçre) FDM panelli cephe uygulaması (Tokuç & Taşçı, 2014; URL-8)

3.6. Yapı Güvenliğinin ve Konfor Şartlarının İzlenmesinde Nanoteknoloji Kullanımı

Nano-partiküller ayrıca, akıllı izleyiciler olarak kullanılabilen nano-algılayıcılar ve cihazlar olarak işlev görecektir şekilde tasarlanabilir. Yapısal izleme için nano-sensörler geliştirilmiş ve çevre koşullarını, malzeme ve yapı performansını izlemek veya kontrol etmek için yapı sektöründe kullanılmıştır. Bu sensörler, boyutlarının sağladığı avantaj ile, inşaat süreci sırasında yapıya yerleştirilebilir. Betonarme yapılarda kalite kontrol ve dayanıklılık izleme için büyük bir kullanım potansiyeline sahiptirler (Khandve, 2014). Yapı malzemeleri içindeki sensörler, altyapı hakkında gerçek zamanlı yerleştirilmiş hacim bilgisi vererek bozulmaların erken tespitini sağlar ve malzeme için ömür tahminini mümkün kılar. Bu sistemlerde sensörlerin yerleştikten sonra doğru şekilde çalıştığını teyit etme, sensörler ile kablosuz iletişimi sağlama, donanım ve yazılım için kompakt ve tamamen otonom güç yönetimi sistemleri oluşturma, sensör ve malzeme arasındaki düzensizliği minimize etme, sensör ömrünün yapının kullanım ömrüne uygun sürede olmasını sağlama gibi zorluklar vardır. En yaygın yaklaşım sıcaklık (hidrasyon), nem (hidrasyon, korozyon, donma-çözünme süreçleri, karbonlaşma, alkali-silika reaksiyonları), pH (korozyon) ve gerilme (büzüşme ve şişmeler, çatlaklar) gibi göstergelerin direkt olarak izlenmesidir (Lebental, Ghaddab, & Michelis, 2015).

Nano-sensörler ile yapı güvenliğinin sağlanmasına ek olarak, mikro veya nano-elektromekanik sistemler kullanılarak binaların iç ortamını izleme ve kontrol etme imkânı sağlanabilir. Nem, sıcaklık gibi çevresel koşullara dair verilerin, yerinde ve gerçek zamanlı olarak toplanması için nano ve mikro ölçeklerde boyutlandırılmış sensörler ve aktüatörler ile, nano-elektromekanik ve mikro-elektromekanik sistemler oluşturulabilir. Bu sistemler ile konforlu iç ortamların, enerji tasarrufu sağlanarak elde edilmesi mümkün olabilir (Lee ve diğ., 2009).

4. NANOTEKNOLOJİK MALZEMELERİN YAPI SEKTÖRÜNDE KULLANIMININ AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Nanoteknoloji ile üretilen ürünler birçok benzersiz özelliğe sahip olduğundan, mevcut inşaat sorunlarını önemli ölçüde çözebilir ve inşaat sürecinin gerekliliklerini ve organizasyonunu değiştirebilir. Bu açıdan nanoteknolojik malzemelerin yapı sektöründe kullanımı, birçok avantajı beraberinde getirir. Bu avantajlar:

- Daha hafif ve daha sağlam strüktürel kompozitler,
- Az bakım gerektiren kaplamalar,

- Boru birleşimlerinde materyal ve teknik geliştirmeleri,
- Çimento bazlı malzemelerde iyileştirilmiş özellikler,
- Düşük ısı geçirgenliği ile yangın geciktirici ve yalıtım özellikleri,
- Dayanıklı malzemeler ile yapı ömrünün uzaması, onarım ve bakım maliyetlerinin düşmesi,
- Yapıda harcanan enerjinin kontrol edilebilmesi,
- Ateş, korozyon, su gibi dış etkilere karşı koruma,
- Ses yutma özelliği ile akustik iyileştirme,
- Yansıtıcılığı ve yalıtım özellikleri artırılmış camlar,
- İnşa süresinin kısalması, iş gücüne dayalı ve maliyetli işlemlerin azaltılması olarak sıralanabilir (Selçuk & Ayçam, 2018).

Havacılık ve uzay gibi birçok sektör nanoteknolojik malzemeleri inşaat sektöründen çok daha aktif olarak kullanıyor da olsa; bu sektörler tüm üretim ve yapım aşamalarının dikkatli kontrolü mutlaka gerçekleştirilen, yeni teknolojilerin testleri yapılan ve yalnızca yüksek eğitim düzeyindeki belirli sayıdaki insanların dahil olduğu süreçler ile işleyen endüstri sektörleridir. Oysa çok yüksek üretime sahip ve ana üreticilerin altında ürün ve sistemlerin yapımda doğru kullanımının yüklenicilerin yeterliliğine dayandığı ve her kesimden insan tarafından kullanılan ürünlerin üretildiği inşaat sektöründe, nanoteknolojinin yaygın kullanımının doğurabileceği riskler akla gelmektedir (Leone, 2012). Nano-malzemelerin ticari amaçlarla kullanımının artmasıyla, insanların ve çevrenin bu malzemelere maruz kalma olasılığı artmıştır (Şekil 14). Yapılan araştırmalarda, nano-malzemelerin ayırt edici nano özelliklerinin onları yalnızca geleneksel malzemelerden üstün kılmakla kalmayıp, aynı zamanda potansiyel toksisitelerini de etkileyebileceğini ve mevcut düzenlemelerin bu konuda yetersiz kalabileceğini göstermiştir. Henüz çok fazla belirsizlik, sınırlı bilgi ve yetersiz geri bildirim olduğu için, şimdiye kadar çok az risk değerlendirmesi yapılmıştır. Bu nedenle, nanoteknolojinin insan sağlığı ve çevre üzerinde yarattığı potansiyel riskler ve üreticilerin bu riskler için hangi önlemleri aldığına araştırılması önemlidir (Selçuk & Ayçam, 2018).

Fig. 1 Possible exposure routes during the whole lifecycle of construction nanomaterials

Şekil 14: Yapı nano-malzemelerinin yaşam boyu olası maruziyet yolları (Lee ve diğ., 2009)

Bu bağlamda, nanoteknolojik malzemelerin yapı sektörü için dezavantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yeni tasarlanmış nano-partiküllerin daha önce bilinmeyen yeni özellikleri nedeniyle, ekosistemler ve organizmalar üzerinde gösterebileceği etkilerin bilinmemesi,
- Nano boyutlardaki partiküllerin cilt veya solunum yoluyla vücuda girmesinin kolay oluşu ile yapım aşamasında çalışanlara ve sonrasında kullanıcılara zarar verme ihtimali ve insan sağlığına etkilerinin henüz bilinmemesi,
- Nano-materyallerin üretimi, taşınması, kullanımı ve imhası esnasında isteğe bağlı olmadan, yeni kirleticiler olarak çevreye karışması ihtimali,
- Bir yapının kullanımı esnasında, nano-materyallerin uzun dönemli olarak çevreye salınım yapma ihtimali,
- Bağlı endüstrilerin yeni oluşu ile, uygulamada işçilerin malzeme hakkında yeterli bilgisinin olmamasının yaratacağı zorluklar, nitelikli eleman gerekliliği,
- Nanoteknoloji bağlamındaki yeni politikalar, çeşitli devlet kurumları, araştırma ve geliştirme şirketleri, üreticiler ve diğer endüstriler arasında iş birliğini gerektirmesi,
- Nano-materyallerin kullanıldığı yapı elemanlarının tasarımı ve uygulaması için belirli standartların eksikliği,
- Henüz yaygın olmayan kullanım sebebiyle talep yetersizliğinin yarattığı maliyet yüksekliği (Selçuk & Ayçam, 2018).

Nano-malzemelerin üretimi ve kullanımı arttıkça çevreye salınım yapma olasılığının da artması, insan ve çevre sağlığı üzerinde olumsuz etkilerde bulunma potansiyelini artırır. Maruz kalma değerlendirmesi, riskleri karakterize etme ve istenmeyen etkileri önlemeye ya da hafifletmeye yönelik önemli bir adımdır. Maruz kalmanın önlenmesi, nano-materyalin toksisitesinden bağımsız olarak sağlık risklerini ortadan kaldıracağı için öncelikli hedeftir. Üretilen nano-malzemelerin nano boyutlarını, yapılarını ve reaktivitelerini koruyup korumadıklarını veya diğer ortamlarla ve maddelerle ilişkilerini belirlemek, nano-materyalin biyo-yararlanımını ve canlı organizmalar üzerindeki etkisini değerlendirmek için önemlidir (Lee ve diğ., 2009).

Özellikle sağlık ve çevre ile ilgili dezavantajların fark edilmesi ile, çevreye veya insan sağlığına yönelik olası riskleri en aza indiren nano-malzemeler ve nano-yapılı ürünler üretmek amacıyla belirli bir disiplin olan “yeşil nanoteknoloji” geliştirilmiştir ve bu alanda çalışmalar gerçekleştirilmektedir. İnsan sağlığı ve çevresel etki ile ilgili bilinmezliklerin getirdiği dezavantajlar, nanoteknolojik malzeme üreticilerinin, üretim süreçleri esnasında ve ürünlerin kullanımında çevresel performans özelliklerini izlemeleri ve belgelendirmeleri sayesinde yapılacak çalışmalar ile en aza indirgenebilir (Leone, 2012). Nano-malzemelerin insan ve çevre sağlığı üzerindeki etkilerinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi, nano-malzemelerin sayısız faydasından yararlanırken ekosistemleri yeterli bir şekilde koruyacak düzenlemeler ve yönergelerin belirlenmesi için gereklidir. Modern tarihteki birçok örnek, başlangıçta gelecek vaat eden teknolojilerin istenmeyen çevresel etkilerini göstermektedir. Bu nedenle, risk değerlendirmesi için proaktif bir yaklaşım benimsemek ve yapı sektöründe kullanılan nano-malzemelerin ekosistem ve insan sağlığı üzerindeki potansiyel etkilerini azaltmak önemlidir (Lee ve diğ., 2009). Malzemelerin ekolojik, çevresel, sağlık ve güvenlik yönlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi ile ilgili faaliyetlerin, hem nano ölçekte araştırma sırasında hem de pazarlanabilir ürünlerin geliştirilmesindeki tüm faaliyetlerin önemli bir parçası olması beklenmektedir (Bartos, 2009).

5. SONUÇ

Nanoteknolojinin mimarideki potansiyeline ilişkin artan ilgi, binaların işlevsel ve estetik yönlerini etkileyen çok sayıda faktörden kaynaklanmakta ve endüstriyel süreçlerin ve ürünlerin eko-verimliliğine olası katkılarıyla ilgili daha geniş konuları da içermektedir (Leone, 2012). Yapı sektörü hem ekonomik kalkınmada rol aldığından hem de büyük miktarda enerji ve kaynak tüketimine sebep olduğundan, eko-verimliliğinin geliştirilmesi ve çevre üzerindeki etkilerinin azaltılmasına yönelik uygulamaların

geliştirilmesi önem taşımaktadır. Yapı sektöründe nano-malzemelerin çevre dostu özelliklerini ve sürdürülebilirliğini belirlemek, gelecekte zararlı malzeme kullanımından kaçınmak için çalışmalar ve planlamalar yapılması gereklidir (Khandve, 2014).

Yapı sektöründe nanoteknoloji uygulamaları için büyük bir potansiyel öngörülmüştür ve malzeme ve süreçlerdeki küçük iyileştirmeler bile, büyük faydalar sağlayabilir. Kısa ve orta vadede, inşaat sektörüne ve ekonomiye en büyük etkinin, malzemelerin performansındaki artıştan gelmesi muhtemeldir. Nanoteknoloji gelişimi, orta ve uzun vadede, çok daha iyileştirilmiş enerji verimliliği, sürdürülebilirlik ve değişen ortama uyum sağlayan malzeme ve yapıların tasarımı ve üretimi için gerçekten devrim niteliğinde yaklaşımlara yol açacaktır (Zhu ve diğ., 2004).

“Birinci nesil” nano-yapılandırılmış malzemeler, uygulandıkları malzeme ve sistemlere yeni performanslar/özellikler eklese de, mimari dil üzerinde herhangi bir etkisi olmamış gibi görünmektedir. Ancak malzemeler geliştikçe ve kullanımları arttıkça, mimarlığın da nanoteknolojik malzemelerin sağladığı görsel imkânlarla bağlı olarak da bir üslup geliştireceği öngörülebilir. Nanoteknoloji mimarisinin öncü tasarımcılarına göre bu yeni malzemeler, çevresel faktörler ve kullanıcılar tarafından harekete geçirilen özellikleri ve sistemleri sayesinde dinamik bir biçimde performanslarını, görünümlerini ve hatta şekillerini değiştirebilecek; dış uyaranlarla ilişkiyi kontrol etme, enerji tasarrufu ve konfor sağlama, mimarinin kendisini bir iletişim “arayüzü” olarak kullanma, bilgi alışverişi ve karşılıklı etkileşim sağlama olanaklarını arttıracaklardır (Leone, 2012). Kısa ve orta vadede yapı sektörünün yeni ürünler ve nanoteknolojiye dayalı sistemler ile tanışıklığı arttıkça ve pilot projelerin geliştirilmesi ile güvenilirliği kontrol edildikçe, mimarlık pratiğindeki uygulama alanı yaygınlaşacaktır.

KAYNAKLAR

- Ansell, M. P. (2013). Multi-functional nano-materials for timber in construction. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers - Construction Materials*, 166(4), 248-256. doi:<https://doi.org/10.1680/coma.12.00035>
- Atik, İ., & Bilgin, M. B. (2018). Mimarlıkta Nanoteknolojinin Yeri. *Kent Akademisi*, 11(2), 232-242.
- Bartos, P. J. M. (2009). Nanotechnology in Construction: A Roadmap for Development. In Z. Bittnar, P. J. M. Bartos, J. Nemecek, V. Smilauer, & J. Zeman (Eds.), *Nanotechnology in Construction 3* (pp. 15-26): Springer, Berlin, Heidelberg.
- Casini, M. (2014). Smart materials and nanotechnology for energy retrofit of historic buildings. *International Journal of Civil and Structural Engineering - IJCSE*, 1(3), 88-97.
- El-Samny, M. F. (2008). *NanoArchitecture Nanotechnology and Architecture*. (Yüksek Lisans Tezi), University of Alexandria, Mısır.
- Gangassaeter, H. F., Jelle, B. P., & Mofid, S. A. (2017). *Synthesis of Silica-Based Nano Insulation Materials for Potential Application in Low-Energy or Zero Emission Buildings*. Paper presented at the CISBAT 2017 International Conference - Future Buildings & Districts - Energy Efficiency from Nano to Urban Scale, İsviçre.
- Gao, T., & Jelle, B. P. (2015). *Silica Aerogels: A Multifunctional Building Material*. Paper presented at the Nanotechnology in Construction - Proceedings of NICOM 5.
- Hu, M. (2015). The significance of nanotechnology in architectural design. *Future of Architectural Research*, 90-96.
- Jelle, B. P., Baetens, R., & Gustavsen, A. (2015). Aerogel Insulation for Building Applications. In D. Levy & M. Zayat (Eds.), *The Sol-Gel Handbook: Synthesis, Characterization and Applications* (pp. 1385-1412): Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA.
- Khandve, P. (2014). Nanotechnology for Building Material. *International Journal of Basic and Applied Research*, 4, 146-151.
- Lebental, B., Ghaddab, B., & Michelis, F. (2015). *Nanosensors for Embedded Monitoring of Construction Materials: The "2D Conformable" Route*. Paper presented at the Nanotechnology in Construction - Proceedings of NICOM 5.
- Lee, J., Mahendra, S., & Alvarez, P. J. J. (2009). *Potential Environmental and Human Health Impacts of Nanomaterials Used in the Construction Industry*. Paper presented at the Nanotechnology in Construction 3 - Proceedings of the NICOM3.

- Leone, M. F. (2012). Nanotechnology for Architecture. Innovation and Eco-Efficiency of Nanostructured Cement-Based Materials. *Journal of Architectural Engineering Technology*, 1(1). doi:10.4172/2168-9717.1000102
- Leydecker, S. (2008). *Nano Materials: in Architecture, Interior Architecture and Design*. Almanya: Birkhauser Verlag AG.
- Mohamed, A. A. A. (2010). *Towards sustainable architecture with nanotechnology*. Paper presented at the Al Azhar Engineering Eleventh International Conference Faculty of Engineering, Mısır.
- Olafusi, O., Sadiku, E. R., Snyman, J., & Ndambuki, J. (2019). Application of nanotechnology in concrete and supplementary cementitious materials: a review for sustainable construction. *SN Applied Sciences*, 1(6). doi:https://doi.org/10.1007/s42452-019-0600-7
- Pellenq, R. J.-M., Kushima, A., Shahsavari, R., Vliet, K. J. V., Buehler, M. J., Yip, S., & Ulm, F.-J. (2009). A realistic molecular model of cement hydrates. *PNAS September 22, 2009*, 106(38), 16102-16107. doi:https://doi.org/10.1073/pnas.0902180106
- Perker, Z. S. (2010). NANOTEKNOLOJİ VE YAPI MALZEMESİ ALANINA ETKİLERİ. *e-Journal of New World Sciences Academy Engineering Sciences*, 5(4), 639-648.
- Rezaei, D. (2018). Nanotechnology, a Step toward Sustainable Architecture. *Journal of Engineering and Applied Sciences*, 13(16), 6692-6699.
- Selçuk, S. A., & Ayçam, İ. (2018). *Nanotechnology in Built Environment: Pros and Cons of Nanomaterial Usage in Architecture*. Paper presented at the Proceedings of 3rd International Sustainable Buildings.
- Sobolev, K. (2015). *Nanotechnology and Nanoengineering of Construction Materials*. Paper presented at the Nanotechnology in Construction - Proceedings of NICOM 5.
- Tokuç, A., & Taşçı, B. G. (2014). Enerji Etkin Cephelelerde Nanoteknoloji. *YAPI*, 397, 146-150.
- URL-1. (21.04.2021). Wikimedia Commons. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/technology/nanotechnology>
- URL-2. (20.04.2021). Britannica. Erişim adresi: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Multi-walled_Carbon_Nanotube.png
- URL-3. (23.04.2021). The Academy of Urbanism. Erişim adresi: <https://www.academyofurbanism.org.uk/peace-and-winter-garden/>
- URL-4. (23.04.2021). Flickr. Erişim adresi: <https://www.flickr.com/photos/robforrest/357353017>
- URL-5. (22.04.2021). Hamburg Tourismus. Erişim adresi: <https://www.hamburg-tourism.de/buchen/hotels/east-hotel/>

- URL-6. (23.04.2021). pressreleasefinder.com. Erişim adresi: <https://www.pressreleasefinder.com/Cabot/CABPR036/en/>
- URL-7. (20.04.2021). Arkitera. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/tanitim/baumit-dis-cephe-kaplama-ve-boyalari/>
- URL-8. (23.04.2021). Detail Inspiration. Erişim adresi: <https://inspiration.detail.de/marche-international-support-office-113740.html>
- Yılmaz, S. (2014). *Nanomalzemelerin Mimaride Kullanım Olanakları*. (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Zhu, W., Bartos, P. J. M., & Porro, A. (2004). Application of nanotechnology in construction. *Materials and Structure*, 37(9), 649-658. doi:<https://doi.org/10.1007/BF02483294>

Bölüm 17

ENDÜSTRİ KENTLERİNİN ERKEN MİMARLIK YAPILARI LOFTLAR

Gökçe Nur AYKAÇ¹

1 Öğr. Gör. Dr. Gökçe Nur Aykaç, Atılım Üniversitesi, GSTM Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü. ORCID ID: 0000-0002-5008-4084

* Bu çalışma, yazarın Hacettepe Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı Bünyesinde, “İç Mekânda Açıklıkların Loft Mekânlar Üzerinden İncelenmesi” (2014) isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Tez Danışmanı: Doç. Dr. Emine Nur Ozanoğuz

1. Giriş

Batı'nın felsefe ve sanat akımı olarak nitelendirilen Modernizm hareketi, kültürel bağlamının yanında, tarihsel gelişiminin pek çok alandaki devrim niteliğinde değişimleriyle günümüz mimarlığını şekillendirmiştir. İçinde bulunulan zamanı tanımlamasıyla 'modern' kavramı, geçmişten bağımsız ve yenilikçi düşünce üzerine kurulu olması bağlamıyla günümüz düşünce biçimlerine, mimari stillerine ve yapılarına yansımalarıyla 'Modernizm' adını almıştır. Batı Avrupa ve Amerika'nın değişim ve dönüşüm hareketi olarak süregelen Modernizm, mimari bağlamıyla geleneksel üslup anlayışlarının karşısında durarak 19. yy mimarlığının eklektik tavrına olan bir karşıtlık durumu yaratmıştır.

Modernist düşüncenin arka planında, gerek sanat ve felsefede gerek mimaride dünyayı ortaya çıkışı ve gelişimiyle etkileyen derin ve kapsamlı bir durum yatmaktadır. Yeni buluşların insanlık tarihinde yerlerini almalarıyla gerçekleşen bu durum, insanoğlunu yepyeni bir süreci yaşamaya sürüklemiştir. Ülkelerin siyasal varlıklarındaki değişimlerinin yanında, bilimde ilerici ve yenilikçi pek çok gelişme, makineleşme ve endüstrinin getirdiği devrim ve değişim, toplumları daha rasyonel düşünmeye sevk etmiştir. Tüm bu gelişmelerin içerisinde, teknoloji, üretim, kültür, ekonomi, sosyal yapılaşma, sanat ve mimarlık alanlarında ilerleme ve yenileşmeye önayak olan Endüstri Devrimi, en köklü değişimlerden birisi olarak kabul edilebilir (Birol, 2006). İngiltere'de başlayıp, Avrupa'yı etkisi altına aldıktan sonra Amerika'da da yarattığı etkilerle sosyoekonomik ve kültürel değişimler doğuran Endüstri Devrimi, 18. yy. sonları ve 19. yy. başları arasında ortaya çıkmış devrimci nitelikte bir gelişme olarak modern Batı'nın kökenlerini oluşturmaktadır (Kreis, 2017). Endüstri Devrimi'nin köklerini oluşturan 'makineleşme' süreci, geleneksel üretim biçimlerinin son bulmasına neden olmuş ve 'seri üretim' olgusunu yaratmıştır (Küçükkalay, 1997). Modern tarihin, çelik, kömür ve petrol gibi hammaddelerin sıklıkla kullanılmaya başlandığı ve tekstil, buhar ve demiryolu endüstrisi gibi iş sahalarının ortaya çıktığı bu bölümü, daha çok iş yeri anlayışının yer etmesini sağlamıştır (URL-1, 2021). Endüstrileşmenin insan gücüne daha az ihtiyaç duyulmasına rağmen yeni bir sınıf (İşçi Sınıfı) doğurması (Küçükkalay, 1997), beraberinde seri üretim ve standartlaşma kavramlarını da getirmiştir. Bu gelişmelerle doğrudan ilişkili olarak, mimari bağlamıyla birlikte fabrika yapısı kavramı ortaya çıkmıştır. Birol'a göre bu durum, mimarlığa yeni biçimlenmeler kazandırarak sosyal ve toplumsal dönüşümlere yol açmasına neden olmuştur (Birol, 2006). Rasyonel düşünmenin kitleleri etkisi altına almaya başladığı ve din otoritesinin sivil yaşam üzerindeki etkilerinin azaldığı Moderniteyle birlikte gelen endüstrileşme dönemi,

en büyük amacı dinsel yapılar ve tapınaklar yapmak olan mimarların arzularını büyük ölçüde azaltmıştır (Roth, 2006, s. 550).

Yaşam koşullarının iyileşmeye başlamasıyla artan refah düzeyi, Avrupa ve Amerika’da nüfus artışına neden olmuş; bu nedenle, seri üretime olan talep artmış ve toplumsal gereksinimler çoğalmıştır. Roth’a göre, bu tip gereksinimleri karşılayabilecek yapılar, eskisine oranla daha büyük ve geniş yapılar olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, kapalı halk pazarları, demiryolu istasyonları, kamu ve hayır kurumları, hastaneler, akıl hastaneleri, hızlı gelişen sanayi kentlerine yerleşen işçiler için konutlar gibi kamu yapıları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bu yapılar için ahşap yerine yangına daha dayanıklı demirin kullanılması gibi inşaat teknolojisini hızlandıracak yeni planlar üretme ve yeni malzemeler bulma çabası doğmuştur (Roth, 2006, s. 556 ve 577). Rasyonel düşünme ve standartlaşmanın beraberinde getirdiği seri üretim, yeni malzemeler ve bina yapım teknikleri geliştirilmesini sağlamıştır. Bu yöntem ve tekniklerle birlikte, daha hafif strüktürlerle ferah ve işlevsel çevreler yaratılmaya başlanmıştır. Bu düşüncelerden yola çıkarak, erken Modernist tasarımcılar, çevreyi, daha sağlıklı, demokratik ve evrensel bir tasarım biçimi yaratılmasıyla değiştirmeyi umut etmişlerdir (Massey, 1990).

Modern yaşama geçişte en önemli basamak olan endüstrileşme beraberinde makineleşme kültürünü ve yapılaşmasını getirerek kentleşmeyi hızlandırmıştır. Hızlı kentleşme ve gelişmenin, yeni makine ve yapım teknolojileriyle farklı kent bölgelerine yayılarak işçi sınıfı ve banliyö kavramlarını ortaya çıkarmasıyla birlikte, artık ihtiyaç duyulmayan boş yapılarla dolu kent bölgeleri meydana gelmiştir. Çeşitli üretim süreçlerinin bulunduğu bu kent bölgelerinde de kullanımına son verilen üretim ve depo yapıları, endüstrileşmenin bir mirası olarak kalmıştır. Bu çalışmada, endüstri mirası söz konusu yapıların yeniden kullanımlarıyla birlikte ortaya çıkan loft kavramı ile bu kavram ışığında ortaya çıkan yeni yaşam biçimi ayrıntılarıyla aktarılacaktır. Loft oluşumunun, 1970’lerdeki yeni yaşam tarzına doğru evrilmesini, yapıların yeni işlevlerinden okumak mümkündür. Bu bağlamda, loft yapıları, terk edilmiş binaların yeniden kullanımının yanında, sıfırdan benzer yapısal kararlar çerçevesinde de inşa edilmiştir. Başlangıçta dar gelirli kimselerin ve kazancını yaptığı çalışmalarla sağlamaya çalışan sanatçıların en çok tercih ettiği yapılar olan loftlar, ileriki dönemlerde emlak sektörüyle birlikte pek çok varlıklı kullanıcılar tarafından tercih edilmeye başlanmasıyla soylulaştırmaya örnek olarak gösterilmektedir. Çalışma kapsamında, loftlar, yapısal özelliklerine ve türlerine göre incelenecektir.

1. Loft Oluşumu ve Loft Yaşam

Endüstrileşme sürecinde fabrika kavramının gelişmesiyle hayat bulan yapılar, ağaç işleri; basım; kemer ve kravat üretimi; karton kutu yapımı ve benzeri gibi döneme yönelik ihtiyaçların üretildiği mekânlar olarak inşa edilmiştir. Fabrika yapılarının hangi üretim süreçlerine ve endüstri birimlerine yönelik tasarlandığını, bina büyüklükleri, tavan yükseklikleri ve açıklıklarından anlamak mümkündür. Bu kapsamda, üretim süreçlerinin ihtiyaç programları ve mekânsal büyüklükleri, çalışacak onlarca işçiyle birlikte kullanacakları uzun masalar, makineler ve üretim süreci nesneleri hesaplanarak oluşturulmuştur. Üretim yapıları olmalarının yanı sıra bu binalar, basım ve yayın işleri yapan firmalarla köklü mimarlık ofislerine de ev sahipliği yapmıştır (Resim 1, 2, 3, 4), (Slesin, Cliff, & Rozensztroch, 1986).

(Resim 1: New York'ta Sonradan Dönüştürülen Bir Fabrika Binası, *Slesin ve diğerleri*, 1986, s. 2)

(Resim 2: Yeşil Kahve Depolama Ambarı, Brooklyn, 1884, *Slesin ve diğerleri*, 1986, s. 6)

(Resim 3: Geniş Masalarda El Yapımı Kıyafetler Diken Kadınlar, *Slesin ve diğerleri*, 1986, s. 8)

(Resim 4: New York'ta 1859 Yılında İnşa Edilmiş Bir Fabrika Binası, *Slesin ve diğerleri*, 1986, s. 8)

19.yy. başlarında inşa edilmeye başlanan endüstri yapıları, endüstrileşme sürecinin en önemli mirası olarak kabul edilebilir. Çoğunluğu Amerika’da New York, Avrupa’da Londra gibi büyük endüstri kentlerinde olan tekstil ve döşeme fabrikaları, basımevleri ve matbaalar, çamaşırhaneler ile ambarlar gibi tesisler, 20. yy. başlarına kadar inşa edilmeye ve kentsel yaşama katkıda bulunmaya devam etmiştir (Martinez, 2009).

Kentsel gelişimin 19.yy ortalarından sonlarına doğru geçen süreçte önemli derecede ivme kazanmasıyla kentsel endüstrileşme geniş bir ölçeğe ulaşmıştır. Kent endüstrisi sayesinde uzun yıllar geniş kapsamda istihdam sağlanmış ve beraberinde işçi sınıfı şekillenmiştir. Endüstrileşmenin söz konusu yıllardaki baskınlığı, kentlerde yapılanmış endüstriyel alanların yetersizliğiyle sonuçlanmıştır (Hamnett & Whitelegg, 2007). Dönemin endüstri kentleri olan New York ve Londra’yla birlikte, benzer durumu Paris, Milan ve Helsinki gibi kentlerde de görmek mümkündür. Makineleşmenin artışı, üretim hacimlerinin genişlemesiyle birlikte, söz konusu yapılaşmanın New York kentinde Manhattan semtine ait endüstri bölgeleri olan Soho ve ardından Tribeca bölgeleri Wall Street’e kaymıştır (Resim 5, 6). II. Dünya Savaşı sonrasında sanayisi gerilemeye başlayan Londra kent merkezi de Londra Dockland’ına (Greenwich semtinde bir bölge) doğru kaymıştır (Richards, 2000; Martinez, 2009; Hammett & Whiteleg, 2007; Elmas, 2014). Çok sayıda çalışan için artık küçük ve sıkışık gelmeye başlayan bu eski-dev fabrikalar, ambarlar ve benzeri endüstri yapıları yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır (Richards, 2000, s. 7). 1930’lar ve 40’lara denk gelen bu süreçte, Amerika’da New York kentindeki üretim merkezi Soho ile Avrupa’da Londra kentindeki üretim merkezi Londra Dockland’i, işlev kapsamalarını karşılayamadığı için terk edilen ve ihmalkâr mal sahipleri tarafından başıboş bırakılan, boş ve ürkütücü yapılarla dolmuştur. Soho ve diğer üretim bölgelerinin geldiği bu korkunç nokta, aslında bir yaşam biçimi doğurmaya doğru giden bir sürecin habercisi olmuştur (Rus, 1998, s. 13).

1970’lerde popülerleşen loft yaşam akımı, New York, Londra ve Amsterdam gibi kentlerden sonra, Boston Philadelphia, Galveston ve Portland gibi daha küçük ve üretim endüstrileri büyük liman kentlerinden daha uzakta ve iç kesimlerdeki küçük banliyö kentlerini etkileyen bir yenilik olmuştur (Zukin, 1989).

(Resim 5: Five Franklin Place, Tribeca, Manhattan, 2008.

Fotoğraf: David Leventi Photography, URL-2

(Leventi, 2011) içinden alınmıştır)

(Resim 6: Franklin ve Varvick Caddeleri, Tribeca Batı Tarihi Bölgesi, Manhatta, 2008. Fotoğraf:

David Leventi Photography, URL-3

(Leventi, 2011) içinden alınmıştır)

1.1. Sanatçılar ve Loftlar

Endüstriye hizmet eden işlevlerinin yerini işe yaramaz hacimler alan yüksek tavanlı, devasa boşluklu fabrika ve ambar yapıları, yeni kullanıcıları olan sanatçılarla tanışmış, çoğunluğu küçük işletmeler için 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında inşa edilmiş bu binalar dönüştürülmeye başlanarak yeni bir yaşam biçimi ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır (Martinez, 2009). 1950’lerde yerleşmeye başlayan meskûn loft yaşamı, genç ve üretken şehirliler için düşük maliyetli stüdyo veya yaşam alanı bulma gücünü ortadan kaldırmıştır. Loft yapıları tercih eden bu kimselerin büyük ölçeğine oranla daha ucuz ve zaman zaman yasal olmayan çalışma-yaşama stüdyoları bulmaya yöneltmesi, şehrin ileri gelenleri tarafından izlenmiştir. Loft yaşamının her geçen gün yerleşmesiyle, kanunlar bu dönüşümsel gelişimi desteklemek ve teşvik etmek üzere ayarlanmış, bu geleneksel apartman olgusuna yeni bir seçenek sunan genç uzmanlara sanatçılar da katılmıştır (Molnar, 1999, s. 8). Tüm bu gelişmeler, loft yaşam oluşumunu bölgesellikten çıkarıp bir yaşam alanı oluşumu haline getirmiştir. Kendilerine geniş çalışma alanları arayan sanatçıların stüdyo ve atölye gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikteki oldukça geniş, bölüntüsüz ve büyük pencereli bu mekânlar, dönemin başarılı sanatçıları tarafından özellikle çalışma alanları olarak tercih edilmeye başlanmıştır. Amerikan kavramsal sanatının öncülerinden ressam Barnett Newman gibi bazı sanatçılar, ham, bitmemiş, endüstriyel olmalarının yanında döneme göre burjuvazi karşıtı görüşüne uygun olması gibi nedenlerden dolayı bu mekânları tercih etmeye ve stüdyolarını buralardan seçmeye başlamışlardır (Resim 7, 8 ve 9). Bu durum, 1950’lerde oluşmaya başlayacak olan öncü sanatla birlikte “yer altı” avant-garde kültüründe birlikte dibe çökelen yaşam tarzlarına ve estetik dışavurum biçimlerine ideal bir pota sağlamıştır (Rus, 1998, s. 13).

II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa devletlerinden Amerika'ya göç eden sanatçılar tarafından öncülük edilen Amerikan sanatı Soyut Dışavurumculuk ile Pop Sanatı ve Kavramsal Sanat gibi savaş sonrası akımlarının (Gombrich, 2019) daha çok bedensel hareket ve dolayısıyla çalışma alanı gerektiren resimleri, ready-made heykellerinin yapılmasında bu yapılar son derece elverişli mekânlar olmuştur. Robert Rauschenberg, Jasper Johns, John Cage gibi yeni sanatçılara ortam sağlamış, resim kadar heykel alanında da önemli çalışmalara imza atılmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler daha sonra ortaya çıkmaya başlayacak olan performans sanatları, vücut sanatları (body art) ve Fluxus gibi yeni akımların da önünü açmıştır (Rus, 1998, s. 13-15).

(Resim 7: 35 White Street Binası, 1910, Tribeca, New York. Fotoğraf: © 2019 Google)

(Resim 8: Barnett Newman Stüdyosu, 1951, Fotoğraf: © 1991 Hans Namuth Estate; Center for Creative Photography tarafından sağlanmıştır, University of Arizona; artwork © 2014 Barnett Newman Foundation/Artists Rights Society (ARS), New York). (Ashe, 2014).

(Resim 9: 35 White Street Loft, 2004, Tribeca, Manhattan.
Bernatt Newman Tarafından Daha Önce Kullanılan Loft Yapı, 1910.
Fotoğraf: © Peter Aaron/Esto, URL-4)

Sanatçı ve zanaatkarların dönüştürmeye yönelik ileri görüşlü tutumları, Modern çağ insanını eski ve ihtiyaç fazlası endüstri yapılarını çalışma alanlarına dönüştürmeye ve yeni sınıfların az parayla geniş mekânlara bu sayede ulaşmalarına olanak sağlamıştır (Molnar, 1999, s. 12). 19. yy. ortalarında başlayarak gelişen bu akım, Paris, New York, Londra gibi kentlerde hızla çoğalmaya başlamıştır. Sanatçıların çok büyük ölçekli akademik ve askeri resimleri yapabilmesi, üzerinde çalışabilmesi için geniş ve yüksek tavanlı bu stüdyolar kullanılmıştır. Yeni stüdyolarda yeni işlev artık sanat üretme olmuşken, mekân bölümlenmeleri de bununla birlikte şekillenmeye ve sanatçının kendi istekleri doğrultusunda oluşmaya başlamıştır. Örneğin, ressamlar bu tip yapıların üst katlarını kullanırken, heykeltıraşlar çalıştıkları parçaların ve malzemelerin ağırlığı dolayısıyla alt katları ve giriş katını tercih etmişlerdir (Slesin, Cliff, & Rozensztroch, 1986, s. 3).

Başlangıçta, işlevlerini yitiren bu yapıların, zorunluluk, az seçenek bulunması ve yapıların ucuz olmasından kaynaklı seçimi, kullanıcıların aslında yeni bir mekân ve buna paralel olarak yeni bir yaşam tarzı keşfi olmuştur. Bu bağlamda, kullanıcılarının çoğunluğunu sanatçıların oluşturduğu bu mekânsal örgütlenme biçimi için barındırdığı zengin içeriğiyle ileride farklı kişiler tarafından tercih nedeni olacağı kaçınılmazdır.

Uzun yıllar boyunca pek çok insanın, planlama ve imar yasaları nedeniyle kanun dışı yollarla yaşamaya çalıştığı loftlar, bu kullanıcılara çalışma alanları olarak hizmet etmenin yanında, zamanla yaşam alanları olarak da hizmet etmeye başlamıştır. Önceleri bu yapıları çalışmalarını

gerçekleştirebilecekleri stüdyolar olarak kullanan loft sakinleri, bu alanları aynı zamanda yaşam alanı olarak kullanmaya başladıktan sonra birtakım hilelere başvurarak bunu gizlemeye çalışmışlardır. Örneğin, yataklarını gerekli durumlarda kaldırıp gizlemek amacıyla makarayla asmak veya evsel atıklarını saklayarak çıkarmak gibi çeşitli yöntemler hilelerden bazılarıdır. Profilini, ucuz ve merkezi yaşam alanları arayan bu genç kesim, ressam ve diğer sanatkarların oluşturduğu loft mekân, 1970'lerden sonra çok daha fazla tercih edilir hale gelmiştir. Loftların en önemli özelliği (diğer öğelerinin içinde) tamamıyla fiziksel mekân kurgusu olması ve bu kurgunun, mekânların oda sayısı ile değil metrekareyle tanımlanmasına neden olan yeni bir yaşam dili oluşturmuş olmasıdır. 1970'lerin loft talebi, geleneksel mekân anlayışına sahip orta hâlli kullanıcılar için konumu ve genişliği dolayısıyla giderek artan bir hale gelmiştir. Bu artış nedeniyle, basın, loft kooperatif komisyonu, loft kanunu ve avukatlar, iş adamları, şehir plancıları ve mimarların desteğiyle bu hareketin potansiyeli ve gücü anlaşılmış olmuştur. Loft hareketinin uygulanabilirliğinin belediyelerce fark edilmesi, imar yasalarının tekrar düzenlenmesine neden olmuş ve bu bağlamda fabrika ve ambarların kullanımı yasallaşmıştır (Slesin, Cliff, & Rozensztroch, 1986, s. 1).

Sanatçıların geniş alanlı bu yapıları atölye ve stüdyo olarak kullanarak yeniden kullanıma başlamaları, bu mekânların atıl görüntüsünün de yavaş yavaş yok olmasını beraberinde getirmiştir. Başlangıçta gıda ve benzeri temel ihtiyaçları giderebilecekleri merkezlerden uzakta olmalarına rağmen ucuz oldukları için tercih edilen bu yapılar, zamanla, cilalı ahşap zeminleri, açıkta kalan kırmızı tuğlaları ve dökme demir cepheleri ile sanatçı semti haline gelen bu bölgeleri oldukça cazip hale getirmeye başlamıştır (Zukin, 1989).

1.2. Loft Kavramının Tanımı

Mekânsal algının en üst seviyelerde hissedilebildiği bir kavram olan loft kavramı, endüstrileşme sürecinin kazanımı olan dönüştürme kavramı sayesinde hayat bulmuştur. Loft kavramı bir mekânsal oluşum, bir yaşam biçimidir. İşlevsiz kalan ve terk edilen yapıların başka işlevlerde kullanılması bağlamında dönüştürülmesiyle yeniden kullanılmaya başlanan endüstri yapılarının yeni biçimsel ifadeleri loftların oluşum biçimleri sürdürülebilirlik kavramıyla örtüşen bir yaklaşıma sahiptir. Bu anlayıştan yola çıkılarak yeniden işlevlendirilmiş, birbirinden farklı yüksekliklerin dinamik bir biçimde yan yana gelerek canlı bir hacimler sistemini oluşturduğu, yüksek ve ek mekânlar 'loft' olarak adlandırılmaktadır. Bu mekân, içerisinde oluşturulmuş tüm alt mekânlara merdivenler ve koridorlar aracılığıyla bağlanmaktadır (Pietro, Gallo, 2003). Mekânı bağlayan dolaşım alanları ve araçlarının en belirgin ve

yalın halde oldukları bu tasarım anlayışında, yine bu dolaşım alanları birer tasarım unsuru haline gelebilmekte ve mekân içinde mekân tanımlayabilmektedir.

Her ne kadar Batı Avrupa’da da yaygınlaşan bir yaşam biçimi olsa da loft kavramı Amerikan kökenli bir oluşumdur. Loft kavramının çeşitli sözlüklerdeki anlamlarına bakıldığında, yaygın olarak endüstri yapısı olarak kullanılan fabrika ve ambarlarındaki geniş ve açık planlı ara katlar ve çatıyla doğrudan ilişkili oda veya mekân anlamına gelmektedir (Zukin, 1989; Halsey, 1988; URL-5, 2021). Tavan arası, çatı arası, galeri, tribün (kilise), güvercinlik, kuş evi, kuş köşkü anlamlarına gelen loft kavramı (Hasol, 2008), bir mekansal anlayış, bir konsept olarak ele alınmaktadır. Loft apartman veya loft ev yaklaşımlarından farklı olarak, tavan ve çatı arası veya çatı katı olarak tanımlanan yapı kısmı, mimarideki bağlamıyla, bir bina içindeki en üst alan olarak geçmektedir. Bu kısımlar söz konusu endüstri yapılarında depolama için kullanılan büyük, bölüntüsüz alanlardır. Kilise yapılarında ise alışılmış kavramından farklı olarak, Kiliselerde kilise şarkıcıları ve müzisyenleri için ayrılmış bir galeridir. Tiyatrolarda ise bu işlev, sahne önünün üstündeki ve arkasındaki alan olarak tanımlanmıştır (URL-6, 2013).

1.3. Loftların Yapısal Özellikleri ve Çeşitleri

Asıl keşfinin sanatçılar tarafından yapıldığı öne sürülebilecek terk edilmiş endüstri yapılarının dönüştürülmesi akımı, Loft yaşam tarzının zemin hazırlıklarını oluşturmuştur. Ortaya çıkışının ardından bir olgu haline gelen loft mekân tasarımı anlayışı, endüstri binalarının yapısal özellikleri nedeniyle kullanıcılar tarafından tercih edilmiştir. Slesin, Cliff ve Rozensztroch’a göre, loft mekânlar kullanıcıya kendi seçeneklerini yaratabilmede son derece elverişli bir kimliğe sahiptir ve kullanıcıya özgür bir mekân atmosferi sunmaktadır. Loft akımı sahip olduğu bu enerjik tavırla yalnızca sanatçılar arasında kalmamış, ticari çevrelerce de kullanılmış; konut-atölye olarak da ev ve apartmanlarda planlanmıştır (Slesin, Cliff, & Rozensztroch, 1986). Loft akımıyla beraber gelişen loft yaşam kavramı, birbirini tamamlayan veya birbiriyle ilişki halinde bulunan mekân bölüntüleriyle kullanıcının tercihlerini tamamen kendisinin yaptığı bir biçimsel yaklaşım olmuştur. Bunun sonucunda; mekân örgütlenmesinde özgür olan kullanıcılar, serbest planın yaşamlarındaki başlıca kurgusal düzen olması sebebiyle daha yaratıcı ve sosyal bir yaşam biçimine sahip olmuşlardır. Yapısal strüktüründe ve mekân bünyesindeki açıklıklarla, geniş ve birden fazla işlevin bir araya geldiği hacimler oluşturulabilen Loftlar, geniş ve çok işlevli hacimlerdir. Yüksek tavanları, bölüntüsüz hacmi ve yalnızca kabuğuyla oluşan yapısı ile alışılmalı mekân kavramından dönüşen, 20. yy. ve sonrasına dair

yeni bir kavramdır. Loftların devasa boşlukları, mekân örgütlenmesine dair ipuçları vermektedir. Loft mekânın oluşumunda ve tasarımında nihai amaç, gereken bütün ışık ve mekân gereksinimlerini karşılamak ve aynı zamanda özgün binayı koruyan etkili ve işlevsel bir tasarım yaratmaktır (Ranalli, 1999).

Küçük ölçekli alanlarda inşa edilmelerine rağmen oransal olarak devasa büyüklüklere sahip olan loft yapıları, her biri yaklaşık 185 ile 900 metrekare arasında değişen, çoğunlukla 5 veya 10 katlı yapılardır. Tüm bu yapısal özelliklerinin yanında mimari üslup bağlamında klasik tarzı yansıtmaktadır. Geç dönem 19. yy. İtalyan Rönesans'ının yivli kolonları, dökme demir cepheleri ve tuğla, demir, ahşap, hatta bakır malzemeleri loft yapılarında okunan mimari unsurlardır (Zukin, 1989).

1.4.1 Loft Mekân Tipleri

Endüstri yapısı olarak dönüştürülen veya Loft anlayışıyla yeniden tasarlanan mekânların, ucuz olmalarının yanında, tavan yükseklikleri, kullanılan malzemeler ve pencere büyüklükleri gibi karakteristikleri nedeniyle daha çok tercih edilmeye başlanması, yine bu özelliklerine göre farklı gruplanmalar doğurmuştur. Loft mekân geliştiricileri ve satıcıları bu gruplanmalara göre belli sınıflamalar yaparak, loft anlayışla tasarlanmış bu mekânların satın alma safhasında kullanıcı seçimini kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Bu sınıflandırmaya göre loftlar, yapılış biçimlerine ve plan düzenlemelerine göre farklılık göstermektedirler.

Dönüştürülmüş endüstri yapılarının loft mekânlar olarak kullanılmasıyla ortaya son derece karakteristik mekân atmosferleri çıkmıştır. Kabukta devasa metrekarelerin en derin noktalarına ışık alabilmek adına oldukça geniş yapılan pencereler, loft mekânların en önemli ışık kaynaklarıdır. Bu endüstri mirası camlar, yerden tavana kadar inşa edilmiş olmalarıyla, doğal ışığın mekâna yayılmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Loftlarda hâkim plan şeması olan açık ve yarı-saydam mekânlardaki en loş alanları bile aydınlatabilecek hâkim unsur olması sayesinde havadar bir atmosfer yaratılmaktadır (Loft Publications, 2010).

Geniş pencerelerle sağlanan aydınlık mekân atmosferi, tavan yükseklikleriyle daha da vurgulanmaktadır. Loftların yüksek tavanlı yapıları, elverişli olacak biçimde iki veya daha çok kata bölünebilir, asma katlar ve platformlar oluşturulabilmektedir. Yatayda ayrıştırılan mekân kotlarıyla, ayrıştırılmış işlevler elde edilmiştir. Bu bağlamda, yaşam ve uyuma alanları birbirinden ayrılmıştır. Yüksek tavanlı olmanın avantajıyla yatay bölümlenmelerin yapılabilirdiği yapılarda olduğu gibi loft mekânlarda da merdivenler, sahanlıklar görülebilmektedir. Kimi zaman saklanan bu merdivenler kimi zaman heykelsi bir öğe olarak da tasarım unsuru olarak çalışabilir (Loft Publications, 2010).

1.4.1. Doğal Loft

Bu tip loft mekânlar, ‘ham (raw) loft’, ‘doğal loft’ (Karagöz, 2007) gibi terimlerle tanımlanmaktadır. Bu loftlar, kullanılmış olarak bırakıldığından, dönüşüme ve onarıma ihtiyaç duymaktadır. Bu mekânların endüstri yapılarının işlevlerinin bittiği noktadan itibaren kullanılmadığını ve herhangi bir yenileme yapılmadığını görmek mümkündür. Loft yaşam kavramının ana çıkış noktasının mimarları olan sanatçılar ile gelir düzeyi düşük kimseler tarafından mesken edilen bu atıl yapıların hangi endüstriyel üretim süreci içinde kullanıldığını bu ham hallerinden okumak mümkündür.

Duvarlarda çoğunlukla tuğla bitirme görmek mümkündür ve genellikle sıvasız bırakılmıştır. Yüksekliği 3-10 metre arasında değişen tavanlarda açıkta kalmış taşıyıcılar, dikmeler, makaslar ve tesisat öğelerini görmek mümkündür¹. Taşıyıcılarını çelik, beton, taş ve ahşap malzemeden görebildiğimiz bu mekânlarda zeminler, taş, beton ve ahşap (çam, meşe, kiraz, akçağaç) olarak inşa edilmiştir. Bu tip loftlar doğrudan endüstri yapısı olarak işlev kazandıklarından dolayı konut olarak dönüştürülmeye elverişli alt yapıya sahip değildir (Karagöz, 2007).

1.4.2. Mekân Atmosferine Göre Loftlar

Kullanım biçimleri ve mekânsal atmosferlerine göre loft yapıları iki temel grupta incelenebilir. Bunlardan birisi yapı donatılarının daha çok açıkta kaldığı ve malzeme bitirmelerinin tamamlanmamış görüldüğü, genellikle açık planlı ağır loftlar (hard loftlar); diğeri de bunun tam tersi tasarım yaklaşımıyla yapılmış, daha sade ve yumuşak bir atmosfere sahip olan, büyük çoğunlukla loft mekân anlayışıyla sıfırdan yapılmış loftlar olan hafif loftlardır (soft loft).

1.4.2.1. Ağır² Loft (Hard Loft)

Hard loftlar, gerçek loft olarak da adlandırılabilir (Karagöz, 2007). Bu loftlarda da temel karakteristik, eski ve kullanılmış görünümde olmalarıdır. Uzun süre kullanıldıktan sonra atıl kalan fabrika ve ambarların, konut veya daha farklı işlevlere dönüştürülmesiyle yeniden kullanıma adapte edilmişlerdir. Bu mekânlarda da eskimiş görüntü ve açıkta kalan taşıyıcı ve tesisat gibi özellikler tercihen olduğu gibi bırakılmış, yalnızca gereken onarımlar yapıp mekânlar yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Eski ambarlar, yüz yıldan fazla süre önce inşa edilmiş fabrikalar gibi endüstriyel ve ticari yapıların dönüştürülmesiyle yaratılan loftlar, kullanılmış görünümüleri ve eskilikleri dolayısıyla ‘hard

¹ Amerikan emlak sitelerinden genel araştırma sonucu edinilen bilgiler ışığında derlenmiştir.

² Tez araştırmacısı tarafından, kavrama Türkçe karşılık bulma kaygısıyla ortaya çıkarılmıştır.

loft’ olarak kabul edilmektedir. Bu mekânlar genellikle sıvasız tuğla duvarlar, açıkta kalmış tesisat öğeleri, beton zemin, yüksekliği 4 metre (14 fit) ve üzeri yüksekliklere varan tavan ve ahşap kirişlere sahiptir³. Mekânsal karakteristiklerine ve ortaya çıkış biçimine bakılacak olursa, hard loftlar için, ‘ağır loft’ deyişini kullanmak yanlış olmayacaktır.

(**Resim 10:** Factory Hill, Barselona, Çimento Fabrikası, 1973 yılında dönüştürülmüştür. Oturma Odasından Görünüş, URL-7 (Rosenfield, 2014 içinden alınmıştır.)

Hard loftlar, yüksek tavanları ve açık planları ile son derece havadar bir atmosfere sahip olmakla birlikte, loftların temel karakteristiklerinden olan geniş pencerelerle de aydınlık mekânlardır. Bu tip loftların mimari öğeleri, geçirdikleri onarımlara ve düzenlemelere rağmen giydirilmemiştir; bu da mekândaki endüstriyel karakterin vurgulanmasında önemli bir husustur (Karagöz, 2007). Açıkta bırakılan endüstriyel görünümün yüksek tavanları vurgulayıcı dekoratif duvar öğeleri, sarkıt aydınlatma elemanları ve uzun perdeler gibi unsurlarla desteklenmesi, çoğunlukla zengin bir atmosfer yaratmada kullanılan yöntemler olmuştur (Resim 10, 11).

(**Resim 11:** Factory Hill, Barselona, Çimento Fabrikası, 1973 yılında dönüştürülmüştür. İkinci Kattan Görünüş, URL-8 (Rosenfield, 2014) içinden alınmıştır.)

3 Amerikan emlak sitelerinden genel araştırma sonucu edinilen bilgiler ışığında derlenmiştir.

1.4.2.2. Hafif Loft⁴ (Soft Loft)

Kelime anlamından da anlaşılacağı üzere soft loftlar, diğer loft çeşidine oranla daha yumuşak ve sade bir atmosfere sahiptir. Soft loft, dönüştürülmüş loftların bütün özelliklerini taşımaktadır ancak yeni malzemelerle sıfırdan inşa edilmişlerdir. Çoğunlukla konut işlevindedirler ve bu nedenden ötürü açık planlı değil daha çok bölüntülü bir yapıya sahiptirler⁵. Tanımlama gereği hard loftlar için uygun görülen ağır loft deyişi için, soft loftlarda da benzer bir uygulamaya gidilerek, biçimsel özelliklerinin yarattığı anlam ve ağır loft ile karşıt düştükleri noktalar dolayısıyla, bu çeşit loftlar için hafif kelimesini kullanmak uygun olabilmektedir. Bu tip loftlar, loft tipolojisiyle yeniden inşa edildiklerinden ‘sahte loft’, ‘yeni loft’ gibi kavramlarla da isimlendirilmektedir (Karagöz, 2007; Elmas, 2014). Soft loftlarda endüstriyel atmosferi görmek imkânsızdır. Tuğla duvarlar, açıkta bırakılan tesisat ve mimari donatılar gizlenerek inşa edilmiştir (Resim 12, 13).

(Resim 12: Como Loft, Milano, Eski Manastır, 2008 yılında dönüştürülmüştür. Uyuma Alanından Görünüş, URL-9 (ArchDaily, Como Loft / JMA, 2009) içinden alınmıştır)

⁴ Tez araştırmacısı tarafından, kavrama Türkçe karşılık bulma kaygısıyla ortaya çıkarılmıştır.

⁵ Amerikan emlak sitelerinden genel araştırma sonucu edinilen bilgiler ışığında derlenmiştir.

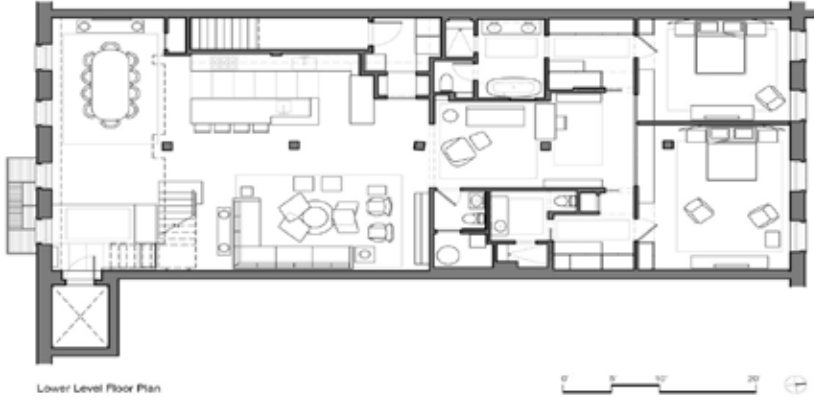
(Resim 13: Como Loft, Milano, Eski Manastır, 2008 yılında dönüştürülmüştür. Yaşam Alanından Görünüş, URL-10 (ArchDaily, Como Loft / JMA, 2009) içinden alınmıştır)

1.4.3. Plan Düzenlemesine Göre Loftlar

Plan düzenlemesine göre loft yapıları alt mekânları oluşturmak amacıyla iç mekân bölücülerine sahip olmayan açık loftlar (open loft) ve iç mekân bölücülerine sahip olan bölünmüş loftlardır (divided loft). Bu kapsamda, loft mekânları mekânsal oluşumlarına göre gruplandırmak mümkündür.

1.4.3.1. Açık Loft (Open Loft)

Alt mekânlarını oluşturacak iç mekân bölücülerine sahip olmayan bu ham loft tipi, yalnızca strüktürel öğeleri olan kolonlarıyla kesintiye uğramaktadır. Böylelikle metrelerce pencerelere ve uçsuz bucaksız taban alanlarına sahip hacimler ortaya çıkmaktadır. Bu loft tipinin bu bağlamdaki karakteristik özellikleri, kullanıcının hayal gücünü ateşleyerek mekân yaratma olanaklarını en üst seviyeye taşımaktadır. Büyük metrekarelerin bölüntüsüz hacimlerle yeniden kurgulandığı bu loftlar açık planlı olarak tasarlanmıştır. Alt mekânı oluşturma yöntemleri arasında, gizlenmesi istenen yatak odaları ve ıslak hacimler genellikle mekân köşelerine yerleştirilip ana hacmin bölüntüsüz biçimde okutulması hedeflenmiştir. Mutfak genellikle bu açık planın içerisinde çözülmüştür (Resim 14, 15). Açık plan sayesinde kullanıcılar, mimari engeller olmadan da zengin mekânlar yaratabilmektedir (Slesin, Cliff, & Rozensztroch, 1986).

(Resim 14: Tribeca Loftu, New York, Havyar Ambarı, 1884
Kat Planı, URL-11 (ArchDaily, 2015) içinden alınmıştır)

(Resim 15: Tribeca Loftu, New York, Havyar Ambarı, 1884
Fotoğraf: Alberta Vecerka/Esto Kat Planı ve İç Mekân Görünüşü, URL-12
(ArchDaily, 2015) içinden alınmıştır)

1.4.3.2. Bölünmüş Loft (Divided Loft)

Geniş metrekaRELERE sahip doğal loftların, alt mekânlar oluşturmak amacıyla bölünerek tasarlandığı loftlardır. Bu yaklaşımın temel nedeni, günlük hayatta duyulan bazı ihtiyaçlardır. Yatayda ve düşeyde bölüntüler yapılması, kullanıcıya alternatif mekânlar sunmuştur. Böylelikle, bu tip loftlarda birden çok kullanıcının yaşamasına veya çalışmasına olanak sağlanmıştır. Bu yaklaşım hem hard loftlarda hem de soft loftlarda görülebilmektedir.

Bölünmüş loftlar, ihtiyaca yönelik olarak pratik mekân çözümlerinin geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bölüntüleri sağlayabilecek unsurlar, mimari donatılarla ev ve yaşam gereçleri olmuştur. Mekânsal geçişliliği ve görsel iletişimi tamamıyla kesmeden mekânsal akışkanlığı sağlayan bölücüler, yatayda farklı kotlar yaratacak platformlar, kış bahçesi benzeri bazı yapılanmalar, mimari bağlamdaki mekânsal bölüntü araçları olmuştur. Loft yapıların duvarlar ve bölücü panellerle alt mekânlarına ayrılmaya başlamasıyla ana planda parçalanmalar görülür ancak bu oluşum gelecek loft tasarımları ve bu tasarımların evrimleşerek farklı ve değişken yapılar oluşturulabilmesinde önemi bir etmendir. Böylelikle loft kullanıcıları, sabit veya hareketli –katlanabilen, kayar bölücülerle ile asma katlar ve platformlarla ana mekânda geçişli alt mekânlar oluşturabilmektedirler (Resim 16). (Slesin, Cliff, & Rozensztroch, 1986).

(Resim 16: Hayloft, Kiev, Samanlık. Fotoğraf: Andrey Avdeenko, 2020, URL-13 (Pintos, 2020) içinden alınmıştır)

1.4.4. İşlevlerine Göre Loftlar

Başlangıçta sanatçılara atölye ve stüdyo ortamları sağlayan loft yapıları, bu işlevin yanında konaklama işlevini de üstlenmiştir. Sanatçıların henüz yasallaşmayan loft yaşam tarzı dâhilinde yalnızca çalışma alanları olarak kullandıkları yapılarda, konaklama ihtiyaçları da gizlice giderilmiştir. Zamanla oturmaya başlayan yasal düzenlemelerle birlikte hem çalışma hem yaşama işlevlerinin aynı yapıda bulunduğu loftlar görmek mümkündür. Yeniden kullanıma adaptasyonu sağlanan loft yapıların yalnızca konut olarak kullanılmaya başlandığı dönem, artık bu tip loftların bir pazar oluşturmasıyla süregelmiştir.

1970’lerde en iyi çağını yaşayan loftların, emlakçılar tarafından pazar haline getirilmesiyle artan kiralari, bu yapıların esas mimarları olan sanatçıların 1980’lerde farklı kent bölgelerine taşınmalarına neden olmuştur. Bunun yanında, orta sınıf kurumları olan küçük ölçekli işletmeler de artan fiyatlardan dolayı yerlerinden olmuş, bu yapılaşmanın yeni sahipleri üst sınıftan kimseler olmaya başlamıştır. Loftların bu süreçleri, ‘soylulaştırma’ çerçevesinde izlenebilecek bir durumdur (Zukin, 1989).

1.4.4.1. Atölye ve Stüdyo İşlevinde Loftlar

Atölye ve stüdyo, loftların birinci nesil işlevleridir. Düşük bütçeli sanatçıların çalışma alanları olarak dönüştürdükleri, işlevsel bağlamını sanat yapıtlarının üretiminin oluşturduğu yapılar olarak yeniden hayat bulmuşlardır. Bu noktada tek bir kişinin çalışma alanına ait olarak, bölüntüsüz ve çıplak strüktürüyle loftların atası kabul edilir. Dev tuvalerin rahatlıkla sığıdığı, hareket alanıyla resimler yapılan ‘Eylem Resimleri’ ve II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan sanatında önemli yer tutan ‘ready made’ yapıtlarda kullanılan gündelik her türlü eşya, burada rahatlıkla yapılabilmekte ve saklanabilmektedir. Daha önce sözü geçtiği üzere, bu yapılarda kapalı olarak tanımlanabilecek mekânlar yalnızca tuvalet ve banyo gibi ıslak hacimlerdir.

1.4.4.2. Konut İşlevinde Loftlar

Sanatçıların loft yapılara olan eğilimiyle birlikte kendilerince izledikleri işlevlendirme yöntemine benzer olarak, konut işlevine dönüştürülmüş loftlar da görmek mümkündür. 1970’lere denk gelen dönemde popülerleşen loft kavramının konutsal kullanımı, mal sahiplerinden çok yatırımcıların ve emlakçıların gözdesi haline gelmiş, loft konutların kullanıcıyla buluşması daha profesyonel bir biçim almıştır. Bununla birlikte, bir piyasa oluşmaya başlamış ve loft pazarı ortaya çıkmıştır. 1970’lerin sonunda pek çok sanatçı ve sanatçı olmayan kimseler, bu yapıları dönüştürerek konut işlevlerinde kullanmaya başlamışlardır (Zukin, 1989, s. 5, 6, 61).

Soft loftların tasarım prensipleriyle oluşturulan bazı konut yapıları, kendi aralarında yapısal olarak farklılaşabilmektedir. Bu noktada, loft bir konutun müstakil olması, apartman katında bulunması ve bir yapının çatısına yerleştirilmiş olması, tipolojik olarak farklılıklar yaratmaktadır. Güncel örnekler arasında sıkça görmeye başladığımız bu tip konut loftlar sırasıyla ‘loft ev’, ‘loft apartman’ ve ‘penthouse’ kelimesiyle de karşılık bulan ‘çatı loft’ (Resim 17, 18) olarak tanımlanmaktadır (Elmas, 2014, s. 49). Çok katlı kent blokları olan gökdelenlerin de genel tasarım yaklaşımını loft yaşam olarak belirlediği pek çok proje de bulunmaktadır. Bu bloklar, genellikle konut işlevi gören rezidansların katlarda konumlandırıldığı ve diğer tüm restoran, kafe, sağlık merkezi, alışveriş merkezi ve benzeri işlevleri de barındıran yapılar olarak günümüzde halen tasarlanmaya devam etmektedir (Resim 19-22).

(Resim 17, 18: St. Pancras Penthouse, Londra, URL-14, (Contemporist, 2013) içinden alınmıştır)

(Resim 19: Levent Loft, İstanbul, 2007. Fotoğraf: Helene Binet, (Arkiv, tarih yok)

(Resim 20: Levent Loft, İstanbul, 2007. İç Mekân, (Tabanlıoğlu Architects, tarih yok)

(Resim 21: Manhattan Loft Garden, New York, 2010. Fotoğraf: Alex Upton, (Block, 2019))

(Resim 22: Manhattan Loft Garden, New York, 2010. Fotoğraf: Rory Gardiner, (Block, 2019))

1.4.4.3. Konut-Atölye İşlevinde Loftlar

Bu tip loftlarda yaşama ve çalışma işlevleri aynı anda çözümlenmiştir. Kullanıcı kimsenin kendisine ait olacak biçimde işlevlendirilen bu alanlarda, yine kullanıcının çalışma türüne göre donatılar şekillenmektedir. Geleneksel konut anlayışının temel eylemleri olan yaşama, uyuma, yıkanma, temizlenme ve yemek yeme eylemlerini karşılayan tüm işlevlere ek olarak çalışma alanları eklenmiştir (Resim 23, 24).

(Resim 23: Isabel ve Ruben Toledo Loftu, New York, Fotoğraf: Elle Espana, (Elle Espana, 2016))

(Resim 24: Bir Sanatçının Loftu, San Francisco, Fotoğraf: Margaret Austin Photography, (Woo, 2017))

1.4.4.4. Ticari-Kamusal Loftlar

Endüstri yapılarının konut işlevi dışındaki her türlü kamusal alan dönüştürmeleri bu başlığa dâhil edilebilir. Bu kapsamda, ofis, restoran,

müze, galeri gibi işlevlerle yine de konaklama işlevinin yer aldığı oteller, loft kavramı dâhilinde bu yapılara adapte edilebilir; mevcuttaki endüstri yapıları bu işlevler esas alınarak dönüştürülebilir (Resim 25, 26).

(Resim 25: Loft Office, Rotterdam, 2015 Buhar Makine Fabrikası
Fotoğraf: René de Wit, URL-15, (ArchDaily, 2015) içinden alınmıştır)

(Resim 26: Loft Office, Rotterdam, 2015
Buhar Makine Fabrikası Fotoğraf: René de Wit, URL-16, (ArchDaily, 2015)
içinden alınmıştır)

Sonuç ve Tartışma

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya düzeninin, siyasi, toplumsal, kültürel ve sanatsal bağlamdaki hızlı dönüşümü, Modernizm, Endüstrileşme gibi evrensel bağlamdaki gelişmeler, pek çok konuda olduğu gibi mimari alanında da değişikliklere yön vermiştir. Artan refah düzeyleriyle birlikte artan nüfus gibi eskisine oranla çok büyük değişikliklere neden olabilecek bu gelişmelerin, yeni dünya düzenlerinin oluşmasında tetikleyici etmenler olduğu görülmektedir. Mimari yapılaşmanın doğrudan etkilendiği bu gelişmeler ışığında, endüstri yapılarının günümüz konutlar tipleri arasında bulunan tipolojiye dönüşmesi, yarım yüzyıllık bir geçmişe sahiptir. Gerek ekonomisi, gerekse siyasal varlığıyla dünyaya yön veren Amerika'nın geçmişinden gelen loft kültürü, artan iş gücü ve gelişen makinelerin işlevsizleştirdiği fabrika, depo, ambar gibi dev yapıların dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Dönüştürülmeyle birlikte, yeniden kullanılan bu dev yapılarda kendi karakteristik özelliklerini izlemek oldukça etkileyici bir mekân atmosferi yaratımında son derece önemlidir. Loftların kendilerine has atmosferleri, mimari donatılarında kullanılan malzeme seçimleri ve bu malzemelerin açıkta bırakılmalarıyla eskiye dair ipuçları vermektedir. Bunun yanında, strüktürün ve tesisatın açıkta kalmış olması, bu yapıların inşa edildiği dönemlerde kullanılan imalat süreçlerinin izlenmesine olanak sağlamaktadır. Amerika'da ortaya çıkan ve sanatçılar arasında bir akıma dönüşen loft yaşam mekânları, öncelikli olarak çalışma alanları ve sonrasında süreç içerisinde çalışma-atölye-yaşama alanları olarak kurgulanmaya başlanmıştır. Parasal zorunluluklardan ötürü tercih edilip, sonrasında bir yaşam tarzı haline gelmeye başlayan loftları konut mekânları olarak da görülmektedir.

Loftlar kullanım biçimlerine ve atmosferlerine göre değişkenlik gösterirken, günümüze kadar varlıklarını sürdürebilmeyi başarmışlardır. Bu yeni mekân tipolojisi, ortaya çıkmaya başladığı dönem olan Erken-Modernizm yapıtlarıyla kıyaslandığında, bu üslubun tüm ilkelerine sahip biçimde tasarlanmıştır. Loft yaşamının sürece dayalı mekânsal değişim ve dönüşümü, Modernleşmeyle paralel bir yapıda ilerlemiştir. Ancak, dönüştürme veya soylulaştırma kavramlarıyla hayat bulan loft mekânlarındaki mekân dönüşümlerinin loft mekânlarda nasıl karşılık bulduğu tartışma yaratabilmektedir. Bununla birlikte, loft mekânların temel karakteristiklerinden olan açık plana sahip her yapı loft olmayacağı gibi, her loft mekân da sıradan bölüntülerle oluşturulmamaktadır. Günümüzde, loft mekânların karakteristiklerini yansıtabilecek ölçütlerde yeni mekân uygulamaları görmek mümkündür.

Loft kavramı, sürdürülebilir bir çevre için gerekli olan dönüştürme eyleminin ürünü olarak son derece etkin bir oluşumdur. Eski işlevini yitiren ve kullanılmayan yapıların kente kazandırılması bağlamında,

loft mekânlar önemli örneklerdir. Bu kapsamda, loft yaşam anlayışının ortaya çıktığı dönemlerdeki dönüşüm izlerini, günümüzde işlevini yitiren eski yapılara yapılan uygulamalarda da görmek mümkündür. Bu bilgiler ışığında, çalışmanın devamında Türkiye’de loft yaşam kültürünün kendine nasıl yer bulduğu ve loft yaşam kültürünün dünya ve Türkiye örnekleri üzerinden incelenmesi önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- ARCHDAILY. (2009, Mayıs 24). *Como Loft / JMA*. Nisan 26, 2021 tarihinde ArchDaily: https://www.archdaily.com/22818/como-loft-jma?ad_medium=gallery adresinden alınmıştır.
- ARCHDAILY. (2015, Kasım 4). *Loft Office / jvantspijker*. Nisan 26, 2021 tarihinde ArchDaily: https://www.archdaily.com/776558/steam-factory-resideign-jvantspijker?ad_medium=gallery adresinden alınmıştır.
- ARCHDAILY. (2015, Mart 23). *Tribeca Loft / Andrew Franz Architect*. Nisan 25, 2021 tarihinde ArchDaily: <https://www.archdaily.com/611915/tribeca-loft-andrew-franz-architect> adresinden alınmıştır.
- ARKİV. (tarih yok). *Levent Loft*. Nisan 25, 2021 tarihinde Arkiv: <https://www.arkiv.com.tr/proje/levent-loft1/1493> adresinden alınmıştır.
- ASHE, L. F. (2014). On Barnett Newman's The Wild. *Art Journal*, 73(1), 30-43.
- BİROL, G. (2006, Ekim). Modern Mimarlığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Megaron, Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Dergisi*, s. 3-16.
- BLOCK, I. (2019, Temmuz 2). *SOM Completes Double-Cantilevered Manhattan Loft Gardens Tower*. Nisan 25, 2021 tarihinde Dezeen: <https://www.dezeen.com/2019/07/02/manhattan-loft-gardens-som-london/> adresinden alınmıştır.
- BRITANNICA, T. E. (2013, 04 10). *Loft - Architecture*. Ekim 20, 2013 tarihinde Encyclopedia Britannica: global.britannica.com/EBchecked/topic/346076/loft adresinden alınmıştır.
- BRITANNICA, T. E. (2021, 02 21). *Industrial Revolution*. Aralık 17, 2013 tarihinde Encyclopedia Britannica: www.britannica.com/EBchecked/topic/287086/Industrial-Revolution adresinden alınmıştır.
- CHING, F. D. (2011). *Mimarlık, Biçim, Mekan ve Düzen*. İstanbul: YEM Yayın.
- CONTEMPORIST. (2013, Nisan 23). *St Pancras Penthouse Apartment by Thomas Griem*. Nisan 25, 2021 tarihinde Contemporist: <https://www.contemporist.com/st-pancras-penthouse-apartment-by-thomas-griem/> adresinden alınmıştır.
- ELLE ESPANA. (2016, Nisan 21). *Michelle Obama's Stylist's Loft*. Nisan 25, 2021 tarihinde Hearts Espana SL: <https://www.elle.com/es/living/elle-decoracion/news/g174492/fotos-loft/?slide=1#location-choice> adresinden alınmıştır.
- ELMAS, S. (2014). *Loft Tipi Konutlarda Mekansal Dönüşüm Süreci: Levent Loft Örneği*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- GOMBRICH, E. (2019). *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HALSEY, e. W. (1988). *MacMillian Contemporary Dictionary*. New York; İstanbul : MacMillian Publishing Co. Inc.; ABC Kitabevi.

- HAMNETT, C., & WHITELEGG, D. (2007). Loft Conversion and Gentrification in London: from Industrial to Postindustrial Land Use. *Environment and Planning*, 39, s. 106-124.
- HASOL, D. (2008). *Mimarlık ve Yapı Sözlüğü*. İstanbul: Yapı ve Endüstri Merkezi.
- KARAGÖZ, Z. (2007). *Tasarımda Loft Anlayışı*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- KREIS, S. (2017, April 24). *Lecture 17: The Origins of the Industrial Revolution in England*. The History Guide: <http://www.historyguide.org/intellect/lecture17a.html> adresinden alınmıştır
- KÜÇÜKKALAY, M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(2), s. 51-68.
- LEVENTI, D. (2011, Ocak 11). *Five Franklin Place, Tribeca, New York, 2008*. David Leventi Wordpress: <https://davidleventi.wordpress.com/?s=five+franklin+place> adresinden alınmıştır
- LOFT PUBLICATIONS. (2010). *Lofts*. Barcelona: FKG Cooperation.
- MARTINEZ, C. (2009). *Lofts*. Barcelona: Loft Publications.
- MASSEY, A. (1990). *Interior Design of the 20th Century*. New York: Thames and Hudson.
- MOLNAR, F. E. (1999). *Lofts, New Designs for Urban Living*. Massachusetts: Rockport Publishers Inc.
- ÖZYALVAÇ, A. N. (2013, Bahar). Mimarlıkta Modernite Kavramı ve Türkiye. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, s. 294-306.
- PINTOS, P. (2020, Eylül 3). *Hayloft / Loft Buro*. Nisan 25, 2021 tarihinde ArchDaily: https://www.archdaily.com/946969/hayloft-loft-buro?ad_medium=gallery adresinden alındı
- RANALLI, G. (1999). Loft Space, The New Urban Dwelling. F. E. Molnar içinde, *Lofts, New Designs for Urban Living* (s. 10,11). Massachusetts: Rockport Publishers.
- RICHARDS, I. (2000). *Manhattan Lofts*. Great Britain: Wiley-Academy.
- ROSENFELD, K. (2014, Eylül 22). *In Residence: Ricardo Bofill*. Nisan 26, 2021 tarihinde ArchDaily: https://www.archdaily.com/550199/in-residence-ricardo-bofill?ad_source=search&ad_medium=search_result_all adresinden alınmıştır.
- ROTH, L. M. (2006). *Mimarlığın Öyküsü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- RUS, M. (1998). *Loft*. New York: The Monacelli Press. Inc.
- SLESIN, S., CLIFF, S., & ROZENSZTROCH, D. (1986). *The Book of Lofts*. London: Thames and Hudson.

TABANLIOĞLU ARCHITECTS. (tarih yok). *Levent Loft*. Nisan 25, 2021 tarihinde Tabanlıoğlu: <http://www.tabanlıoglu.com/project/levent-loft/> adresinden alınmıştır.

TEYMUR, N. A.-D. (1998). *Temel Tasarım-Tasarım Eğitim*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

URL-1. (2021, 04 10). *Meaning of loft in English*. Lexico.com: <https://www.lexico.com/definition/loft> adresinden alınmıştır

URL-2. https://davidleventi.files.wordpress.com/2011/01/dl_tribeca_06.jpg adresinden alınmıştır.

URL-3. https://davidleventi.files.wordpress.com/2011/01/dl_tribeca_05.jpg adresinden alınmıştır.

WOO, J. (2017, Ekim 9). *This Three-Level Loft in San Francisco Is an Artist's Sanctuary*. Nisan 25, 2021 tarihinde Dwell Life Inc.: <https://www.dwell.com/article/this-three-level-loft-in-san-francisco-is-an-artists-sanctuary-f9507b2a> adresinden alınmıştır.

ZUKIN, S. (1989). *Loft living : Culture and Capital in Urban Change*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Görsel Kaynakça

URL-4. Nisan 25, 2021 tarihinde, <https://architizer.com/projects/35-white-street-loft/> adresinden alınmıştır.

URL-7. Nisan 26, 2021 tarihinde, <https://www.archdaily.com/294077/the-factory-ricardo-bofill/50a47fbeb3fc4b263f00001c-the-factory-ricardo-bofill-photo> adresinden alınmıştır.

URL-8. Nisan 26, 2021 tarihinde, https://www.archdaily.com/294077/the-factory-ricardo-bofill/50a4814eb3fc4b263f00001e-the-factory-ricardo-bofill-photo?next_project=no adresinden alınmıştır.

URL-9. Nisan 26, 2021 tarihinde, https://www.archdaily.com/22818/como-loft-jma/500e040828ba0d662500205d-como-loft-jma-image?next_project=no adresinden alınmıştır.

URL-10. Nisan 26, 2021 tarihinde, <https://www.archdaily.com/22818/como-loft-jma/500e03ee28ba0d6625002058-como-loft-jma-image> adresinden alınmıştır.

URL-11. Nisan 25, 2021 tarihinde, https://www.archdaily.com/611915/tribeca-loft-andrew-franz-architect/550ccbffe58eceb27000021b-tribecaloft-andrewfranzarchitect_02-jpg adresinden alınmıştır.

URL-12. Nisan 25, 2021 tarihinde, https://www.archdaily.com/611915/tribeca-loft-andrew-franz-architect/550ccd76e58eceb270000220-lower-floor-plan?next_project=no adresinden alınmıştır.

- URL-13. Nisan 25, 2021 tarihinde, <https://www.archdaily.com/946969/hayloft-loft-buro/5f5015a4b35765c886000070-hayloft-loft-buro-photo> adresinden alınmıştır.
- URL-14. Nisan 25, 2021 tarihinde, https://www.contemporist.com/st-pancras-penthouse-apartment-by-thomas-griem/sp_230413_01/ adresinden alınmıştır.
- URL-15. Nisan 26, 2021 tarihinde, <https://www.archdaily.com/776558/steam-factory-resideign-jvantspijker/563a13ffe58ece93c100001e-steam-factory-resideign-jvantspijker-photo> adresinden alınmıştır.
- URL-16. Nisan 26, 2021 tarihinde, https://www.archdaily.com/776558/steam-factory-resideign-jvantspijker/563a13ece58ece93c100001d-steam-factory-resideign-jvantspijker-photo?next_project=no adresinden alınmıştır.

Bölüm 18

AYDIN KENTİ, KÜLTÜR - SANAT SOKAĞI ÖRNEĞİNDE, YAYALAŞTIRILMIŞ SOKAKLARIN MEKÂNSAL ANALİZİ

Ali KÜÇÜK¹

Çiğdem KILIÇASLAN DENİZ²

1 Ali KÜÇÜK, Peyzaj Mimarı, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

2 Prof. Dr. Çiğdem KILIÇASLAN DENİZ, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

1. GİRİŞ

Özellikle 1980’li yıllardan sonra, ülkemiz kentlerindeki iş fırsatlarının, sosyal, kültürel ve eğitim olanaklarındaki çeşitliliğinin artması, nüfus artışının ivmelenmesine neden olmuştur. Bu da beraberinde kentsel hareketliliği getirmiştir. Motorlu araç kullanıcı sayılarının artması sonucunda, mevcut taşıt yolların yetersiz kalmış, bu durum taşıt yollarının genişlemesine neden olmuştur. Bu nedenle yaya yollarında, güvenlik ve erişimde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durumdan dolayı yaya yoğunluğunun fazla olduğu alışveriş merkezleri, konut alanları ve kent merkezlerinin taşıt trafiğinden kısmen ya da tamamen arındırılarak, kullanıcıların rahatlıkla hareket edebilecekleri açık mekânlar tasarlanması büyük oranda önem kazanmıştır (Gültekin, 2007).

Bu amaç doğrultusunda, yaya bölgesi kavramı ortaya çıkmış, kent halkının kullanımına yönelik yaya bölgelerinin planlanması ve tasarlanması hız kazanmış ve zaman geçtikçe yaya bölgeleri kentlerin önemli mekânları haline gelmiştir. Yaya bölgeleri, birden fazla yaya yolu içeren, kent merkezlerinde yoğun motorlu araç ve yaya trafiğinin yavaşlatılarak yönlendirilmesiyle, insanlara güvenilir ve konforlu hareket olanağı sağlayan, ekonomik ve sosyal hayatı hareketlendirmek amacıyla çeşitli olanaklarla donatılmış kentsel açık alanlardır. Kentsel peyzajın zenginleşmesinde, yoğun trafiğin ortadan kaldırılmasında, ulaşım yön verilmesinde, tarihi değerlerin korunmasında ve hava kirliliğinin azaltılmasında büyük oranda fayda sağlayan yaya bölgeleri, gün geçtikçe betonlaşmanın artmasıyla sıkışan kent halkı için bir gereksinim halini almış durumdadır (Şişman ve Kırzioğlu, 2002).

Eski çağlardan günümüze meydanlar, yollar gibi kentsel açık alanlar kent halkının çeşitli aktiviteleri gerçekleştirmesinde önemli rol oynamıştır. Örneğin, Eski Yunan ve Roma’da meydanlar ve sokaklar, insanların bir araya gelerek farklı kültürel, sosyal ve ticari faaliyetler düzenlendiği alanlar olarak önemli role sahip olmuş ve bu alanlar “agora” ve “forum” olarak adlandırılmıştır (Aru, 1965; Şenkaya, 2010).

Yayalaştırma çalışmalarının hız kazanması ise özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında rastlamaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya’nın, Avrupa’daki yayalaştırma çalışmalarında rolü büyük olmuştur. Özellikle tarihi binaların restorasyonu ve korunması fikriyle, Batı Almanya’da şehrin yeniden inşası projelerinde yayalar göz önünde bulundurulmuştur (Rubenstein, 1992).

Yaya bölgeleri konusu Türkiye’de ilk olarak 1955 yılında İstanbul’da düzenlenen “Uluslararası Yollar Kongresi’nde tartışılmıştır. Uygulamaya yönelik ilk çalışmalar ise Ankara Belediyesi tarafından 1978 yılında

Yüksel, İzmir ve Sakarya sokaklarında Kızılay ve Yenikent semtlerinde başlatılan yayalaştırma çalışmalarıyla gerçekleştirilmiştir (Zafer,1998).

Yaya bölgelerinin planlama ve tasarım kriterlerini ortaya koyan çalışmalar incelendiğinde, Yıldırım ve ark. (2013) ile Çöl (2004)'den yararlanılarak, yaya bölgelerine ilişkin aşağıdaki ilkeler derlenmiştir:

- Yaya bölgesi, kent ulaşım ağı ve yapılı çevreyle uyum sağlamalı, uygun yer seçimine dikkat edilmeli ve uygulama tamamlandığı zaman kentsel yapının bütünlüğü bozulmamalıdır.
- Sınırları belirgin, özgün bir mekânsal tasarıma sahip, toplu taşıma olanaklarına kolay erişilebilir olmalı ve otopark olanakları bulunmalıdır.
- Yaya bölgeleri güvenli, ilgi çekici, kullanımı kolay ve konforlu alanlar olmalı, iklimatik konfor göz önünde bulundurulmalıdır.
- Kent mobilyaları, sanatsal öğeler, zemin döşemeleri, tarihi ve kültürel elemanlar, bitkiler, mekân hissi yaratacak şekilde seçilmeli, özgün tasarımlar tercih edilmeli, evrensel tasarım kriterleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Aydın ili Efeler İlçesi'nde yer alan Gençlik Caddesi Kültür Sanat Sokağının konu alındığı bu çalışmanın amacı, yaya bölgelerine ilişkin peyzaj tasarım kriterlerini göz önünde bulundurarak araştırma alanının, “Çevresel Kullanımlar / Olanaklar”, “Yapısal ve Bitkisel Donatı Elemanları”, “Fiziksel Analiz” ve “Mekânsal Kalite Bileşenleri” başlıkları altında analiz edilerek, irdelenmesi olarak belirlenmiştir. Çalışma alanının mekânsal analizi, özgün olarak hazırlanan gözlem formları yardımıyla çalışma ekibi tarafından gerçekleştirilmiş, çalışma alanının geliştirilmesine yönelik mekânsal yenilemeler tartışılarak, öneriler getirilmiştir.

Bu çalışma, yaya bölgesine dönüştürülecek alanlarda peyzaj tasarım kriterlerinin öneminin vurgulaması ve gerçekleştirilecek uygulamalarda yol gösterici olması yönüyle büyük önem taşımaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Çalışmanın ana materyalini; Aydın kenti, Efeler İlçesi, Meşrutiyet Mahallesi, Gençlik Caddesinin bir bölümünü oluşturan ve yaya yolu olarak tasarlanarak trafiğe kapatılan “Kültür Sanat Sokağı” oluşturmaktadır (Şekil 1).

Aydın ilinin yüzölçümü 8.116 km²'dir. Kuzeyinde İzmir, kuzeydoğusunda Manisa, doğusunda Denizli, güneyinde Muğla ili,

batısında Ege Denizi bulunmaktadır. 2019 yılı itibarıyla 1.110.972 kişilik nüfusuyla Ege Bölgesi'nin üçüncü büyük ilidir. Merkez Efeler ilçesinin nüfusu 2019 yılı itibarıyla 293.816'dır (KTB, 2021).

Kültür Sanat Sokağı, Aydın Büyükşehir Belediyesi tarafından 2013 yılında TR32-10-İK03-021/099 sözleşme nolu "Kültür Sanat Sokak Aydınlik Yarınları" projesi kapsamında GEKA (Güney Ege Kalkınma Ajansı) mali desteğiyle yayalaştırılmıştır.

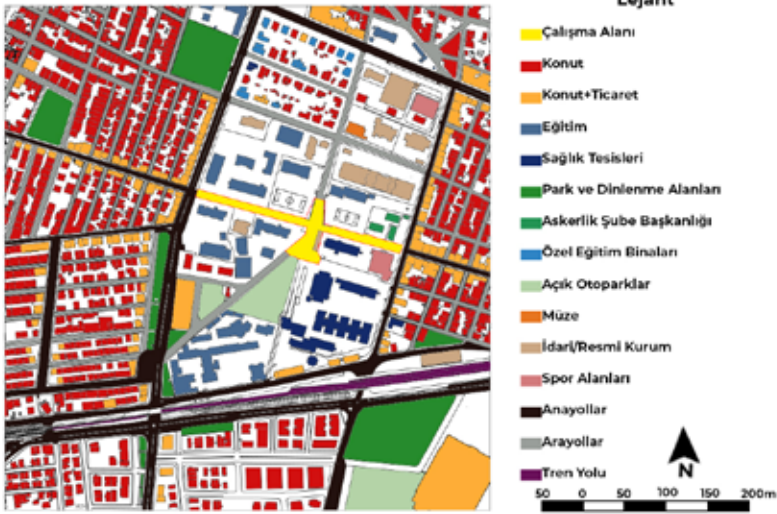

Şekil 1. Çalışma alanı konumu

Kültür Sanat Sokağı üzerinde okullar yoğun olarak bulunmaktadır. Bunlardan birisi Aydın Lisesidir. Aydın Lisesi Aydın'ın en önemli ve en eski okullarından birisidir. Sokağın yakın çevresinde önemli kullanım alanları bulunmaktadır. Özellikle kent halkının yoğun olarak kullandığı Batı Gazi Bulvarı, Atatürk Bulvarı ve İstasyon Bulvarı, çalışma alanına 5 ve 10 dakika yürüyüş mesafesinde yer almaktadır (Şekil2).

Çalışma alanına ilişkin yazınsal kaynaklar, internet bilgileri, araştırma alanına ilişkin fotoğraflar, Google earth görüntüleri, 1/1000 ölçekli imar planı ve özgün olarak hazırlanan gözlem ve analiz formları çalışmanın diğer materyallerini oluşturmaktadır.

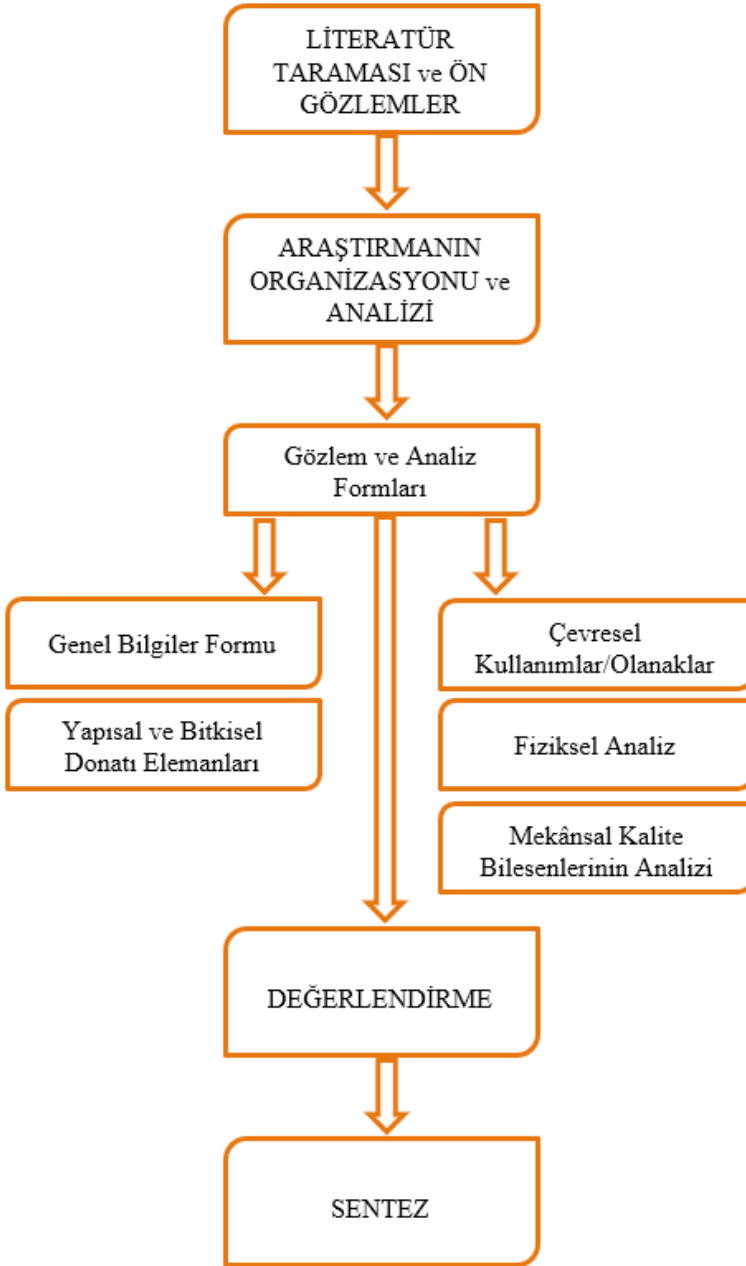
KÜLTÜR SANAT SOKAK ve YAKIN ÇEVRESİ MEVCUT DURUM ANALİZİ

Şekil 2. Kültür Sanat Sokağı ve yakın çevresi mevcut durum analizi

2.2 Yöntem

Çalışma; “Literatür taraması ve ön gözlem”, “araştırma organizasyonu ve analiz aşaması”, “değerlendirme” ve “sentez” olmak üzere başlıca dört aşamada yürütülmüştür (Şekil 3).

Şekil 3. Yöntem akış şeması

(i) **Literatür taraması ve ön gözlemler:** Literatür taramasında yaya bölgeleri ile ilgili lisansüstü araştırmalar, makaleler, çalışmaya kaynak olabilecek kitaplar, dergiler ve diğer yayınlardan yararlanılmıştır.

Ayrıca konuya ilişkin internet bilgileri de incelenmiştir. Alana ilişkin ön gözlemler gerçekleştirilerek, mekânsal kullanımlara ilişkin fotoğraflar çekilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Alana ilişkin görseller

(ii) Araştırmanın organizasyonu ve analiz aşaması: Araştırma alanında gerçekleştirilen literatür çalışmaları ve ön gözlemler sonucunda, çalışma alanı üç alt bölgeye ayrılmıştır. Çalışma alanına yönelik değerlendirme kriterleri belirlenerek, gözlem ve analiz formları oluşturulmuştur. Gözlem formları yardımıyla çalışma alanı öncelikle; her bir alt bölge için ayrı ayrı oluşturulmuş olan “Genel Bilgiler” formu ile analiz edilmiştir. Çalışma alanının geneline ilişkin “Çevresel Kullanımlar / Olanaklar”, “Donatı Elemanları” ve “Fiziksel Analiz” başlıkları altında gözlem ve analiz formları oluşturulmuştur. Mekânsal Kalite Bileşenlerine

yönelik oluşturulan form aracılığıyla da çalışma alanı; “erişim ve bağlantılar”, “sosyallik”, “konfor ve imaj”, “kullanım ve aktiviteler” alt başlıklarıyla analiz edilmiştir.

“Çevresel Kullanımlar ve Olanakların analizinde 5 dakika, 10 dk. ve 15 dk. yürüyüş mesafesindeki kullanımlar esas alınmıştır. Ayrıca çalışma alanının 5 dk. ve 10 dk. yürüyüş mesafesi Adobe Photoshop CS6 programı kullanılarak görselleştirilmiştir (Şekil 5). Şekil 5’in oluşturulmasında, Türel, Yiğit Malkoç ve Altuğ (2007)’dan yararlanılmıştır.

(iii) Değerlendirme Aşaması: Konuya ilişkin yazınsal kaynaklar ve gözlem formlarından elde edilen bilgilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular birlikte değerlendirilmiştir.

(iv) Sentez: Bu aşamada konu; araştırma alanına yönelik tartışılarak, alanın mekânsal yönden geliştirilmesine yönelik öneriler getirilmiştir.

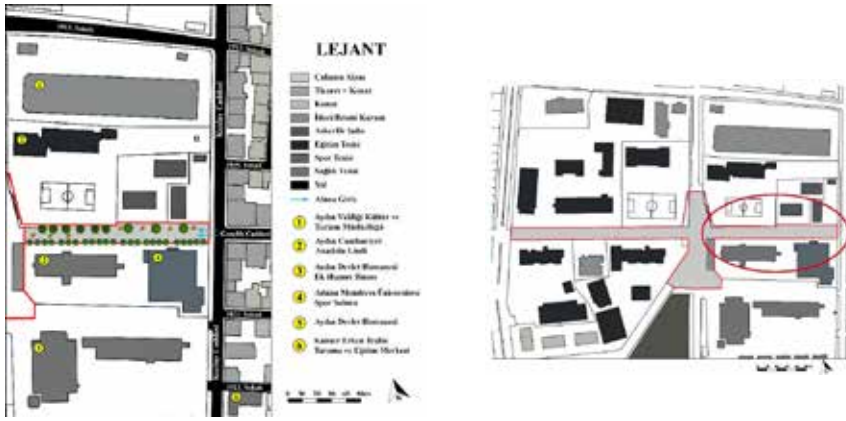
Şekil 5. Beş ve on dakika yürüyüş mesafesi

Çalışma yönteminde “Genel Bilgiler”, “Donatı Elemanları Analizi”, “Çevresel Kullanım/Olanaklar Analizi”, “Fiziksel Analiz” ve “Mekânsal Kalite Analizi” tablolarının oluşturulmasında, Deniz ve Kılıçaslan (2020), Özdoğan ve ark. (2019), Uzgören ve Erdönmez (2017), Özeren ve ark. (2011), Kılıçaslan ve ark. (2011) kaynaklarından yararlanılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma alanı 3 alt bölgeye ayrılmıştır. Alt bölgelere ilişkin genel bilgiler aşağıda yer alan çizelgelerde verilmiştir. Buna göre; I. Alt Bölge, 12 metre genişliğinde, 140 metre uzunluğundadır. Yapılar, 3-6 kat yüksekliğinde ve ayırık düzende gelişim göstermektedir. Bölge üzerinde okullar, sağlık tesisleri, askerlik şubesi ve spor tesisi yer almaktadır. Bu yapıların cepheleri sokağa bakmaktadır. Alt bölge içerisinde en dikkat çekici olarak mezarlık servilerinin (*Cupressus sempervires Horizontalis*) yoğun olduğu görülmüştür. (Çizelge 1).

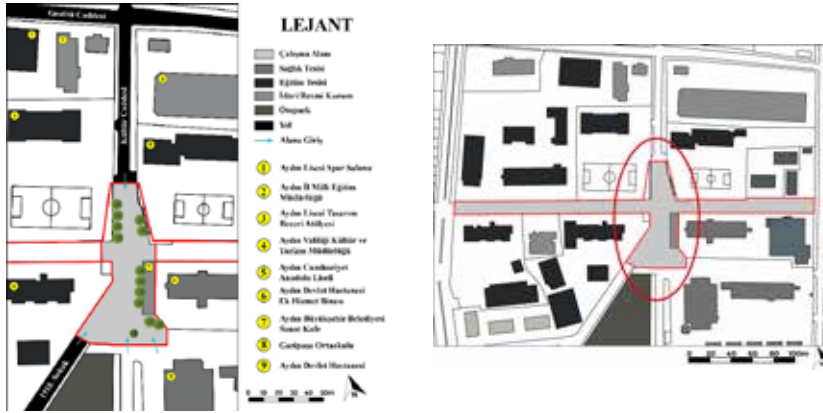
Çizelge 1. Genel bilgiler (Kültür Sanat Sokağı - I. alt bölge)

Sokak Adı	Sokak Genişlik - Uzunluk	Kat Yüksekliği	Yapı Düzeni
Gençlik Caddesi	12m - 140m	3 - 6 Kat	Ayrık
Genel Açıklama	Askerlik şubesi, Cumhuriyet Lisesi, sağlık tesisi ve ADÜ Spor Tesisleri alt bölgeye komşu olup, cepheleri çalışma alanına bakmaktadır. Alan girişi babalar yardımıyla araç trafiğine kapatılmıştır. Alt bölgeye doğu yönünden (Kızılay Caddesi) giriş, babalar yardımıyla araç trafiğine kapatılmıştır. Alanın doğu yönünden girişinde çeşme (Uğurcan Hayratı) bulunmakta olup, çeşmeden su akmamaktadır. Alt bölge sınırları içerisinde kaldırım ve rampa bulunmamaktadır. Alanda boylu mezarlık servileri (<i>Cupressus sempervires Horizontalis</i>) dikkat çekicidir. Yer döşemesinde, bazalt, traverten ve andezit taşları kullanılmıştır. Alanda ünlü Türk büyükleri ve sanatçıların büstleri yer almaktadır. Ayrıca alandaki bitki kaplarında zeytin (<i>Olea europaea</i>) ve oya ağacı (<i>Lagerstroemia indica</i>) gibi bitkiler göze çarpmaktadır.		

II. Alt Bölge 15 metre genişliğinde, 100 metre uzunluğundadır. Yapılar 2-5 kat yüksekliğinde, ayırık düzendedir. Alt bölge üzerinde okullar, kafeterya ve sağlık tesisleri yer almakta olup, cepheleri sokağa bakmaktadır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Genel bilgiler (Kültür Sanat Sokağı - II. alt bölge)

Sokak Adı	Sokak Genişlik - Uzunluk	Kat Yüksekliği	Yapı Düzeni
Gençlik Caddesi	15m - 100m	2 - 5 Kat	Ayrık
Genel Açıklama	Bu alt bölgede iki adet havuz bulunmaktadır. Bu havuzlar kullanılmamaktadır. Alt bölgenin, 1918 sokak ile kesiştiği kesimdeki geniş açıklık, farklı kullanımların yer almasına fırsat sağlamış olup, Aydın Büyükşehir belediyesine ait kafeterya, iki adet ATM ve 75. Yıl Cumhuriyet Anıtı bu alanda bulunmaktadır. Ayrıca bu geniş alanda boylu mezarlık servisi ve etrafında hilal şeklinde oturma alanı bulunmaktadır. Alanın kuzey-güney girişleri babalar yardımıyla araç trafiğine kapatılmıştır. Cumhuriyet Lisesi, Aydın Lisesi ve Gazipaşa Ortaokulunun bahçeleri alt bölgeye komşu alanlardır. Okul bahçelerinin alt bölgeye açılan kapıları bulunmaktadır. Bu alt bölgenin Aydın Devlet Hastanesi ve otoparkıyla komşu olması büyük önem taşımaktadır. Alanda kaldırım ve rampa bulunmamaktadır. Yer döşemesinde bazalt, traverten ve andezit taşları kullanılmıştır.		

3. Alt bölge 12 metre genişliğinde, 200 metre uzunluğunda olup, 3-5 kat yüksekliğinde yapılar bulunmaktadır. Ayrık düzende gelişim göstermiştir. Alt bölge üzerinde okullar ve idari/resmi kurumlar yer

almakta olup, cepheleri alt bölgeye bakmaktadır. Bölge üzerinde en dikkat çekici bitki türü olarak boylu fındık çamının (*Pinus pinea*) yoğun olduğu görülmüştür (Çizelge 3).

Çizelge 3. Genel bilgiler (Kültür Sanat Sokağı - III. alt bölge)

görülmüştür. Yer seçimi olarak ağaç ve ağaççıkların yer seçimleri uygun değildir. Yer örtücülerin seçimi de uygun bulunmamıştır (Çizelge 4).

DONATI ELEMANLARI		YER SEÇİMİ	YETERLİLİK	MALZEME UYGUNLUĞU	ADET/ m ²
YAPISAL	Aydınlatma Elemanları	Uygun	Yetersiz	Uygun	58
	Bitki Kapları	Uygun Değil	Yeterli	Uygun	9
	Çöp Kutusu	Uygun	Yeterli	Uygun	19
	Bilgilendirme Levhası	Uygun	Yetersiz	Uygun Değil	8
	Oturma Elemanları	Uygun	Yeterli	Uygun	25
	Su Ögeleri	Uygun	Yeterli	Uygun Değil	2
	Heykeller	Uygun	Yeterli	Uygun	13
BİTKİSEL	Ağaç	Uygun Değil	Yeterli	Uygun	62
	Ağaççık	Uygun	Yetersiz	Uygun	18
	Çalı	Uygun	Yeterli	Uygun	240
	Yer örtücü	Uygun	Yetersiz	Uygun	85 m ²
	Sarılcı	Uygun	Yetersiz	Uygun	3

Çizelge 4. Donatı elemanları analizi

- Yürüyüş mesafesine göre 5, 10 ve 15 dakikada çevresel kullanımların neler olduğu açıklanmıştır. Bu açıklama dört alt başlığa ayrılmıştır. Bunlar; açık alanlar, kamusal yapılaşmalar, konutsal yapılaşmalar ve ticari yapılaşmalardır. Beş dakika yürüyüş mesafesinde Pazar yeri, dini tesis, su arıtma tesisi, tren garı, akaryakıt istasyonu ve alışveriş merkezileri haricindeki bütün kullanımlar/olanakların olduğu gözlemlenmiştir. 10 ve 15 dakika yürüyüş mesafesi içerisinde 5 dakika yürüyüş mesafesi içerisinde yer alan kullanım/olanaklar haricinde olanlar tespit edilerek tabloda işaretlenmiştir. Beş dakikalık yürüyüş mesafesinde kamusal yapılaşmalar ve konutların en yoğun olduğu görülmüştür. Beş dakika yürüyüş mesafesinde İsmet Sezgin ve Nevzat Biçer parkları da bulunmaktadır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Çevresel kullanımlar/olanakların analizi

ÇEVRESEL KULLANIMLAR / OLANAKLAR		YÜRÜME MESAFESİ	5 Dakika	10 Dakika	15 Dakika
	Açık Alanlar	Açık Otopark	✓		
		Çocuk Oyun Alanları	✓		
		Park ve Dinlenme Alanları	✓		
		Pazar Yeri		✓	
	Kamusal Yapılaşmalar	Askeri Tesisler	✓		
		Eğitim Tesisleri	✓		
		Dini Tesisler		✓	
		İdari/Resmi Kurum	✓		
		Kültürel/Tarihi Tesisler	✓		
		Sağlık Tesisleri	✓		
		Spor Tesisleri	✓		
		Su Arıtma Tesisleri			✓
		Tren Garı		✓	
	Konutsal Yapılaşmalar	Konut	✓		
	Ticari Yapılaşmalar	Akaryakıt İstasyonu		✓	
		Alışveriş Merkezi		✓	
		Konaklama Tesisleri	✓		
		Market-Bakkal	✓		
		Özel Eğitim Tesisleri	✓		

Çalışma alanına ilişkin fiziksel analiz gerçekleştirilmiştir. Fiziksel analiz; yaya erişim bileşenleri, sokağı oluşturan yapılar için saptamalar ve sokağın hareketlilik unsurları alt başlıklarıyla değerlendirilmiştir.

Çalışma alanı üzerinde okullar yoğunlukta olduğu için kat yüksekliği genellikle 2-3 katlı binalar olmakla beraber yakın çevrede 5 - 6 katlı apartmanlar da bulunmaktadır. Çalışma alanı üzerindeki yapıların girişlerinin sokak üzerinde olduğu gözlemlenmiştir. Alanda eğimin, yaklaşık % 2 - % 3 arasında olduğu görülmektedir. Alanda yaya kullanımı dışında, motosikletlerin kullanıldığı da görülmüştür. Yakın çevresinde yer alan yaklaşık 160 araçlık otopark alanı, Aydın Devlet Hastanesine gelen kişiler tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır (Çizelge 6).

Çizelge 6. Fiziksel analiz

FİZİKSEL ANALİZ				
		Alt mekân - 1	Alt mekân - 2	Alt mekân - 3
Yaya Erişim Bileşenleri	Yönelim	D_B	K_G	D_B
	Eğim	%2	%3	%2
	Kaldırım	Yok	Yok	Yok
	Rampa	Yok	Yok	Yok
	Merdiven	Yok	Yok	Yok
Sokağı Oluşturan Yapılar İçin Saptamalar	Kat yükseklikleri	3-6	2 - 5	3 - 5
	Konut dışı alanlar	Var	Var	Var
	Giriş yönleri	Sokak Üzerinde	Sokak Üzerinde	Sokak Üzerinde
	Cephe malzemeleri	Sıva	Sıva	Sıva
Sokağın Hareketlilik Uysurları	Yaya trafiği	Var	Var	Var
	Taşıt trafiği	Yok	Yok	Yok
	Otopark olanakları	Yok	Var	Yok

Alan mekânsal kalite bileşenlerine göre analiz edilmiştir. Analizde, 5’li Likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Mekânsal kalite bileşenleri 4 ana başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlar; “erişim ve bağlantılar”, “sosyallik”, “konfor ve imaj”, “kullanım ve aktiviteler”dir. “Kullanım ve aktiviteler”; “var”, “yok”, “düşük”, “kısmen”, “yüksek” olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre;

Mekâna erişim genel olarak yeterli düzeydedir. Bununla birlikte, bisikletle ulaşma yönelik yakın çevrede bisiklet yolları bulunmamaktadır. Alanın okunabilirliğine katkı sağlayan yönlendirme levhaları alanda yer almaktadır. Alan, çeşitli sosyal ve kültürel aktiviteler için uygun olup, bireysel ve grup kullanımı olarak farklı aktivitelere olanak sağlamaktadır. Alanın farklı yaş gruplarına hitap etmesi orta düzeydedir. Bununla birlikte, günün her saati aktif olarak kullanılmaktadır. Çalışma alanı, bakım ve temizlik açısından orta düzeyde başarılı bulunmuştur. Alan çevresinde tarihi mekân ve yapılar bulunmaktadır.

Çizelge 7. Mekânsal kalite bileşenlerinin analizi

MEKÂNSAL KALİTE BİLEŞENLERİ	MEKANSAL KALİTE BİLEŞENLERİNE GÖRE KÜLTÜR SANAT SOKAĞI	5	4	3	2	1
A. ERİŞİM ve BAĞLANTILAR	A1. Ulaşılabilirlik					
	Bisiklet (Bisiklet yolu)				✓	
	Özel Araç	✓				
	Toplu Ulaşım	✓				
	Ticari Taksi	✓				
	Yaya	✓				
	A2. Erişebilirlik					
	Birden Fazla Sokak ile		✓			
	A3. Okunabilirlik (Farklılaşma, İşaret ve Yönlendirme Elemanları, Yüzey Dokusu ve Malzemesi, Hatırlanabilirlik/Sembolik)		✓			
	A4. Bağlantılar (Çevresindeki İşlevler İle Bağlantı Olanakları)		✓			
B. SOSYALLİK	B1. Alanın Sosyal Aktivitelere Uygunluğu		✓			
	B2. Etkileşimli (Hem Bireysel Hem de Grup Olarak Aktivitede Bulunmak İçin)			✓		
	B3. Rekreasyon İçin Uygunluk			✓		
	B4. Kapsayıcılık (Kadın, Çocuk, Yaşlı Kullanımlarından)		✓			
	C1. Güvenlik	✓				
C. KONFOR ve İMAJ	C2. Bakım ve Temizlik (Temizlik, Düzenli Bakım ve Onarım, Yönetim İlkelerinden)			✓		
	C3. Caziplik/Çekicilik (Ölçek, Uygunluk, Canlılık ve İlgi Çekicilik İlkelerinden)			✓		

D. KULLANIM ve AKTİVİTELER			Var	Yok	Düşük	Kısmen	Yüksek
	D1.	Aktivite Çeşitliliği	✓		✓		
	D2.	Aktiflik					
	Günün Her Saati Kullanım		✓				✓
	Sabah ve Akşam Kullanım		✓				✓
	Sabah ve Öğle Kullanım		✓				✓
	Öğle Kullanım		✓				✓
	D3.	Yapı-Çevre İlişkisi					
	Tarihi Mekân-Yapıların Varlığı		✓		✓		
	Kimlik ve Fiziksel Çevre ile Uyumsuz Mekân-Yapıların Varlığı		✓		✓		
	D4.	Farklı Amaçlarla Kullanımı	✓			✓	

Çalışma alanı genel olarak değerlendirildiğinde;

Donatı elemanları yönüyle;

- Bitki kapları ve bazı ağaçların yer seçimleri uygun değildir. Bitki kapları yol üzerinde büyük oranda yer kaplamakta olup, yoğun kullanım saatlerinde yürümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bazı ağaçlar, gelecekte alacağı ölçüler dikkate alınmadan dikildiği için belirli bölgelerde taşlarının iç içe geçmiş olduğu görülmektedir.

- Çalışma alanında aydınlatma elemanları, bilgilendirme levhalarının yetersiz olduğu belirlenmiştir. Aydınlatma elemanlarının yer seçiminde ve adet bakımından yetersiz olduğu görülmektedir. Yeterli bakım ve onarım olmadığı için 11 adet aydınlatma elemanının çalışmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle, aydınlatma elemanlarının çalışır hale getirilmesi için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

- Alanda genellikle reklam amaçlı düşünülmüş veya yapılan projelerin tanıtımında kullanılan panolar bulunmaktadır. Bilgilendirme / yönlendirme levhalarının ise birbirlerine yakın ve düzensiz olarak konumlandırıldığı görülmüş, hasarlı oldukları belirlenmiştir. Bu nedenle, bilgilendirme levhalarının alanın tasarımına uygun olarak geliştirilmesi gerektiği kanısına varılmıştır.

- Ağaççıklar, yer örtücü bitkiler ile sarılıcı ve tırmanıcıların genellikle yetersiz, tür çeşitliliğinin ise sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, sokağın bitkisel tasarım yönüyle yeterince iyi çözümlenmediği, geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

- Alandaki havuzların çalıştırılmadığı görülmüştür. Bu durum, suyun peyzajda kullanımı konusunda hassas davranılması, çalıştırılmayacaksa

ve bakım sorunları yaşanacaksa havuzların yapılmaması gerektiğini göstermektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Su öğeleri

Çevresel kullanımlar / olanaklar yönüyle;

- Alana beş dakikalık yürüyüş mesafesinde kamu yapılarının ve konutların oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Alanın yakın çevresinde okullar, bulvarlar, hastane, tren garı, Aydın'ın önemli kent parkları bulunmakta olup, çalışma alanı erişim ve kullanımlar açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle sokağın yayalaştırılmış olması, özellikle okullar ile çevrili alanda yaya erişimi ve kullanımına katkı sağlamaktadır.

,Fiziksel analiz ve mekânsal kalite bileşenleri yönüyle;

- Alanda maksimum eğim %3 kadardır. Eğimin az alması nedeniyle merdiven ve rampa bulunmamaktadır. I. ve III. Alt Bölgelerin ikinci alt bölgeyle dik kesiştiği mekânın meydan şeklinde genişlemesi, alternatif kullanımlara fırsat sağlamış, mekânda yeme - içme, dinlenme alanı tasarlanmıştır. II. Alt bölgenin, diğer alt bölgeleri dik keserek kuzey – güney doğrultusunda yönelimi mekânın lineerliğine ve tek düzelğine hareket kazandırmış, mekânın çekiciliğini artırmıştır. Bununla birlikte, tasarımın genelinde gerek yapısal, gerekse bitkisel tasarım açısından tekdüzelik hâkimdir ve bu durum sıkıcılık yaratmaktadır.

- Alana bisikletle erişimin riskli olduğu görülmekte olup, bisiklet kullanımını arttırmak amacıyla bisiklet yolu güzergâhlarının da düşünülmesi gerekmektedir. Gerek özel araçla, gerekse de toplu taşıma araçlarıyla alana rahatlıkla erişilebilmektedir. Batı Gazi Bulvarı, Atatürk Bulvarı ve İstasyon Bulvarı gibi önemli ulaşım akslarına yakın olması erişilebilirlik açısından olumlu bir etkidir ve mekânın kullanılabilirliğini arttırmaktadır. Önemli mekânları birleştiren bir güzergâh olması, çalışma alanının geçiş aksı olarak kullanımını etkilemektedir.

- Yolun lineerliği ve tasarımın tekdüzeligi mekânın okunabilirliğini etkilemekte ve monotonluğa neden olmaktadır. Alandaki boylu ağaçların varlığı ise dikkati çekmekte, doku ve ölçü olarak çevresinden ayrılmasına neden olmaktadır.

- Alanda bulunan heykeller sembolik özelliği ve değerli kişileri hatırlatması açısından olumlu bir etken olarak karşımıza çıkmakla birlikte, sokak boyunca sıralanışlarındaki tekdüzelik monotonluğu arttırmaktadır (Şekil 7).

- Sokağa 4 farklı yönden girişin olması, çevresindeki kullanımlarla ilişkisini arttırmaktadır. Çeşitli sosyal aktivitelerin (dinlenme, yürüyüş, kitap okuma, etkileşim kurma gibi) gerçekleştirilebilmesi, sokağın kullanımını olumlu yönde etkilemekte ve farklı yaş gruplarından insanların kullanımına fırsat sağlamaktadır.

Şekil 7. Sokak üzerindeki bazı heykeller

4. SONUÇ

Yaya erişiminin ve kamusal mekânların yaya öncelikli bağlantılılığının, araç yoğun kentlerimizde oldukça zorlayıcı olması, yayalar için ayrılan kamusal dış mekânların yetersizliği, yayaların dış mekânlarda sağlıklı zaman geçirmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, yayanın

güvenli hareketini, dış mekânlarda sosyalleşebilmesini, rekreasyonel ve kültürel açıdan kendini geliştirmesini de etkilemektedir.

Yaya bölgeleri, taşıt veya yaya trafiğinin yoğun olduğu şehir merkezlerinde, yayalara daha güvenli ortamlar sunan, rahat hareket olanağı sağlayan, kentin mimari yapısını bozmadan taşıt trafiğine kapatılarak sadece yaya kullanımına açılan çok yönlü işlevlerle donatılmış kentsel açık mekanlar olarak (Bayraktar ve ark., 1987), kentin yaya öncelikli olarak planlanıp tasarlanmasına fırsat sağlamaktadır.

Çalışma alanı olarak seçilen “Kültür Sanat Sokağı”, Aydın kentinde, hastane, okullar, tren istasyonu ve kentin yoğun kullanılan önemli bulvarlarıyla çevrelenmiş olup, kentin önemli mekânlarını birbirine bağlamaktadır. Özellikle okullar bölgesinde yer alıyor olması ve kültür / sanat sokağı olarak yayalaştırılması, kentin sosyal, kültürel gelişimine, rekreasyonel gereksinimlerine katkı sağlaması açısından önemlidir. Özellikle sokak boyunca, sanat, bilim ve tarihi açıdan değerli Türk büyüklerinin büstlerinin ve onları tanıtıcı bilgilerin yer alması, sokağın kent halkının bilgi birikimine katkı sağlaması ve bir kültür aksına dönüşmesi açısından değerlidir. Bununla birlikte, yayalaştırılmış alanın tek bir sokakla sınırlı kalmaması, Kültür – Sanat Sokağının çevresiyle birlikte ele alınıp çevresindeki benzer özellikteki yolların da yayalaştırılarak yaya bölgesine dönüştürülmesi ve Aydın kentinin yaya öncelikli bir kent olarak gelişimine katkı sağlanması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aru, K. A. (1965). Yayalar taşıtlar: Şehir dokusunda yeni ulaştırma düzenleri., *İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları*.
- Bayraktar, A., Aslanboğa, İ., Özkan, B., Güney, A. ve Türkyılmaz, B. (1987). İzmir Kenti İçinde Halkın Açık Alan Gereksinimini Karşılama Amacıyla Bazı Yol ve Meydanların Taşıt Trafiklerinden Arındırılması Olanakları Üzerine Araştırmalar. *E.Ü.Z.F. Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Bornova*.
- Çöl, D. (2004). Kentsel ulaştırmada yaya alanları, İstanbul Avcılar-Marmara caddesi yayalaştırma projesinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gültekin, B. (2007). Kent İçi Yolların, Yaya Kullanımına Yönelik Değerlendirilmesinde Çözümlemeli Bir Yaklaşım: Adana Örneği. Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Adana.
- Deniz, B., & Kılıçaslan, Ç. (2020). Assessment of the main city square of Aydin, Turkey using urban space quality criteria. *Journal of Environmental Biology*, 41(2), 413-420.
- Kılıçaslan, Ç., Denerel, S. B., & Birişçi, T. (2011). Bergama kenti kamusal dış mekânlarının donatı elemanları yönünden incelenmesi üzerine bir araştırma Çamlı Park örneği. *Uluslararası Bergama Sempozyumu*, 7-9.
- Özdoğan K., Coşkun T., Kılıçaslan, Deniz B. (2019). Kentsel Koruma - Yenileme Aracı Olarak Sokak Sağıklaştırma Çalışmaları: Aydin-Koçarlı Kentsel Alanı Örneği. 2. *Uluslararası Tarım, Çevre ve Sağlık Kongresi (ICAEH)*, 1861-1873.
- Özeren, M., Kılıçaslan, Ç., Malkoç, E., & Küçükkerbaş, V. (2011). Açık hava alışveriş merkezlerinin tasarım kriterleri yönüyle değerlendirilmesi: Forum Bornova Alışveriş ve Yaşam Merkezi Örneği. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 48(3), 255-264.
- Rubenstein, H. M. (1992). Pedestrian Malls, Streetscapes And Urban Spaces. A.B.D.: John Wiley & Sons.
- Turel, H. S., Yigit, E. M., & Altug, I. (2007). Evaluation of elderly people's requirements in public open spaces: A case study in Bornova District (Izmir, Turkey). *Building and Environment*, 42(5), 2035-2045.
- Şenkaynak, P. (2010). Yaya Bölgelerinin Kentsel Peyzaj Planlama Açısından Önemi ve İstanbul'daki Bazı Örneklerin İncelenmesi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Şişman E. ve Kırzioğlu I. (2002). Erzurum Kent Merkezinde Yaya Bölgesi Olabilecek Kent Mekân Birimlerinin Saptanması ve Projelendirilmesi

Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi Bilimsel araştırma Dergisi*, Cilt.3, Edirne.

Uzgören, G., & Erdönmez, M. E. (2017). Kamusal açık alanlarda mekân kalitesi ve kentsel mekân aktiviteleri ilişkisi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme.

Yıldırım, T., A. E. Özel ve P. Oktay. (2013). Yaya bölgeleri planlama ve tasarımı: Çanakkale Çarşı Caddesi yaya yolu örneğinde.

Zafer, B. (1998). Aydın Germencik Belediyesi Yaya Bölgesi Tasarımı Üzerine Bir Araştırma. *Ekoloji Dergisi*, (26), 27-30, İzmir.

KTB (2021). <https://aydin.ktb.gov.tr/TR-64351/genel-bilgiler.html>, Erişim Tarihi: 06.01.2021.

Bölüm 19

**BİR ENTELEKTÜEL OLARAK PEYAMİ SAFA
VE FATİH-HARBİYE ROMANI ÜZERİNDEN
İSTANBUL ŞEHİR HAFIZASI**

*Elif ÖZDOĞLAR¹
Çağrı YALÇIN²*

¹ Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü,
elif.ozdoglar@dpu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9997-9487

² Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü,
cagri.yalcin@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8408-9190

Giriş

Türk romancılığının tanınmış isimlerinden yetim Safa lakabıyla da tanınan Peyami Safa 1899'da son demlerini yaşayan bir imparatorluğun ve tohumları atılmakta olan bir cumhuriyetin evladı olarak doğmuştur. Peyami, babası İsmail Safa'yı iki yaşında kaybettiği için ilkokuldan sonra eğitimine devam etme olanağı bulamamış, genç yaşta çalışmaya başlamış, kendi çabasıyla kendisini yetiştirmiş ve yirmili yaşlarının başında yazar olmayı başarmıştır. (Güvenir, 2015) II.Abdülhamit ve Tanzimat Dönemi'nde doğan Safa 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanını ve akabindeki süreci, 1914 yılında başlayan birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcını ve sonuçlarını, 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni, 1940 yılında başlayan II.Dünya Savaşı'nın başlangıcını ve sonuçlarını gören bir hayat yaşamıştır. Yaşamına iki rejim değişikliği, iki batılılaşma süreci, iki güçlü devlet ve iki Dünya Savaşı'ı sığdıran Safa'nın yapıtlarında karşımıza çıkan ikilemler ve açmazları yazınlarında belki de bu nedenle canlı, sezilebilir ve serttir. Her iki devlet döneminde de devrimlere, modernleşme süreçlerine ve batılılaşma hareketlerine tanıklık etmiştir. Bu nedenle Peyami Safa entelektüel bir romancı olarak analiz edilmesi gereken bir değerdir. Fatih-Harbiye romanı yazarın en tanınmış eserlerindendir ve modernleşme sancıları yaşayan İstanbul'u başkahraman Neriman aracılığıyla resmeder bu nedenle şehir hafızası anlamında önemli bir örnektir.

Bir Entelektüel Olarak Peyami Safa ve Fatih-Harbiye Romanı

Dualiteden beslenen Safa, yalnız bir düşün adamı değil edebi sanatlar da da başarısını kanıtlamış sanatçı ruhlu bir radikaldir. Eserlerindeki hızlı ve sert dönüşümler de bu marjinalitesinden kaynaklanmaktadır. 1953-1960 yılları arasında "Türk Düşüncesi" dergisinin yayımcılığı da yapmış Safa yalnız roman yazarı değildir. (Törenek,2012) Gazeteci yanı da olan Peyami Safa, bazı eserlerinde Sever Bedi imzasını kullanmıştır.(Tercüman, 2012) Ayrıca siyasal Bergsoncu olarakta tanımlamak mümkündür. Baha Tevfik'in etkileri de görülebilir.

Safa aşk, yozlaşma, yoksulluk gibi temalarda eser vermiştir. (Harmancı,2012) Safa romanlarında hem dejenerasyonu hem de bundan sıyrılmanın yöntemlerini tanımlar. Türkiye'nin Shakespeare'i olarak tanımlanabilecek Safa; Romeo ve Juliet'in geleneksel değerlerin soysuzlaşmasına kurban edilen aşk hikâyesi, Hamlet'in çarpık aile ilişkileri silsilesine benzer bir biçimde yaşadığı toplumdaki güncel inceliklerle seçer ve konuya duygu yükleyerek fikirlerini başkahramanların içsel kimlikleri üzerinden ifade eder. Bir diğer örnek Safa'nın Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'dur. (Şen, 2015)

Safa romanlarını ve kahramanlarını imparatorluk ve cumhuriyet dönemi savaşlarından soyutlamamıştır. (Durmuş, 2017) Mahşer romanında Nihat karakteri üzerinden Galata-Nişantaşı-Beyoğlu bölgesinin bozulmuşluğunu değerlendirerek askerliğin cansiperane kimliğinin doğruluğunu sorgular. (Koç, 2012) Bu sorgulama millet uğruna savaşmanın yanlışlığını değil; yozlaşmış halkın askerin çabalarını değersizleştiren vurdumduymazlığıdır.

Romanlarında batının döneminin popüler anlatım biçimi olan modernizmden faydalanmıştır. (Tekşan, 2020). Romancılığın teknikleriyle de yakından ilgilenen Safa, hemen her bir romanında farklı bir teknik deneyimlemiştir. (Dayı, 2014) Safa'nın en kıymetli dostlarından biri Cahit Sıtkı Tarancı'dır. (Timur, 2012) Tarancı'da Safa gibi edebiyatta şekle önem veren şairler arasında yer alır. Safa'nın bir muhafazakâr olarak tanımlanmasındaki yanlış sanının kanıtı edebiyat alanındaki teknik seçimleridir. Bunun yanı sıra karakterlerindeki aykırılık, bohem hayat tarzı ve kötü alışkanlıklar yazarı bu tanımlamadan uzaklaştırır. Ayrıca yazarın yaşam tarzının da pek muhafazakâr olmadığı rivayet edilmektedir. İstanbul'un Fatih semtinde Neriman'ın babası Faiz Bey, hizmetçileri Gülter, Şinasi, Şinasi'nin kızkardeşi Nezahat, Ferit ve Darülelhan'dan muallimlerin; Ferit'in evinde toplanıp saz yapmaları muhafazakâr bir zihniyetin ürünü değildir. Yazar bu anlamda bir sofı'dan ziyade sufidir. İnancı bir kabuk gibi görerek içerisine saklanmamış, inanç-mistisizm-acı üçgeninde özgün ve radikal bir felsefe kurmuştur.

Mistisizmi ile Safa toplumun bir kısmınca geleneklerinin farkında olmayan ve çöküş yaşayan bir adam olarak görülürken bir kısmınca milliyetçi farkındalığa sahip dindar bir adam olarak tanımlanmıştır. (Yılmaz, 2018) Mistisizm insan hayatının; memnuniyet getiren, insanın kendini gündelik telaşlardan soyutlayabileceği ve kendini rahat hissedebileceği küçük bir köşe yaratan kısımdır. (Yılmaz, 2018) Peyami Safa, eserlerinde geleneksel değerlerden uzaklaşan ailelerin hazin sonlarına romanlarında yer verirken ve realiteyi değerlendirirken materyalist değil maneviyatçı-mistik bir tavır takınır. Problem-çözüm paralelinde tek cevabı pozitivism olarak görmez ve modernizm ya da gelenekçiliği tek başına savunmayarak sentezleme yapmayı hedefler. (Tecim, 2015) Safa kahramanları arasındaki farklılıkları yaş, cinsiyet, siyasi tavır ve ideolojik düşünce üzerinden işlerken doğu-batı meselesini temel alır. (Bingöl, 2017) Ancak eserlerini yalnız doğu-batı tartışması üzerinden ele almak eksik kalacaktır. Amaç doğu-batı çekişmesinde üstün olanı belirlemek değil yaşadığı coğrafyanın mevcut durumunu tahlil etmektir. Karşı geldiği ise batılılaşma değildir, bunun yeni Türkiye'de yasalarla desteklendiğini de romanında ifade eder. Karşı geldiği ve tutucu davrandığı nokta öz benliğin felsefesiz, altyapısız, tartışmasız ve çatışmasız dejenarasyonudur. Doğu-Batı tartışması

özellikle kadınlar açısından dile getirirken, kadınların ev işleriyle meşgul olup eğitimlerini ve hayallerini bir kenara itmelerini beklemez. Demode ikinci plana atılmış kadına özlem duymaz. Batılı ve kuralları yıkmış kadınları seçer. Örneğin Neriman'ın bazı tercihlerini eleştirmesine karşın, Neriman'ı modadan anlayan, muhitinin kuralları yıkmış, babası ile fikir istişare edebilen, eş seçme kararını kendisi verebilen bir konservatuvar öğrencisi olarak kurgulanmıştır. Neriman 1930 için oldukça modern ve bir kadındır. Yanlış olan Neriman'ın öz değerlerini kaybetmesine neden olabilecek derecede baskın özençleri ve içgüdüleriyle hareket etme arzusudur. Bu bağlamda Neriman aslında Darülelhan'ın alafrangaya aldanmak üzere olan alaturka bölümüdür.

Romanlarında ötekileştirmeye yer vermez; herkes sever, hata yapar, acı çeker, doğru yolu bulur, kendini keşfeder. Özcan'a göre bir entelektüel olarak Safa'nın Dünya'ya ikili bakışı akıl ve kalp, bilim ve din, birey ve cemaat, cemiyet ve kefiyet, beden ve ruh, egoizm ve fedakârlık, güç ve merhamet, madde ve mana üzerinedir. (Özcan,2020) Hikâyesinin sonunda herhangi bir kahramanı zararlı çıkarmaz, hepsi kendi yolunu çizer. Yerel bir ahlaktan söz ediyor gibi algılansa da asıl mesele evrensel ahlaktır. Neriman'ın zengin bir hayat arzusuyla partnerine yalan söyleme ve onu aldatması bir evrensel ahlak sorunsalıdır.

Genç kadın karakterleri güzel ama soyluluktan yoksun kadınlardır. (Alper, 2019)Safa bu kahramanlara sıradan, sorumsuz asaletsiz bir profil çizer. Moda'ya uygun giyinirler ve estetik görünümlerine önem verirler. Yönetmen Alfred Hitchcock'un da kadın karakterleri her zaman güzel, bakımlı ve şıktır. Safa ve Hitchcock her ikisi de kadını eserlerinde estetik bir nesne olarak kullanırlar. Safa diğer kadın kahramanları bekâr genç hanımlara göre kayırır.

“Peyami Safa'nın Fatih Harbiye romanı, doğu-batı, yeni-eski ve modern-gelenek ikiliklerini yansıtan ve kimlik kavramını da bu ikilikler ışığında ortaya koyan bir edebî eserdir.” (Yücel,2021) Fatih-Harbiye romanında başkahramanlar Şinasi ve Neriman'ın sevdası işlense de ana tema Safa'nın Darülelhan(Konservatuvar)'da alaturka bölümünün kapanmasındaki şekilci yozlaşmış zihniyete eleştirel bakış açısıdır. Bu mevzuyu Darülelhan öğrencisi Neriman'ın iç çatışmaları üzerinden derinlemesine irdeler. Bir diğer eleştirisi de Neriman'ın meylettği Macit karakterinin modern pastahanelerde ve balolarda zaman öldüren şekilci ve samimiysiz bir birey oluşunadır. Şinasi'nin içine sürüklendiği kaostun nedeni Neriman'ın eğitim görmesi, baloya yahut sinemaya gitmesi, Beyoğlu'nda gezmesi değil Neriman'ın özünde olmayan özentili tavırları ve yalancılığıdır. Şinasi, Macit hususunda duyduğu şüpheyi barbar bir kavgaya dönüştürmemiş, yalanını Neriman'ın yüzüne vurmamış ve çözüm olarak özünü ona hatırlatmaya çalışmış bir centilmendir. Safa

Fatih-Harbiye romanında başkahramanların çatışmalarını şekillendirirken Neriman ve babası arasındaki çatışmayı kuşak(yaş), Neriman-Şinasi arasındaki çatışmaları ele alırken cinsiyet, Macit ve Şinasi arasındaki çatışmaları sosyal tavır, Darüelhan'daki değişimi ele alırken ideolojik düşünce zeminlerini kullanır. Geleneksel eylemlerden değil öz değerler ve manevi kıymetlerden uzaklaşmanın sonunu Neriman'ın dayısının kızlarını ziyaret eden yaşlı ve yaşlı Rus kadının kızının aşk hikâyesi üzerinden ifade eder. Neriman'ın aşk yerine maddiyatı, öz yerine özentiyi tercih etmesinin sonuçlarını bu meselle vurgular. Neriman'ın hamannesinin varlıklı ve görgülü bir kadın olduğu, annesinin marifetli bir hanım olduğu, Faiz Bey'in ise kendisine Kuruçeşme'de yalı tahsis edilecek kadar kıymetli bir mevkiden emekli olduğu belirtilmektedir. Bu kahramanının sosyal statüsünü betimler. Neriman, Faiz Bey ve hizmetçileri Gülter Hanım'ın ekonomik anlamda zor duruma düşmeleri ve harcamalarını idareli yapmaları, semtteki sokakların evlerin bakımsızlığı savaştan çıkmış genç ülkede yalnız Fatih'e özgü değil Neriman'ın, Şinasi'nin, Fahriye'nin, Ülviye'nin, Nezahat'in, Ferit'in yaşlarındaki pek çok gencin deneyimlediği bir geçiş döneminin sosyal hayata yansımalarıdır.

Peyami Safa'nın karakterlerinde içsel ve dışsal özellikler bir arada verilirler. (Uludağ, 2012) Romanlarında Kutlu safa okumalarından sonra zihninde kalan sözcükleri Tekâmül, tereddüt, merak, buhran, hakikat, başkalaşım, süreç, organizma olarak sıralar. (Kutlu, 2018) Başkahramanların şahsiyetleri olgunlaşarak roman süresinde gelişir, tereddütleri ve merakları bu şahsiyet yolunda nihayete ermek için kullandıkları materyallerdir. Bu anlamda antik Yunan anlayışında olduğu gibi yaşayan bir organizmadır ve şahsiyet bir süreç meselesidir. Başkahraman gelişim süreci içerisinde öz değerlerinin önemini kendi aklıyla keşfeder. Kahramanları buhranlı bir dönemin sıradan insanlarından kesitleri karakterize eder. Fatih-Harbiye romanında da Neriman'ın şahsiyetinin meta karşılığı Fahriye ile gezerken kendisine ağırlık eden, Ferit'in öz-yabancı konusunda oluşturduğu ikileme konu olan Ut'tur. Neriman'ın toyluğundan mütevellit düşünceleri oturmamıştır.

Neriman Şinasi ile yedi yıllık bir flört evresi geçirmiştir. Birkaç kez de Macit'le görüşmüştür. Balolar ve moda ilgisini çekmektedir. Evin maddi-manevi sorumluluklarını Gülter ve babası Faiz Bey'e bırakmıştır ve Faiz Bey maddi sıkıntı çekmesine rağmen eğitilmiş bir hanım olarak eve katkı yapma eğiliminde değildir. Kitabın kahramanlarından zengin, züppe ve batılı nesnelere ve yaşama ilgili duyan Macit'in samimiyetini yapaylaştırır. Neriman kendini ötekileştirmekte ve doğduğu muhit olan Kuruçeşme'den sonra yerleştiği Fatih'te aradıklarını bulamayarak kendini Fatih halkından soyutlamaktadır. Neriman Şinasi ve Macit ikileminde dir. Pek çok romanında kadınlar iki erkek arasında kalırlar. Belki de kadın

kırılgan genç cumhuriyeti erkekler ise yüzünü dönebileceği istikbali betimler. Neriman tercihini doğu-batı arasında yapıyor gibi görünse de öz değerlerini maddeyle değişip değişmeyeceği asıl sorunsaldır. Neriman doğru yolu herhangi bir erkeğin baskısı altında kalmadan, içsel dönüşümüyle bulur.

Fatih Harbiye eserinde Peyami Safa; “ Sonra bir anda, bütün renkler, çizgiler, sesler, parıltılar, kokular, son süratle giden bir otomobilin içindeki adamın ihsasları hep birbirine karışıyor, sisleniyor, buğulanıyor” söylemleriyle belki de kendisinin ardından Dünya’ya baktığı buğulu pencerelerinden bahsetmektedir. O yıllarda İstanbul’da bugünkü gibi hem istikbali meçhul ve yoksul semtler hem de şaşalı bir hayatın süregeldiği pür neşe mekânlarla ve lüks mağazalarla donanmış semtler vardır. Yalnızız kitabında Meral ve babası arasında olduğu gibi Neriman ve babası arasında da içten bir sevgi, derin paylaşımlar ve kuşak çatışmaları kurgular. Babasız büyümüş bir yazar olarak Safa, okuyan, araştıran, namuslu, sevgi dolu ve toleranslı baba profilleri çizerken belki de ideal baba namzetini sunar.

Fatih-Harbiye Romanı Üzerinden İstanbul Şehir Hafızası

Şehir hafızası bir kentin kültürel kodları, kent kimliği ve sembol yapılarının mimarisinin ve tasarım nesnelerinin bileşiminden oluşan görünmez bir kültür mirası unsurudur ve kültür politikalarıyla şekillenir. Alıcı, günümüzde bir şehrin hafızasını oluşturan değerler arasına önemli şahsiyet veya figürleri hakkındaki dinamik sözlü hatıratlar ve şehir edebiyatını da bu değerlere ekler.

Fonksiyonel, ekonomik ve faydacı mimari çözümler günümüzde organik yaşamdan kopmuş ve yaşam alanlarını birbirine benzer kılmıştır. (Akarsu vd.:2020) Türk Evi minimalizm örneğidir.(Berkin&Civelek:2020) Bugün yitmekte olan Türk evinin yerine minimal iddiası taşıyan prototipler yerleşmektedir. Bu prototipleşme sürecinde şehir hafızası oluşturan mevcut mimari değerlerin bir kısmı tahrip olmaktadır ve arka fon olarak mimari üzerinde anlam kazanacak diğer tasarım nesneleri de böylelikle silikleşmektedir. Yeni oluşan yerleşim bölgelerinde ise basmakalıp düzenler kurulması bu manevi mananın yoksunluğa neden olmaktadır. Tekdüzelik şehirlerin hafızasını silmekte veya şehir hafızasının oluşabileceği zemini kayganlaştırmaktadır.

Safa’nın Fatih-Harbiye romanı bugüne taşıdığı Fatih ve Harbiye semtlerinin mimari yapısı ve yaşantısı hakkındaki bilgi ve gözlemleri içermektedir. Okuyucunun kentin sembol yapılarını roman üzerinden betimlemiştir. Şahin Fatih-Harbiye romanındaki tematik ve karşıt güçleri tablo üzerinden incelemiş ve belirli simgeler öne sürmüştür.

Tablo 1: Şahin V. (2010), Peyami Safa'nın "Fatih-Harbiye" Adlı Romanında Simgesel Değerler; Bilig, Sayı 55, 147-164

	Ülkü Değer (Tematik Güç)	Karşıt Değer (Karşıt Güç)
Kişi	Neriman, Şinasi, Faiz Bey, Gülten, Ferit, Büyükanne, Anne, Gitaracı Rus Genci	Macit, Fahriye, Zengin Rum, Genç Rus Kızı
Kavram	İçtenlik, Sevgi, Huzur, Mazi, Sükûnet, Dürüstlük, Fedakârlık, Ruh, Muhabbet, Gelenek, Köken, Kendilik, Maneviyat	Ötekileşme, Yalancılık, Çıkarıcılık, Sergüzeştlik, Zevk, Eğlence, Sıglık, Duygusuzluk, Samimiyetsizlik, Maddiyatçılık, Köksüzlük, Ötekileşme
Simge	Şinasi, Faiz Bey, Fatih, Musiki, Alaturka, Ev-Anne- Konak, Saz, Ruh, Mesnevi, Alaturka Müzik, Alaturka Eşyalar, Ut, Şark, Ruh, Kedi, Ney	Macit, Harbiye, Beyoğlu, Balo, Maksim Gazinosu, Piyano, Vücut, Alafranga Müzik, Alafranga Eşyalar, Araba, Köpek, Tramvay, Keman

Bu tablo incelendiği karakterler, mimari yapılar ve tasarım nesnelerinin şehir hafızası unsurları olarak simgesel tanımlamaya dâhil edildiğini söylemek mümkündür. Safa'nın dualitesi tematik güç ve karşıt güç adı altında mekânsal ve nesnel bir sınıflandırma oluşturmuştur. Ana ikilem Fatih-Harbiye ekseninde konumlandırılmış, konak-alaturka eşyalar-ut ise gazino-alafranga eşyalar ve piyano ile karşılaştırılmıştır. Bir diğer karşılaştırma roman içerisinde Neriman'ın garp-şark ikileminden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Neriman'a göre "Hristiyan evlerinde köpek ve Müslüman evlerinde kedi bolluğu şundandı: Şarklılar kediye, garplılar köpeğe benziyorlar! Kedi yer, içer, yatar, uyur, doğurur, hayatı hep minder üstünde ve rüya içinde geçer; gözleri bazı uyanıkken bile rüya görüyormuş gibidir; lapacı, tenbel ve hayalperest mahlûk, çalışmayı hiç sevmez. Köpek diri, çevik, atılgandır. İşe yarar; birçok işlere yarar. Uyrken bile uyanıktır. En küçük sesleri bile duyar, sıçrar, bağıırır."

Tüm zıtlıklar ya da benzeşlikler şehir hafızasının unsurlarındandır. Modern ve öz nesneler ise dualitenin iki yanında yer almaktadır. Bundan hareketle şehir hafızası ve Fatih-Harbiye romanı için modern ve öz nesneler ekseninde şehir hafızası unsurları üzerine bir tablo oluşturulmuştur.

Şehir Hafızası	Modern Nesneler	Öz Nesneler
Semtler üzerine şehir hafızaları	Beyoğlu	Fatih

Semti oluşturan kent planlaması unsurları üzerine şehir hafızaları	Harbiye, Taksim Meydanı, İstiklal Caddesi, Galata, Tünel	Fatih ve Beyazıt Meydanları, Vezneciler Sarayhane, Şehzade Başı, Süleymaniye, Mezarlık, Süleymaniye Kız Lisesi, Fatih Cami Avlusu
Toplu taşıma üzerinden şehir hafızası	Harbiye Durağı	Fatih Durağı
Yapı malzemeleri ve bina tipolojileri açısından şehir hafızaları	İstiklal Caddesindeki Apartmanlar ve Yüksek Taş binalar	Fatih'teki Köhne Müstakil İki Katlı Şahnişleri Çarpılmış, Kaplamaları Çatlamış Ahşap Evler
Mekân algısı üzerinden şehir hafızası	Tünel'den Galatasaray'a çiçek gibi mekânlar, adı bir şeyayı bir mücevhermiş gibi gösteren vitrin tasarımları, kapalı çarşılar, kilise kapısı, tiyatro ve sinemalar, sinemada gördüğü Avrupa salonları, İstanbul'un yeni dekorları dekoru	Meydan kahveleri ve aşçılar, sokak ortasında oturularak kahve içilen mekânlar, bozuk sokaklar, çökövermeye hazır konak, salaşpur evler, tütüncü
Aydınlatma Tasarımı üzerinden şehir hafızası	Renkli abajurlar, kuvvetli elektrik ışıkları,	İdare lambası, idare kandili, hava gazı ile aydınlatılmış sokaklar ve karanlık mahalle
Sanat nesneleri açışınan şehir hafızası	Keman Piyano	Ud Ney Kemençe
Ses üzerinden şehir hafızası	Çığlıklar, Zil sesi, Sıçrayışlar, Alkış, Fokstrot Nameleri, Cazbant	Çocuk viyaklaması, beşik gıcirtısı, helvacıların sesi, adım sesleri, kapı açılıp kapanışları, Ezan sesleri
Koku üzerinden şehir hafızası	Hafif ve güzel koku (Lavanta)	Nane, bahar, hacıyağı, marsık, yağ, silinmiş küflü tahta kokusu
Parfüm satış noktaları üzerinden şehir hafızası	İstiklal Caddesi'ndeki İtriyaat Mağazaları ve Sergileri	Beyazıt Ramazan Sergisindeki İtriyaatçı
Yeme-İçme mekânları üzerinden şehir hafızası	Lebon Pastanesi	Bahçe haline getirilen Kahve
Eğlence mekânları üzerinden şehir hafızası	Maksim Salonu Pera Palas Oteli	Ferit'in Evi Faiz Bey'in Evi
İçecekler üzerinden şehir hafızası	Kahve	Acı köpük lezzeti, kokteyl
Kullanıcı üzerinden şehir hafızası	Kıpkırmızı elbiseli bir kadın ve erkek, sarı bir etek, etrafla ilgilenmeyen rahat ve mesut, uyumayan insanlar	İşsiz güçsüz softa makulesi adamlar, cami önünde boş oturanlar, sofular, dedikoducular, başörtülü kadınlar, sarıklı adamlar, miskin, uykucu ve lapacılar
İç mekân üzerinden şehir hafızası	Zevkli bir kadın eliyle döşenmiş küçük bir ev odası gibi, beyaz masa örtüleri, iki balon arasında takılı serpantin	Kanepe üzerinde yığılı notlar, koltuğun üstünde kemençe, ucu kıvrık halı, yere düşmüş torba, masanın üzerinde bardak, tabak, diş fırçası kitap, karyola

Moda tasarımı açısından şehir hafızası	Macit: manikürlü eller, meçhul ve cazip sergüzeşt, garplı bir görünüş	Neriman: Yeni filizi manto, dekolte rugan iskarpinler, tuvalet	Şinasi: Tıraşsız yüz, bakımsız eller, kabarık saç Şapka Yakalık ve Boyunbağı, Sağ dizi kemeçe sürtünüşleriyle aşınmış ve ütü tutmaz hale gelmiş pantolon, tozlu potin, lastik
İç mekân tasarımı açısından şehir hafızası	Haminne'nin evi: kar gibi beyaz örtüler, perdeler, tenteler, bakır mangallar, sarı topuzlu karyolalar, alafranga konsollar, kanepeler ve damatlar için iskemeleler, alaturka mobilyalar minder	İtriyat Mağazası: Zarif mavi küçük bir şişe, kırmızı ipek püskül, siyah kadifeler ampulün ziyası, gümüşün parlaltısı, Cam tezgah	Neriman'ın Evi: Çatlamış atlas perde, eğrilmiş korniş, dökülmüş sıvalar, minder,
Eğitim Yapıları üzerinden şehir hafızası	Darülfünun	Darüelhan	Süleymaniye Kız Lisesi

Beyoğlu, Şehir Hafızası ve Neriman

Resim 1: Beyoğlu Haritası, <https://www.google.com.tr/maps>, 20.04.2020

Neriman Beyoğlu'nu sevmekte Galata Kulesi-Harbiye hattındaki hayata da özlem duymaktadır. 1927'de ismi İstiklal Caddesi olarak değiştirilen Osmanlı'nın batılı yüzünün son kalelerinden Grand Rue de Pera'sının popüler olma nedenleri arasında ilk sefarathanelerin burada açılmasından bahsetmek gerekir. Paşalar ile tüccarların genellikle Neo-

Klasik üslup ve Osmanlı Baroğu üslubuyla bölgede ticari binalar ve apartmanlar yaptırmaları ve Levantenlerin bölgeye yerleşmesi, Pera'nın canlanmasını sağlayan nedenlerdendir. Levant Doğu'ya giden demektir ve öncelikle göçmenlere verilen bu isim daha sonra Rum, Ermeni tüm azınlıklar için söylenmeye başlamıştır. Bu gelişmeler bölgenin kimliğini biçimlendirmiştir. Bölgede modern yapılaşmanın hızlanmasındaki en önemli etkenlerden biri 1831'de çıkan Pera yangınında pek çok ahşap binanın yok olması ve 1857'de ilk modern belediye denilebilecek 6.Daire'nin burada kurulmasıdır. 1666 Büyük Londra yangını da bugünkü Londra'nın özgün kent planlaması yapabilmesinin nedenlerindendir. Ahşap binaların yok olması yeni yapım teknikleriyle modern tarzlarda binalar yapılmasının önünü açmıştır. 1836'da Tanzimat'ın öncülerinden Mustafa Reşit Paşa ya ahşap malzeme-yangın ilişkisinin yok ettiği kültür mirasına dikkat çekmiş ve daha kalıcı olan taş ve tuğla malzeme ile yeni bir stil oluşturulması gerekliliğini II.Mahmut'a aktarmıştır. (Solnon: 2020)

Resim 2: Grand Rue de Pera, Dadyan S. (2019) İstanbullufe

Neriman'ın bu bölgede zaman geçirdiği alanlar; Harbiye, Taksim Meydanı, İstiklal Caddesi, Galata, Tünel'dir. Romanda da bahsedildiği üzere Beyoğlu'nda yüksek apartmanların ve yüksek ticari mekânların ilk örnekleri Pera'da görülür. Bu binaların yapı malzemeleri taştır ve bu binalar İstanbul'un 19.yy'dan beri batılılaşmasındaki sembol yapılarındandır. Toplu taşımada yoğunlukla Neriman'ın tercih ettiği tramvaylar kullanılmaktadır. Bu dönemin en hızlı ve pratik toplu ulaşım tercihidir. Neriman için medeniyete giden durak Harbiye Durağı'dır. Cadde üzerinde az sayıda hususi otomobile ve bisikletli hanımlara da rastlanmaktadır.

Neriman Tünel'den Galatasaray'a çiçek gibi mekânların olduğundan, adi bir eşyayı bir mücevhermiş gibi gösteren vitrin tasarımlarından, gösterişli dükkânlardan, kapalı çarşılarından kilise kapısından, tiyatro ve sinemalardan övgüyle bahseder. Sinemada gördüğü Avrupa salonlarına imrenmektedir.

Alexander Vallury'nin inşa ettiği Büyük Klüp ya da Sekildoryan olarak adlandırılan Cercle d'Orient, Mısırlı Abbas Halim Paşa tarafından Hosep Azanvur'a yaptırılan Mısır Apartmanı(Bayrak:2015), Devlete borç verecek kadar zengin bir iş adamı olan Lübnanlı Selim Hanna Frej'in yaptırdığı ve tek kızı Anjel'in hüznü hikâyesini hatırlatan Frej Apartmanı(Salbacak:2019), Kamondo Ailesi'nin yaptırdığı Kamondo Apartmanı ve Kamondo merdivenleri(Yücel&Ciritci:2020), Serdar-Ekrem Caddesi'ndeki iç avlulu Doğan Apartmanı, kapsamlı bir restorasyon geçirerek özünü kaybeden İlüzyon Müzesi'nin de içerisinde yer aldığı Narmanlı Han(Sav:2018) ve Çiçek Pasajı(Yiğitpaşa:2010) Neriman'ın gezip dolaşırken görmüş olacağı mekanlardır. Neriman'ın sözünü ettiği kapalı çarşılar çoğunluğu 19.yy'ın başlarında inşa edilen Atlas, Çiçek, Halep, Hazzopulo, Aznavur, Elhamra, Markiz, Suriye Pasajları gibi Beyoğlu pasajlarıdır. (Bektaş:2014) Neriman'ın gittiği sinema muhtemelen İtalyan Mimar Guiglio Mongeri tarafından yapılan ve 1914'te açılan en ünlüsü olan Majik Sinemasıdır. Ancak otuzlarda Alkazar Sineması ve Glorya Sineması da İstiklal Caddesi'ndedir.

Resim 3: Majik Sineması-Selahattin Giz Koleksiyonundan

İstiklal Caddesi'nde pek çok operet ve temsilde gerçekleştirilir. 1930'lara gelindiğinde Darülbedayi'nin ilk dört kadın stajyerinden biri olan ve sahneye çıkan ilk Müslüman kadın oyuncu unvanına sahip olan ancak gerici tutumlarla sahneden mahrum bırakılması sonucu sefalet içinde ölen Afife Jale'ye inat pek çok kadın oyuncu, operet, ses sanatçısı ve dansçı sahne almaktadır. Tepebaşı Tiyatrosu'nun otuzlardaki temsillerinde pek çok Darülbedayi'li kadın oyuncu görülür.

Günümüzün alışveriş merkezlerinin primitif ilk örneklerinden Bon Marche'ler Osmanlı hazinelerinden Grand Rue de Pera'yı feth eden ilk mağazacılık anlayışlarıdır. Bu mağazalar İstanbul'u hazır giyimle tanıştırmıştır. Galata'da yer alan Karlmann Bonmarşesi ya da İstiklal Caddesi'nde yer alan Bartoli kardeşlerin Bonmarşesi kuruluş ve yaşayış tarihlerine bakıldığında muhtemelen Neriman'ın önünden geçtiklerindendir. Tünel tarafında yer alan Botter Apartmanı gibi bazı binaların alt katlarında Moda Evleri mevcuttur. Botter II. Abdülhamit'in de terzisidir. Tünel'den çıkışta sağdaki apartmanın altında Makras, Teofanidis ve Hristo'nun mağazaları bulunur. 276 numarada çeyizci Kalivrusi ve cadde üzerinde diğer iki çeyiz mağzası Baker ve 392 Numara'da Skarlatos yer alır.

Resim 4: Skarlatos Mağazası-Selahattin Giz Koleksiyonundan

314'te Bazar Dü Levan Anonim Şirketi, 330 Numara'da ayakabbıcı Oliondor Mağazası bulunur. Devamlı İtriyaat mağazaları ve geçici sergiler de mevcuttur ve bu mağazalar Neriman'ı çok etkiler. Koku hafızası ise Hafif ve güzel kokulardır. (muhtemelen lavanta) Romanda Neriman ıtriyaat mağazasına esans şişesini doldurtmak üzere gider. 1930'da geçici sergi açan Ahmet Faruki en başarılı Türk ıtriyaatçılardan ve ilaç üreticilerindendir ancak nasıl çıktığı meçhul olan yangında tüm formüllerini kaybederek rakibi Eczacıbaşı'na yenilmiştir. (Yalçın, 2012) Vitrinlerde ürünlerin yerli malı olduğuna dair belirteçler ve reklamasyon yazıları yer alır. Vitrinlerde gözlemlenmese de iç mekân tasarımlarının bazılarında Osmanlıca ürün bildiren yazılarda vardır. Vitrinlerde vitrin mankenleri de kullanılmaktadır. Genellikle apartmanlar altındaki dükkânların eş boyutlu tabelalarında mağazanın ismi yer alır. Renkli abajurlar, kuvvetli elektrik ışıkları ve vitrin-ürün aydınlatmaları da Neriman'ın dikkatini çeken unsurlardandır. Aydınlatma tasarımı kentin kültürel kodlarını da belirler. Elektrik ışıkları bu anlamda modernizmin göstergelerindendir.

Keman ve Piyano garplı enstrümanlardır ve şehrin ses hafızası için Beyoğlu'ndaki seslerden Çığlıklar, Zil sesi, Sıçrayışlar, Alkış, Fokstrot Nameleri, Cazbant olarak bahseder. Karlman'daki Beyaz Rus Lokantası Turkuaz'da cazbant, Otellerin salonlarında ise dansingler vardır. Taksim bahçesi beş çayı'nda bile dans edilirken, karnavallar da düzenlenir. Romanda Neriman'ın dilinden düşmeyen fokstrotlar muhtemelen buralarda icra edilenlerdir. Neriman Maksim Salonu'nda bir davete Macit ile iştirak etmiş mekânın ve eğlencenin tesirinde kalmıştır. Beyoğlu'nda Kristal Gazinosu, Turkuaz, Turan Bar, Londra Bar, Garden Bar gibi Neriman'ın özencini alevlendirebilecek pek çok yeme-içme ve eğlence mekânı bulunur. Bu tarz mekânlarda da caz ve dans yapılır.

Resim 5: Bir Güzellik Yarışması- Selahattin Giz Koleksiyonundan

Taksim'in o dönemdeki pastanelerinden Lebon'da Macit'le buluşur ve üst katta Fahriye, Macit ve Neriman oturup sohbet ederler. Neriman Lebon'un iç mekan tasarımını “Zevkli bir kadın eliyle döşenmiş küçük bir ev odası gibi” diyerek tanımlar. 27 Mayıs 2015 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre Lebon 1886'da İstiklal Caddesi'nde açılan İstanbul'un ilk pastanesidir. Lebon'u kuran Levanten Edouard Lebon'un kızının Galata bölgesinde pek çok eseri olan ünlü mimar Alexander Vallury'nin annesi olduğuna dair kaynaklarda geçer ancak yapılan araştırmalarda Rum Metropolitliği'nden bu bilgi doğrulanamamıştır. Şekercilik 1777 yılında Hacı Bekir'le başlamış ve 1807'de Şekerci Cafer Erol'la devam etmiştir. Beyaz Fırın ise 1836'da Kosma'nın Simit Fırını olarak Balat'ta kurulmuştur. 1930'lara gelindiğinde Lebon ve Tokatlıyan Pastaneleri İstiklal Caddesi'nde Baylan Pastanesi ise Kadıköy'de yerini almıştır.

Neriman'ın baloya gitmeyi planladığı 1894'te açılan Pera Palas Otel'i ise Orient Express'in yolcuları için kurulmuştur. Orient Express İstanbul'u şark olmaktan çıkarmıştır. Pera Palas bu anlamda batılılaştırmanın sembol

yapılarından. Osmanlı döneminde Pera Palas'a verilen ehemmiyet Saray'dan sonra elektrik verilen ilk bina olmasından da anlaşılabilir. Konukları arasında Agatha Chrtistie, Zsa Zsa Gabor, Tito gibi önemli konukları olmuştur. Damak lezzeti ise köpüklü şampanya ve alkollü kokteyllerdir.

Galatasaray Lisesi ve Burhan Felek ödüllü Selahattin Giz'in kendi deyimiyle Sefir'den Sefile 1930'larda çektiği fotoğrafları o dönemin Beyoğlu yaşamını bugünlere taşımaktadır. Fotoğrafların hemen hepsinde hanımlar ve beyler oldukça şık giyimlidir. Bayanlarda kısa topuklu ayakkabılar ve maksî etekli tayyörler dikkat çekerken, erkeklerde Douglas bıyığı ve takım elbise dikkat çeker. Neriman Yeni filizi mantosu, dekolte rugan iskarpinleri ve tuvaletleriyle, Macit ise manikürlü elleri, gizemli, garplı görünüşüyle tanımlanır. 1925 Şapka Devrimi'nin etkisi görülmektedir ve kadın erkek herkesin başında stil sahibi şapkalar vardır. Çeşitli kaynaklarda mekânlara girebilmek için gereken şapkaların temini için şapka kiralama mağazalarının olduğundan da söz edilmektedir. Kadınlar bisiklet kullanır az sayıda otomobilde mevcuttur. 1930'ların güzide restoranları da 138 Numara'da Cemal Bey Lokantası, biraz ilerisinde yer alan Tokatlı Lokantası ve Degüstasyon Lokantasıdır. Balıkpazarı bölgesinde ve meyhanelerde daha yoksul insan profilleri gözlemlenir ancak insanların moda tasarımı anlamında kılıkları benzerdir. Galatasaray Lisesi'de hem fotoğraflardan hem de romandan anlaşılacağı gibi ana noktalardandır. Galatasaray Lisesi karşısındaki Galatasaray Postanesi'de aynı yerde işler vaziyettedir. Hristo'nun bitişğinde Galata'ya inen yolun hemen başında Beyoğlu polis merkezi bulunur. Harbiye Pera takımları için Taxim Stadyumu vardır.

Fatih, Şehir Hafızası ve Neriman

Resim 6: Fatih Haritası, <https://www.google.com.tr/maps>, 20.04.2020

Hikâyenin Fatih'te geçen kısmı Fatih ve Beyazıt Meydanları, Vezneciler Saraçhane, Şehzade Başı, Süleymaniye, Mezarlık, Süleymaniye Kız Lisesi, Fatih Cami Avlusu gibi alanlarda kurgulanmıştır. Fatih Osmanlı İmparatorluğu'nun dini merkezlerindendir. Fatih Durağı Neriman'a göre garba gidiştir. “Neriman Beyoğlu'na çıktığı vakit, halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu gibi kendini büyük bir seyahat yapmış sanırdı. Gene Fatih uzakta, çok uzakta kaldı. Tramvayla bir saat bile sürmeyen bu mesafe, Neriman'a Efgan yolu kadar uzun görünürdü ve Kabil'le New York arasındaki farkların çoğuna İstanbul'un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir.” Paragraftan anlaşılabileceği üzere Neriman halis Türk mahallesi'nde ikamet etmektedir ve Fatih'te Türk ve Müslüman nüfus o dönem fazladır ve kentin bu bölgesinin kimliğini bu nüfus oluşturur.

Romanda Fatih'te Neriman ve Şinasi'nin yaşadıkları mahalleler için ahşap binalardan bahsedilir ancak cadde veya sokak adı verilmez. Dolayısıyla bugün yalnız ahşap evlerin olduğu bir muhit olmadığından yani şehir hafızası yok olduğundan Neriman'ın yaşadığı bölge tespit edilememiştir. Ancak harita üzerinde Neriman'ın iletişim kurduğu mekânlara bakıldığında Saraçhane Başı civarları olduğu düşünülebilir. Fatih-Harbiye tramvayının o dönemin tarifelerine göre ilk durağı da Saraçhane Başı'dır. Ayrıca Şinasi ve Neriman Süleymaniye'de gezerken Neriman rahatsızlanınca eczaneden mahalleye otomobil ile dönmeleri gerekmiştir. Neriman'ın önünden geçerken ürperdiği ve semtin çok içerisinde kaldığını ifade ettiği mezarlık ise yürüyüş güzergâhına göre Saraçhane'nin arka tarafında yer alan mezarlık olabilir. Beyazıt ve Fatih Meydanları ve Süleymaniye Cami halen aynı yerdedir ve Vezneciler de isim değişikliğine uğramamıştır.

Aydınlatma üzerine şehir hafızasında Neriman Fatih'in karanlık olduğunu sürekli vurgular. Sokakların Havagazı ile aydınlatıldığından bahseder evlerde ise elektrik olmadığından idare lambası ve idare kandili kullanılmaktadır. Ses hafızası ise çocuk viyaklaması, beşik gıcirtısı, helvacıların sesi, ayak sesleri, kapı açılıp kapanışları ve Ezan seslerinden oluşmaktadır.

Koku hafızası ise nane, bahar gibi ağır kokular ve hacıyağı, marsık, yağ, silinmiş küflü tahta kokusu gibi kötü kokulardır. “Satış memuru kıs, esans şişesini doldururken Neriman bir şey hatırladı: Küçükken babası onu Ramazan'da Beyazıt sergisine götürürdü. Orada çadır gibi birşeyin altında, Arap kılıklı bir adam, irili ufaklı birçok yağlı kirli şişeler arasında, ayakta durur, kokular satardı. Bu çadıra uzaktan yaklaşırken bile sert bir nane, bahar, hacıyağı kokusu Neriman'ın midesini bulandıracak derecede burnuna dolanırdı ve oradan çabuk geçmek isterdi” cümleleriyle iki muhit arasındaki koku hafızası aktarılmıştır.

Eğlenceler evlerde saz yapılmasından ve Beyazıt'ta kurulan Ramazan sergisinden ibarettir. Yeme-içme mekânı olarak bahçe haline getirilen kahve ve aşçılar vardır. Damak hafızasında genellikle kahve nesnesi vurgulanmıştır.

Neriman Fatih'in kent dokusunda Fatih'te bozuk sokaklar, Köhne Müstakil İki Katlı Şahnişleri Çarpılmış, Kaplamaları Çatlamış Ahşap Salaşpur Evler, harap sahipsiz konak meydan kahveleri ve aşçılar, sokak ortasında oturularak kahve içilen mekânlar ve tütüncüden söz eder. Darüelhan Neriman ve Şinasi'nin eğitim gördükleri yerdir. İslam ansiklopedisine göre Darülelhan Osmanlı'da açılan ilk resmi müzik okuludur. O dönem ki Darülelhan Binası Şehzadebaşı'ndaki İbrahim Damat Paşa Külliyesi arkasındaki Darülelhan Sokağı'ndadır.

Neriman Fatih'in insan hafızasını İşsiz güçsüz softa makulesi adamlar, cami önünde boş oturanlar, sofular, dedikoducular, başörtülü kadınlar, sarıklı adamlar, miskin, uykucu ve lapacılar olarak betimler. Dindar insanların ise dini bir merkez olması sebebiyle bu muhiti seçmeleri olasıdır. Ancak ilk müzik okulu ve modern anlamda ilk üniversitenin yer aldığı ortaokul düzeyinde 6 lise düzeyinde bir okulun MEB verilerine yansıyan sayılar olduğu göz önüne alınırsa Fatih semti sakinlerinin cahil-cühela takımından oluşması mümkün değildir. Tüm semtler içerisinde en yüksek olan bu sayı Fatih semti halkının o dönem çağa göre oldukça eğitilmiş olduklarını göstermektedir. Ayrıca son Osmanlı padişahlarının kızları da Fatih bölgesindeki ortaöğretim kurumlarında eğitim almışlardır. 1930 yılında Dünya'nın pek çok yerinde kadınların lise seviyesinde eğitim alabilme şansı çokta yüksek değildir. 2021 yılına dahi gelindiğinde yakın zamanda kızların eğitim hakkını savunduğu için başından vurulan ancak hayatta kalan Malala Yousefzada'dan bahsetmek mümkündür. Neriman'da bir Fatih'li olarak ilkokul mezunlarının müdürlük yapabildiği, yeni yazıya henüz geçilmiş bir dönemde bir kız çocuğu olarak Şinasi'nin kardeşi ile beraber liseye devam etmiştir ve konservatuvar öğrencisidir. Neriman'ın okuduğu Lise Sultanahmet Meydanı ve Ayasofya arasında tarif edilmektedir. Ancak bugün burada bir lise bulunmamaktadır. MEB'in 100 tarihi lise isimli kataloğunda İstanbul'un Fatih'te yer alan yedi adet liseye yer verilmiştir. Ancak Pertevniyal Lisesi dışındakilerin hepsi 1930'larda ortaokuldur. Ancak savaşımlardan çıkmış genç bir milletin evlatları olarak yoksul oldukları da düşünülebilir.

Fatih'teki köhne vaziyet sosyo-kültürel bir meseleden ziyade ekonomiktir. Fatih Harbiye hakim anlatıcı kullandığı için romanda sözler sanki Safa'nın bizlere seslenişi gibi aksetmektedir. (Karadeniz, 2015) Şinasi'nin tıraşsız yüz, bakımsız eller, kabarık saçlara sahip olduğu, şapka yakalık ve boyunbağı kullandığı sağ dizi kemeçe sürtünüşleriyle aşınmış ve ütü tutmaz hale gelmiş pantolon, tozlu potinler giydiğinden

söz edilmektedir. O dönem üniversite düzeyi okul yönetmeliklerinde temiz potin zorunluluğu vardır. Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi 1924 yönetmeliği buna örnek gösterilebilir. Bu bize Şinasi'nin pasaklı ve bakımsız bir adam olduğunu göstermektedir. Neriman'ın sanatçı ruhunu tatmin edememesinin nedenlerinden biri de budur.

Sonuç

Fatih-Harbiye romanının başkahramanı Neriman'ın Fatih'te dolaşırken ve Beyoğlu'nda zaman geçirdiği yerler İstanbul şehir hafızasını oluşturan mekânlardır. Aslında Neriman'ın gezdiği yerler entelektüel bakış açısıyla Safa'nın mekân betimlemeleridir. Maalesef şehir hafızasında kente kültürel kodlarını kazandıran bu mekânların büyük kısmı kaybolmuştur. İstiklal Caddesi'nin kültürel kodlarındaki deformasyonun en önemli nedeni 6-7 Eylül olaylarıdır. Bu olaylar buradaki sakinlerin, mekân sahiplerinin ve mekânların silinmesine neden olmuştur. Bu eylemler Türkçülükle bağdaştırılsa da kaybolan Osmanlı değerleri olmuştur. 6-7 Eylül olaylarından etkilenen, cephesinde halen izlerini saklayan, vitrini 1936'dan beri değişmemiş Kelebek korse mağazası, 10 yılını dolduran kiracının nedensiz çıkarılabilmesine dayanan kanunla mülk sahibi Hristiyan vakıf tarafından lağva edilmiş benzer bir girişimde Karagözyan vakfı tarafından Lebon Pastanesi'ne uygulanmaya çalışılmıştır. AVM'ye çevrilen bazı yapılar kapanan diğer dükkânlar ve restoranlar kentin şehir hafızasını oluşturan sembol yapılarıdır. Bütünü kentin kültürel kodlarını oluşturan önemli nesnelerdir. Bunların yok olması yabancı kültürleri törpülememekte aksine Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyetine ait tarihsel nesneleri tahrip etmektedir. Bir Türk entelektüelinin gözünden bize aktarılan mekânların kayboluşu öz kültür mirasının yok oluşudur. Hızlı kentleşmeyle kent merkezine dönüşen Fatih ise İstanbul'un bu hızlı yapılaşması ve rant kaygılarıyla özgün pek çok yapısını kaybetmiştir bu da romandan net bir biçimde saptanabilir. Meydanlar, dini yapılar, mezarlıklar gibi kamusal alanlar bir nebze korunsa da Safa'nın anlattığı konut ve mahalle tanımı yerini estetikten uzak şekilsiz ve ruhsuz betonarme yapılara bırakmıştır. Fatih'in bir başka talihsizliği de ulusal ve uluslararası düzensiz göçtür. Düzensiz göçler bölgedeki yapılaşmayı çarpıklaştırdığı gibi semtin asıl sakinlerinin pek çoğunun İstiklal Caddesi'nde de olduğu gibi farklı muhitlere taşınmasına da neden olmuştur. 18. ve 19.yy'da İstanbul'u gönenndiren düzensiz göç dalgaları 21.yy'da ise şehir hafızasını kaybetmesinin etkenlerinden olmuştur. Aslında şehir hafızası manevi bir mirastır ve mirasları gelecek kuşaklara layıkıyla bırakmak gerekir. Elbette bugünün teknolojisinde havagazıyla sokak aydınlatmak söz konusu değildir ancak binaların restore edilerek uzun yıllar kullanılması olanaklıdır. Bu nedenle bugüne kadar uygulanmış yanlış kültür politikalarının düzeltilmesi, yeni kararlar alınırken şehir hafızasına

getiri-götürüsünün sorgulanması ve değişim sonrasında doğabilecek mimari sorunlarında göz önüne alınması gerekmektedir. Maalesef yok olan şehir ve insan hafızasını geri getirmek ve kentin kültürel kodlarını kimseye zarar vermeden tekrar tekrar değiştirmek mümkün değildir. Bazı özensiz restorasyonlar kentin kültürel kodlarını zedelemiş, şehir hafızalarının değişmesine neden olmuştur

Şinasi cinsiyet ayrımı yapmadan Batılıların Mesnevi'yi, Rubaiyat'ı Farabi'yi, Gazali'yi daha çok bilmelerine de sitem eder. Aslında tüm bu kurguyu Darülelhan'ın alaturka kısmının tasfiyesinin manasızlığı üzerinden kurmaktadır. Safa'ya göre Alafranga müzik eğitime başlanması yüzyıllardır süregelen geleneksel müziğin bir kenara bırakılması anlamını taşımamaktadır. Belki Safa bir muhafazakâr değil de bir analist olarak adlandırılırdı, halen şiddetle ihtiyaç duyulan doğu-batı sentezini oluşturmada öncül olabilirdi. Doğu ve Batı'yı karşılıklı bir etkileşim halinde inceleyen Safa'nın sözcükleriyle Ferit Fatih-Harbiye'de bu sentezden “Garp medeniyetinin içinde şark, şark medeniyetinin içinde garp yok mudur ” şeklinde bahseder. Safa aslında tezatlarıyla var olmaya çalışan güçlü bir şahsiyettir.

Safa gerçek manada anlaşılrsa bu kaosun analizini ne kadar berraklaştırdığını görmek mümkündür. Bu doğrultuda Safa'nın bakış açısı Batı'nın Doğu'dan Doğunun'da Batı'dan öğrenmesi gerekenler olduğudur. Bugün de Türkiye coğrafyasında hayat her alanda yüzünü batıya ya da doğuya dönmek konusunda kararsızdır. Ancak bu coğrafya antikiteden beri medeniyetlerin akış güzergahı olmuştur ve kaderi doğu ya da batıyı tercih etmek değil doğu-batı sentezini kurmaktır.

Kaynakça

- Alıcı M., (2019), Posturbanizm: Postmodern Çağda Batılı Şehir ve Hafızası, *Oksident Yahudilik, Hristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi*, 1/2 s.145-169
- Akarsu H.T., Erdoğan N., Özbursalı T. (2020), *Sinemada Mimarlık*, Yem
- Akarsu H.T., Erdoğan N., (2020), *Edebiyatta Mimarlık*, Yem
- Alper Y. (2019), Peyami Safa'nın Aşk ve Ölüm Perisi ya da Femme Fatale Selma ve Gölgesi, *The Journal of Academic Social Science Studies* Sayı: 75, s.189-202
- Bayrak B. (2013), Çağdaş Sanatın Ticarileşmesine Küreselleşmenin Etkileri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/1, s.123-137
- Bektaş L. (2014), Flanörün Cadde-İ Kebir Gezintisi: Beyoğlu'nun Mazisine Walter Benjamin'le Bakmak, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1/1, s.296-311
- Berkin G. (2020), *Modül ve Mimarlık*, Nobel
- Bingöl U.(2017), Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değerler Çatışması, *İdil*, Cilt:6, Sayı: 31 s.891-921
- Buttanrı M.(2012), Peyami Safa'nın Romanlarında Anne ve Babalar, *Erdem*, Sayı:62, s.27-40
- Dölen E.(2008), II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları X-1*, 2008
- Durmuş G.(2015), Peyami Safa'nın Romanlarında Savaş, *Folklor ve Edebiyat*, Cilt 23, Sayı: 90 s.113-128
- Güvenir M.(2015), Peyami Safa Üzerine, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 44, Sayı:1
- Harmancı A. (2012), Peyami Safa Öykücülüğüne Tematik Bir Yaklaşım, *Erdem* Sayı:62, 83-98
- Karadeniz H.,(2015), Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye Romanında Yapı Ve İzlek, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 22, s. 55-75
- Kutlu A. (2018) Modern, Milliyetçi Ve Muhafazakar Bir Düşün Adamı: Peyami Safa, *Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt 11 s. 139-156
- Özher Koç S. (2012), Geriye Dönenlerin Toplumla Yüzleşmesi: Peyami Safa'dan "Mahşer" Telaşı *Erdem* Sayı:62, 179-189
- Safa P.(1995), *Fatih-Harbiye*, Ötüken, 1995

- Sav.S(2018), The Change of CulturalMemory on an Iconic Structure Narmanlı Han
- Salbacak S.(2019), Mütareke Dönemi İstanbul’unda Beyoğlu’nun Çok Kültürlü Yapısı Ve Frej Apartmanı *International Journal of Social and Humanities Sciences*, Cilt:3, s:33-44
- Şahin V. (2010), Peyami Safa’nın “Fatih-Harbiye” Adlı Romanında Simgesel Değerler, Bilig, Sayı 55, 147-164
- Şen C.(2015), Peyami Safa’nın Matmazel Noraliya’nın Koltuğu Romanında Simgesel Alandan İmgesel Anlama Dönüşümünün Metafizik Dönüşüm Olarak Algılanışının Fenomenolojisi, *Gazi Türkiyat*, Sayı:16, 23-41
- Tecim E. (2015), Peyami Safa Romanlarında Sosyolojik İmgelem, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 34 s.193-206
- Tekşan M.,(2020) Modern Romandan Modernist Romana Peyami Safa’nın Romanları, *Turkish Studies*,15, s. 2711-2730
- Tercüman Ç. (2012), Peyami Safa’nın Romancılığında Cumbadan Rumbaya’nın Yeri *Erdem* Sayı:62, 208-222
- Timur K. (2012), İki Münevverin Dostluğu:Peyami Safa-Cahit Sıtkı, *Erdem* Sayı:62, 224-236
- Törenek M. (2012), Peyami Safa ve Türk Düşüncesi Dergisi, *Erdem* Sayı:62, 237-249
- Uludağ, M.E. (2012), Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’nda Gerçekleşen Psikolojik Aktiviteler, *Erdem* Sayı:62, 277-288
- Yalçın Ç. (2012), Ambalajın Tarihçesi ve Parfümlerin Şişe ve Ambalaj Tasarımları, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Tasarımı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Yavuzi A.D. (2019), Peyami Safa’nın Sözde Kızlar romanında kadın kimlikleri, *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, Sayı:14 s.118-130
- Yiğitpaşa T. (2010), Mitolojik ve Figüratif Açından Beyoğlu Çiçek Pasajı, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı:25, s.203-219
- Yılmaz V.B. (2018), Mysticism in Aldoux Huxley’s Time Must Have a Stop and Peyami Safa’s Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt:19 Sayı:41 s.71-82
- Yücel G., Ciritçi İ. (2020), Merdivenli Sokaklar İçin Çoklu Afet Risk Değerlendirme ve Erişilebilirlik: İstanbul Örneği, *Megaron* 5/2, 254-269
- Yücel Ö. F., Edebî Metinlerde Bellek Ve Mekân: Fatih Harbiye ve Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanları Üzerine Bir İnceleme, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - OJDAC*, Volume 11 Issue 1, p.195-212
- Dadyan S. (2019) İstanbullife, 24 Ocak 2019

<https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63803/ataturkun-kastamonuya-gelisi-sapka-ve-kiyafet-devrimi.html>

<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/can-dundar/dunyanin-en-guzel-turk-u-1496030>

<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/beyoglu-osmanli-kulturunun-son-harikasydi-ve-bitti-41317614>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/>

<https://www.perapalace.com/tr>

<https://www.sekercicafererol.com/>

<http://baylangida.com/>

<https://www.beyazfirin.com/>

<https://edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/>

<https://istanbullife.com.tr/saro-dadyan/istanbulun-eski-bon-marcheleri/>

<http://wowturkey.com/forum/tramvay>

<https://www.milliyet.com.tr/beyoglu-nun-hikayelere-konu-olan-7-tarihi-binasi>

<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/beyoglu-osmanli-kulturunun-son-harikasydi-ve-bitti>

Bölüm 20

KORUNAN ALANLARDA TURİZM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR PEYZAJ PLANI ÖNERİSİ: SALDA GÖLÜ VE ÇEVRESİ

Aysun ÇELİK ÇANGA¹

Diba ŞENAY²

1 Doç.Dr. Aysun ÇELİK ÇANGA, Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, aysuncelik@uludag.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5289-2176

2 Diba ŞENAY, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, 502030001@ogr.uludag.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3008-9408

Giriş

Sulak alanlar, yeryüzündeki ekosistem hizmetlerini karşılayan en önemli alanlardan biridir. Mevsimlere göre çeşitli ekosistem özellikleri gösteren sulak alanlar “doğal veya yapay, sürekli veya geçici, durgun ya da hareketli, tatlı, acı veya tuzlu suya sahip, denizlerin gel – git hareketinin çekilme devresinde, altı metreyi geçmeyen derinliğe sahip kesimlerini de kapsayan bataklık, turba veya suyla kaplı alanların tümü” (Demir vd., 2011) olarak tanımlanmaktadır. Biyoçeşitliliğin en zengin haliyle görüldüğü sulak alanlar, mikroskobik ölçekten birçok bitki ve hayvanların barınma, üreme ve beslenme alanlarını oluşturmaktadır. Bir alanın sulak alan olduğunu gösteren en belirleyici özellik, sürekli ya da bazı dönemlerde yüzeyinin su ile kaplı olmasıdır. Bu su kütlesi, hidrolojik bir sisteme sahiptir ve alanın topografik durumuna bağlı olarak beslenmesini sağlayan çeşitli kaynaklar mevcuttur. Bunlar: yağış, sürekli ve mevsimsel akış gösteren akarsular, çevresindeki kaynaklar ve yeraltı sularıdır (Korkanç, 2004). Hidrolojik bir sisteme sahip olan sulak alanlarda, su kütlelerinin beslenmeleri kadar boşaltımları da önemlidir. Bu da en çok buharlaşma olmak üzere, yeraltına sızıntılarla, dereler tarafından veya gel – git olayları ile sağlanmaktadır.

Suları “tatlı, tuzlu ve acı olabilen sulak alanlar, haliçler, açık kıyılar, taşkın ovaları, tatlı su bataklıkları, göller, turba alanları ve bataklık ormanları” (Demir vd, 2011) gibi çok çeşitli ekosistemlere sahiptirler. Diğer ekosistemlere göre çok daha fazla hayvan ve bitki çeşitliliğine sahip olmasının yanında, “besin, su ve karbon döngülerine, toprak oluşumuna, bitkilerin tozlaşmasına, hastalık ve zararlıların kontrolüne, bölgenin hidrolojisine, sosyo – ekonomik faktörlerine, kültürel değerlerine” (Budak vd., 2019) ve yöre halkının tarımsal sulama ve kullanım suyuna kaynak olmakta, ekonomik getiri sağlayan balıkçılık, avcılık, taşımacılık gibi faaliyetlere olanak sağlamaktadırlar. Sulak alanların sağladığı ekosistem hizmetleri Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 1: *Sulak Alanların Sağladığı Ekosistem Hizmetleri* (Budak vd., 2019)

SULAK ALANLARIN SAĞLADIĞI EKOSİSTEM HİZMETLERİ			
Destek Hizmetleri	Tedarik Etme Hizmetleri	Düzenleyici Hizmetler	Kültürel Hizmetler
Besin döngüsü Su döngüsü Toprak oluşumu Karbon döngüsü	Gıda Biyolojik hammadde Genetik kaynaklar Tatlı su Biyokimyasallar Tıbbi ürünler Dekoratif kaynaklar	İklim Su akışı Erozyon Tozlaşma Su ve atık madde arıtımı Hastalıklar Zararlı kontrolü	Kültürel çeşitlilik Manevi ve etik değerler Bilgi sistemi Eğitim değerleri Kültürel miras Estetik değerler Rekreasyon Ekoturizm Sosyal ilişkiler

Sulak alanlar birçok kaynaktan çeşitli şekilde kategorize edilmektedir. Özellikle “*ekolojik anlamda farklı oluşumları ve değişik amaçlara hizmet eden işlevlerine göre*” (Korkanç, 2004) sınıflandırılan sulak alanlar, Ramsar Sözleşmesi tarafından “*Denizel ve Kıyısul Sulak Alanlar, Karasal Sulak Alanlar ve Yapay Sulak Alanlar olmak üzere üç başlık altında toplam 42 sulak alan tipi*” tanımlanmıştır. Yapılan diğer sınıflandırmalarda, ülkemizdeki sulak alanların karakterlerine en uygun sınıflandırma şu şekildedir:

-Haliç ve Deltalar	-Turbalıklar
-Tatlı su bataklıkları	-Kıyısul sulak alanlar
-Göller	-İnsan yapısı sulak alanlar (Çağırankaya ve Köylüoğlu, 2013)
-Nehir ve taşkın ovaları	

Sulak Alanlarda Turizm

Günümüzde kentleşmenin sebep olduğu, geçirimsiz yüzeylerin artmasıyla açık yeşil alanlar azalmaktadır. Özellikle büyük kentlerde yeşil alanlara duyulan özlemin artmasıyla kentliler boş zamanlarını şehir merkezlerinden ziyade daha çok yeşil alanların hâkim olduğu kırsal bölgelerde ve daha çok sulak alanlarda değerlendirmektedir. Son yıllarda turizme olan ilginin artmasıyla turistik mekânların çeşitlenmesinin yanında turizm türleri de hızla çoğalmaktadır. İnsanların genellikle tercih ettiği deniz, kum, güneşe dayalı kitle turizminin yanında alternatif turizm arayışlarına girilmiştir. Bu kapsamda doğal ve kültürel kaynak değerlerinin ön plana çıkarak korunduğu, bu kaynakların ihtiyaç doğrultusunda kullanıldığı sürdürülebilir turizm yaklaşımı gelişmiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde ise özellikle son yıllarda doğal peyzaj değeri yüksek olan sulak alanların, turizm kavramı altında değeri oldukça artmıştır (Akpınar ve Akbulut, 2007).

Sulak alanlar, sağladıkları ekosistem hizmetleri ve biyoçeşitlilikleri ile dünyanın doğal zenginlik müzeleri olarak kabul edilmektedirler. Ayrıca bu alanlar sahip oldukları doğal ve kültürel peyzaj kaynakları ile yöre halkına yüksek ekonomik getiri sağlayan turizme de ev sahipliği yapmaktadırlar. Sulak alanların bu kaynak değerleri korunmadığı takdirde turistik açıdan gelişmesi ve sürdürülebilir şekilde devam ettirilmesi beklenemez. Ancak bu alanların korunarak kullanılması ile turizm gelişmeye devam edebilecektir. Doğa tabanlı turizm etkinlikleri için doğal ve kültürel olmak üzere iki çekim kaynağı bulunmaktadır. Doğal çekim kaynakları, alanın biyolojik çeşitliliği, jeomorfolojik oluşumları, görsel kalitesi ve ilginç iklim özellikleri; kültürel çekim kaynakları ise yöreye özgü yemek, gelenek ve göreneklerdir. Bu turizm yaklaşımı için doğal çekim kaynakları, kültürel çekim kaynağına göre daha ön plana çıkmaktadır (Çakır ve Çakır, 2020). Göller, çevrelerinin daha az nüfusa sahip olması dolayısıyla sessiz, sakin ortamlarıyla, kitle turizm yoğunluğundan kaçan ziyaretçilerin tercih ettiği alanlardır. Ziyaretçilere kırsal turizmin yanında ekoturizm hizmeti de sunmaktadır. Gerek topografik özellikleri gerekse flora ve fauna zenginlikleri ile görsel kaliteleri yüksek olan alanlar olan göller, çeşitli rekreasyonel olanakları sağlayan ortamlardır (Akpınar ve Akbulut, 2007). Birçok doğal çekim kaynaklarının yanında çevresinde kültürel çekim kaynakları bulunduran göller, bu açıdan en önemli sulak alan ekosistemlerinden biridir.

Sulak Alanların Rekreasyon Hizmetleri

Peyzajda en önemli estetik ve görsel çekicilik kaynağı olarak kabul edilen su, bulunduğu çevrenin görsel kalitesini yükselterek kullanıcılar tarafından rekreasyonel hizmetler için ilk sırada tercih edilen alanları oluşturmaktadır (Aşur, 2017). Ayrıca suyun insanı dinlendiren ve iyileştiren etkisi boş zamanlarını değerlendirmek isteyen ziyaretçilerin bu noktaları tercih etmesinde önemli rol oynamaktadır. Rekreasyon hizmetleri, gerçekleştirilen mekâna göre açık ve kapalı olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Sulak alanlar, açık hava (outdoor) rekreasyon etkinlikleri grubundadır. Bu alanlarda yapılan aktiviteler, kapalı alanlara göre daha çeşitlidir (Çatalkaya, 2020). Yapılan araştırmalar sonucunda bu alanlar ve yakın çevrelerinde yapılabilecek rekreasyonel etkinlikler Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2: *Sulak Alan ve Çevresinde Yapılabilecek Rekreasyonel Etkinlikler*
(Çelik Çanga, 2020; Çelik Çanga ve Polat Üzümcü, 2020'den yararlanılarak
hazırlanmıştır.)

REKREASYONEL ETKİNLİK ÇEŞİTLERİ
Olta balıkçılığı, Sandal gezintisi, Şarkı söyleme, Piknik, Hentbol, Yüzme, Doğa yürüyüşü, Koşu yapma, Güneşlenme, Safari, Doğa gözlemciliği, Dalış, At binme, Yürüyüş, Savunma sporları, Kürekçilik, Araba sürme, Bisiklet sürme, Yüzme, Yatçılık, Tarihi yapı inceleme, Hayvan besleme, Halk oyunları, Yelkencilik, Fotoğrafçılık, Off-road, Bahçe işleri, Tenis, Rafting, Paintball, Su kayağı, Doğada yaşam, Golf oynama, Kampçılık, Basketbol, Köy turu, Kayak yapma, Buz pateni, Koleksiyonculuk, Voleybol, Kırsal mirası tanıma, Orienteering, Kitap okumak, Dağcılık, Bowling, Yeme-içme, Resim yapma, Yoga, Futbol, Dans, Uçurtma uçurma, Enstrüman çalma, Maket yapmak, Masa tenisi, Aerobik/Jimnastik, Yemek yapma, Partilere katılmak, Her türlü oyunlar, Trekking, Manzara seyri, Belgesel film kaydı, Bilim turizmi, Foto safari, Jeoturizm, Sağlık turizmi, Bulut gözlemciliği, Doğa senfonisi dinleme, Kuş gözlemciliği / ornitoturizm, Kano, Kültür turizmi, Tuz üstünde çıplak ayakla yürüme, Yaban yaşamı gözlemciliği, Yöresel hediyelik eşya alışverişi, Konser/tiyatroya gitme, Fuar-eğlence-AVM ziyareti, Tuzlu çamurdan çömlek yapımı öğrenme, Tarla tarımı faaliyetlerinde buluma, Su alanlarını inceleme, Bitki örtüsü inceleme / botanik turizmi, Botçuluk ve motorlu su araçlarıyla gezinti

Turizm için temel destinasyonlardan olan sulak alanlar, sahip oldukları doğal ve kültürel değerler sebebiyle koruma altına alınabilmektedir. Koruma altına alınan alanlarda, yapılacak rekreasyon etkinliklerinin, alanın taşıma kapasitesini aşmadan, doğal kaynakları üzerinde baskı yaratmadan koruma – kullanma dengesi kapsamında belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye’de gerek Ramsar gerekse Özel Çevre Koruma Bölgesi (ÖÇKB) kapsamında koruma altına alınmış sulak alanların rekreasyonel turizm etkinlikleri açısından planlamaları yapılırken koruma sınırlarının birincil etken olarak göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

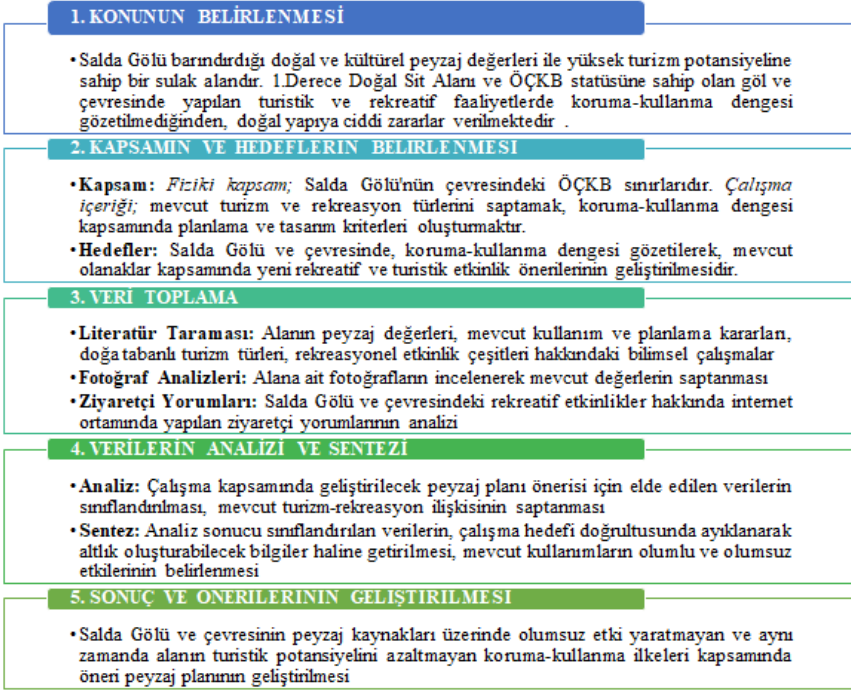
Çalışmanın materyalini, Salda Gölü ve çevresi oluşturmaktadır. Konu ile ilgili yazılı ve çizili bilimsel kaynaklar materyal olarak değerlendirilmiştir. Salda Gölü, Akdeniz Bölgesi’nde Burdur ilinin Yeşilova ilçesi sınırları içerisinde, Burdur-Denizli-Antalya üçgeninin hemen ortasında yer almaktadır (Şekil 1). Denizli’den 100 km, Antalya’dan 160 km ve Burdur’dan 60 km uzaklıkta bulunan göle şehirlerarası otobüs firmaları tarafından direkt olarak ulaşım sağlanamamakta; toplu taşıma araçları ile Burdur’dan Yeşilova ilçesine, oradan da 5 km uzaklıktaki Salda Gölü’ne aktarmalı olarak ulaşılabilir (URL 1, 2020). Göller Bölgesi olarak adlandırılan bölgede bulunan göl, yaklaşık 6,8 km eninde,

9,186 km uzunluğundaki çöküntü havzasında bulunmakta ve 44,7 km²'lik bir alanı kapsamaktadır. GPS koordinatları 37° 33' 9" K 29° 40' 53" D olan Salda Gölü, 37,5525 enlem ve 29,6814 boylamda yer almaktadır. Deniz seviyesinden 1180 m yükseklikte bulunan Salda Gölü'nün güneybatısında Salda; kuzeydoğusunda Kayadibi; kuzeybatısında ise Doğanbaba köyleri bulunmaktadır.

Şekil 1: Salda Gölü Coğrafi Konumu

Çalışmanın amacı doğrultusunda, sulak alanların koruma – kullanma dengesi gözetilerek öneri peyzaj planı oluşturmaya yönelik yöntem geliştirilmiştir. Geliştirilen yöntem kapsamında sulak alanlara ve turizm/rekreasyon hizmetlerine yönelik literatür taraması yapılarak bu alanlarda potansiyel kullanıma sahip olan turizm ve rekreasyon çeşitleri belirlenmiştir. Çalışmanın yöntem akışı Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2: Yöntem Akış Diyagramı

BULGULAR

Doğal Peyzaj Özellikleri

Salda Gölü ve çevresinde Akdeniz iklim özellikleri görülmektedir. Akdeniz ikliminin hâkim olduğu bölgelerde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlı geçmektedir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2019)'nün, 1932–2019 arasındaki ölçüm periyodunda elde ettiği verilere göre Burdur ilinin ortalama sıcaklık değeri 13,2 °C, aylık ortalama yağış miktarı 428,1 mm'dir. Salda gölünün bulunduğu bölgede, yaz aylarında güneşli, kış aylarında ise parçalı bulutlu günler hâkimdir. Meteoblue (2020)'dan edinilen verilere göre; alanda hâkim rüzgâr, kuzey ve kuzeydoğu arasından esen Yıldız ve Poyraz ile güneyden esen Kible'dir.

Senozoyik zamanın Neojen döneminin sonunda oluşan “*Salda gölü ve çevresinde en altta Geç Jura yaşlı Dutdere kireçtaşları, bunun üzerine tektonik dokunaklı olarak Jura – Krease yaşlı Kızılcadağ melanji, Orhaniye formasyonu ve Marmaris peridotiti gelmektedir*” (Kesici, 2018). Salda Gölü'nün beyaz kaya sahili, Stromatolitik kayalar olarak bilinen yapılardan oluşmaktadır. Stromatolitik kayalar, magnezyumca zengin beyaz karbonatlardır ve siyanobakteriler tarafından üretilen bir tür atıktır. Gölün kayaç yapısı Mars'ın kayaç yapısına benzediğinden,

Mars'ta yaşama dair ipuçları içerdiği düşünülerek birçok araştırmaya konu olmaktadır (Ekoloji Birliği, 2020).

Salda gölü, tektonik kökenli bir göldür ve oluşumundan sonra tektonik hareketlere maruz kalması sonucunda göl çevresinde alçalan kıyılar ve basamaklar halinde dik kıyılar oluşum göstermektedir (Ceylan ve Bulut, 2019). “Gölün kuzeyindeki Doğanbaba, güneybatısındaki Gökçe ve güneydoğusundaki Kayadibi köylerinin kıyıları daha alçak su seviyesine sahiptir. Doğanbaba köyü kıyısındaki alçalma, Doğanbaba (Zehra) deresinin getirdiği alüvyonların bu bölgede küçük bir delta meydana getirmeleri ile oluşmuştur” (Kesici, 2018). Alçak su seviyesine sahip kıyılar birikme ve bataklık sahaları şeklindedir. Deltalar, akarsuların sularını okyanus, deniz veya göllere ulaştırdığı ağız kısmında Alüvyal birikmesi sonucu oluşan ve kabaca üçgene benzeyen jeomorfolojik birimlerdir. Derelerin göle ulaştığı kısımda delta oluşumlarının gözlenebilmesi için kıyının sığ olması ve dalga etkinliğinin az olması gerekmektedir (Gürel, 2020). Salda Gölü'nde oluşum gösteren deltalar Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3: Salda Gölü Deltaları (Gürel, 2020)

Kapalı bir havzaya sahip olan göl, yağışlar, mevsimlik ve sürekli dereler, kaynak suları ve yeraltı suları ile beslenmekte; buharlaşma ile su kaybetmektedir. Yağmur sularının yüksek kesimlerden göl çanağına doğru akış göstermesi, havzanın sentripetal drenaj ağına sahip olduğunu göstermektedir (Gürel, 2020). Yaklaşık 45 km² **yüzey alanına sahip gölün ortalama su derinliği 184 m'dir ve bu özelliği ile Türkiye'nin en derin, Dünya'nın ise en derin gölleri sıralamasında yer almaktadır. Gölün su seviyesi ve yüzey alanı iklim koşullarına bağlı olarak yıllara ve mevsimlere göre homojen şekilde değişiklikler göstermektedir (Kesici, 2018).** Göl suyu, “tarımsal sulama için uygun olmayan yüksek tuzlu ve sodyumlu sular sınıfındadır. Ancak göl çevresinde yer alan

diğer kaynaklar sulama ve kullanma suyu açısından uygundur” (Kesici, 2018). Ayrıca yapılan araştırmalara göre suyun magnezyum, kil ve soda içermesi bazı cilt hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir (URL3, 2016). Havza içinde gölü besleyen dere ve kaynakların sulama ve kullanma suyu olarak kullanılması, ayrıca akış güzergahlarında **gölet gibi yapıların oluşturulması ile gölün su seviyesi giderek azalmaktadır. Bu azalma, gölün hem** ekolojik hem de toprak yapısı üzerinde bir takım olumsuz etkilere sebep olmaktadır (Kesici, 2018). Günümüzün küresel ölçekteki sorunu olan iklim değişikliğinin sebep olduğu kuraklık sebebiyle Salda Gölü’nde son 10 yılda yaklaşık 30 metre çekilme meydana gelmiştir. Bu çekilmeler sonucunda gölün bazı bölgelerinde küçük adacıklar ortaya çıkmıştır.

Salda gölü ve çevresinde sulak alan, kumul, orman, dağ bozkırı, kayalık, tarım ve yerleşim ekosistemleri bulunmaktadır. Gölün çevresindeki ibreli ormanlar doğu yönü hariç tüm çevreyi kapsamaktadır. Genellikle *Pinus brutia* (Kızılcım), *Pinus nigra* (Karaçam), *Juniperus sp.* (Ardıç)’lerin bulunduğu saf ve karışık ormanlar ile yer yer seyrek ormanlardan oluşmaktadır (URL4, 2018). Salda Gölü, flora bakımından çok zengin biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Bünyesinde barındırdığı ve ÖDA (Önemli Doğa Alanı) kriterini sağlayan 18 bitki türünden (Tablo 3) 9 tanesi kırmızı listede yer almaktadır. Alandaki bir tür sığırkuyruğu olan *Verbascum dudleyanum* ve *Verbascum flabellifolium* türleri dünyada sadece Salda Gölü’nün güney kıyılarında bulunmaktadır (URL2, 2020). Bu endemik türler gölün, Salda, Doğanbaba ve Kayadibi kıyılarında, genellikle tek yıllık otsu bitkilerin baskın olduğu alanlarda yaşamaktadır (URL5, 2012). Salda Gölü ve çevresindeki CR ve VU tehlike kategorisindeki bitkilere ait görseller Şekil 4’te verilmiştir.

Tablo 3: Salda Gölü’nde Bulunan Bitki Türleri (URL1, 2020)

SALDA GÖLÜ VE ÇEVRESİNDEKİ BİTKİ TÜRLERİ
Tehlike Kategorisi CR Olan Bitki Türleri
<i>Apera triaristata</i> , <i>Saponaria halophila</i> , <i>Verbascum dudleyanum*</i> , <i>Verbascum flabellifolium*</i>
Tehlike Kategorisi VU Olan Bitki Türleri
<i>Astragalus dirmilensis</i> , <i>Astragalus serpens</i> , <i>Ekimia bornmuelleri</i> , <i>Phlomis angustissima</i> , <i>Scorzonera pisdica</i>
Tehlike Kategorisi NT Olan Bitki Türleri

Alyssum huber – morathii, Bolanthus thymoides, Dorycnium axiliform, Genista burdurensis, Phlomis carica, Sideritis pisidica, Silene cariensis, Verbascum adenophorum, Pinus brutia, Pinus nigra, Juniperus sp.,
Tehlike Kategorisi LC Olan Bitki Türleri
Saponaria pamphylica

*: Salda Gölü endemiği

Şekil 4: Salda Gölü ve Çevresindeki CR ve VU Tehlike Kategorisindeki Bitki Türleri (URL5, 2012; URL6, 2020; URL7, 2020; URL8, 2020; URL9, 2020; URL10, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Salda Gölü ve çevresi gerek iklimi gerekse bulundurduğu ekosistemler dolayısıyla birçok hayvan türünü bünyesinde barındırmaktadır. Ancak Salda Gölü'nün su kimyasından dolayı sucul yaşam ortamı çok az çeşitliliğe sahiptir (Gürel, 2020). Gölde 4 balık, 1 sürüngen ve 1 amfibi türü yer almaktadır (Tablo 4). Dünyada sadece Salda Gölü'nde yaşayan Salda Yosun Balığı (*Aphanius splendens*) göl için en önemli endemik fauna türüdür. Bir diğer önemli tür olan Ot Balığı (*Pseudophoxinus cf. niae*) ise gölde yaşayan ve Burdur endemiği olan bir türdür (Kesici, 2018). Karasal omurgasız canlılardan da Çokgözlü Anadolu Beyazı (*Polyommatus menalcas*) endemik türdür (Lise vd., 2013). Salda Gölü'nde bulunan bazı hayvan türleri Şekil 5'de verilmiştir.

Tablo 4: Salda Gölü ve Çevresindeki Hayvanlar (URL5, 2012; Lise vd., 2013'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

SALDA GÖLÜ'NDEKİ HAYVAN TÜRLERİ
Tehlike Kategorisi LC Olan Balık Türleri
<i>Pseudophoxinus cf. Niae</i> *, <i>Aphanius splendens</i> *, <i>Oxynoemacheilus sp.</i> , <i>Cyprinus carpio</i>

Tehlike Kategorisi LC Olan Sürüngen Türleri
<i>Natrix tessellata</i>
Tehlike Kategorisi LC Olan Amfibi Türleri
<i>Pelophilax ridibundus</i>
Tehlike Kategorisi LC Olan Memeli Türleri
<i>Vulpes vulpes</i> , <i>Sus scrofa</i> , <i>Lepus europeaus</i>
Tehlike Kategorisi LC Olan Karasal Omurgasızlar
<i>Maniola telmessia</i> , <i>Polyommatus admetus</i> , <i>Polyommatus daphnis</i> , <i>Polyommatus icarus</i> , <i>Polyommatus menalcas</i> , <i>Polyommatus thersites</i> , <i>Pontia edusa</i> , <i>Pseudochazara mnischevii</i> , <i>Thymelicus lineola</i>

*: Salda Gölü endemiği

Şekil 5: Salda Gölü'nde Bulunan Bazı Hayvan Türleri (URL5, 2020; Bayçelebi, 2015; URL11, 2020; URL12, 2020; URL13, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Salda Gölü'nün en önemli biyolojik zenginliklerinden biri de ender olarak büyüme gösteren, gölün bentik bölgesinde stromatolit kayalar üzerinde yaşayan Tatlısu süngeri (*Spongilla cf. Lacustris*) kolonileridir. Gölde omurgasız canlılardan hemipterler (yarımkanatlar takımına ait böcekler), nematodlar (yuvarlak solucanlar), ostrakotlar (kabuklular) ve odonat (kızböcekleri) larvaları yaşamaktadır. Ayrıca birçok ördek için de üreme ve beslenme alanı işlevi görmektedir (Kesici, 2018).

Uluslararası kriterlere göre Önemli Kuş Alanı (ÖKA) olarak kabul edilen Salda Gölü ve çevresi, birçok kuş türünün barınmasına ve konaklamasına imkan veren bir alandır. Yapılan çalışmalar sonucunda alanda 62'si ötücü, 38'i su kuşu, 9'u gündüz ve 1'i gece yırtıcısı olmak üzere toplamda 110 kuş türünün varlığı tespit edilmiştir. Bu türlerden 75 tanesi Bern Sözleşmesi kapsamında koruma altındadır (URL5, 2012).

Ötücü kuşlardan olan Anadolu Sıvası, Kızıl Kirazkuşu ve Maskeli Ötleğen türleri kuş gözlem turizmi açısından önemli bir değere sahiptir. Aynı zamanda göl ve çevresi kuş göç yolu güzergâhında olduğu için özellikle Eylül, Ekim ve Kasım aylarında 38 değişik türde su kuşunun uğradığı bir alandır. Bu türlerden en sık görülenler ise Sakarmeke, Elmabaş, Patka ve Yeşilbaş'tır (Gürel, 2020). Salda Gölü'nde gözlemlenen bazı kuş türleri Şekil 6'da verilmiştir.

Şekil 6: Salda Gölü'nde Gözlemlenen Bazı Kuş Türleri (URL14, 2016; URL15, 2016; URL16, 2018; URL17, 2020; URL18, 2016; URL19, 2015'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Kültürel Peyzaj Özellikleri

Salda Gölü Havzası'nda toplam alanın %26'sını oluşturan 5.478 ha kadar alan, tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Tarım alanlarının %42'sini doğal bitki örtüsü ile birlikte bulunan alanlar oluşturmaktadır. Tarım alanlarının bir diğer sınıfı, sulanmayan – ekilebilir alanlardır. Bu alanlar, tahıllar, baklagiller, toprak altı ürünler, sebze yetiştiriciliği alanları ile nadasa bırakılmış alanları kapsamakta ve tarım alanlarının %27'sini oluşturmaktadır. Karışık tarım alanları ise, tüm tarım alanının %30'unu kaplamaktadır. Bu alanlar “kalıcı ekinlerin yer aldığı” alanlardır ve 1.663 ha'lık alana sahiptir (Gürel, 2020).

Salda Gölü Havzası'nda en küçük yayılıma sahip arazi kullanımını %2'lik değer ile otlaklardır. Otlakların %76'sını doğal çayırliklar oluşturmaktadır. Doğal çayırliklar, %50'si kayalık ve fundalıklardan oluşan, düşük verimli alanlardır (Gürel, 2020). Meralar ise otlakların %24'ünü oluşturmaktadır.

Salda Gölü Havzası, ormanlık alanlardan oluşmaktadır. Havzanın yaklaşık %48'ini kaplayan ormanlık alanların, %1'ini geniş yapraklı ormanlar, %45'ini iğne yapraklı ormanlar, %26'sını seyrek bitki alanları, %19'unu bitki değişim alanları ve %9'unu sklerofil bitki alanları oluşturmaktadır (Gürel, 2020).

Salda Gölü ve çevresinde, yukarıdaki sınıfların haricinde “*yerleşim yerleri, su yüzeyi ve sahil, kumsal, kumluk alanların*” (Gürel, 2020) oluşturduğu arazi kullanım alanları mevcuttur. Bu kullanımlar, 5.038 ha ile alanın %24’lük kısmını oluşturmaktadır. Salda Gölü yüzeyi alanın %86’lık bölümünü oluştururken, göl kıyısında yer alan sahiller %8’lik bölümü oluşturmaktadır. Geri kalan %6’lık kısmı ise Yeşilova ilçe merkezi ve Kayadibi, Doğanbaba, Salda ve Niyazlar köyleri oluşturmaktadır. Yerleşim alanları, konutların, müstakil evlerin, küçük köy ve mezraların oluşturduğu arazi yapılarını kapsamaktadır. Bu alanlar genelde göl kıyısına yakındır ve 304 ha alana sahiptir. Sahil, kumsal ve kumluk alanlar ise, gölün kıyı kesimini temsil etmekte ve 385 ha alan kaplamaktadır.

Turizm Ve Rekreatiyonel Faaliyetler

Kırsal bölgelerde turizmin gelişebilmesi için en temel özellik alanda doğal ve kültürel peyzaj değerlerinin bulunmasıdır. Bu özellik dışında alana ulaşılabilirlik, alanda konaklama imkanı, rekreasyon etkinlikleri, yerlilerin turizme yönelik istekliliği ve turizm faaliyetlerine katılmaya yatkınlığı da önemli kriterlerdendir. Yeşilova ilçesi, Burdur ilinin en eski yerleşim alanlarından biridir. Göller Bölgesi’nde yer alan ilçe, bölgeyi ön plana çıkaracak doğal ve kültürel birçok turistik kaynağa ev sahipliği yapmakta ve çeşitli turizm potansiyellerini barındırmaktadır (URL20, 2020; Temurçin ve diğ., 2019).

Yeşilova ilçesinin en önemli doğal turizm kaynağı Salda Gölü’dür. Göl, barındırdığı doğal değerler sebebiyle hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yüksek turizm gücüne sahiptir. Alana, çeşitli rekreasyonel faaliyetler için çok sayıda ziyaretçi gelmektedir. Salda Gölü kıyı alanlarında piknik, kamp ve offroad turları düzenlenmektedir. Fakat bu faaliyetler alanı ciddi oranda baskıya maruz bırakarak ekolojik değerleri olumsuz etkilemektedir. Bu gibi rekreasyonel faaliyetlerin yapılması uygun görülen alanlarda, koruma–kullanma dengesi iyi gözetilmeli, yasal ve idari kurallara uygun olarak hareket edilmelidir. Salda Gölü çevresinde konumlanmış Salda ve Doğanbaba köyleri ile Kayadibi Mahallesi, hem göle olan yakınlıkları hem de kültürel değerleri ile kırsal turizm değerine sahip alanlardır. Bu bölgelerde birçok konaklama tesisi ve restoranlar bulunmaktadır. Aynı zamanda yapılan saha çalışmalarında yerel halkın evlerini apart–pansiyonlara dönüştürdükleri ve konaklama dışında lokanta, kafe ve bakkal gibi işletmeler açtıkları tespit edilmiştir. Diğer yandan özellikle son yıllarda lavanta bahçelerinin turistler tarafından rağbet görmesi ve halka ekonomik kazanç sağlamaları sebebiyle Yeşilova ilçesinin bazı köylerinde lavanta dikimine başlanmıştır. Bu durum lavanta sahalarında yer alan köylerin kırsal turizm kapsamında değerinin

artmasına sebep olmaktadır (Temurçin ve diğ., 2019). Salda Gölü ve çevresinin rekreasyonel kullanım alanları Şekil 7’de verilmiştir.

Şekil 7: Salda Gölü ve Çevresindeki Rekreasyonel Kullanım Alanları

Salda Gölü ve çevresinin turistik çekiciliği, alandaki ziyaretçi yoğunluğuna ve doğal ekosistem üzerinde bir takım baskı ve olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Aşağıda, yapılan çalışmanın amacına yönelik oluşturulacak peyzaj planı için alanda bulunan rekreasyon ve turizm aktivitelerinin göl üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri saptanarak mevcut durum tespiti yapılmıştır.

Kış Turizmi: Salda Gölü çevresinde kış turizm faaliyetlerinin yapıldığı Salda Kayak Merkezi bulunmaktadır. Yeşilova ilçesinin kış turizm potansiyeline sahip olan kayak merkezi, alanın en önemli doğal turistik değerlerinden biridir. Salda Gölü’ne hâkim manzara noktasında konumlanmış olan kayak merkezi, yüksek turistik çekime sahip olsa da alanda konaklama tesisi bulunmaması ve ulaşım güzergâhı üzerinde yer almaması gibi belirli altyapı eksiklikleri bulunmaktadır. Salda Kayak Merkezi’nin Salda Gölü üzerinde olumsuz herhangi bir etkisi saptanmamıştır.

Kuş Gözlemciliği (Ornitoloji Turizmi): Kuş gözlemciliği “doğayı kuşların dünyasından tanımayı sağlayan bir gözlem sporudur” (Çakır ve Çakır, 2020). Sulak alanlar kuşların gözlemlenmesinde büyük rol

oynayan alanlardandır. Önemli kuş göç yollarının geçtiği Türkiye’de de sulak alanlar göç halindeki kuşlar için dinlenme, saklanma ve yuvalanma bölgelerindendir. Salda Gölü çevresi de kuş göç yolu üzerindedir. Plaj alanlarının yoğun kullanımı sebebiyle kuşlar gölün daha sessiz ve yoğun olmayan bölgelerine uğramaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda alanda 62’si ötücü, 38’i su kuşu, 9’u gündüz ve 1’i gece yırtıcısı olmak üzere toplamda 110 kuş türünün varlığı tespit edilmiştir. Bu türlerden 54’ü yerli ve yaz göçmeni, 15’i ise kış göçmenidir. Aynı zamanda 75 tanesi Bern Sözleşmesi kapsamında koruma altındadır (URL5, 2012). Ötücü kuşlardan olan Anadolu Sıvası, Kızıl Kirazkuşu ve Maskeli Ötleğen türleri kuş gözlem turizmi açısından önemli bir değere sahiptir. (Gürel, 2020).

Kuş gözlemciliğinin bilinçli ziyaretçiler tarafından yapılması durumunda, Salda Gölü üzerinde olumsuz etkisi bulunmamaktadır.

Kamp ve Karavan Turizmi: Salda Gölü ve çevresinde toplam 6 adet kamp alanı bulunmaktadır. Bunlardan 1 tanesi Doğanbaba Köyü yakınında bulunan Doğanbaba Halk Plajı Kamp alanıdır. Özel olarak kamping etkinliği için tesis bulunmasa da, ziyaretçiler plajda kamp yapabilmektedirler. Ayyıldız ve Tabiat Parkı Kamp Alanı ise Salda Gölü’nün Orman Plajı bölgesinde bulunmaktadır. Gölün çevresinde konaklama ihtiyacına en çok cevap veren tek düzenli kamp alanı gölün 60-70 m mesafedeki Halk Plajı bölgesidir. Ziyaretçilere çadır kampı, karavan kampı ve bungalov evlerde konaklama imkanları sunulmaktadır. Alanın etrafı tel örgülerle çevrilidir ve güvenlik görevlisi bulunmaktadır. Çadır ve karavanlara ücretsiz elektrik imkanı da sunulmaktadır. Bungalov evler ise tesiste ziyaretçilerin konaklamak için en çok rağbet gösterdikleri konaklama birimleridir. (URL21, 2014). Özellikle çadır kampinglerinde ziyaretçilerin ateş yakması ve atıklarını bırakması, kamp alanlarının çevreye en olumsuz etkisidir. Salda Gölü kıyısına çadır kurmak Eylül 2020 itibari ile yasaklanmıştır.

Göl Turizmi: Salda Gölü’nde turizm en canlı olduğu nokta plajlardır. Alanda Beyaz Adalar-Maldivler Plajı, Orman Plajı, Belediye Halk Plajı ve Doğanbaba Plajı olmak üzere 4 plaj bulunmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8: Salda Gölü Plajları (URL 29; URL 24'den yararlanılarak hazırlanmıştır)

Türkiye'nin Maldivleri olarak ün kazanmasında ve tanıtımında büyük rol oynayan plaj, Beyaz Adalar, diğer bir deyişle Maldivler plajıdır. 1,5 km'lik sahil şeridine sahip olan plaja giriş ücretlidir. Salda Köyü'nün kıyılarında bulunan plaj alanı, gölün yapısındaki magnezyum ve manyezitli yapıdan kaynaklanan beyaz adacıkların ve geniş beyaz kumsalların en belirgin olarak gözüktüğü alan olduğu için özellikle düğün, nikah gibi fotoğraf çekimlerine arka fon oluşturması için tercih edilmektedir. Kıyıda çamur banyosu yapılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre burada cilde sürülen çamurun, cilde iyi geldiği tespit edilmiştir. Plaj alanında çadır kurmak yasaktır. Köy muhtarlığı plajın temizlik ve bakımıyla ilgilenmektedir. Aynı zamanda köy sakinleri plaj girişine hediyelik eşyalar ve yöresel ürünler gibi küçük satış birimleri ve yiyecek-içecek tesisleri kurarak ticari kazanç sağlamaktadırlar. 15 Ekim 2020 itibari ile ziyaretçilerin plaja girişleri yasaklanarak bu noktada çevre koruma çalışmalarının hassasiyetle sürdürüleceği bildirilmiştir (URL22, 2018). Doğanbaba Plajı, Doğanbaba Köyü kıyısındaki daha çok piknikçilerin uğradığı bir plajdır. Diğer plajlara nazaran daha sakindir. Alanda pıdeciden başka bir işletme bulunmamaktadır. Zemini diğer plajlar gibi kum değil, taşlı yapıdadır. Plaja giriş ücretsizdir. Mülkiyeti Orman Bakanlığı'na bağlı olan Orman Plajı, yüzmek için en elverişli plaj olmasının yanında özellikle piknikçiler için de manzarası, eşsiz kumsalı ve alandaki donatılar ile ideal piknik alanlarından biridir. Aynı zamanda ziyaretçilere kamp imkanı da sağlanmaktadır. Plajda yüzülebilir alanlar sınırlandırılmıştır. Gölle girmenin tehlikeli ve yasak olduğu noktalarda uyarıcı levhalar bulunmaktadır. Plaja giriş ücretlidir. Etrafı tel örgülerle çevrili ve girişte bekçi bulunmaktadır. Plaj içerisinde büfeler ve restoran vardır (URL23, 2018). Belediye Halk Plajı, konaklama ihtiyacının büyük

bir kısmını karşılayan ve zemini ince beyaz kumlardan oluşan, yüzmek için ideal plajlardan bir tanesidir. Eskiden belediyeye ait olan işletme, ÖÇKB ilanı ile Ekim 2019'da özele devredilmiştir. Plaja giriş ücretlidir. Alan içinde kafeler, market ve restoran bulunmaktadır. Alanın çevresinde geç saatlere kadar hizmet veren eğlence mekanları kaynaklı oluşan gürültü kirliliği kullanıcıların yanında alanın faunası için rahatsız edici olabilir (URL21, 2014). Özellikle kuş türleri gürültüden etkilenecek strese girme ve sonucunda konaktan ayrılma, göç yolunu değiştirme gibi davranışlar sergileyebilmektedir.

Plajlar en önemli doğal kaynaklardan biri olan göller için potansiyel tehlikedir. Turizm aktiviteleri sebebiyle göl ve kıyı alanlarında oluşan aşırı kullanım ciddi çevresel sorunlara sebep olmaktadır. Salda Gölü'nde ziyaretçilerin araçlarını plaj alanlarına park etmesi, ayakkabıları ile hidromanyezit kum üzerinde dolaşması, atıklarını etrafa bırakmaları ve plaj alanında ateş yakmaları sonucunda kumlarda renk değişimleri meydana gelmektedir. Özellikle yaz aylarında ciddi ziyaretçi kitlesine ulaşan gölde gürültü ve görüntü kirliliği de meydana getirmektedir. Plajlardaki taşıma kapasitesinin aşılmasıyla oluşan baskı sonucu, oluşumları devam eden hidromanyezitlerin gelişmesinde yavaşlama olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca plaj alanları ve çevresinde konumlandırılmış tesisler de ciddi görüntü ve gürültü kirliliğine sebep olmaktadır (Gürel, 2020).

Rotalar: Salda Gölü çevresinde ilgi gören rekreasyonel faaliyetlerden bir tanesi bisiklet rotasıdır (Şekil 9). Doğanbaba Plajı'ndan başlayan ring şeklindeki parkur, 34 km uzunluğundadır. Şehir, tur ve dağ bisikletleri için kullanıma uygun olan kolay parkur, göle çok yakın seyretmektedir (URL25, 2020). En son 18–21 Ağustos 2016 yılında ikincisi gerçekleştirilen Burdur–Salda Gölü Bisiklet Festivali Antalya Bisiklet Derneği (ANTBİSDER) ve Burdur Bisiklet Topluluğu Derneği üyelerinin katılımları ile 220 bisikletçiyle beraber Salda Gölü için bir farkındalık yaratarak kirlenme tehlikesine karşı dikkat çekmeyi, bölgeyi ulusal ve uluslararası alanda tanıtmayı ve bisiklet kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır (URL26, 2016). Göl çevresindeki diğer rota Doğanbaba Plajı–Beyaz Adalar yürüyüş rotasıdır. Yaklaşık 12 km uzunluğa sahip olan rota, Doğanbaba Plajı'ndan başlayarak çam ağaçlarıyla kaplı orman içerisinden göl kenarına inmektedir. Kumsalda devam ederek beyaz adacıklardan çay kenarına ulaşan rota, zengin flora ve fauna arasında devam ederek Yeşilova – Denizli anayolunda sonlanmaktadır. İsteğe bağlı olarak Orman Plajı'na kadar uzatılabilen rota üzerinde yeteri kadar yiyecek–içecek tesisi bulunmamaktadır (URL27, 2020). Ayrıca Salda Gölü Doğanbaba Plajı'nda başlayan ve Isparta Eğirdir'den Toros Dağları'na tırmanıp Aksu'ya inen orta zorlukta arazi motosiklet rotası bulunmaktadır.

Salda Gölü'ne yakın güzergahta seyreden rotalar, özellikle beyaz adalar plajının kumları üzerinde yaptığı baskı ile olumsuz etki yaratmaktadır. Fakat en büyük zarar Doğanababa Plajı'ndan başlayan arazi motosiklet rotası tarafından verilmektedir. Gürültü kirliliği başta olmak üzere salınan egzoz gazları da ciddi hava kirliliğine sebep olmaktadır.

Salda Gölü Havzası, doğanın dağlar ve göl ile kendi sınırlarını belirlediği kapalı havza alanı içerisinde bulunmaktadır. Bu yüzden alanda yapılan neredeyse tüm rekreasyonel faaliyetler doğrudan göle olumsuz etki yaratmaktadır. Önceki yıllarda kıyı kesiminde yapılan faaliyetler, Salda Gölü'nün en önemli doğal kaynağı olan beyaz toprakların kararmasına, canlılık içeren yapının tahrip edilmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda gölün var olan koruma sınırlarının dikkate alınmadığı, bu sınırların içerisinde piknik alanı ve otopark gibi kullanımlar açarak “çok hassas dengelere sahip olan ekosistemde kayıplara neden olduğu” bilinmektedir (Kesici, 2018).

Mevcut Planlama Kararları

Milli Parklar, koruma–kullanma dengesi bakımından en etkili ve yaygın koruma statülerinden birisidir. 16 Ağustos 2013 yılında, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğüne bağlı Bölge Müdürlüğü tarafından sunulan, Salda Gölü'nü kapsayan 28.000 hektarlık alanın Milli Park teklif raporu, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Genel Müdürlüğü'ne gönderilmiş; 2015 yılında ise alanın milli park kriterleri bakımından yetersiz görüldüğü sebebi ile teklif reddedilmiştir. Bu teklifin reddedilmiş olması, alanın korunmaya değer niteliğine sahip olmadığı ve bu durumun yapılaşmaya açılması fırsatı olarak değerlendirilmemesi gerektiği bilinmektedir.

Salda Gölü'nde uygulanması planlanan “Burdur İli Yeşilova İlçesi, Salda Gölü Millet Bahçesi ve Millet Bahçesine Ait Sosyal Donatılar İnşaatları ile Altyapı ve Çevre Düzenleme” işi, 140.496,07 m² alanda, genel altyapı işleri ve rekreasyon alanları ile millet bahçesine ait sosyal donatıların yapılmasını kapsamaktadır (CMO, 2020). Planlama kararına özellikle Yeşilova ilçe sakinlerinin karşı çıkması, ihalenin durdurulması ve iptali için dava açmalarına rağmen, 31 Temmuz 2019 tarihinde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından ihale yapılmış, kabul edilmiş ve proje için uygulama süresi olarak 360 takvim günü belirlenmiştir. Proje çalışmasında “*sahil şeridinin ilk bölümünde park kullanımları, ikinci bölümünde rekreatif ve günübirlik faaliyetler*” (CMO, 2020) planlanmış, yapılacak uygulamaların alanın doğal dokusuna zarar vermemesi için kullanım alanı sınırı, kıyı kenar çizgisinin 300 m gerisine çekilerek bu aralıkta hiçbir yapılaşma olmaması hedeflenmiştir. Proje çalışması kapsamında, otopark, büfe, kafeterya, duş, tuvalet, giyinme–soyunma

üniteleri, yerel üreticilerin yöresel ürünlerini satışa sunması için ünitelerin yapılması planlanmıştır. Yapılan planlama çalışmalarında, alana gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanması, doğal çevre ile uyumlu, doğal malzemelerin kullanıldığı, peyzaj değerlerine zarar vermeyen ve mevcut silüet etkisini bozmayan bir uygulama çalışması hedeflenmiştir. Ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla birimlerin “*temelsiz, sökülür takılır, doğa ile uyumlu ahşap malzemelerden seçilmiş, zemine olacak zararları en aza indirmek amacıyla yerden yüksekte*” yapılması planlanmıştır (CMO, 2020). Salda Gölü Millet Bahçesi projesi, alanın Halk plajı ve Beyaz adalar bölümü olmak üzere iki bölümü için planlanmıştır (Şekil 10). 82 bin m²'lik halk plajı bölümünde 4 adet 17 m²'lik büfe, 2 adet 27 m²'lik kafeterya, 1 adet 135 m²'lik restaurant, 1 adet 63 m²'lik sağlık ünitesi, açık ve kapalı olmak üzere 3 grup toplam 140 m²'lik yerel halkın yöresel ürünlerini satacağı çoklu satış üniteleri, giyinme – soyunma, mescid, cankurtaran birimleri olmak üzere toplamda yaklaşık 1.090 m²'lik kullanım alanı planlanmıştır. 27 bin m²'lik alana sahip beyaz adalar bölümünde ise, 1 adet 17 m²'lik büfe, 2 adet 27 m²'lik kafeterya, 1 adet 63 m²'lik sağlık ünitesi, açık ve kapalı olmak üzere 3 grup toplam 168 m²'lik yerel halkın yöresel ürünlerini satacağı çoklu satış üniteleri, giyinme – soyunma, mescid, cankurtaran birimleri olmak üzere toplamda 624 m²'lik kullanım alanı planlanmıştır (CMO, 2020).

Şekil 9: Salda Gölü Millet Bahçesi Proje Görseli 1) Beyaz Adalar Plajı, 2) Halk Plajı (CMO, 2020)

Proje kapsamında göl kıyısından 300 m mesafeye kadar herhangi bir yapı getirilmeyeceği belirtilmiş olsa da, belediye başkanı tarafından, göl sahilinden itibaren birinci sit bölgesinde yürüyüş yolları, oturma alanları; ikinci sit bölgesinde ise bungalov evler, klimalı sağlık yapıları, betonarme binalar, kafeterya, mescit ve tuvalet yapılarının planlandığı bildirilmiştir.

CMO, (2020)'a göre Salda Gölü Millet Bahçesi'nin yüklenici firmasının, alanın korunması konusunda gereken hassasiyeti göstermediği, inşaat alanına makineli araçların sokulmaması uyarısına rağmen sahilde bulunan beyaz kumu iş makinesi ve kamyonlarla 5 km uzağa taşıdığı

görülmüştür Bunun üzerine çalışma durdurulmuştur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından da alanın korunmasına titizlik gösterileceği belirtilmiştir (URL28, 2020).

Görsel Peyzaj Değeri

İnsanlar, boş zamanlarını değerlendirmek için yaptıkları turistik ve rekreatif etkinliklerinin yer seçiminde, ilk olarak su ve suya yakın alanları tercih etmektedirler. Bu bağlamda, görsel estetik kavramı, bir alanın turizm ve rekreasyon potansiyelini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Aşur (2017)’ye göre belirlenen “Görsel peyzaj biyofiziksel parametrelerine göre değerlendirme çizelgesi”nde yer alan, su varlığı, bitki varlığı, topografik çeşitlilik, komşu manzara ve doğal elemanların varlığı kriterleri çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Salda Gölü’nün sahip olduğu 45 km²’lik su yüzeyi varlığı; çok çeşitli bitki örtüsünün yanında sadece bu alana özgü endemik türlerin bulunması ve aynı zamanda gölün tektonik kökenli bir göl olması ve oluşumundan sonra tektonik hareketlere maruz kalması sonucunda göl çevresinde oluşan topografik çeşitlilik alanın görsel peyzaj değerini arttırmaktadır. Aynı zamanda göl çevresinde yer alan tepelerin oluşturduğu manzara ve kıyı şeridindeki beyaz kumlar ile stramatolit kayaçlar da yine görsel peyzaj kalitesini arttırmaktadır. Doğal peyzaj değerlerinin panoramik olarak izlenebildiği Salda Gölü ve çevresi, sahip olduğu değerler ile her mevsim yüksek turistik ve rekreatif çekiciliğe sahip olan bir yerdir.

Koruma Statüleri

Salda Gölü sahip olduğu peyzaj kaynakları ile ÖDA, ÖKA ve Önemli Tatlısu Alanıdır. Dünyada Mars gezegeninin yüzey özelliklerini taşıyan iki bölgeden biri olması ile uluslararası ve ulusal düzeyde yüksek öneme sahip bir alandır. I. ve II.Derece Doğal Sıt Alanı statülerine sahip olan göl ayrıca ÖÇKB’dir. (Ceylan ve Bulut, 2019; URL4, 2018).

SONUÇ

Sulak alanlar çok çeşitli ekosistem hizmetlerine ev sahipliği yapan ve aynı zamanda sahip olduğu doğal değerler sebebiyle turizm potansiyeli yüksek olan alanlardır. Fakat bu yüksek turizm potansiyeli sulak alanlar üzerinde baskı ve tahribat yaratmaktadır. Bu baskı ve tahribatı en aza indirmek için bu alanların sürdürülebilir bir şekilde kullanımının sağlanması gerekmektedir. Çalışma konusu olan sulak alan, Salda Gölü’dür. Salda Gölü, I. ve II. Derece doğal sit alanı olup aynı zamanda ÖÇKB kapsamında koruma altındadır. Fakat mevcut kullanım, gölün doğal kaynak değerlerinin zarar görmesine sebep olmaktadır. Ayrıca gölün kapalı havza niteliğinde olması, dışarıdan gelecek herhangi bir

planlanmıştır. Öneri kapsamında, açık alan olan bu bölgede yapılacak kuş gözlemleri için ziyaretçilerin ekipmanlarını kendileri temin etmeleri gerekecektir. Profesyonel olmayan kuş gözlemcileri için çevrede bulunan işletmelerden ekipman kiralanabilecek ve ayrıca bu alanda, ziyaretçilerin kuş gözlem sırasında dikkat etmeleri gereken kuralların ve alanda görülen önemli kuş türlerinin yazılı olduğu bilgilendirme panoları yerleştirilecektir. Orman Plajı ve Halk Plajı yüzülebilir plaj alanları olarak kullanımlarına devam etmesi, kıyı kenar çizgisinden 300 m geriye kadar olan mesafe içerisine araç girişi, ateş yakma, kamp ve piknik etkinliklerinin yasaklanması planlanmıştır.

Rotalar: Öneri peyzaj planında Beyaz Adalar Plaj Bölgesi'nin kullanıma kapatılmasıyla bisiklet rotasının da güzergâhı değiştirilmiştir. Oluşturulan yeni rota, Doğanbaba Plajı Bölgesi'nden başlayarak tali yol üzerinden devam eden, gölün güneybatısından Denizli–Burdur ana yoluna, güneydoğusundan da tekrar tali yola bağlanarak Doğanbaba Köyü'nü de içine alan ring şeklinde planlanmıştır. Alanda mevcut bulunan, Doğanbaba Plajı'ndan başlayan ve gölün güneyinde Denizli–Burdur ana yoluna bağlanarak son bulan yürüyüş rotasında herhangi bir güzergah değişikliği yapılmadan korunmuştur. Salda Gölü'nün atıl kalmış doğu bölgesine, zorluk derecesi Doğanbaba–Beyaz Adalar parkuruna göre daha zor olan, Doğanbaba ve Halk Plajları arasına bir yürüyüş parkuru planlanmıştır. Bu güzergahlarda, arazi örtüsü de dikkate alınarak, her 5 km'de bir, 15 m²'den büyük olmayacak ve yağmur barınağı işlevi görmesinin yanında alanın doğallığını bozmayacak ahşap oturma birimlerini de içeren dinlenme cepleri konumlandırılmıştır.

Yeme–İçme Tesisleri: Salda Gölü yakın çevresinde konumlanmış 11 kafe–restoran bulunmaktadır. Beyaz Adalar ve Halk Plajı Bölgesi aralığında konumlanmış olan bu kafelerden, Beyaz Adalar Plaj Bölgesi'nden “Yakamoz Cafe”, Halk Plajı'na gidiş güzergahı üzerindeki kıyı kenar çizgisinden 300 m mesafe aralığında kalan “Gezgin Durağı”, Halk Plajı Bölgesi'ndeki “Nil Pera Restoran”ın kaldırılması planlanmıştır. Yürüyüş ve bisiklet rotalarının başlangıcı olan ve aynı zamanda doğa fotoğrafçılığı ve kuş gözlem etkinlikleri için bölgeye uğrayacak ziyaretçilerin, günlük ihtiyaçlarını giderme amacıyla Doğanbaba Plajı Bölgesi'ne 2 adet doğayla uyumlu, yerden yüksek platformlar üzerinde ve ahşap malzemeden inşa edilmesi planlanan kafe konumlandırılması önerilmiştir.

Kamp Alanları: Salda Gölü çevresinde 2 tanesi Orman Plajı, 2 tanesi Halk Plajı Bölgesi'nde olmak üzere toplam 4 adet kamp alanı bulunmaktadır. Fakat bu alanların dışında, özellikle kıyıda kamp yapan çok sayıda ziyaretçiye rastlanmaktadır. Oluşturulan peyzaj planında

ziyaretçilerin kamp alanları dışında, kıyı kenar çizgisinden 300 m mesafe içerisinde kamp yapmaları ve ateş yakmaları yasaklanmış, ayrıca Tabiat Parkı içerisinde bulunan, Orman Plajı'nın hemen arkasındaki “Ayyıldız Çadır Kampı” alanı ve Halk Plajı Bölgesi'ndeki “Esentepe Camping” tesisleri kaldırılmıştır. Bu doğrultuda, Tabiat Parkı Kamp Alanı ve Yeşilova Kamp Alanı işletmeleri, ziyaretçilerin tüm kamp ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde iyileştirilerek geliştirilmesi gerekmektedir. Tabiat Parkı Kamp Alanı sadece çadır kampına, Yeşilova Kamp Alanı ise çadır, karavan ve bungalov ev kamplarına hizmet etmeye devam etmesi, bu alanlarda planlanmış iyileştirme ve geliştirme çalışmaları kapsamında, her kamp birimi için elektrik altyapısı oluşturulacaktır. Ayrıca çitle çevrelenmiş alanların içerisinde ahşap oturma birimleri, çöp kutuları ve güneş enerjisini kullanan aydınlatma birimleri yerleştirilecektir.

Kuş Gözlem Noktaları: Salda Gölü, coğrafi konumu dolayısıyla kuşların göç güzergâhı üzerinde bulunan, konaklamalarına, barınmalarına ve üremelerine olanak sağlayan önemli sulak alanlardan biridir. Mevcut alan kullanımında özel olarak belirlenmiş kuş gözlem noktaları bulunmamaktadır. Bu yüzden oluşturulan öneri peyzaj planında, kuşların göl üzerinde plajlar gibi yoğun kullanım alanlarından uzak noktaları tercih edecekleri göz önünde bulundurularak Beyaz Adalar, Orman Plajı ve Halk Plajı Bölgeleri'ne göre daha sessiz olan Kale Tepe Bölgesi ve kullanıma kapatılmış olan Doğanbaba Plajı Bölgeleri'nde kuş gözlem noktaları önerilmiştir.

Otopark: Araçlar, Salda Gölü'nün sahip olduğu en önemli doğal kaynak değeri olan beyaz kum için ciddi tehditlerdir. Bu yüzden gölün kıyı kenar çizgisinden 300 m mesafe aralığında hiçbir araç girişine izin verilmemesi gerektiğinden, yoğun kullanım alanlarındaki kafe, restoran ve konaklama birimlerine ait özel otoparkların haricinde park alanları planlanmıştır. Bu planlama kapsamında Beyaz Adalar Plaj Bölgesi içindeki tali yolun bitişiğine, Orman Plajı Bölgesi'nin Burdur–Denizli ana yol hattı üzerine ve Halk Plajı Bölgesi'ne alanın ziyaretçi yoğunluğu hesaplanarak park alanları konumlandırılmıştır. Bu park alanlarının zemin materyali alanın doğallığının bozulmaması için sıkıştırılmış toprak olarak planlanmıştır.

Seyir Terası: Salda Gölü görsel peyzaj değeri yüksek olan bir alandır. Göl ve çevresinin mevcut alan kullanımında seyir terası bulunmaması alan için önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Geliştirilen peyzaj planında manzara hakim noktalardan olan Kale Tepe'de, ziyaretçilere panoramik görünüm imkânı sunan seyir terası konumlandırılması planlanmıştır. Hem gölün Beyaz Adalar Bölgesi'nden plaj alanlarına kadar olan kısmını seyir hem de kuş gözlem imkânı tanıyan Kale Tepe,

göl bölgesinin doğal jeomorfolojik oluşumlarından ve görsel kalite değeri çok yüksek bir noktadır.

Öneri seyir terasında, yerden yüksek ahşap platform üzerine ahşap oturma birimleri ve aynı zamanda bu oturma birimlerinin, enerji ihtiyaçlarını güneşten karşılayacak şarj ve aydınlatma ünitelerine sahip olması planlanmıştır.

Yöresel Satış Tesisleri: Salda Gölü Beyaz Adalar Plaj Bölgesi'nde 1 adet yöresel satış tesisi bulunmaktadır. Oluşturulan öneri peyzaj planında gölün çevre köylerindeki halka ekonomik kazanç sağlamak amacıyla kurulan hediye eşya ve yöreye özgü ürün satışı için ziyaretçi yoğunluğunun olduğu Orman Plajı ve Halk Plajı Bölgeleri'nde de alanlar ayrılarak toplam 3 adet satış tesisi kurulması planlanmıştır. Tesislerde, üst örtü elemanı ve ahşap tezgâhlar bulunacaktır. Aynı zamanda satıcıların ürünlerini depolayabilmeleri için her tesise birer depo planlanmıştır.

Salda Gölü Tanıtım Merkezi: Yüksek turizm çekiciliğine sahip alanda, ziyaretçilere alanın sahip olduğu doğal ve kültürel peyzaj kaynak değerlerini tanıtabilmek, alanda korunması gereken değerleri ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımını sağlamak için yapılması gerekenleri anlatarak ziyaretçileri bilinçlendirmek amacıyla planlanan Salda Gölü Tanıtım Merkezi'nin, Beyaz Adalar Plajı Bölgesi'ndeki bisiklet ve yürüyüş rotalarının arkasında, ana yol ve tali yolun birbirine bağlandığı noktada konumlandırılması önerilmiştir. Yapının, ahşap malzemeden oluşması ve alanda tahribat yaratmamak için yerden yüksek platform üzerinde konumlandırılması planlanmıştır.

Salda Gölü ve çevresi için oluşturulan öneri peyzaj planı haritalandırılarak Şekil 12'de verilmiştir.

m mesafe içerisinde araç girişine izin verilmemeli, konumlandırılan donatı elemanları doğayla uyumlu ahşap malzemeden yapılmalı ve ziyaretçi yoğunluğunun taşıma kapasitesini aşmaması sağlanmalıdır. Alanın sahip olduğu doğallık, egzotik türler ile yapılan bitkilendirmeler sonucu bozulmamalı, alanın endemik türleri korunarak arttırılmalıdır. Ayrıca oluşturulan planlama kararları kapsamında Salda Gölü'nün doğusundaki doğal jeomorfolojik oluşum olan Kale Tepe'nin de planlamaya dahil edilerek, tepe üzerinde açıklık alanda Salda Gölü manzarasına hakim seyir terası konumlandırılması planlanmıştır. Yapılacak rekreasyonel etkinliklerin gölden uzak noktalara taşınması ve böylelikle göl üzerinde hiçbir olumsuz etkiye sebep olmadan da gölden turizm ve rekreasyonel kapsamda yararlanılabilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

Yapılan çalışmanın en önemli sınırlılığı, öneri peyzaj planı oluşturulurken odak noktası olan kullanıcıların rekreasyonel talep ve görüşlerini belirlemeye yönelik inceleme yapılamamış olmasıdır. Salda Gölü ve çevresine öneri peyzaj planının geliştirilmesi doğrultusunda ilerleyen zamanlardaki çalışmalarda, kullanıcıların talep, tercih ve ihtiyaçlarına yönelik veriler elde edilerek değerlendirilmelidir. Böylece planlamacılar ve kullanıcılara yönelik bilgi ve gereksinimlerin birlikte değerlendirilebildiği, etkin rekreasyonel yönetim sistemlerinin en iyi koruma-kullanma dengesi çerçevesinde oluşturulması sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, E., & Akbulut, G. 2007. Hafik Gölü ve yakın çevresinin turizm olanakları.
- Aşur, F. 2017. Van kenti yakın çevresi kıyı alanı örneğinde sulak alanlar ve görsel peyzaj kalite değerlendirmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(4), 506-515.
- Bayçelebi, E., Turan, D., & Japoshvili, B. 2015. Fish fauna of Çoruh River and two first record for Turkey. *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, (15), 783-794.
- Budak, M., Günal, H., & Çelik, İ. 2019. Sulak alan topraklarının ekosistem servisleri açısından önemi.
- Ceylan, S., & Bulut, İ. 2019. Salda Gölü özel çevre koruma bölgesinde turizm baskısı, koruma ve sürdürülebilirlik. *Türk Coğrafya Dergisi*, (73), 79-89.
- CMO, 2020. “Salda Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi” Değerlendirme Raporu, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası.
- Çağırankaya, S., Köylüoğlu, F. 2013. Sulak alanlar. TC Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Hassas Alanlar Dairesi Başkanlığı. Sulak Alanlar Şube Müdürlüğü, Ankara.
- Çakır, G., Çakır, A., İğneada Longoz Ormanları ve Çevresinin Rekreatiyonel Faaliyetler Açısından Değerlendirilmesi. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 281 – 286.
- Çelik Çanga, A. 2020. Tuz Gölünde Rekreatiyonel Turizm Olanaklarının Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 51(1), 21-31.
- Çelik Çanga, A., Polat Üzümcü, T., 2020. Sürdürülebilir Eko-Turizm Destinasyonları Olarak Sulak Alanlar: Uluabat **Gölü** . *ÇOMÜ Zir. Fak. Derg. (COMU J. Agric. Fac.)* 2020: 8 (2): 335–346.
- Çatalkaya, Y. 2020. Rekreatiyon Kavramı Ve Rekreatiyon Himet Sistemi. Ders Notu (PowerPoint Sunumu) [Erişim Tarihi: 21.12.2020]
- Demir, M., Yıldız, N. D., Irmak, M. A., Yılmaz, H., Yılmaz, S., & Özer, S. 2011. Sulak Alanların Sürdürülebilirliği İçin Ekosisteme Bütüncül Yaklaşım: Erzurum Örneği. II. Türkiye Sulak Alanlar Kongresi, 22-24.
- Ekoloji Birliği, 2020, Salda Gölü. (<https://ekolojibirligi.org/salda-golu>. ET: 18.10.2020).
- Gürel, N. 2020. Salda Gölü Havzası ve Yakın Çevresinin Entegre Havza Yönetimi (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kesici, E. 2018. Salda Gölü Korunan Alanının Sürdürülebilirliği. *Doğanın Sesi*, (1), 3-11.

- Korkanç, S. Y. 2004. Sulak Alanların Havza Sistemi İçindeki Yeri. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 6(6), 117-126.
- Lise, Y., Gülle, İ., Kesici, E., Dişli, E., Akarsu, F., Küçükala, A., Gül, S. 2013. Salda Gölü Sulak Havzası Biyolojik Çeşitlilik Araştırması. Orman ve Su Yönetimi Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- Meteoblue , 2020, Burdur İklim. (https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/burdur_t%C3%BCrkiye_320392 . ET:17.10.2020).
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2019. Resmi İstatistikler, İllere Ait Mevsim Normalleri – Burdur. (<https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=BURDUR>. ET: 17.10.2020).
- Temurçin, K., Atayeter, Y., Tozkoparan, U. 2019. Salda Gölü ve Çevresinin Turizm Potansiyeli ve Yeşilova İlçesi'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(47), 40-63.
- URL 1: <https://www.dogadernegi.org/salda-golu/> (ET: 24.10.2020).
- URL2:https://www.tripadvisor.com.tr/ShowUserReviews-g781298-d4191422-r509658998-Salda_Golu-Burdur_Burdur_Province.html (ET:13.11.2020).
- URL3: <http://www.turkiyesulakalanlari.com/salda-golu-burdur/> (ET:24.10.2020).
- URL4 : <https://tvk.csb.gov.tr/salda-golu> (ET: 24.10.2020).
- URL5 : <https://www.saldagolu.com/salda-golundeki-hayvan-ve-bitki-varligi/> (ET: 24.10.2020).
- URL6: <https://www.turkiyebitkileri.com/tr/foto%C4%9Fraf-galerisi/view-photo/2462/38694.html> (ET: 15.11.2020).
- URL7: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Geven> (ET: 15.11.2020).
- URL8: <https://garden.org/plants/view/308638/Phlomis-angustissima/> (ET:15.11.2020).
- URL9: <https://www.turkiyebitkileri.com/tr/foto%C4%9Fraf-galerisi/view-album/1417.html> (ET: 15.11.2020).
- URL10: <https://www.turkiyebitkileri.com/tr/foto%C4%9Fraf-galerisi/view-album/455.html> (ET: 15.11.2020).
- URL11: <https://fishesofaustralia.net.au/home/species/3964> (ET: 15.11.2020).
- URL12, <http://www.turkherptil.org/IcerikDetay.asp?TurId=474&IcerikKatId=19> (ET: 15.11.2020).
- URL13: <http://www.turkherptil.org/IcerikDetay.asp?IcerikKatId=39&TurId=594> (ET: 15.11.2020).
- URL14: <https://ebird.org/species/compoc/> (ET: 15.11.2020).
- URL15: <https://ebird.org/species/krunut1/> (ET: 15.11.2020).

- URL16: <https://ebird.org/species/crebun2/> (ET: 15.11.2020).
- URL17: <https://ebird.org/species/sarwar1/> (ET: 15.11.2020).
- URL18: <https://ebird.org/species/eurcoo/> (ET: 15.11.2020).
- URL19: <https://ebird.org/species/mallar3/> (ET: 15.11.2020).
- URL20: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ye%C5%9Filova> (ET: 18.11.2020).
- URL21: <https://www.saldagolu.com/yesilova-belediye-halk-plaji/> (ET:19.12.2020).
- URL22: <https://www.saldagolu.com/salda-golu-maldivler-plaji/> (ET:19.12.2020).
- URL23: <https://www.saldagolu.com/salda-golunun-yuzulebilir-plajlari/> (ET:19.12.2020).
- URL24: <https://www.saldagolu.com/salda-golunun-yuzulebilir-plajlari/> (ET:27.10.2020).
- URL25: <https://burdur.ktb.gov.tr/TR-155697/salda-golu.html> (ET:19.12.2020).
- URL26: <https://burdur.ktb.gov.tr/TR-163374/2-burdur---salda-golu-bisiklet-festivali.html> (ET: 27.10.2020).
- URL27: <https://burdur.ktb.gov.tr/TR-155660/yesilova-ilcesi-doganbaba-plaji---salda-golu-beyaz-adal-.html> (ET:19.12.2020).
- URL28: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/> (ET: 21.12.2020).
- URL29: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/saldanin-beyaz-adalar-bolgesinde-gole-girilmesi-yasaklanabilir/1977524>. ET: 27.10.2020)

Bölüm 21

BİR SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÖRNEĞİ: LETOON DÜNYA MİRASI ALANI'NDAKİ ESKİ KÖY EVLERİNİN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEREK KULLANILMASI*

Aybike YENEL¹

Müge BAHÇECİ²

1 Aybike YENEL, Yüksek Mimar, aybikeyenel@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8072-0918

2 Müge BAHÇECİ, Dr. Öğretim Üyesi, Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, mugebahceci@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8041-2723

* Bu çalışma Başkent Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Müge BAHÇECİ danışmanlığında yürütülen Aybike YENEL'in “*UNESCO Dünya Mirası Alanlarında Koruma ve Alan Yönetimi Stratejileri: Letoon Yönetim Planı ve Çevre Düzenleme Önerisi*” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Letoon, Anadolu’da köklü izler bırakmış Likya Uygarlığı’nın günümüze ulaşan eşsiz değerlerine sahip önemli kutsal alanıdır (Şekil 1). Tarihi, kültürel ve çevresel değerlerin birleştiği Letoon Kutsal Alanı, Antik Çağ’da Likya’nın en büyük idari merkezi olan Xanthos Antik Kenti ile birlikte, 1988 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne alınarak dünyanın ortak mirası olarak kabul edilmiştir. Xanthos-Letoon UNESCO Dünya Mirası Komitesi’nin hazırladığı Dünya Mirası Listesi’ne “kültürel” (ii)¹ ve (iii)² kriterlerine uygunluğuyla kabul edilerek, 1988 tarih ve 484 no. ile tescillenmiştir (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2009: 110).

Şekil 1. Likya Bölgesi (https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Ancient_Cities_of_Lycia.png)

UNESCO uluslararası öneme sahip miras alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla, korunması ve geleceğe aktarılması hedefiyle, son yıllarda Dünya Mirası Alanları için yönetim planı hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, Letoon Kutsal Alanı için “*UNESCO Dünya Mirası Alanlarında Koruma ve Alan Yönetimi Stratejileri: Letoon Yönetim Planı ve Çevre Düzenleme Önerisi**” başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında, yönetim planı için gerekli veriler

1 Kriter (ii): Xanthos-Letoon; Patara, Pınara ve Myra gibi Likya’nın başlıca antik kentlerinin ve komşu kentlerinin mimarisini direkt olarak etkilemiştir. Antik Dünyanın Yedi Harikasından biri olan Halikarnas Mozaesi, Xanthos’un Nereid Anıtı’ndan doğrudan etkilenmektedir (UNESCO, 2020).

2 Kriter (iii): Xanthos-Letoon, Likya uygarlığına bu iki kentte bulunan birçok yazıtlı ve alanda korunmuş görkemli mezar anıtları aracılığıyla olağanüstü tanıklık etmektedir. Likya dilindeki en uzun ve en önemli metinler Xanthos-Letoon’da bulunmuştur. Çoğu kayaya veya devasa monolitlere oyulmuş olan yazıtlar, bu eşsiz ve uzun zamandır unutulmuş Hint-Avrupa dilinin olağanüstü kanıtı olarak kabul edilmektedir. Kaya sanatı mezarları, sütun mezarları ve sütun üstü lahitler, yeni bir tür mezar mimarisini temsil etmektedir. Xanthos ve Letoon’daki zengin Likya mezarları dizisi, 6. yüzyıldan itibaren Likya’da art arda meydana gelen kültür etkileşimleri tam olarak anlamamızı sağlamaktadır (UNESCO, 2020).

toplanarak, analiz edilerek alanın korunması ve sunumuna odaklanılarak, Letoon Yönetim Planı (LYP) önerisi hazırlanmıştır (Yenel, 2020).

LYP’nda Letoon Kutsal Alanı ve çevresi ölçeğinde belirlenen yönetim alanı için koruma, yorumlama, sunum ve sürdürülebilir turizm yaklaşım önerileri getirilmiştir. İlk olarak, ulusal ve uluslararası platformlara erişim sağlanarak koruma, sunum ve ziyaretçi politikaları geliştirilmiştir. İkinci olarak, arkeolojik alan ve mevcut yerleşimlerin sorunlarını çözmeyi amaçlayan vizyona göre stratejiler tanımlanmıştır. Son olarak, turizm amaçlı kullanım ve dönüşüm kararlarının ardından alanın faaliyetleri için bir eylem planı hazırlanmıştır. Bu kapsamda, Letoon’un mevcut çevre düzenleme projesi revizyonunun yapılması önerilerek, Fethiye Müzesi Müdürlüğü’nden izin alınarak, sit alanındaki eski köy evleri, geleneksel rölöve alma tekniğiyle belgelenmiştir. LYP çevre düzenleme revizyonu kapsamında, eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi için bir mimari program geliştirilerek, mevcut ziyaretçi gezi güzergâhı, bu evleri kapsayacak şekilde alandaki yapılarla ilişkilendirilmiştir (Yenel ve Bahçeci, 2020: 237).

Bu çalışmada, LYP kapsamında, alandaki anıtsal yapılar ve yapı gruplarının birlikte korunması ve sunumuna ilişkin geliştirilen, Letoon arkeolojik sit alanı içinde yer alan eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi amacıyla hazırlanan projelere yer verilmiştir. Eski köy evleri için oluşturulan mimari programa göre yapıların mekân kullanımları belirlenmiştir.

2. LETOON KUTSAL ALANI

Letoon, Eşen Ovası’nın kuzeybatısındaki Koca Tepe eteklerinde, kuzeybatıya doğru bir sırt olarak uzanan küçük zirve Tümtepe eteklerinde kurulmuştur. Muğla ili, Seydikemer ilçesi sınırları içinde bulunan Letoon Kutsal Alanı, Üstün Evrensel Değer (ÜED)³ kriterlerine sahip Türkiye’deki arkeolojik alanlardan biri olarak, Likya ve sonrasında Batı mimarisine olan etkisi ile bilinmektedir (Şekil 2).

Dünya Mirası Listesi’nde birlikte tescillendiği Xanthos Antik Kenti’ne 4 kilometre uzaklıkta olan Letoon önemini, Likya Bölgesi’nin dinsel ve siyasal önem taşıyan kutsal merkezi olmasından almaktadır. Rahip ve din görevlilerinin özel konutları dışında tüm yapılar dinsel işlevlidir. Hellenistik Dönem’de Likya Birliği’nin resmi kutsal merkezi olarak, birliğin aldığı yönetim kararları topluma burada ilan edilmiştir (Özdilek ve Atik Korkmaz, 2018: 396).

³ Üstün Evrensel Değer (UED): Ulusal sınırları aşan ve tüm insanlığın bugünkü ve gelecek nesilleri için ortak öneme haiz istisnai bir kültürel ve/veya doğal önemi ifade etmektedir (WHC, 2019: 19).

Letoon, Antik Dönem'e ait su kaynağı ve su perileri ile ilişkili kutsal alan olarak M.S. 7. yüzyıla kadar dini yapılarıyla kesintisiz bir dini gelişim örneğidir. Çok tanrılı dinlerden ilahi dinlere kesintisiz bir kutsallık kavramının izlerinin olduğu Letoon'da arkeolojik kalıntılar M.Ö. 8. yüzyıla kadar gitmektedir. Bir yeraltı su kaynağı ve kayalıklar etrafında şekillenen bu kutsal alanın en önemli özelliği Likya'nın anıtsal ahşap mimarisinin izlerini barındırmasıdır. Bu yerel mimarinin Hellenistik mimariye olan etkisi somut olarak görülmektedir. Üç tapınağın yan yana olduğu anıtsal yapılarındaki her biri birbirinden farklı mimari, yapı teknolojisi, malzeme kullanımı ve süsleme tarzları yapıldıkları dönemlere ışık tutması açısından eşsizdir. Alanda kutsallık kavramının Hristiyan Dönemi yapılarındaki yansıması mevcuttur. Likya dilindeki en uzun ve önemli metinlerin görülebileceği taş yazıtlar yer almaktadır.

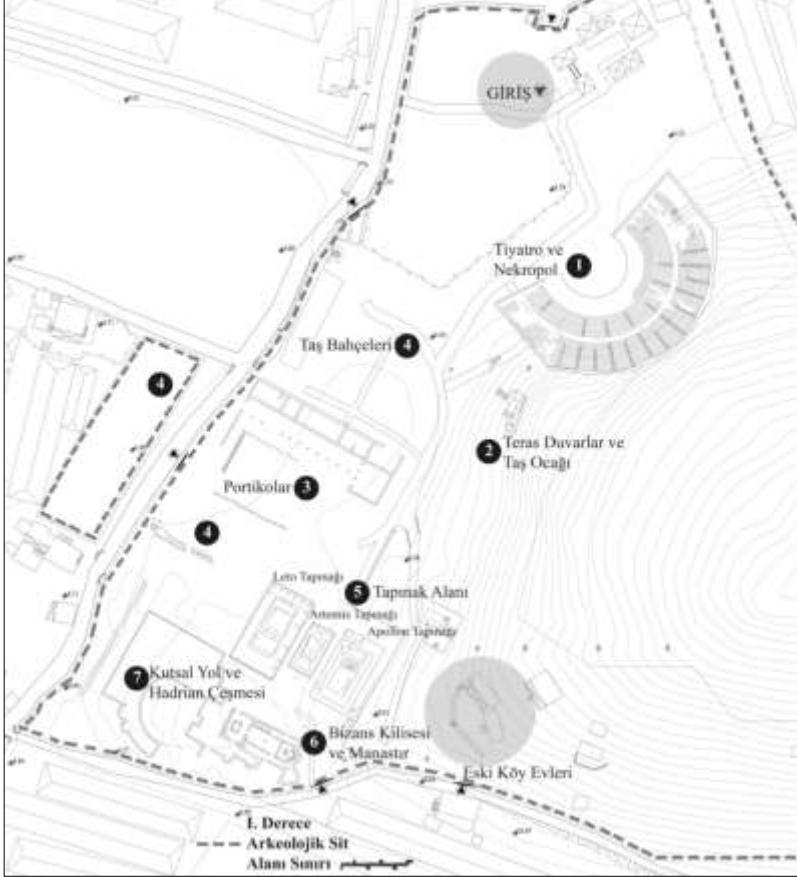
Şekil 2. *Letoon Kutsal Alanı (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)*

Çok katmanlı çeşitli kültürlerin izlerini barındıran Letoon Kutsal Alanı;

- Klasik Dönemi'nde tepe ile kutsal kaynak arasına yerleştirilmiş teras duvarlar inşa edilmiştir.
- Yunan Dönemi'nde tapınaklar ve revaklar ızgara planlı olarak yapılmıştır.
- Roma Dönemi'nde kutsal çeşme barok üslupta yeniden biçimlendirilmiştir.
- Bizans Dönemi'nde giderek sularla kaplı bir alana hâkim olan sunağın terasına bir bazilika inşa edilmiştir (Lycian Turkey, 2020).

Alandaki anıtsal mimari yapılar; Eski Grekçe adlarıyla tanrıça Leto ve ikiz çocukları Apollon ve Artemis'e yerel adlarıyla Lada, Natri ve Ertemi'ye adanan tapınaklar, Hellenistik Dönem tiyatrosu ve teraslar, kuzeybatı ve batı portikoları, kutsal kaynak, kutsal yol, Hadrian

Çeşmesi, Bizans kilisesi ve manastırdır. Ayrıca alanın güneybatısında Letoon arkeolojik sit alanı içerisinde eski köy evleri yer almaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Letoon Kutsal Alanı vaziyet planı

Letoon Kutsal Alanı, 1841 yılında Beacon Gemisi'nde görevli İngiliz Deniz Kuvvetleri teğmeni olan Rd. Hoskyn tarafından keşfedilmiştir (Ergüder vd., 2013: 57). Letoon'daki araştırmalara Fransız ekip tarafından 1962 yılında başlanmıştır. Prof. Dr. H. Metzger tarafından başlanıp, daha sonra Christian Le Roy, Des Courtils ve Laurence Cavalier tarafından yürütülen kazılar ile şehir gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Alandaki arkeolojik araştırmalar T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Fransız ekip tarafından aralıksız olarak 2006 yılına kadar sürdürülmüştür. Kısa bir ara dönemden sonra 2008 yılında araştırmalara devam edilerek, 2011 yılına kadar çalışmalar sürdürülmüştür (KVMGM, 2021a). 2011 yılından itibaren Bakanlar Kurulu kararı ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve finansal destekleriyle multidisipliner bir Türk ekip tarafından yürütülmektedir (Özdilek ve Atik Korkmaz, 2018: 396).

3. ALANDAKİ ESKİ KÖY EVLERİNİN BELGELENMESİ VE YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ

Alanın merkezinde konumlanan eski köy evleri, mimari doku ile uyumlu olup, alan içerisinde odak göstermektedir. Bu evlerde 1951 yılında Xanthos kazı ekibi konaklamıştır. Birinci derece sit alanı içinde kalan eski köy evleri günümüzde atıl durumda olup, mülkiyeti kullanılmak üzere Letoon kazı ekibine bırakılmıştır (Şekil 4, 5).

Şekil 4. Eski köy evleri (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Şekil 5. Alandan eski köy evlerine bakış (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Eski köy evleri, Muğla sivil mimarlık örneği yapılarının başlıca karakterlerini taşımaktadırlar (KVMGM, 2021b). Sit alanı içerisinde kuzeye yönelen, dikdörtgen planlı eski köy evleri; ana yapı ve ek yapı olmak üzere, içe kapanık, alana dönük, alan ile bütünleşen bir cephe ve kütle nizamı göstermektedir. Evler taş ve ikinci derecede ahşaptır.

Tüm taşıyıcı duvarlar, zemin katlar kireç harcı, kırma-moloz taş duvarlarla inşa edilmiştir. Cephelerinde kesme taş kullanılmıştır. Zemin katı taş, üst katı ise dış duvarları yine taş olmak üzere içi ahşap karkas sistemde yapılmıştır (Aksoy ve Akpınar, 2011: 131). Çatı örtüsü olarak alaturka kiremit kullanılmıştır. Çatı dışında duvar üstleri, ocak çıkıntılarının baca halinde daraldığı girintilerin üstleri kiremitle örtülüdür. Ayrıca, bacalar Muğla'nın sembolü olarak kabul edilen karakteristik alaturka kiremitlerle yapılan kendine özgü bir şapka ile kapatılmıştır (KVMGM, 2021b) (Şekil6, 7).

Şekil 6. Eski köy evi ana yapı (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Şekil 7. Eski köy evi ek yapı (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Eski köy evleri topoğrafyaya uygun olarak; kuzey ve batı cepheleri sağır, sit alanına bakan ön cepheleri manzara ve güneş hâkimiyetini dengelemek üzere, güney ve doğu yönünde açık olarak inşa edilmiştir. Her iki yapıda alana bakan mekânlardan pencereler açılmıştır. Evlere geniş iki kanadı olan ahşap kapılardan girilmektedir. Eski köy evlerinden olan ana yapı zemin üzeri iki katlı olup, yapının sit alanına bakan ön cephesinde iki girişi bulunmaktadır. Yapının ana girişi (Z01-Giriş) üst kata çıkılmasını sağlayan iç koridora açılarak, yanında bir mekân (Z02-Oda) bulunmaktadır. Zemin kat ve üst kattaki mekânlar ile bağlantısı olmayan, dışarıyla ilişkili olan yapının bir diğer girişi ise, içerisinde şömine olan ıslak hacime (Z03-Mutfak) açılmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Eski köy evi ana yapı - zemin kattaki mekânlar (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Ana yapının ahşap merdiveni (101-Merdiven) üst kata çıkışta (102-Antre) binayı simetrik olarak ikiye ayırmaktadır. Ortadan çıkan merdivenin iki tarafında taşıyıcı duvarlar üst üste geldiğinden, aynı büyüklükte olan, sağında ve solunda biri şömineli iki mekân (103-Oda), (104-Oda) yer almaktadır. Odaların devamında yapıya sonradan eklenen ıslak hacim mekânı (105-Banyo) bulunmaktadır. Banyonun simetrisinde, merdiven çıkışı sit alanına bakan yarı açık bir mekâna (106-Cumba) açılmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Eski köy evi ana yapı - birinci kattaki mekânlar (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Muğla yerel mimarisinde yaygın olarak kullanılan bir uygulama olan cumba, alana doğru yaklaşık 1 m. eninde çıkan ve ön cephenin ortasında, giriş kapısının üzerindedir (Aksoy ve Akpınar, 2011: 133). Cumba ahşap konstrüksiyonlu olup yapıya sonradan eklenmiştir (Şekil 10).

Şekil 10. Eski köy evi ana yapı - cumba (Aybike Yenel KişiselArşivi, 2019)

Eski köy evi ana yapının yanında tek katlı bir müstemilat yapısı bulunmaktadır. Eski köy evlerinden olan ek yapının ön cephesinde iki kanatlı ahşap kapılardan girilen iki adet girişi vardır. Yapının ilk girişi şömineli bir mekâna (Z01-Oda), bu oda bitişiğindeki bir diğere mekâna (Z02-Oda) açılmaktadır. Diğer girişten ise diğer odalar ile ilişkili olmayan başka bir mekâna (Z03-Oda), bu odadan da ıslak hacime (Z04-WC) girilmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Eski köy evi ek yapı - zemin kattaki mekânlar (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

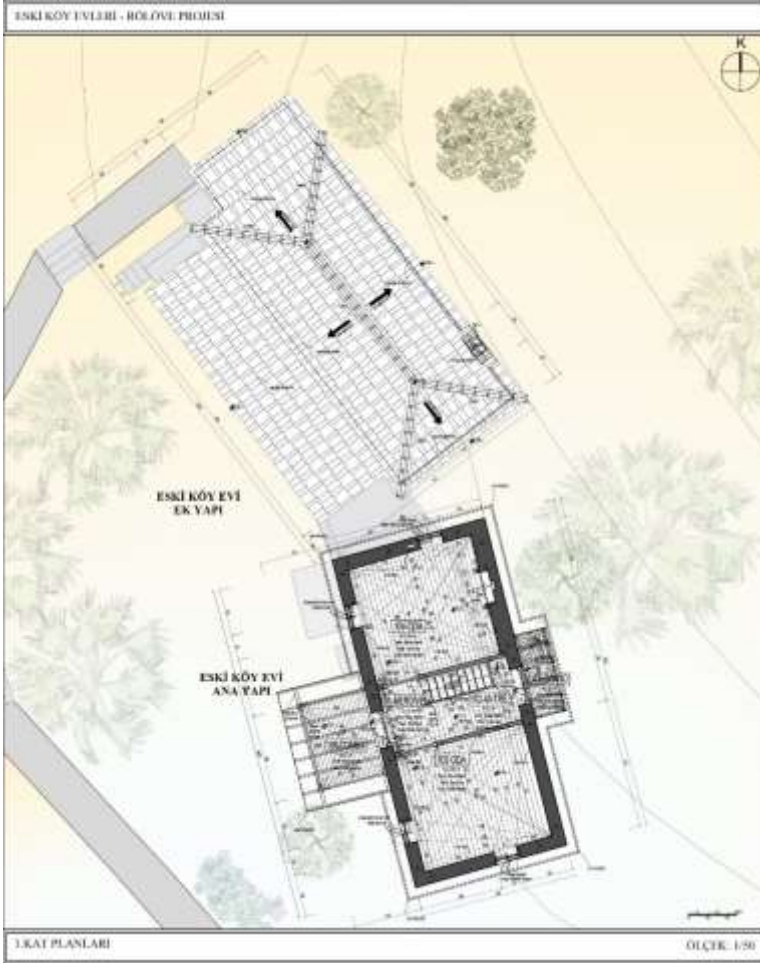
Letoon arkeolojik sit alanı içerisindeki, atıl durumdaki eski köy evleri koruma derecesine sahip olmasa da taşıdığı yerel “mimari ve teknik değeri” ve kazı dönemine tanıklık eden “anı ve tarihsel değeri” özellikleri nedeniyle koruma altına alınarak, mevcuttaki malzeme ve yapısal sorunlarına çözüm getirilmelidir. Bu bağlamda, yapıların rölöveleri alınarak yeniden işlevlendirilmesi için öneri getirilmiştir (Şekil 12, 13, 14, 15).

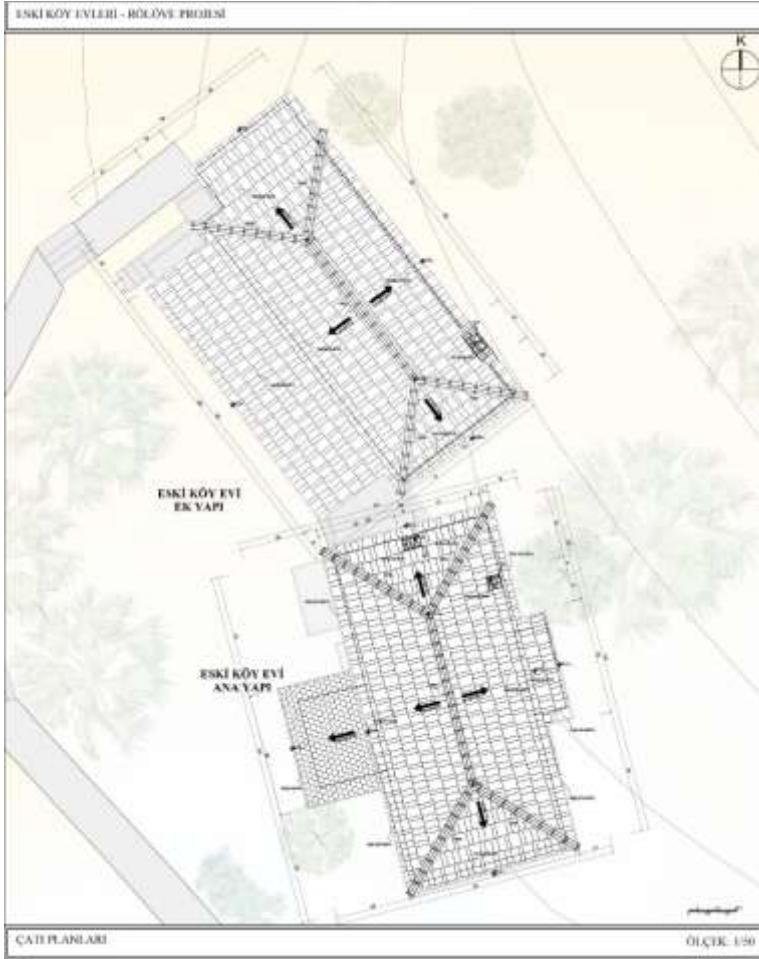
Şekil 12. Eski köy evlerinin rölöve projesi - ön cephe (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Şekil 13. Eski köy evlerinin rölöve projesi - zemin kat planları (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Şekil 14. Eski köy evlerinin rölöve projesi - birinci kat planları (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Şekil 15. Eski köy evlerinin rölöve projesi - çatı planları (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Letoon Kutsal Alanı'nda yapılan analiz çalışmaları sonucunda eski köy evlerinin; kazı ve restorasyon çalışmalarının tarihsel sürecini anlatan, eski Letoon Kutsal Alanı fotoğraf arşivinin ve kazı çalışmaları sonucu çıkarılan Üstün Evrensel Değer'deki eserlerin dijital olarak sunumun gerçekleştirileceği bir kompleks olarak yeniden işlevlendirme önerisi getirilmiştir. Eski köy evlerinin yeniden işlevlendirmesi, kazı ekibinin bilgi ve belgelerin bir araya toplanması ve bu bilgilerin geleceğe aktarılması ve sürdürülebilir olarak korunmasına yönelik bir amaç taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda; yapıların özgünlük ve bütünlüğüne saygı gösterilerek, Letoon kazılarının tarihsel sürecinin anlatılacağı sergi mekânları ve eğitim seminerleri-panel-söyleşi mekân düzenlemeleri planlanmıştır.

Yeniden işlevlendirmede ziyaretçiler için eski köy evlerinin sit alanının odak ve çekim noktası olması hedeflenmiştir. Eski köy evleri için yeni işlev belirlenirken yapıların mimari özellikleri, sosyal ve kültürel değerleri ile çevresel etkenler dikkate alınmıştır (Yenel, 2015: 54). Ayrıca sit alanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkı sağlaması için ekonomik faktörde belirleyici olmuştur. Yapıların mevcut planlarına ve özgün dokusuna sadık kalınarak, gerekli müdahalelerde bulunarak, mekânlar işlevlendirilmiştir. Öneri kapsamında bir mimari program oluşturulmuştur. İhtiyaç programı dört birimde planlanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. *Eski köy evlerinin ihtiyaç programı*

1. Sergileme birimleri	2. Yönetim birimleri	3. Araştırma birimleri	4. Servis birimleri
- Sürekli sergi alanı (Kazı ve restorasyon çalışmalarının tarihsel süreci, eski Letoon Kutsal Alanı fotoğraf arşivi vd.) - Geçici sergi alanı (Kısa dönemli sergiler) - Dijital sergi alanı (Sürekli sergiler ile birlikte planlanmıştır.) - Açık sergi alanı (Açık alanlarla ilişki kurulması için planlanmıştır.)	- Kazı Başkanı odası - Kazı ekibi toplantı odası	- Kazı ekibi çalışma alanı (Toplantı odası ve atölye alanında planlanmıştır.) - Atölye alanı - Eğitim seminerleri-panel-söyleyişi vb. alanı (Dijital-sürekli sergi alanında planlanmıştır.)	- Servis mutfağı - Islak hacim (WC)

Bu ihtiyaç programı kapsamında, eski köy evlerinden ana yapının Letoon kazı-araştırma birimi olarak, ek yapının ise dijital bir sunum birimi olarak kullanılması önerilmiştir. Ana yapının zemin katı ziyaretçilere açık bir sunum alanı olarak, birinci katı ise Kazı Başkanlığı'nın yönetim birimi olarak planlanmıştır. Tek katlı ek yapının ise, sergi ve sunumların yapılacağı bir mekân olarak kurgulanmıştır. Bu doğrultuda önerilen sergi alanları, ziyaretçilerin interaktif ilişki kurabildiği bir sergileme düzeni içermektedir. Bu alanlar birebir etkileşim içine girerek ziyaretçilerin aktif olarak katılımını sağlamaktadır.

Mekânların yeniden işlevlendirilmesinde esnek bir anlayış getirilerek, Letoon kazı ekibinin çalışmalar yürütmesi amacıyla, bazı

alanların ortak kullanılması planlanmıştır (Tablo 2). Buna göre ana yapıda; zemin katta ziyaretçilerin ve kazı ekibinin kullanımına olanak tanıyan bir atölye alanı ve yapıda ayrı bir girişi olan bir geçici sergi alanı, birinci katta Kazı Başkanı'nın odası, kazı ekibinin toplantılarını yapması için bir oda ve kazı ekibinin kullanması için bir servis mutfağı düzenlemiştir. Ek yapıda ise; dijital ve sürekli sergilerin yapılması için düzenleme yapılarak, yapıda ayrı bir girişi olan ıslak hacim yapılmıştır.

Tablo 2. *Eski köy evlerinin mekân kullanımı*

Rölöve Mekân No İşlevi ve Alanı	Restorasyon Mekân No İşlevi ve Alanı
Eski Köy Evi Ana Yapı	
Z01-Giriş (6.2m ²)	Z01-Giriş (6.2m ²)
Z02-Oda (14.3m ²)	Z02- Atölye Alanı (14.3m ²) [Hem ziyaretçilerin hem de kazı ekibinin kullanımına yönelik planlanmıştır.]
Z03-Mutfak (14.9m ²)	Z03- Geçici Sergi Alanı (14.9m ²)
101-Merdiven (2.2m ²)	101-Merdiven (2.2m ²)
102-Antre (7m ²)	102-Servis Alanı (9.8m ²) [103-Odanın bir bölümü alana dâhil edilerek servis mutfağı planlanmıştır.]
103-Oda (15.7m ²)	103-Kazı Başkanı Odası (12.8m ²)
104-Oda (15.9m ²)	104-Toplantı Odası (15.9m ²) [Letoon kazı ekibinin burada çalışması planlanmıştır.]
105-Banyo (2.8m ²)	Bu dönem eki yapının bütünlüğünü bozması nedeniyle kaldırılmıştır.
106-Cumba (6.5m ²)	105-Cumba (6.5m ²)

Eski Köy Evi Ek Yapı	
Z01-Oda (16.9m ²)	Z01- Dijital-Sürekli Sergi Alanı(25m ²) [Eğitim seminerleri-panel-söyleyişi vb. düzenlemeler de bu alanda planlanmıştır.]
Z02-Oda (7.5m ²)	
Z03-Oda (8.9m ²)	Z02-WC (14.3m ²)
Z04-WC (3.5m ²)	

Eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi kapsamında, yapıların özgün özellikleri korunmuştur. Her iki yapıda bütünlüğü bozan dış ve iç elemanların kaldırılması önerilmiştir. Ek yapı da sergi alanı için iki mekânı ayıran duvar kaldırılarak, ıslak hacim için yapıya eklenti yapılmıştır. Ana yapının zemin katında ise mevcut düzen değiştirilmemiştir. Ana yapıda bütünlüğünü bozan dönem ekinin kaldırılması önerilmiştir. Yapının birinci katında, mimari programda belirlenen yönetim birimleri ve servis alanı için düzenlemeler yapılmıştır (Şekil 16, 17).

Şekil 17. Eski köy evlerinin yeniden işlevlendirilmesi - birinci kat planları(Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

Önerilen sergi mekânlarının etkin olması için teknolojinin kullanılması gerekmektedir. Teknolojik ortamlarda ziyaretçilere sunulan sunumlarda üç boyutlu dijital gösterimler sergilerin gezilmesinde son derece etkilidir. İnteraktif olarak kullanılan mekânlarda sergilenen öğeler daha iyi tanıtılarak, ziyaretçiler sergilenen nesneleri daha iyi algılamaktadır.

Bu bağlamda sergi alanlarında kullanılması için teknolojik olanaklar planlanmıştır:

- Kapalı sergi mekânlarında 3 boyutlu film, video vb. ile interaktif bilgi alışverişi yapmak (Aşağıdaki vaziyet planında Z01 numara ile gösterilen Dijital-Sürekli Sergi Alanı ve Z02 numaralı Atölye Alanı)
- Farklı sunum teknikleri ile ziyaretçileri Letoon Kutsal Alanı hakkında bilgilendirmek (Vaziyet planında Z03 numara ile gösterilen Geçici Sergi Alanı)
- Dijital pano paneli ile ziyaretçilere alandaki mimari yapıları daha yakından inceleme olanağı sunmak (Vaziyet planında açık alanda gösterilen Dijital Pano Paneli Alanı)

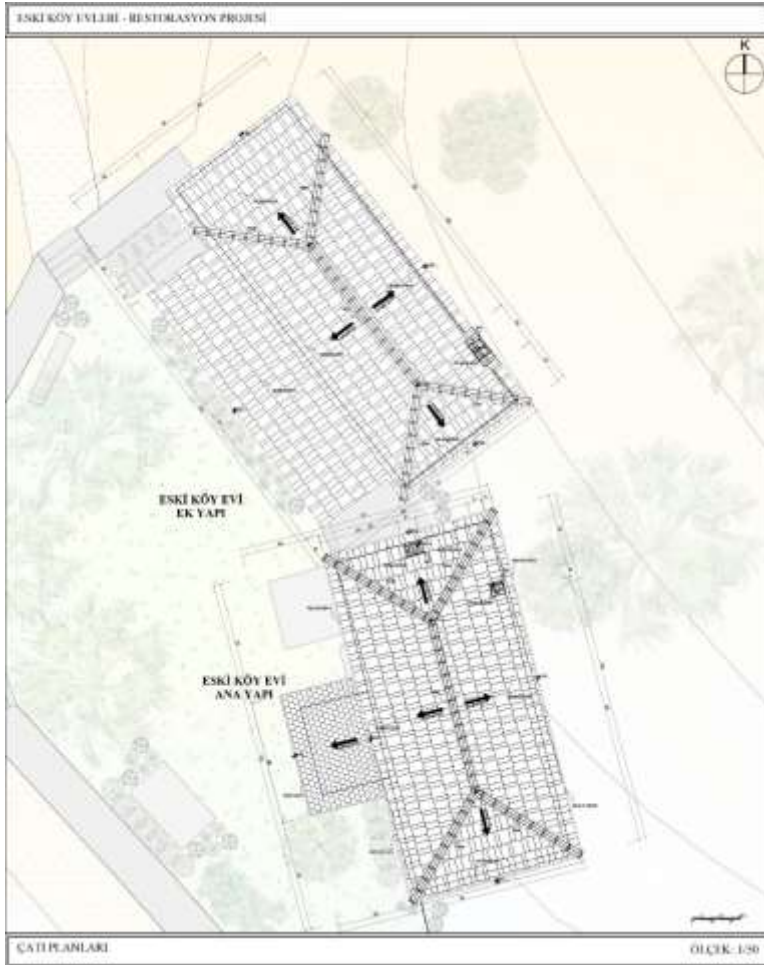
Kurumsal ve kişisel arşivlerin araştırmacılara ve ziyaretçilere sunulması için bu alanlar yaşayan sergilere dönüştürülmüştür. Bu sergilerin arşivlerde saklanan bilgilerin, çeşitli tematik yorumlarla yeniden değerlendirilip, açığa çıkarılması sağlanmıştır. Bu kapsamda, önerilen sergileme alanlarının düzenlenmesinde; iç mekân dolaşımı, ortak kullanım alanları ve dış mekân tasarımları yapılmıştır. Alanın konumunun yarattığı açık alan kullanımı bu potansiyelini karşılayacak nitelik ve düzene kavuşturulmuştur. Bu yeniden işlevlendirme önerisi doğrultusunda, eski köy evlerindeki günümüze kadar oluşan hasarları ve yanlış müdahaleleri gidermek için bir restorasyon projesi hazırlanmıştır (Şekil 18, 19, 20).

Şekil 18. Eski köy evlerinin restorasyon projesi - zemin kat planları (AybikeYenel Kişisel Arşivi, 2020)

Şekil 19. Eski köy evlerinin restorasyon projesi - birinci kat planları (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2020)

Şekil 20. Eski köy evlerinin restorasyon projesi - çatı planları (Aybike Yenel Kişisel Arşivi, 2019)

4. SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar olan süreçte, bir Dünya Mirası Alanı içinde yer alan ve yerel mimari özelliklerini koruyan bu yapılar kazı tarihçesi ile birlikte belleğimizde yer edinmektedir. Sivil mimari örneği bu tür yapıların, kendine özgün olan değerlerini bozmadan gelecek nesillere aktarılması yeniden işlevlendirme tekniği ile mümkün kılınmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de uygulaması artan bu tekniğin, sürdürülebilirlik teması ile kurgulanması daha verimli sonuçlar doğurmaktadır.

Verilecek işlevi belirleme sürecinde; yapının inşa edildiği döneme ait olan özellikleri de dikkate alınarak bir belgelenme ve sürdürülebilir koruma için yeniden kullanıma açmaya yönelik bir çalışma yapılmıştır.

Letoon arkeolojik sit alanının güneybatısında bulunan eski köy evlerinin özgün olan değerlerin kaybedilmemesini sağlayacak ve LYP çevre düzenleme revizyonu önerisi içerisinde stratejik bir konumda oldukları için hem kazı ekibince kullanılabilir hem de ziyaretçilere açık olabilecek bir işlev seçilmiştir.

Sürdürülebilirliği sağlamada yapıyı korumak kadar ekonomik gelir etme de önemli bir rol oynadığından,

- Tarihsel Süreci Anlatan Sergi Mekânı
- Tarihsel Süreci Anlatan Eğitim Seminerleri-Panel-Söyleşi Mekânı

gibi mekânlar ile sosyal, kültürel ve ekonomik katkı sağlayacak işlevler özellikle yapının zemin katlarında tanımlanmıştır. Çevreyle uyumlu ve yerel halkın da benimseyeceği bu mekânlar ve bu mekânlarda gerçekleştirilecek bilgilendirmeler hem Dünya Miras Alanları ile ilgili farkındalık yaratırken hem de alanın sürdürülebilir olarak korunmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Y. ve Akpınar, A. (2011). Muğla evleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 3(9), ss.129-149.
- Ergüder, İ., Babayiğit, E. ve Atik Korkmaz, S. (2013). Muğla Letoon Antik Kenti özdirenc uygulamaları, *Jeofizik Dergisi*, (özel bölüm), ss.57-64.
- KVMGM (2021a). 2006 yılı Bakanlar Kurulu kararlı yabancı kazılar. Erişim tarihi: 16.03.2020, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44208/2006-bakanlar-kurulu-kararli-yabanci-kazilar.html>.
- KVMGM (2021b). *Geleneksel Muğla evleri (mimari özellikleri)*. Erişim tarihi: 10.02.2021, <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-270837/geleneksel-mugla-evleri-mimari-ozellikleri.html>.
- Lycian Turkey (2020). *Letoon*. Erişim tarihi: 16.03.2020, http://www.lycianturkey.com/lycian_sites/letoon.htm.
- Özdilek, B. ve Atik Korkmaz, S. (2018). Letoon teras duvarları ve geç antik dönem mekânları 2015-2017 yılları kazı buluntuları. *Cedrus*, 6, ss.395-433.
- UNESCO (2020). *Xanthos-Letoon*. Erişim tarihi: 16.02.2020, <http://whc.unesco.org/en/list/484>.
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu (2009). *Türkiye'nin Dünya Miras Alanları Koruma ve Yönetimde Güncel Durum*. Ankara: Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi, ss.110-134.
- WHC. (2019). *Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulanma Rehberi*. Fransa: Dünya Mirası Merkezi. Erişim tarihi: 13.09.2020, <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/document-57-11.pdf>.
- Yenel, A. (2015). Ankara Kalesi'ndeki Hatipoğlu Konağı için yeniden işlevlendirme önerisi. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 3(1), ss.54-77.
- Yenel, A. (2020). *UNESCO Dünya Mirası Alanlarında Koruma ve Alan Yönetimi Stratejileri: Letoon Yönetim Planı ve Çevre Düzenleme Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yenel, A. ve Bahçeci M. (2020). Site management strategies for UNESCO World Heritage Sites: The case of the Letoon Sanctuary in Turkey, *Athens Journal of Tourism*, 7(4), ss. 227-258.

Bölüm 22

TÜRKİYE’DE YENİ KIRSAL MEKÂNIN ELEŞTİREL ANALİZİ¹

Gülhis Duygun GÜRKIVRAK²

1 Bu çalışma, Bulgaristan’da Varna “Chernorizetz Hrabar” Hür Üniversitesi, “Mimarlık Ve Kentsel Planlama” Departmanında Prof. Dr. Atanas Kovachev ve Prof. Alexander Slaev danışmanlığında yürütülen ‘Türkiye’de Gelenekler Ve Küreselleşme Arasında Çağdaş Kırsal Mimarlık” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2 Sorumlu Yazar: Gülhis Duygun Gürkıvrak, Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Araştırma Görevlisi, Kocaeli, Türkiye
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1448-4937>

1.GİRİŞ

Günümüze kadarki süreçte mimarlık disiplini mevcut çevreyi iki ana bağlam olarak kentsel ve kırsal alan üzerinden tartışmaktadır. Bu süreçte kentler gelişimin odağı ve yaşıntıyı zenginleştiren çeşitli donatıların merkezi olarak görülmektedir. Kırsal ise üretim etkinlikleri tarıma dayalı, doğa ile ilişkisi üzerinden okunabilen bir durumu temsil etmektedir. Ancak içinde bulunduğumuz 21.yy yaşam biçimlerinde görüldüğü üzere kent ve kırsal ayrımı bulanıklaşmaktadır. Oysa ki tarihsel olarak kent kavramına ilişkin analizler genellikle kır - kent karşıtlığı üzerinden gelişmektedir. Mekânın biçimlenişinde üretim-tüketim ilişkileri ve demografik açıdan oluşan bu karşıtlık aynı zamanda yaşam biçimlerine ilişkin sosyolojik farkları da barındırmaktadır. Ancak değişen dünyada kır - kent arasındaki gerek mekânsal, gerekse sosyolojik ayrışma giderek kapanmaktadır. Kentli nüfus hızla artarken, kırdaki kalan nüfusun yaşam biçimi de kentli yaşam biçimi ile benzerlikler göstermeye başlamıştır. Kentler sürdürülebilir, organik, ekolojik gibi atıflarla doğa ilişkisini yeniden kurabilme çabasıdadır. Kırsalda ise özellikle iletişim teknolojilerinin varlığıyla, fiziki varoluşu kırdaki olmasına rağmen yapısal ve yaşamsal pratikleri kente ait yaşam biçimleri oluşmaktadır. Diğer yandan kentin büyümesi ile çevresindeki kırsal alana yayılması da karşıtlığın ortadan kalkması sürecini hızlandırmaktadır.

Bu iç içe geçmişlik kent ve kırsal arasındaki popülasyonun akış yönünde de mevcuttur. Modernizm ile birlikte daha da belirginleşen kentlerin yaşamsal zenginliği bugün halen devam etmektedir. Ancak kentlerin teknolojik gelişmeler ile yoğunlaşan kodlanmış bir dünyası bulunmakta ve kentleri tanımlayan anlamlar buna göre gündelik yaşamı değiştirmektedir. 21.yy'ın değişim sürecinde kentlerdeki baskın faktör olarak, zamanın verimlilik üzerinden ölçülmesi ve endüstrileşmenin insanı nesneleştirilmesi özellikle doğa ile olan deneyimi kısıtlamaktadır. Bu değişim ortamından koparak kırsala yönelen insan doğa ile yaklaşarak kendisini özne olarak görme çabasıdadır. Buradaki kritik nokta ise özellikle teknolojinin imkanlarıyla kırsala yönelen insanların kentten getirdikleri zihinsel bagajlardır. Kırsala doğmadıkları ve kentli deneyimlerle varlıklarını inşa ettikleri için bu durum çelişkili bir ortam üretmektedir. Kırsal ortamı şekillendiren fiziksel oluşumlar ise bu çelişkiyi etkilenmekte ve yeni bir kırsal yaşam pratiğine dönüştürmektedir. Bundan dolayı, çalışma bu yeni ortamın ürettiği ilişkilerin mekânsal ve algısal anlamda yeni soruların oluştuğu savı üzerine durmaktadır. Bu noktada kentin kırsal alanlara baskısını farklı bağlamlar üzerinden tartışmaya olanak sağlayan örnekler verilecektir. Böylece Türkiye coğrafyasında farklı noktalarda kentli bakış açısıyla gelişen “yeni kırsal” mekânlar irdelenmek istenmektedir.

2.TÜRKİYE’DE YENİ KIRSAL MEKÂN

Çevreyi şekillendiren mevcut fiziki yapı insanın doğaya hükmetme eylemi üzerine biçimlenmiştir. Bunu gerçekleştirirken en büyük bağlamı doğa olmuştur. Ancak bu doğa 21.yy’a gelindiğinde kent ortamında “kent sınırları içine sıkıştırılmış” bir şekilde konumlandırılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde postmodern insan kentleşme ve getirisi birçok olumsuz etkenle başa çıkmak ve şehir gerçekliğinden kaçmak için doğaya yönelme yolunu seçmektedir. İnsanın doğayla olan mesafesi arttıkça doğanın kendisine yabancılaşmakta, merkezsiz bir mutluluk arayışı içerisine girmektedir. Bir yandan doğayı sonuna kadar sömüren bir anlayış güdülürken diğer yandan doğa, kentin sıkışmışlığında özlenen, kutsanan ve başka bir şeyle yeri doldurulamayan özel bir konumdur. Bu noktada doğa ilişkisi kırsal alanlar üzerinden irdelenmektedir.

Fischler (1993) “doğaya geri dönme efsanesini” kentlileşme eğilimine karşı bir görüş olarak ortaya atmıştır. Bu görüş doğayı yönetip kontrol altına alan insan görüşüne de karşıttır. Doğaya geri dönüş görüşü doğaya ve geçmişe derin bir özlemi yansıtmaktadır. Doğaya ve geçmişe özlem duymak ise kent hayatının olağan bir davranışına dönüşmektedir. Modern kent insanları hafta sonları yakın kırsal alanlara giderek ve bazen evini kırsal evler gibi dekore ederek (rustik tavan kirişleri,şömine... vb) bu özlemi gidermeye çalışmaktadır (Bessiere, 1998) (Atalay&Acar, 2014). Kentli insanlar bir süreliğine de olsa kent hayatının tükenmişlik hissinden kaçmak için doğaya yakın olmak amacıyla kırsal alanları tercih etmektedirler (Arahi,1994). Bu kentsel huzursuzluk hali 21.yy kapitalist kentlerinde sıklıkla karşılaşılan bir duruma dönüşmektedir. Giddens’in (2000) da belirttiği gibi kentlerde yaşayanlar çok fazla hareketli olma eğiliminde olduklarından aralarındaki bağlar görece olarak zayıftır. Sosyal bağların zayıf ve ayık olduğu modern dünyanın karmaşıklığına bir tepki olarak kırsal alanlar ve mekânlar yeni bir sosyalleşme veya toplumsal kimlik bulma imkânı sunmaktadır (Bessiere,1998). Bundan ötürü kırsal yaşamdaki yakın sosyal ilişki, samimi ve gerçek değerler ve köklere hasret modern kentli insanlar tarafından tercih edilmektedir. Ayrıca buralarda yaşayan köylülerin hayatları modern insanların kayıp köklerini bulacakları bir sığınak ve otantiklik kaynağı olarak görülmektedir. Kırsal mekânın ve ilişkilerin duyuşal edinimleri ile ilgili çıkarım aşağıdaki gibidir(Atalay&Acar,2014);

1) Doğallık ve sağlık (doğallık, doğal gıda, mekânın sağlıklı ve huzurlu olduğu algısı),

2) Samimiyet (samimi ortam, bireylerin rahat tavırlarına imkân vermesi),

3) Nostalji ve otantiklik (mekânın geçmişi hatırlatması, otantik ortam),

4) Kentten uzaklaşma

5) Sosyal ortama katılım

Bu verilerin deneyimlenmesi amacıyla kırsala yönelim kısa süreli ya da uzun süreli olarak artmaktadır. Buna bağlı olarak bireysel ya da komün yaşam birimleri oluşturarak kıra yerleşenler bulunmakta ve kırsal mekânı dönüştürmektedir. Bu bağlamda kırsal mekânı etkileyen tüm faktörler ve bunların etkisiyle meydana gelen “yeni kırsal” mekân biçimleri prensip olarak Lefebvre’nin üçlü mekân diyalektiği olan algılanan mekân, yaşanan mekân ve tasarlanan mekân üzerinden tartışılmaktadır. Lefebvre’ye göre bir toplumun mekânsal pratiği kendi mekânını yaratıyorsa Mekânsal Pratik (Algılanan Mekân)’tir. Mekân Temsilleri (Tasarlanan Mekân) ise planlamacıların, şehircilerin, teknokratların, kimi sanatçıların mekânıdır ve bir toplumun (bir üretim tarzının) içindeki egemen mekânı tarifler. Temsil mekânı (Yaşanan Mekân) ise imgelem ile ilişkili olması, “toplumsal yaşamın yasadışı ve yeraltı tarafına bağlı” olması, “karmaşık sembolizmler”den oluşması ile tariflenmektedir. Bunun yanı sıra, “kullanıcıların her günkü edimleri”inin de somut mekânıdır. Tüm bu nedenlerle mekân özeldir (Lefebvre,2014).

Bu doğrultuda sonraki bölümde Türkiye’de kırsaldaki mevcut yapıyı çevreye eklemelenmekte olan “yeni kırsal” mekânlar irdelenmiş olacaktır. Bu analizler 21.yy’ın deneyimlerinin nasıl sonuçlar vereceğini kavramak adına önemli bulunmaktadır. Bu sonuçların mimarlık eyleminin kırsal mekândaki nitelik arayışına kavramsal bir aralık üretmesi beklenmektedir. Bu ilişkileri referans alarak Türkiye bağlamında kırsal mekânın analizi dört ayrı başlık üzerinden yapılacaktır. Seçilen örnekler bu bağlamda algılanan, tasarlanan ve yaşanan yönleri ile analiz edilecektir.

Bunlardan birincisi karma konsept başlığı altında irdelenmek istenen yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre kırdan kente yerleşme gayesi taşıyan kentli profiller çoğu zaman maddi kısıtlılıktan kaynaklı olarak uygun bir üretim yöntemi aramaktadırlar. Bu mekân üretme yöntemlerini bilgi çağının imkanları üzerinden elde etmekte ve yapma sürecinde karşılaştıkları deneyimlerle birleştirerek bir mekân üretmektedirler. Bu noktada kırsalın doğal ortamına tehdit üretmemekle birlikte bağlamsal olarak herhangi bir yerin mekân kurgusunu kendileştirme eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Birinci bölümde bu üretimin neden tercih edildiği ve nasıl bir ortam ürettiği analiz edilecektir. Bu analiz için Alakır Vadisi Evi ile hem Alakır’da hem de farklı bölgelerde de yapılmış “Eko-Dam” uygulamaları seçilmiştir.

İkinci bölümde irdelenecek analiz içeriği ise tarihsel bağlam olmaktadır. Bu tarihsel bağlam, tarih öncesi çağlardan bugüne süreklilik gösteren Troas Bölgesindeki Troya yerleşkesi civarında konumlanmış Tevfikiye Köyü üzerinden tartışılacaktır. Troya uluslararası camiada tanınan bir arkeolojik alandır. Bu alanın tanıtımı ve turizme yönelik geliştirilmesi yönünde yoğun çabalar bulunmaktadır. Yapısal özellikleri ile karakteristik bir bağlama dönüşen Troya yapı kültürü komşu köy olan Tevfikiye Köyünün yapılarına giydirilmek üzere bir tarihsellik üretilmek istenmektedir. Bu amaçla köy yapılarında bazı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu durumun ürettiği mekânsallık sadece bir yanılsama üretmektedir. Dolayısı ile bu durumun analizi doğrultusunda bu mekânsal yanılsamanın ve tarihsel bağlamın deneyimini nasıl etkilediği tartışılacaktır.

Üçüncü bölümün içeriği yine Troas bölgesinden ve İzmir'den seçilmiştir. Tarihsel bağlamından ayrışık olarak çağdaş mekân tasarımının kırsalda konumlanma biçimlerinin kentli bir algıyla yapılmasının ürettiği sonuçlar analiz edilecektir. Buradan hareketle mimarlar tarafından tasarlanmış yapılardan bir oluşan bir seçki ile kentli algının kırsala yansması üzerine bir tartışma geliştirilecektir.

Dördüncü bölümde ise kent ve kır sınırında beliren ve nasıl sonuç vereceği kestirilemeyen yapısal ve algısal vurgular tartışılacaktır. Bu tartışma için analiz edilecek yer Alaşehir kenti ve 'Ala City Projesi'dir. Bu proje kent ve kır sınırının çok belirgin olduğu bir noktada küreselleşme öğeleri barındıran bir nitelikte üretilmiştir. Ancak bu yapı ne Alaşehir ile ne de çevre kırsal doku ile ilintili gözükmemektedir. Konumlanması itibari ile çevre yapılaşmasını örgütleyebilecek negatif yönde bir imgesel değer taşımaktadır. Dolayısıyla bölüm içeriğinde bu durumun üreteceği hem yapısal hem de algısal sonuçların neler olabileceği irdelenecektir.

2.1. Karma Konsept:Alakır Vadisi Ve Eko-Dam Uygulamaları

Kapitalizmin sürüklediği tüketim toplumuna ait alışkanlıklardan kurtulmak ve bunun yerine varlığın yegâne barınağı doğaya odaklanmak bu yaklaşımın temel amacı olmaktadır. Bu yaklaşımla üretilen barınma mekânları malzemesini doğadan alan ve konumlandığı 'yer'e göre biçimlenen bir fiziksel oluşumda karşılık bulmaktadır. Bunlardan en bilinen örnek sosyal medya aracılığıyla gündeme gelen Alakır vadisinde yapılmış evdir. Evin sahipleri daha önce kentte yaşayan, yüksek eğitim seviyesine sahip ve çocuklu bir çifttir. Ancak kentlerin doğadan kopuk nesneleşmiş yaşantısına karşı bir tavır olarak doğada yaşamaya karar vererek evi kendileri inşa etmişlerdir. Şekil 1'de görselleri bulunan bu ev tamamen kendi elleriyle sıfır maliyetle inşa etme amacıyla atık ve doğal malzemeden üretmişlerdir. Suları Alakır Nehri'nden, gıdalarını

bahçelerinden, telefon, bilgisayar ve radyolarını şarj ettikleri enerjiyi de evin çatısındaki güneş panellerinden sağlanmaktadır. Uygulayan kişilerce belirtilen temel gaye “kendi evini yapma eylemi” dir (URL-1).

Bu yapının kullanıcısı ile arasında şekillenen kendiliğinden bir oluşum biçimi bulunmaktadır. Dolayısı ile biçimsel ya da ilişkisel bağlamda herhangi bir yer’e özgü değil Alakır Vadisi ve kullanıcısının yaşam algısına göre şekillenen bir yapı olarak meydana gelmektedir. Kendi tabirleriyle burası bir ‘çuva’dır ve barındıkları yuvaları olmaktadır. ‘Barınılacak yer’in kentte kimliği tanımsız bir konut olmasına karşıt bir tavır olarak üretildiği ve her detayında kendileştirildiği gözlemlenmektedir.

Şekil 1. Alakır Vadisi – ÇUVA (URL-1)

Ancak bu yapma tavrının bir başka örneği olarak Anadolu kırsalında karşılaşılan bir diğer yapım biçimi şekil 2’de görülen biçimi ile ‘earhtbag’ deneyimidir. Tüketim bağlamından doğa bağlamına yönelme çabasının problematik görülen yönü bu tarz bir üretim biçimi

aracılığıyla açıklanacaktır. Earthbag mimar Nader Khalili'nin İran'daki bir deprem sonrası, depreme karşı dayanıklılığı ile ön plana çıkan içine toprak doldurulan çuvalar vasıtasıyla inşa edilen dayanıklı kalıcı ve ucuz yapılara verdiği isimdir. Eko-dam şeklinde gelişen varyasyonları da bulunmaktadır.

Şekil 2. Eko-dam uyarlaması (earthbag) (Rusipi,2018)

Nedenselliği farklı bir bağlam üzerinden üretilmiş olan “earthbag” yapı biçimi ise bazı kesimlerce kırsaldaki barınma için basit bir yapım biçimi olmasından dolayı ilk hamle olarak görülmektedir. Bu tür bir yapının seçilme nedeni olarak malzemenin kolay bulunması, iklim şartlarına uyumlu olması ve ucuza mal edilmesi öne sürülmektedir. Miraz Rusipi tüm bu verileri internet ve Alakır evi gibi diğer kullanıcılar aracılığıyla edinmiştir. Bu noktada herhangi bir yapı deneyimi olmayan ve mimari ilişkisi olmayan birinin elde ettiği bu veriler kayda değer görülmektedir.

Kentlerde tüketim ideolojileri içerisinde bahsi geçen kaygılar bağlamında mimari bir zihin üretmek zorlaştığından bu içerik kırsala konumlanılarak değerlendirilmiştir. Ancak bu yaklaşımın problematik tarafı yine aynı kullanıcının açıklamasında belirmektedir. Rusipi profesyonel bir tasarım yaklaşımına karşı olarak “kendi evinizi yapmak için illa engin inşaat deneyimlerinizin olması gerekmediğini, ev yapımı

ile ilgili hiçbir şey bilmeseniz de mimara mühendise ihtiyaç duymadan sağlam bir araştırma(earthbag yapım bilgisini internet üzerinden edinilmiş bir kitaptan aldığını belirtmektedir) ile kendi evinizi yapabileceğinizi anlatabilmek...” demektedir (Rusipi,2018).

Bu yaklaşımda mimarlık ya da mühendislik disiplinlerinden bağımsız bir barınma ortamına sahip olmak bir anlam değeri taşımaktadır. Bu noktada kırsalda yer edinmeye çalışan bu tarz kullanıcıların aslında kent ile aralarında beliren gerilim tartışma üretebilecek niteliktedir. Dolayısıyla kentlerdeki insanı nesneleştiren mimari pratiklerin verdiği duygu çağın huzursuzluğu olmaktadır. İletişim teknolojilerinin her yerde olabilirliği ise kırsala yönelen bu uzaklaşmayı desteklemekte ve mimari bilgiyi mimardan bağımsız yayabilmektedir. Dolayısıyla mimari üretimin kimin için ve nasıl oluştuğu sorusu gündem kazanmaktadır.

2.2. Tarihsel Bağlam: Tevfikiye Köyü -Troas Bölgesi

Tevfikiye Köyü, Çanakkale ilinin merkez ilçesine bağlı bir yerleşimdir. Tevfikiye’de bilinen ilk modern yerleşim ise 16. yüzyılda başlamış olup, ilk kayıtlı veriler ise 1870 yılında belgelenmiştir. Köyün bulunduğu alan Troas Bölgesinde ve Troya yerleşime komşu mesafededir. Tarih yazımından önceki evrelerden başlayarak yerleşmiş bir yaşam alanı özelliğini barındırmaktadır. Bu bölgede doğal olarak antik dönemlerden itibaren deneyimler ve gelişmeler sonucunda basit konuttan, karmaşık eve doğru giden bir süreç söz konusudur. Ancak bu çizgi her zaman basitten karmaşığa doğru olmamıştır (URL-2). Bu noktada Tevfikiye Köyü bahsi geçen yerleşim kimliğinden ayrı bir yapısalılık göstermemektedir. Yerleşik bireyler, megaron tipi evlerin birer çeşitlemesi şeklindeki konutlarda barınmaktadırlar. Şekil 3’te görülen köyün yerleşim dokusunda sosyo-kültürel yapısına hizmet veren çeşitli programlar bulunmakta ve bu mekânlar basit yapım teknikleri ile üretilmektedirler. Ancak köyün hemen sınırındaki alanda Troya tarihini aktaracak bir müze yarışması yapılmış ve elde edilen proje uygulanmıştır. Bu müzenin hizmete açılması ile birlikte köy yerleşkesi farklı bir pozisyon kazanmıştır. Buna göre köyün artık turizm alanında hizmet vermesi ve Troya yapılarını temsil etmesi beklenmektedir. Turizm bakanlığı tarafından “Troya Kültür Yılı” olarak ilan edilen 2018 yılı sürecinde ise köyün dönüşümü ile ilgili bir dizi karar alınmış ve uygulanmıştır. Bu uygulamanın Türkiye’deki birçok köy gibi Tevfikiye Köyü’nde de yaşanan dışarıya göçü engelleyeceği düşünülmektedir. Dolayısıyla turizm bilgisinin arttırılmasına yönelik mekânsal düzenlemelerden meslek edindirmeye uzanan geniş bir aralıkta kararlar alınmıştır (URL-3).

Şekil 3. Tefkiye Köyü'nün eski ve yeni yerleşim dokusu (URL-3)

Tüm bu programların hayata geçirilmesinin bir köy yerleşimini gündelik yaşam biçimlerinden kültürel bilinç seviyesine kadar bir aralıkta etkilemesi kaçınılmazdır. Bu noktada her bir programın ona karşılık gelecek mekânsal örgütlenmesi ve birbirleri ile oluşacak örüntünün kurgusunun yapılması gerekmektedir. Mekânın temsil edeceği değerler açısından bakıldığında ise uluslararası bir kimlik taşımasından ötürü bu kurgu ayrıca bir önem kazanmaktadır. Dolayısıyla bu kimliği yansıtacak konsept arayışları üzerine bir mimari fikir ortamı hazırlanması gerekmektedir.

Bu mimari yaklaşımın yörenin belleği ile örtüşük kadim bilgileri gözeterek çağdaşlık ilkesinden ödün vermeyen bir aralıkta yapılması bu ortamı sürdürülebilir kılmak için gerekli görülmektedir. Ancak süreç böyle işlememiştir. Tüm bu gerekliliklerden bağımsız olarak hızlı bir sonuç elde etme çabası ile mekânlar dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu dönüşüm mevcut yapıların üstüne bir Troya imajı giydirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Şekil 4'te görüleceği üzere düğün salonu yapısı kültür merkezi programı adı altında cephesi güncel malzemelerle kaplanarak dönüştürülmüştür. Sadece algısal bir yanılsama üreten bu durum küreselleşmenin negatif etkilerinin bir sonucu olarak görülebilir. Aynı mantık okul binasında da uygulanmış ve benzer bir imaj elde edilmiştir. Bu imaj dönüşümünün Troya yapı kültürünü yansıtacağı düşünülmektedir.

Şekil 4. Köyde dönüşüm geçiren yapılardan örnekler (URL-3)

Bu tür bir yanılsama üretiminden yapılan çıkarım görsel dünyanın hakimiyetinin tespiti. Teknoloji ve iletişim araçları görsel dünyayı hızlı tüketilen bir aralığa sürüklemiştir. Dolayısı ile duyumsal temas biçimlerinin dahi sanal karşılıklarının arandığı bir süreçte bu örnekler benzer türden olmasa da algısal bir sanallık üretmektedirler. Doğal çevre, iklim koşulları ve bunlara bağlı yerel malzeme seçimi gibi değerlerin bir bağlama dönüşmediği bu tür bir uygulama sadece görsel etki amaçlı yapılmış olmaktadır. Kaplama malzemesinin zamana karşı dirençliliği sanki hep oradaymış hissini koruyacaktır. Ancak bu durum bedenin organik yapısının zamana karşı koyamaması ile çelişmektedir. Beden zamanla yaş almanın etkilerini yaşarken bu tür bir nesnel çevrenin yaşlanmaması kırsaldaki doğanın döngüsel zaman algısına karşı çıkış olmaktadır.

Ayrıca yerli bireylerden ziyade çeşitli erkler tarafından uygulanan bir proje olması mekânın örgütleyicisinin kim olduğu sorusunu üretmektedir. Bu tür yerleşkelerin sürdürülebilir kılınmasının yöntemi kullanıcı katılımcı bir tasarım fikri geliştirilmesidir. Yerel yaşam dinamiklerinin önemsenerek Lefebvre'nin belirttiği üzere yaşanan mekân değerleri üzerinden örgütlenmesi gerekmektedir. Aksi halde uygulamalardan görüleceği üzere –miş gibi davranan mekânlar yeni kırsal ortamın fiziki karşılıklarına dönüşmektedir.

2.3. Tasarlanmış Bağlam: B2 Evi, SM Evi ve Uyku evi

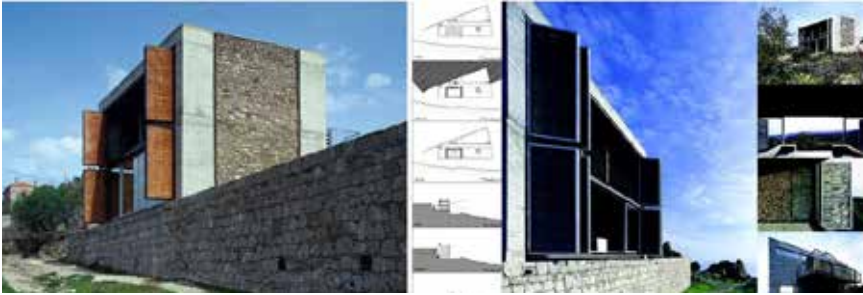
Doğaya yakın olma ve daha basit bir yaşam isteği ile kırsala yerleşen kentliler aslında beraberlerinde kente dair, bir başka ifadeyle kente ait alışkanlıkları, beğenileri ve konforu da getirmektedirler. Köy evleri

yeni sahiplerinin ihtiyaçları doğrultusunda yenilenmekte, geleneksel köy dokusu da bu yeni konut anlayışı baskısıyla dönüşmektedir. Maddi imkânı olan kişiler tarafından ise profesyonel bir mimarlık hizmeti temin edilmektedir. Bu tür bir taleple elde edilmiş yapılardan biri Han Tümertekin tarafından Büyükhüsün Köyü'nde yapılmış B2 Evidir. Bu ev kardeş olan Selman ve Süha Bilal tarafından, yaşadıkları yer olan İstanbul dışında hafta sonları inzivaya çekilebilecekleri bir yer olarak Türkiye'nin kuzey Ege kıyılarını tercih etmeleri sonucu yapılmıştır. B2 Evi, Ayvacık yakınlarındaki küçük bir köy olan Büyükhüsün'da yer almakta olup, çoğunlukla tarımsal faaliyet yapan yaklaşık 450 kişilik bir popülasyona sahip ölümlü barındırmaktadır. Köyün mevcut dokusu kiremit çatılı, küçük ölçülü taş binalardan ve dar sokaklardan oluşmaktadır.

Şekil 5. Büyükhüsün Köyü konumu ve köy dokusu (URL-7-4)

Köyün güneydoğu sınırının hemen dışında yer alan, B2 House'un dikdörtgen kütlesi, açık bir teras alanı üzerinde, modern ve etrafı çevreleyen bir konuma sahiptir. Köyün geleneksel evlerinden ayrı olmakla birlikte, geleneksel olarak yerel malzemeler ve tekniklerin kullanımıyla bu evlere saygı duyduğu söylenebilmektedir. Ev kendini kütle tasarımı ile çevreye açmakta ve kullanıcılarını sadece manzarayı gözlemlemekle kalmadan, aynı zamanda dış bölümleri de yaşam alanlarına dahil ederek iç-dış ilişkilerini yoğunlaştırma yoluyla doğayı evin içine katmaktadır.

Şekil 6. B2 Evi- Mimar: Han Tümertekin (URL-5)

Mimarı Han Tümertekin'in, kuzeyden güneye 7 metre mesafede bulunan üçgen alanın eğimli topoğrafyasına verdiği cevap, aynı zamanda yerel teraslama uygulamasına da dayanmaktadır. Site, aralarında 1,3 metre fark yaratan iki düz platoya bölünmüş, evin üzerine yerleştirildiği uzun dikdörtgen bir teras ve evin arka tarafına bahçe olarak kullanılan üçgen bir teras oluşturulmuştur. Yerel evler gibi, B2 Evi'de dağın yamacına gömülüdür. Ancak, yerel bina tipolojisinin aksine, B2 Evi'nin etrafında bahçe duvarı yoktur. Ana mekânların yalınlığı ön plana çıkarken, doğayla bütünleşmesi arzulanmış ve dış mekân evin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmüştür. Ayrıca evin yapısı depreme dayanıklı bir şekilde oldukça basit olan yerel teknoloji ve malzemelerle inşa edilmiştir (Aycı, 2008). Tümertekin yerel materyaller ve ilkel formlar kullanan minimal bir mimari dil elde etme amacıyla tasarladığı B2 Evi'nin doğanın etkilerini algılamak için bir aygıt olarak işlev görmesini istemektedir. Bu doğrultuda B2 Evi'ni "hiçbir şekilde geçmişe ve geleneksele teslim olmayan, bugünü bünyesinde barındıran ama içerisinde bulunduğu çevre ile de ciddi bir alışveriş içerisinde bulunan bir yapı" olarak tanımlanmaktadır (URL-5).

B2 Evi "hem tanıdık hem de yabancı olan: 'gibi görünme'ye çalışmadan tanıdık, farklılaşmaya özenmeden yabancı'dır (Korkmaz,2001). B2 Evi'ni 'hem tanıdık hem yabancı' kılan, onu köye bağlayan hem de bağlamıyla arasına mesafe koyan en temel strateji soyutlama olmaktadır. Bu zihinsel soyutlama görünenin arkasındaki görünmeyen düzene nüfuz etmekle mümkün olmaktadır. Düzen tekrar edilse de bu soyutlama aracılığıyla deneyim ve görüntü farklıdır. Yapı bu yönleriyle değerli bulunarak 'Aga Khan Ödülü' almıştır Jürinin proje hakkındaki yorumu yapının çevre yapılar üzerinde çağdaş dokunuşların gelişebileceğine yönelik bir umut taşıdığını göstermektedir (URL-5). Köyün dokusunda çağa uygun ancak yerel yaklaşımların halen bir bağlam olabildiği bir örnek olan B2 Evi çevre dokuda bazı köylülerce benimsenerek fiziksel bir etkileşim sağlanmıştır. Bunlardan bazılarına ait görseller şekil 7'de gösterilmektedir. Bu komşu yapılarda mazleme kütle ve yer ilişkileri korunarak denemeler yapıldığı gözlemlenmektedir.

Şekil 7. Büyükhüsün Köyü'nde B2 Evi etkiyle oluşmuş komşu yapılar (URL-5)

Köyün fiziksel mekânlarındaki çağdaşlaşma yönündeki tavrı köyün fiziki ortamını değerli kılmış ve kentliler tarafından bir odağa dönüştürmüştür. Bu doğrultuda benzer bir yaklaşımla Han Tümertekin tarafından SM Evi'nin bu köyde yapılması talep edilmiştir. Han Tümertekin B2 Evi'nde kullandığı yerel bir malzeme olarak taş, burada strüktürün arasını doldurmak amacıyla kullanılmıştır (Korkmaz, 2001). Aynı durum Tümertekin tarafından tasarlanmış olan ve aynı köyde bulunan SM Evi'nde de söz konusudur. Taşıyıcı bir eleman olarak zihinlere kodlanmış olan taş burada taşınan elemana dönüşmüştür (Tanyeli, 2007). Aynı köyde yer alan bu iki evde yerel bir malzeme olan taşın kullanımında 'yabancılaştırma/yadırgatma' olarak nitelenebilecek bir yöntem kullanılmaktadırlar.

Şekil 8. SM Evi - Mimar: Han Tümertekin (URL-6)

SM Evi'nde Köyün yerel yapma biçiminde zihinlerde taşıyıcı olarak yer eden taşın zihinlerdeki yeri sarsılmaktadır. Taş burada ne taşıyıcıdır ne de kaplama elemanıdır. Zihinlerdeki bu kalıp düşüncelerin sarsılmasına yol açan bu kullanım, algıyı açmakta, insanı alışlageldik düşünme biçiminden uzaklaştırıp, uyarıcı etkisi yapmaktadır. Taş'ın hafızalardaki ikinci yer etme biçimi olan kaplama elemanı kimliği de sarsılmaktadır. Bu noktada SM Evi'nin yabancılık olgusunu öne çıkardığı görülmektedir (Nalbantoğlu, 2000).

Şekil 9. SM Evi planları ve detay görüntüler (URL-89)

Bir tatil evi olarak projelendirilen ev, yerleştiği köyün sınırını oluşturan yola, hacimli bir taş duvar ile sırtını dayamakta, ev ve topoğrafya arasındaki fiziksel ve görsel denge bu duvar aracılığıyla kurulmaktadır. 160 cm aralıklarla tekrarlanan çelik strüktür lineer biçimde uzayarak hacimleri dilimler şeklinde sıralayıp, yapının tek katlı olma halini vurgulamaktadır. Şekil 9'da görüleceği gibi strüktürel çerçeveler, yapım aşaması ve tekniklerinin sınırlarını tanımlar, endüstriyel olanla yerel olanı belirginleştirir. Fiziksel ve görsel olarak geçirgen olan ev, sırtından itibaren açık, kapalı, yarı açık-açık mekânlarla kademelenir ve her mekân(dilim) bu ilişkiyi eşdeğer olarak algılar. Çevredeki yapılaşmayla uzlaşma çabası, öncelikle, abartılı bir büyüklüğü olan evin, mevcut dokuda ezici bir kütle olarak algılanmasını engellemek konusunda yoğunlaşmış, binanın, çevresiyle dengeli bir ilişki kurması, mevcut dokuyla bütünleşebilmesi için malzemenin bütünleştirici etkisinden yararlanılmıştır. Köyün mevcut dokusu, kiremit çatılı, küçük ölçülü taş binalardan oluşmasına rağmen SM Evi, yamacın alt bölgesinde ve köy evlerinin görüş alanı içerisinde 400 metrekarelik yekpare bir büyüklüktür. Mimar tarafından mevcut köy evlerinin ölçüleri yanında oldukça abartılı bir hacmi olan binanın çevresiyle, uyumlu bir ilişki kurması için, çevrenin malzeme özelliklerine bağlı kalındığı belirtilmektedir. Yamacın yükseklerinden bakıldığında çok geniş bir kiremit yüzeyin uyumsuzluk yaratacağı düşüncesiyle tercih edildiği belirtilen yöntemin, binayı peyzajla kendiliğinden kaynaştırması beklenmektedir.

Bu noktada kritik olarak görülen durum doğal taşın malzeme niteliklerinin bir taşıyıcı olduğunda zamana karşı gösterdiği tepkide olmaktadır. Doğal malzeme zamanla aşınır ve form değiştirir. Yaşamın organik dengeleri ile doğal malzeme paralel bir zamansallık göstermektedir. Ancak SM evi endüstriyel malzemelerle hatta ev sahibinin endüstriyel bir yapı tarzı olarak hangar tipi bir mekân yönündeki talebi ile yapılmıştır. Bu tasarım tavrı konumlandığı yer olarak çevre dinamiklerden bağımsız üretildiğinde değerli görülebilir. Fakat köyün eskiye dayanan bir yapım geleneğinin ürettiği bağlamsal veriler bu noktada değerlendirilmemektedir. Dokusal anlamda sadece görsel algının yerel bağlamda korunmasına

odaklanılan SM Evi bu algıyı malzemenin imgesinde korumaktadır. Ayrıca bağlamsal olarak köye karşı duran bir başka durum ise büyüklüğün yarattığı ezici etki olmaktadır. Yapının yükseklik yönünde olmasa da yatayda ürettiği büyüklük köyün silüetindeki ölçek dengesine aykırı durmakla beraber çevre kütlelerle arasındaki ilişkiyi de zedelemektedir.

Mevcut dokudaki dar sokaklar ile sağlanan köy sirkülasyonu köy içerisinde çeşitli sosyal bağları kuvvetlendirecek niteliktedir. Kütle organizasyonlarının yatay ve düşey dengeleri insan ölçeğinin çevre algısını da desteklemektedir. Şekil 10'da köyden bir sokak ve SM Evinin 40 m'lik kesintisiz kütlesi görülmektedir. Bu cephe çevre sokak dokusundan kopuk ve ilişki sağlanamaz bir ortam üretmektedir. Bu köyde yaşayanlarla yapı sahipleri arasında hem fiziksel hem de görsel bir sınır üretmektedir. Güven duygusunun ürettiği sosyal aidiyet bu noktada fiziki bir mekânın ürettiği durumla da ilişkili olmaktadır. Dolayısı ile kırsalda konumlanmanın sorumluluğu kentten farklılaşmaktadır. Kentlerin imgeler dünyasında şekillenen 21.yy pratikleri kırsala da müdahale etmektedir.

Şekil 10. Köyden bir sokak ve SM evinin sokak cephesinin örgütlenme biçimi (Aycı, 2008)

SM evi örneğindeki gibi sadece malzeme yoluyla imgesel bir benzerlik arayışı bu noktada tasarımın bağlamsal yetersizliğine dönüşmektedir. Böylece aidiyet kuramama üzerinden kente yönelik ilişkiler kırsalın da sorunsal olmaya başlamaktadır. Bu durumun hem mimarın hem de kullanıcının kentten kırsala bakma tercihindan kaynaklandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla köyde üretilen zihin kentli bir bakış açısının zihni olmaktadır.

Kentli bir bakış açısıyla kırsalda yer edinmeye çalışan bir başka örnek ise Barbaros Evi/Uyku Evi projesidir. İzmir Urla'da yer alan ve köyde yaşayan ustalar ile yerel malzemeler kullanılarak inşa edilen Barbaros Evi'nin mimarı Onurcan Çakır'dır. Barbaros Evi, yazlık ve kışlık

kullanım için tasarlanmış bir evdir. Şekil 11’ de ülke içindeki konumu gösterilen ve Barbaros Köyü’nde bulunan bu ev uygulanırken temel amaç doğa içerisinde sessiz iç mekânlar sağlayacak bir yaşam ortamı oluşturmaktır. Barbaros Köyü’nde yapılmasının temel sebeplerinden biri, bölgenin çevredeki diğer köylerle karşılaştırıldığında mimari anlamda taş ev dokusunun daha fazla korunmuş olmasıdır. Yapının inşası için bu köyün seçilmesindeki başlıca sebepler; köyün çevresindeki doğa, korunmuş taş yapı dokusu ve bunların yanında köyün İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü’nün teknoparkına komşu olmasıdır. Eski İzmir-Çeşme yolu üzerinden bir yol ayrımıyla ulaşılan bu köyün, ana yolların köyün içinden değil kıyısından geçmesi sebebiyle rahatsız edici bir transit trafiğe sahip olmama gibi bir avantajı bulunmaktadır (Çakır, 2016).

Şekil 11. Barbaros Köyü'nün konumu ve dokusu (URL-7)

Köyde yaşayan yerli bir nüfus bulunmakta ve on altı adet göletin bulunduğu köyde doğal yaşam korunmaktadır. Barbaros Evi, köy yerleşik alanının bitiş çizgisine yakın bir noktada bulunmakta ve doğusunda doğası bozulmamış bir dağ, batısında ise köyün taş evleri başlamaktadır. Yapı, betonarme taşıyıcı strüktür ve taş yığma duvarlardan oluşmaktadır. Yapım evresinde yerel ustalar ile çalışılmıştır. Bahçeye ise elli çeşidin üzerinde kalıcı bitki ekilerek batı cephesinde bu bitkilerin bazılarının güneşi kesmesinden faydalanılmaktadır. Bölgede yetişen bitkiler incelenmiş ve sert iklime dayanıklı olanlar özellikle seçilerek bahçe peyzajı üretilmiştir (Çakır, 2016).

Şekil 12. Barbaros Evi'nden görüntüler (Çakır,2016)

Mimar Çakır Şekil 12’de çeşitli açılardan görselleri bulunan Barbaros Evi’ni kendisi için tasarlamıştır. Mimari akustik konusunda hazırlanmış bir yüksek lisans tezi de bulunan Çakır, köy öncesi yaşantısını İstanbul ve Viyana’da sürdürmüştür. Bu süreçte kentin yarattığı ses kirliliğinden etkilenmesi onu kırsalda bir yaşama yönlendirmiştir. Mimarı aynı zamanda kullanıcısı da olan bu yapının tasarımında en etkili durum sessizlik olmaktadır. Şekil 13’de dışarıdan görüntüsü bulunan uyku odasının bu sessizlik arayışına karşılık geldiği görülmektedir. Brüt beton cephesi olan taş duvarlı dikdörtgenler prizmasından dışarı taşan bir küp olarak tanımlanabilecek oda, akustik açıdan ses geçirimsiz olarak projelendirilmiştir. Bu odanın temel amacı, dışarıdan gelebilecek herhangi bir ses tarafından rahatsız edilmeden, kesintisiz bir uyku uyuyabilecek ortam sağlamaktır.

Şekil 13. Evin uyku odası bölümü (Çakır,2016)

Beton, yüzey yoğunluğu yüksek bir malzeme olduğundan ses geçişini engellemede kullanılabilecek en iyi malzemelerden biri olarak belirlenmiştir. Ayrıca arkasında kullanılan taş yünü plaka ve sonrasındaki ikinci tuğla duvar katmanı sayesinde odanın ses geçirimsizliği artırılmıştır. Taş duvarlı kısımlarda ise yine çift katmanlı duvar uygulaması yapılmış, ısı ve ses açısından yalıtımlı mekânlar elde edilmiştir. Bu noktada tasarımcı ve kullanıcının aynı olduğu bir tasarımın üretilme mantığında kentli yaşamın etkilerinin devam ettiği görülmektedir. Uyku evi olarak da adlandırılan Barbaros Evi kentli yaşamın ses kirliliği problemine olan tepkisini kırsala da taşımaktadır. Mimarın algısında halen kentin problemlerinin etkisi devam etmektedir. Kırsalda konumlanırken tüm yerel değerlere dikkat edilmesine ve üretimin kırsal mekân üretim mantığıyla yapılmasına karşın uyku odası bölümü kırsalın dokusu ile yüzleşmemektedir. Bu tasarımda kentin yaratmış olduğu travmanın zihinsel olarak devam

ettiği görülmektedir. Bu da kentin psikolojik anlamdaki baskısı olarak değerlendirilmektedir.

2.4. Küreselleşme Bağlamı: Alaşehir-Ala City Rezidans/AVM Projesi

Mimarlık üretiminin diyalektik doğasından kaynaklanan mimari duruş, her nesnenin yapısına, nesnenin bağlamına, nesneyi ortaya çıkaran dinamiklere, hâkim erke göre her seferinde yeniden kurgulanan bir taktik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün mimarlık artık yalnızca tüketime yönelik mekânlar üreten bir sistemin içinde bulunmamakta; tüketim toplumunun içinden çıkan her türlü kavram, kimlik arayışı da mimarlık üretiminde etkin rol oynamaktadır. Bir başka deyişle, yalnızca mimari ürünler tüketilmemekte, mimarlık kendi içinden üretilen kavramlar ve kimlikler ile tüketime hizmet eden bir araca dönüşebilmektedir. Örneğin bir eserin hangi mimar tarafından tasarlanıyor olduğu, yani mimarın kimliği bir pazarlama vasıtasına dönüşebilmekte; ya da minimalizm gibi ucuz, kolay üretebilen ve dolayısıyla toplumun her kesimine mekân üretmek amacıyla ortaya atılmış bir kavram, günümüzde pahalı ve üretimi oldukça zor, statü göstergesi bir üslup olarak karşımıza çıkabilmektedir (Gropius, 1967)(Aydınlı, 2014). Bahsedilen durumun bir temsiliyeti olarak bu bölümde Manisa Alaşehir’de konumlanan ‘Ala City Rezidans/AVM Projesi’ irdelenmektedir.

Alaşehir ilk çağlardan beri bir yerleşim merkezi olarak görülmektedir. Kuruluşundan bugüne kadar; Philedelphia, Neocaesarin, Alaşehir adları verilmiştir. Philedelphia adı; şehrin kurucusu olan Bergama Kralı I. Attalos Philedelphos’un “kardeş severlik” olarak tanımlanan, Philedelphos adından gelmektedir. Şehir uzun süre bu adı taşımış, M.S.17 yılında meydana gelen depremlerde tahrip olunca, Roma İmparatoru Tiberius, Philedelphia ya yardım etmiş ve Philedelphia halkı da şükran borcu olarak imparator adına tapınak inşa ettirmiş, bununla da kalmayarak şehri “Sezar’ın yeni kasabası” anlamına gelen Neocaesaria adını vermişlerdir. Şehir 14.yy’da Türklerin eline geçtikten sonra; Alaşar, Alâşar, Alâşehir, Alaşehir adlarıyla anılmaya başlanmıştır. Bir söylentiye göre kasabadaki evlerin rengârenk olması sebebiyle bu ad verilmiştir. Alaşehir’i ziyaret eden gezginler, Alaşehir’i; damları kiremit örtülü, kireçle badana edilmiş kerpiç veya ahşap evleri tanımlamaktadır. Bir başka söylentiye göre şehrin etrafını çevreleyen surlarda kullanılan taşların siyah ve beyaz renkte olması, dolayısıyla surların ala bir görünüme sahip olması üzerine şehre bu ad verilmiştir. Bir başka söylentiye göre de burayı Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katan Yıldırım Bayezid tarafından “güzel şehir” anlamına gelen Alâşar adı verildiği ileri sürülmektedir. Bu noktada Alaşehir’in

tarih boyunca yapısal örüntüsünden esinlenen bir kimlikle anıldığı görülmektedir(URL-8).

Bu tarihsel özellikleri çoğaltmak mümkündür. Ancak tüm bu katmanların burada oluşunun en önemli nedeni tarımsal üretim faaliyetleri olmaktadır. Çeşitli kaynaklara göre M.Ö. 4000 yılından itibaren bağcılık yapıldığı bilinmektedir. Alaşehir’den tüm dünyaya kuru, sofralık ve şaraplık üzüm ihraç edilmektedir. Kuru üzüm potansiyeli bakımından dünya üretiminin %40’ını sağlayan Türkiye, çekirdeksiz kuru üzüm üretiminde ABD’den sonra 2. , Yunanistan 3. , Avusturya 4. , Afganistan 5. , İran ise 6. sıradadır. Bundan dolayı Alaşehir ilçesinin 55 köy ve kasabasında bağcılık tarımı yapılmaktadır. Kırsal mekânları da bu üretimin yoğunluğu doğrultusunda biçimlenmektedir. Bunun etkisiyle sadece Alaşehir merkezinde fiziki anlamda yapısal bir yoğunluk gözlemlenmektedir (URL-8).

İlçenin sembolü durumunda olan sultani çekirdeksiz üzümün yaş olarak ihraç edilmeye başlaması bu işle uğraşan yerli ve yabancı sektörün iki ay kadar bir süreyle kentte ikamet etmelerine neden olmaktadır. Bu durumda bu sektöre karşılık geleceği düşünülen ticari birimler merkeze konumlanmıştır. Bu ticari hareketliliğin yanında tarihsel katmanın etkileri ile turizm amaçlı mekânlar da mevcuttur. Bu hareketliliğe karşılık olarak kentin uluslararası bağlantılarının da etkisiyle yapılaşma yönünde farklılaşmalar yaşamaktadır. Bunun en baskın örneği Ala City Projesi olmaktadır. Şekil 14’ kentin konumu ve Ala City Projesi’nin kent-kır ara kesitindeki pozisyonuna ait doku tespiti gösterilmektedir. Bu noktada projenin seçilmesindeki amaç kent ve kır arasındaki sınırın sermaye odaklı dönüşümünün mekânsal etkileri bağlamında Türkiye’deki diğer örneklerin bir temsili olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumun Türkiye’deki kent-kır ilişkisinde problem olarak görülmesi “Bütünşehir Yasası” olarak bilinen 6360 sayılı yasanın ürettiği durumlardan kaynaklanmaktadır. Bu yasa ile büyükşehir belediyelerinin sınırları içerisinde yapılması planlanan nazım ve uygulama imar planları için özellikle kent merkezlerine yakın veya kentlerin gelişme yönlerinde konumlanan kırsal nitelikli yerleşmeler “potansiyel kentsel arsalar” olarak görülmektedir. Bu durumda diğer örneklerin noktasal olarak ya da köy ölçeğinde ürettiği etkileşimlerden bağımsız, etki alanı ölçek olarak genişleyen bir durumdan bahsetmek mümkün olmaktadır.

Şekil 14. Alaşehir'in konumu ve yerleşim dokusu (URL-7)

Kent-kır arasında keskin bir ayrım bulunan Alaşehir'de bu sınıra konuma yerleşen ve “Hiç gölge düşmeyecek bir manzara” sloganı ile reklamı yapılan *Ala City* Projesi'nde 36 adet “3+1 184m²”, 36 adet “2+1 135m²” ve 18 adet “1+1 70m²” daire bulunmaktadır. Zemin ve 1. katta 6800m² AVM alanı olup 23 adet işyeri mevcuttur. Ayrıca *Ala City* projesi 5 adet sinema salonu, fast food ve oyun alanları ile programlanmış karma kullanım (mix-use) bir yapıya sahiptir (URL-9). Ancak projenin program içeriği kadar fiziki olarak tasarımı kritik olmaktadır. Programlar ve plan düzleminin niceliksel değerlerinin dışında kent silueti ile arasındaki çatışma ön plana çıkmaktadır.

Çevre doku genel yapısı itibarı ile Türkiye'deki orta ölçekli kentler ile benzerlik gösteren Alaşehir az katlı apartman bloklarının merkezde yoğun olduğu bir tipografi sunmaktadır. Kamu yapılarında da fiziki olarak baskınlığı görülen bir yapı tipi bulunmamaktadır. Kent dokusunun içerisinde dağınık halde tarihi kalıntılara da denk gelinmektedir. Çevresi ise yoğun bir kırsal ortam ile çevrilidir. Böyle bir kent dokusunun kır ile sınırında konumlanmış *Alacity* projesi ise baskın bir yüksekliğe ve etki alanına sahip olmaktadır. Bundan dolayı Şekil 15' de Alaşehir'in kent ve kır dokusu gösterilerek bu projenin yerleştiği ara kesitteki baskın hali gösterilmek istenmiştir. Yerel yönetimlerin bu tür projelere izin

vermesi ve mimarlar tarafından ticari sektör öncelikli bir tavır alınarak coğrafyanın, iklimin ve yerel değerlerin bir bağlam olmaktan çıkması küreselleşme ve kapitalizmin negatif etkilerine karşı belli etik kurallarla önünün alınmamasının bir sonucu olarak görülmektedir.

Şekil 15. Alaşehir’de kent-kır arakesitine yerleşen Ala City Projesi (URL,9)

Bu noktada çevredeki nitelikli tarımsal üretim yapılabilen kırsal alanların tehlike altında olduğu söylenebilmektedir. Kent-kır ara kesitine konumlanan bu yapı sebebiyle hem kent yönünde hem de kır yönünde mevcut yapıların bu türden yapılara yer açmak için yıkımı ya da kırsala yayılımı yönünde gelişeceği söylenebilmektedir. Bu noktada beliren soru, küreselleşmenin programları hakimiyetindeki kentlerin fiziksel bağlamını da bu küresel mantıktan alıp almama kararları olmaktadır. Yerel özelliklerin ya da doğaya ait verilerin mimarlar tarafından kurgulanma biçimleri nitelik olarak bu küresel programlarla birleştiğinde her zaman aynı sonuçları üretmemelidir. Mimari tasarımın biricikliği özgünlüğüne bağlı olmaktadır. Bu özgünlüğü ise çeşitli şekillerde tasarıma yansıtmak bir tasarımcının uluslararası değişmez bir etiği olmaktadır. Alaşehir örneğine bakıldığında mimari bağlamın programlar aynı kalsa dahi başka türden verilerle oluşturulması mümkündür.

3.SONUÇ

Mimarlık disiplinin özgün üretim yapabilmesi çoğu zaman yer ve bellek ilişkilerince oluşan bağlamlarla mümkün olmaktadır. Mimarlık eyleminin kentlerde kimlik kaybı yaşadığı bir evrede mimarların tarihsel ve kültürel bağlamı güçlü veriler sunan ve kadim bilgilerle donatılmış bir alanın tasarımcısı neden olamadıkları ise başka bir soru üretmektedir. Bu durumun zeminini hazırlayan 20. yy ile birlikte kentlileşme, endüstrileşme ve modernizasyon süreçlerinin ürettiği dönüşümler yeni normlar üretmekte ve tüm dünyanın mimarlık üretimini çeşitli şekillerde etkilemektedir. Mimarlık üretimi içinde bulunduğu mevcut çevreden aldığı referanslar kadar bu yeni gelişen ortamdan da etkilenmiş gözükmektedir. 21.yy'a gelindiğinde ise kentler artık kapitalist küreselleşme ile yer ve bağlamdan bağımsız kendi yapım ve üretim süreçlerini oluşturmaktadır. Bu süreçte eş zamanlı olarak gelişen kentli bakış açısının kırsala olan baskısını anlayabilmek adına Türkiye özelinde yeni kırsal mekân örneklerine odaklanılmıştır. Örneklerin ortak noktası küresel yaşamın ürettiği etkilerle biçimlenmeleri ve kentsel yaşantının ürettiği mimari hamlelerin kırsaldaki yansımaları olmalarıdır.

İlk örnekten yapılan çıkarım doğada varolma ve tüketim toplumuna karşı durma çabasının sancılarını kırsal mekân aracılığıyla ortaya koyma çabasıdır. Bu barınma hamlesi, bilgiye her yerden erişebilmenin ürettiği bağlam probleminin yanında bilgiye erişilebildiği zaman bilgiyi üretene ihtiyacın kalmadığını düşünme tavrını üretmektedir. Bu üretim biçimine göre mimara ihtiyaç duymamak rahatlatıcı bir unsurdur. Bir mekânın mimarından bağımsız bir mimarlık ile üretilmesi mimarlık disiplinin bir yüzleşme gerektirdiğini düşündürmektedir. Bu durumun yaşantıyı aynılaştıran çağın mimariyide aynılaştırmasına bir tepki olduğunu göstermektedir.

Tevfikiye örneği ile yine çağın ürettiği bir başka sancı ortaya konmaktadır. Köyün dönüştürülmüş hali hız ve algı yönetiminin baskıladığı bir mekân üretimi olarak –mış gibi davranan ve yanılsama üreten bir mekândan öteye gidememektedir. Bu durum tarihsel belleğin de yıkımına neden olmaktadır. Bu noktada herbiri ayrı düşünsel süreçler gerektiren birçok programın sadece cephe organizasyonlarına imge giydirmekten öteye gidememesi kritiktir. Tevfikiye Köyü örneğiyle turizm gibi küreselleşmenin yönlendirdiği sektörlerin kırsalı bir metaya dönüştürdüğü gerçeği ortaya konmaktadır. Dolayısıyla kırsalın ve yerelin üretim ve tüketim alışkanlıkları, coğrafyanın verileri, dünyaca ünlü bir kültürel mirasın varlığı, kendi iç sosyal ve kültürel dinamikleri dahi sektörün taleplerinin önüne geçememektedir.

Turizm gibi sektörlerin ya da tüketime karşı tepkilerle üretilmiş mekânların yanında profesyonel örneklere bakıldığında da algısal anlamdaki baskının devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla ele alınan örneklerde kentlerin huzursuzluğundan kırsalda kısa ya da uzun süreli kaçış için profesyonel mimarlık hizmeti karşılığı üretilmiş mekânlara değinilmiştir. İhtiyacın yanında arzunun bir mekânı biçimlendirmesi olağan sayılabilmektedir. Ancak arzuların da kentsel baskılarla şekillendiği bir durumda bu arzuların kırsalın yaşam dengelerinden uzak olarak uygulanma isteği, mekânı başka bir boyuta taşımaktadır. SM Evi'ndeki gibi mekânsal anlamda yabancılaşma, sosyal anlamdaki yabancılaşmayı da tetikler pozisyonudur. Bu durum kentlerin normali iken kırsal mekânın da normali olma tehlikesini barındırmaktadır. Öte yandan bu tür bir yabancılaşma içermemesine ve yerin tüm olanak ve bağlamlarını kullanmasına rağmen başka bir profesyonel yaklaşım halen kentin baskısını içerebilmektedir. Uyku Evi projesiyle açıklanmaya çalışılan bu durum kentlerin ürettiği psikolojik travmaların kırsala nasıl yansıyabildiğini göstermektedir.

Son örnek olan Alaşehir ve Ala City Projesi ise kentlerin periferisine yayılmasındaki yapısal müdahalenin başka bir boyutunu ortaya koymaktadır. Alacity projesi gerek ölçek, gerek etki alanı, gerekse içerdiği programlarıyla imgesel bir değer ortaya çıkarmaktadır. Bu imgesel değer bugüne kadar fiziksel ortamı ile tanınan Alaşehir'in yeni simgesi sayılmaktadır. Ancak bu yapı kentin belleğine zıt bir şekilde üretilmiştir. Tarımsal üretim yapan bir kırsal ile kentsel doku arasındaki kesitin bu tür bir yapıyla ön plana çıkması kentin periferisinin geleceğine referans vermektedir. Dolayısıyla yapının yapılma amacı olan tarımsal ticaretin program kaynağı olan tarım alanlarını yok etmesi ön görülebilmektedir. Bu proje mimari yaklaşımın özgünlük arayışı dışında sadece sektörü desteklemek adına yapılmasının üretebileceği tehlikeyi göstermektedir. İdari erkler tarafından yasalarla önü açılan bu tavır kırsalın geleceğini negatif olarak etkilemektedir.

Kentlerin genleşmesinin kaçınılmaz bir koşul olarak görüldüğü 21.yy'da kent ve kır arasında nasıl bir yapılaşma üretilebileceği ve doğaya olumsuz müdahalenin nasıl bir yaklaşımla en aza indirgenebileceği soruları ortaya çıkmaktadır. Aksi halde en nitelikli doğal ya da tarım alanlarının dahi dünyanın herhangi bir yerindeki kapitalist kent biçimlerinden farklı olmayacağı fikri belirmektedir. Mimari eylem ise bu örüntüleri tasarlayan taraf olarak olası negatif sonuçların sorumluluğuna ortak olmaktadır. Tüm bu tartışmalar ışığında 21.yy dünyasında kentli bakış açısının kırsal mekâna etkileriyle oluşan "yeni kırsal" mekânın kritiği yapılmaya çalışılmıştır. Mimarlık disiplinin eylem sahasının sadece kentler olmadığı fikri üzerinden yeni kırsalın ürettiği durumların mimarlığın kavramsal

çerçevesine katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. İnsanın doğaya özgü yapısını konumlandırabileceği bir doğanın geleceğe de kalabilmesi, ancak, algılanan, yaşanan ya da deneyimlenen biçimleriyle kırsal mekâna, onu üretenler tarafından daha büyük bir hassasiyetle yaklaşılmasıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- ATALAY, M. & ACAR, A. (2014). Rural Space Perception & Rural Space Consumption of Urban Individuals: Antalya-Çakırlar Case, Mediterranean Journal of Humanities (MJH), IV/1, 1-19, Antalya
- AYCI, H. (2008). Yerelin İçerisindeki Evrenseli Aramak: ‘Eleştirel Bölgeselcilik’in Öne Çıkan Kavramları Aracılığıyla Han Tümertekin’in B2 Ve SM Ev’lerine Bir Bakış, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- AYDINLI S. (2014). Mimarlık Üretimi Üzerine Bir İç Hesaplaşma: Tüketim Dinamiklerinin Uzantısında Mimari Bir Duruş, Tasarım+Kuram Dergisi, Yıl 2014, Cilt 10, Sayı 17, pp. 54 – 74, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- BESSIERE, J. (1998). Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine As Tourist Attractions In Rural Areas, Sociologia Ruralis, 38/1,21-34.
- CAKIR, O. (2016). Akustik Konut: Barbaros Evi, Ege Mimarlık Dergisi, Vol: 93, 42-47
- GROPIUS, W. (1967). Yeni Mimari Ve Bauhaus. Translated by: Ö. Aksoy, E. Aksoy, Mimarlar Odası Kültür Yayınları, İstanbul
- KORKMAZ, T. (2001). XXI Dergisi, no. 878, 2001 Temmuz-Ağustos, 74-79, İstanbul
- LEFEBVRE, H. (2014). Mekânın Üretimi, Çeviri: Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul
- NALBATOĞLU, G. B. (2000). Yorumların Arayışı /Arayışların Yorumu, Mimarlıkta Yeni Arayışlar/ ‘Genç Türk Mimarları’, Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi, 114, Ankara
- RUSİPİ, M. (2018). Kubbemiz Topraktan Olsun, Kırağı Dergisi, Vol:1, 33, İzmir
- TANYELİ, U. (2007). Arredemento Mimarlık, Aralık 2007, 46-54, İstanbul
- URL-1 www.alakirinsesi.org/yeryuzuevleri/
- URL-2 www.arkitera.com/gorus/607/troya-dan-gunumuze-canakkalebolgesinde-yerlesim-sistemi-ve-malzeme
- URL-3 www.troya2018.com/troya-kultur-rotasi/
- URL-4 <http://www.vitracagdasmimarlikdizisi.com/Projeler/Sm-Evi.aspx>
- URL-5 <http://www.arkitektuel.com/B2-Evi/> Access Date: 2018-03-01
- URL-6 <http://v3.arkitera.com/P104-Sm-Evi.html?Year=&Aid=727>
- URL-7 <https://www.google.com/maps>
- URL-8 www.alasehir.bel.tr/tarihcesi.html
- URL-9 <http://alacityavm.com>

Bölüm 23

TARİHİ KÜLTÜREL ÇEVRE KORUMADA ALTERNATİF YAKLAŞIMLAR KAPSAMINDA EKOMÜZELER

Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ¹

Elmas ERDOĞAN²

1 Dr. D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Rektörlük Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı ORCID: 0000-0001-6929-3495

2 Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü ORCID: 0000-0002-4139-629X

1. GİRİŞ

Toplumsal hafıza mekanları olarak özgün yapıları ile bugüne kadar ulaşabilmiş olan tarihi ve kültürel çevreler doğal çevre koşulları ve yerel halkın sosyoekonomik ve sosyokültürel etkileşimleri doğrultusunda ortaya çıkmış özgün, yerel özelliklerin biçimlendiği kimlikli alanlardır. Bu anlamda tarihi ve kültürel çevreler geçmiş kültür, tarih ve geleneklerin izlerini geleceğe taşıması bakımından mutlak korunması gereken alanlardır.

Tarihi ve kültürel çevreler tarih boyunca bu alanlarda yaşamış olan toplumların sosyokültürel ve ekonomik değerlerini, üretim olanaklarını, somut ve somut olmayan kültürel miras bileşenleri ile bugüne özgün kimlikler ile ulaştırabilmiş alanlardır. Ancak bugün değişen yaşam koşulları nedeni ile söz konusu tarihi, kültürel yerleşim doku ve yaşam çevrelerini içeren bu alanlardaki yaşam biçimlerindeki değişimler, yerleşim alanının fiziksel mekan bütünlüğünde bozulmalara neden olmaktadır. Böylece, bu kentsel alanlar kullanım değerlerini de belirli ölçüde kaybetmektedirler. Taşınmaz kültür varlıkları hem anıtsal yapı hem de konut ölçeğinde kullanılmamaya bağlı olarak tahrip olmakta, tarihi ve kültürel çevreler yok olmaktadır.

Tarihi-kültürel çevrelerin sağlıklı ve nitelikli biçimde korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması için bu alanlar yerel halkın da katılımının sağlandığı, sosyal, kültürel, eğitsel ve yönetsel boyutları ile bütüncül olarak ele alınmalıdır. Bu alanların simgesel, sosyokültürel anlamsal ve anısal değerleri açısından da bütüncül olarak korunmaları sağlanmalıdır.

Bu araştırma kapsamında tarihi ve kültürel çevrelerin koruma gereklilikleri ve korumada bütüncül bir uygulama biçimi sağlayan ekomüzelerin önemi ortaya konmuştur. Miras değerlerinin somut ve somut olmayan bileşenleri ile bütüncül olarak korunması için güncel/yeni bir uygulama biçimi olan ekomüzeler Dünya'daki uygulama örnekleri doğrultusunda incelenerek ekomüzeler kapsamında korunan miras alanları değerlendirilmiştir.

Ekomüzeler diğer müzecilik ve koruma yaklaşımlarına göre daha yeni bir koruma yaklaşımı olması nedeni ile milli parklar, açık hava müzeleri ve arkeolojik parklar gibi uluslararası ölçekte kabul görmüş bir uygulama biçimi değildir. Ancak Dünya'daki örnekleri ve yakın dönemdeki gelişim süreci incelendiğinde somut ve somut olmayan kültürel mirasın bütüncül olarak ve yerinde korunurken aynı zamanda yerel kalkınmayı da destekleyen/sağlayan bir uygulama biçimi olması nedeni ile doğal tarihi ve kültürel mirasın korunması anlamında etkili ve önemli bir yaklaşımdır. Doğal, tarihi ve kültürel miras alanlarındaki somut ve somut olmayan miras değerlerinin bütüncül olarak korunabilmesi için yeni bir uygulama

biçimi olması nedeni ile ekomüzeler henüz uluslararası ölçekte kabul edilmiş standart bir uygulama yöntemi/biçimi bulunmamaktadır. Zaten doğası gereği yerel kaynak potansiyeline göre farklılıklarda içermesi kaçınılmazdır. Bu çalışma ekomüze uygulama alanlarının tanımlanabilmesi ve değişen koşullara göre uygulanabilirliğinin tartışılması açısından önemlidir.

Bu çalışma kapsamında ekomüze örnekleri incelenerek ekomüzelerin uygulama alanları (doğal, tarihi, kültürel miras alanları), uygulama biçimleri (somut ve somut olmayan mirasın bir arada yerel halkın katılımı ile korunması), bileşenleri (yerel halk, yerel yönetimler, yerel kalkınmanın desteklenmesi, yerinde koruma, yerin ruhu) değerlendirilerek tarihi ve kültürel çevrelerin korumasına katkıları ortaya konmuştur. Değişen ve gelişen yaşam koşulları ile birlikte tarihi ve kültürel çevrelerin ekomüze yaklaşımı ile nasıl korunacağı ve gelecek nesillere aktarılacağı tartışılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini ulusal ve uluslararası ölçekte gerçekleştirilmiş/uygulanmış ekomüze örnekleri ile bu konuda gerçekleştirilmiş her türlü yazılı ve görsel literatür verisi ile bir koruma yaklaşımı olarak gerçekleştirilen ekomüze uygulamaları oluşturmaktadır.

Araştırmada izlenen yöntem ise konu ile ilgili literatür verisinin değerlendirilmesi, ulusal ve uluslararası ölçekteki ekomüze pratiklerinin irdelenerek elde edilen bulgular ve analiz çalışmaları sonucunda ekomüzelerin tarihi ve kültürel çevre korumada etkinlik ve katkı düzeyleri ortaya konmuştur. Yanı sıra gerek bir müzecilik anlayışı gerekse koruma yaklaşımı olarak ekomüzeler, literatür verileri ve uygulama örnekleri kapsamında irdelenerek bütüncül korumada etkin bir yöntem olarak önemi vurgulanmış koruma ve peyzaj mimarlığı açısından tartışılmıştır.

3. TARİHİ - KÜLTÜREL ÇEVRELERDE KORUMA VE EKOMÜZELER

Yaşam koşulları, artan nüfus, gelişen teknolojik olanaklara bağlı olarak dönüşen kentsel alanlarda, tarihi ve kültürel kent dokuları kimi zaman aşınmaya maruz kalmakta kimi zaman ise terk edilerek, kullanılmamaya bağlı olarak hızla yok olmaktadır.

1970'li yıllarda bireyler ve içinde yaşadıkları çevre arasındaki ilişkinin öneminin fark edilmesi miras ve koruma konuları için bir dönüm noktası oluşturmuştur (Babić, 2009). Koruma bilinci herhangi bir küçük nesne/objelerin nasıl korunması gerektiği analizinden bütüncül koruma sentezine doğru yönelmiştir. Kültürel miras alanlarının yok olmasına

karşı bir önlem olarak ortaya çıkan koruma yaklaşımları, anıtlar ve sit alanları ile birlikte topluma yararlı olan her türlü doğal ve insan ürünü varlığı kapsayacak biçimde gelişmiştir.

Miras değerlerinin anlamlı olabilmeleri için ortaya çıktıkları çevreler içinde bütün olarak yorumlanarak değerlendirilmeleri gerekmektedir. Özellikle kültür turizmi için odak noktası oluşturan tarihi kültürel çevreler ve bu alanlardaki doğal ve kültürel miras değerleri kırsal ya da kentsel alanlarda farklı nedenler ve güncel dönüşümler doğrultusunda hızla yok olmaktadır. Kırsal alanlar ile kentsel alanlarda miras değerlerinin sahip olduğu koruma sorunları farklı olmaktadır. Konum olarak kırsal alanlarda bulunan tarihi ve kültürel çevreler ve bu alanlardaki miras değerleri genellikle yerel halka yeterli altyapı, servis ve teknoloji hizmetlerini sağlayamamaları gerekçesi ile terk edilmekte ve korunamamaktadırlar. Kentsel alanlarda bulunan tarihi kültürel çevreler ve bu alanlardaki miras değerleri ise yoğun yapılaşma, kentleşme baskısı, trafik ve yanlış kullanımlara bağlı nedenler ile tahrip edilmektedirler.

Korumanın süreç içinde nesne/obje ve yapı ölçeğinden kent parçası ve yerleşim alanı ölçeğine genişletilmesi ile birlikte bu alanların korunurken kamusal kullanıma da açılması ve koruma sürecine halkın etkin katılımının sağlanabilmesi için yeni koruma yaklaşım ve uygulama biçimleri geliştirilmiştir. Koruma süreçlerinde yerel ve merkezi yönetim birimlerinin yetki ve sorumluluklarına ek olarak yerel halkın da sürece katılımını sağlayan yeni koruma yaklaşımları geliştirilmiştir.

Kentsel koruma uygulamalarının, bir taraftan kent bütünü içindeki sosyal ve ekonomik değişimlere adapte olurken aynı zamanda da korunacak olan kent parçasının bozulmasını engelleyecek biçimde planlanması gerekmektedir (Yücel, 2005). Farklı tarihi dönemlere ait sosyal, kültürel, antropolojik, ekonomik etkileşimler ile oluşan kentsel alanların korunmasında amaç sadece kültürel ve tarihi değerlerin korunması değildir. Bu kentsel alanların oluşumunda etkili olan bütün bileşenlerin mevcut kentsel dinamikler ile birlikte değerlendirilmesi ve bu doğrultuda planlanarak korunmasıdır.

Koruma çalışmalarında, tarihi ve kültürel çevrelerin oluşum süreçlerindeki, somut ve somut olmayan değer etkileşimlerinin, çağdaş yaşam koşullarında sürdürülebilirliğinin, geleneksel yapıları ve çevreleri oluşturan kültürel değer ve anlatımların, güncel koşullar ile uyumunun ve özgün kültürel değerlerin değiştiği ya da kaybolduğu koşullarda, tarihi çevreleri korumada (Karakul, 2019) yeni yöntemler geliştirilmiştir. Tarihi ve kültürel değeri olan taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları, yapılar, yapı grupları ve çevrelerin mutlak korunmasını amaçlayan “kullanmamaya” odaklanmış yalnızca belgelleme çalışmaları ile yapılan koruma uygulamaları

bugün yerini koruma - kullanma dengesi içinde kullanım sürekliliği ile uygulanan etkin koruma yaklaşımlarına bırakmıştır. Bu doğrultuda kültürel miras alanları olan tarihi ve kültürel çevrelerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak amacı ile yerleşim alanı ölçeğinde bütüncül olarak korunmasını ve diğer kentsel alanlar ile uyumunu/iletişimini sağlamaya yönelik yeni koruma yaklaşımları benimsenmektedir.

21. Yüzyıl sürecinde koruma yaklaşımları kapsamında tarihi, kültürel ve geleneksel yerleşim alanlarında mutlak koruma yaklaşımı yerine miras alanlarının tüm bileşenleri ile bütüncül olarak ve koruma kullanma dengesi içinde korunmasını hedefleyen arkeolojik parklar, jeoparklar, açık hava müzeleri ve ekomüzeler gibi alana ve korunacak olan miras değerlerine özel koruma yaklaşımları geliştirilmiştir. Bu kapsamda ekomüzeler miras alanlarının yerleşim alanı ölçeğinde, yerel halkın yerel ve merkezi yönetim birimlerinin koordinasyonu ile korunmasını yerel halk katılımı ile amaçlayan uygulamalardır. Ekomüzeler aynı zamanda miras değerlerinin ziyaretçiler tarafından deneyimlenerek öğrenilmesine de olanak sağlayan uygulamalardır.

Halk mimarisi olarak da tanımlanabilen geleneksel yerleşim alanları ve dokuları çağdaşlaşma sürecinde farklı bir nitelik kazanmıştır. Bu alanlar sosyokültürel, tarihi, politik ve geleneksel mekânsal değerlere sahip alanlardır. Ancak farklı içsel ve dışsal nedenler ile bu alanlar gerçek kullanıcıları tarafından terk edilerek günlük yaşam pratikleri dönüşmekte ve yok olmaktadır. Ekomüzeler özellikle bu tür geleneksel yerleşim dokularında sosyal ve kültürel yapı ile alan-mekân arasındaki ilişkinin ve geleneksel yaşam pratiklerinin de sürdürülmesine olanak sağlamaktadır.

3.1. Ekomüze Nedir?

Müzecilik temelde eski kültür yansıması ve değerli nesne - objelerin koruma amacı ile koleksiyonlar haline getirilmesine ve toplumsal bir hizmet olarak insanların somut ve somut olmayan kültürel mirası tanımları amacı ile bilimsel yöntemler ile bu koleksiyonların korunması, tanıtımı ve yönetilmesidir. Dünya’da değişen ve gelişen teknolojik, ekonomik ve sosyal koşulların bir sonucu olarak doğal kaynaklar, tarihi, kültürel, geleneksel değerlerin sürdürülebilirliğinin bir zorunluluk olduğunun anlaşılması ile birlikte koruma yaklaşımı tekil obje korumacılığından, somut ve somut olmayan değerlerin bütüncül olarak korunmasına doğru evrilmiştir. Kültürel değerlerin korunması ve geleceğe aktarılmasında önemli rol oynayan müzecilik yaklaşımları da süreç içinde evrilerek farklı uygulamalar gündeme gelmiştir. Çağdaş müzecilikte dokunulabilir müzecilik, uygulamalı simülasyonlara dayalı deneyim ve görselleştirmenin ön planda olduğu farklı aktivitelerin gerçekleştirildiği yaklaşımlar söz konusudur. Müzecilik çok yönlü ve yeniliklere açık bir olgu olarak

toplumların belleğini oluşturan, değerler bütünü korumayı ve yaşatmayı hedefleyen, ulusal anlamda önemli kimlik bileşenleridir. Bu doğrultuda, müzeciliğin içinde bulunduğu yeni süreçte açık hava müzeleri, ekomüzeler gibi yeni ve deneysel müze uygulamaları ortaya çıkmıştır. Geleneksel müzecilik geçmişin izlerini nesne/obje ölçeğinde binalar içinde ve uzman kişiler denetiminde öncelikle koruyan daha sonra toplumun erişimine olanak sağlayan koruma uygulamaları iken ekomüzeler koruma kullanım dengesine odaklanmış bütüncül uygulamalardır.

Geleneksel müzecilik yaklaşımında müzeler sanat, arkeoloji, tarih, bilim, teknoloji konuları ile ilgili insana ve insanlık tarihine tanıklık etmiş obje/nesnelerin, bireylerin ve toplumun gelişimine katkıda bulunması amacı ile toplandığı, incelendiği, korunduğu, eğitim ve kültür amacı ile sergilendiği kurumlardır (Çetinkaya-Sönmez, 2020).

19.Yüzyıl'ın sonunda “ilk müze devrimi” ile uygulanmakta olan küratörlük, koruma, dokümantasyon ve eğitim gibi kabul görmüş uygulamaların gelişimi sağlanmıştır. 1960-1970’li yıllarda sosyal huzursuzluk, siyasi aktivizm, çevrecilik ve postmodernizm müzelerin amaçlarının yeniden değerlendirilmesine neden olmuş ve bu değerlendirme sonucunda “ikinci müze devrimi” ya da “yeni müzecilik” süreci başlamış ve bir dönüşüm başlamıştır.

Kültürel mirasın ve miras alanlarının korunması ilk olarak somut mirası oluşturan anıtların korunması daha sonra anıtların içinde bulundukları çevreleri ile bütün olarak ve gerek somut gerek somut olmayan mirasın bütüncül korumasına yönelik uygulamalar ile gerçekleştirilmektedir. Ekomüzeler mirasın somut ve somut olmayan bileşenleri ile birlikte korunması için 1970’li yıllarda yeni müzecilik yaklaşımları kapsamında ortaya çıkmış, geleneksel müzelerden farklı olarak yaşayan, dinamik bir müzecilik yaklaşımıdır.

Ekomüzeler aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde yaşanan siyasi, ekonomik, sosyal ve düşünsel tartışmaların etkileri sonucunda farklı boyutların sergileme ve koruma olgusunda etkili olması ile biçimlenmiştir. Bu dönemde müzecilik, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve felsefi değişimler doğrultusunda yeni bir sürece girerek 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren müzecilik anlayışında önemli değişimler yaşanmıştır. Yeni müzecilik süreci ile birlikte ekomüzelerin kavramsal çerçevesi geliştirilmiş ve yeni uygulama alanları oluşturulmuştur. 1960 ve 1970’li yıllarda tüm Dünya’da etkileri görülen hareketli siyasi dönemde yeni müzeciliğin temel nitelikleri ile ekomüzelerin kavramsal çerçevesi oluşturulmuş ve somut yansımaları ile uygulama örnekleri ortaya çıkmıştır (Doğan, 2010).

Müzeler ve müzecilikteki bu gelişmelerin etkisi ile obje, eser ya da koleksiyon sergileyen geleneksel müzelerin dışında belirli bir kültürel yapıyı, tarihi dokuyu özgün mekân kurgusu içinde güncel yaşamın sürdüğü ve ortaya çıktığı alanda sergilemeyi hedefleyen **ekomüzeler** ve açık hava müzeleri gibi dinamik koruma uygulamaları ortaya çıkmıştır. Yeni müzecilik anlayışının ortaya çıkardığı oluşumlardan birisi olan ekomüzeler sosyal ve kültürel gelişime hizmet eden eğitsel bir araç olarak da değerlendirilmektedir.

Madran, (2001)'a göre; ekomüze uygulamaları milli parklar ve açık hava müzeleri temel alınarak geliştirilmiştir. Milli parklar tarihi, doğal, arkeolojik ve kültürel değerleri kapsayan ve doğal yaşamı vurgulayan alanlardır. Açık hava müzeleri, yerel yaşamı öne çıkaran kurgusal bir yaklaşım ile bulundukları alanı doğrudan biçimlendirmeye yönelik müdahaleler içeren alanlardır (Tuna ve Erdoğan, 2013). Ekomüzeler ise; milli parkların koruma yaklaşımı ve açık hava müzelerinin yerel kültür dokusunun doğal ve kültürel varlıklar ile olan etkileşimine dayanmaktadır (Tuna ve Erdoğan, 2013). Ekomüzeler ile geleneksel açık hava müzelerinden farklı olarak korunacak olan değerler ve miras alanları kırsal yaşam alanlarının ötesine genişletilerek, yerinde koruma ekomüzenin en önemli bileşeni kabul edilerek, yerel kimliğin somut olmayan bileşenlerini yazılı belgeler halinde kaydetme ve arşivleme sistemleri geliştirilmektedir (Davis 2011). Ekomüzelerde somut ve somut olmayan kültürel mirasın koruması sağlanırken aynı zamanda, toplum hafızasındaki sosyal değişim, karşılıklı etkileşim ve kültürler arası diyalogun gelişimi de sağlanabilmekte ve izlenebilmektedir (Montanari & Colombo, 2014).

Maggi (2001)'ye göre; ekomüze, sınırları belirli bir coğrafi bölgede, doğal çevreyi, sosyal yaşam biçimini, yerel kimliği ve hafıza mekanlarını koruyan yansıtan, tanımlayan koruma sürecinde sosyal boyutu da koruma sürecine dahil edilen müzecilik uygulamalarındaki değişimin önemli bir adımı olarak değerlendirilmektedir. Davis (2008)'e göre; ekomüzeler yeni müzeciliğin postmodern bir yorumudur. Geleneksel müzecilikten uzaklaşarak disiplinlerarası bir uygulama kapsamında toplum ile daha geniş bir perspektiften bağ kuran ve toplumu mirası korumak için motive eden harekete geçiren, bir uygulama biçimi olarak kurgulanmaktadır. Madran vd. (1999)'a göre; ekomüze bir bölge ve o bölgede bulunan yerel halkın mutlak katılımı ile yörenin ve yerel yaşam biçimlerinin araştırılması, envanter çalışmalarının yapılması ve doğal-kültürel çevrelerin korumasını kalıcı olarak sürdürmeyi amaçlayan bir müze türü olarak tanımlanmaktadır. Ishimori (1999)'a göre ise; ekomüze tarihi, kültürel, endüstriyel ve doğal mirası tanıtan, tanımlayan yaşayan bir müze içinde koruyan ve sergileyen bir organizasyondur. Ekomüzeler sınırları

tanımlı geniş bir coğrafi bölgede, nitelikli kültürel peyzajların, yerinde ziyaretçilerin aktif katılımına ve miras değerlerini yorumlamasına olanak sağlayacak biçimde, kültür turizmini teşvik eden ve yerel yönetimler, dernekler, sivil toplum örgütleri ile işbirliğine dayanan uygulamalardır. Ekomüzeler korunacak olan miras değerlerinin mekan içinde bütünsel yorumlanmasına olanak sağlayan, uzun vadeli yerel kalkınma programları olan dinamik kurumlardır (Corsane vd 2007). Uluslararası Müzeler Doğa Tarihi Komitesi (1978) tarafından tanımlandığı şekli ile ekomüze belirli bir topluluğun doğal ve kültürel çevre dahil bütün mirasını bilimsel, eğitsel ve genel olarak etkileyici, kültürel çevresini yöneten, inceleyen ve kullanan bir kurumdur. Avrupa Ekomüze Ağı'nın tanımına göre de; ekomüzeler toplulukların sürdürülebilir kalkınma için mirasını koruduğu, yorumladığı ve yönettiği dinamik alanlardır (Magliacani 2015).

Ekomüzeler geleneksel müzelerden farklı olarak tarihi kültürel kimliğin, doğal mirasın, somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasında etkin bir uygulama aracı olarak ortaya çıkmıştır. Ekomüzeler, müzeciliğin gelişimi ve yeni müzecilik anlayışı kapsamında gündeme gelmiş Fransız müze bilimcilerin öncülüğünde 1970'li yılların başında ortaya çıkarak gelişim gösteren miras değerlerinin yerinde ve bütüncül olarak korunmasına odaklanmış bir koruma pratiğidir (Çetinkaya-Sönmez, 2020). Ekomüze, koruma ve sınırlı koşullarda sergileme anlayışındaki geleneksel müzecilik anlayışının tersine sanat, arkeoloji, tarih, doğa, bilim, teknoloji ile ilgili mirasın deneyimlenerek öğrenilmesine odaklanmış eğitsel nitelik taşıyan doğal, sosyal ve kültürel çevrenin bir kopyası değil; yaşayan bir örneğidir.

Ekomüzeler, sınırları belirli bir bölgenin özgün mimarisi, doğal ve kültürel mirasının korunması ve değerlendirilmesine, miras ve kimlik kavramlarının geliştirilmesine odaklanmış uygulamalardır (Montanari & Colombo, 2014). Ekomüzeler için yapılan birçok tanımın ortak bileşenleri “toplum, miras, sürdürülebilirlik, bölge” olgularıdır. Farklı miras alanlarını koruma konusunda çeşitli girdiler doğrultusunda biçimlenmiş ve çeşitli koşullar altında faaliyet gösteren bütün ekomüzeler, yerel bir topluluk tarafından oluşturulmalı, yerel mirası korumalı, yerel kalkınmayı teşvik ederek sürdürülebilir ve belli bir bölge/yöre ile sınırlandırılmış olmalıdır (Negacz, Para 2014).

Ekomüzelerin amacı yerel halkın yaşam biçimini, geleneklerini somut ve somut olmayan kültürel mirası korumak, öğretmek, deneyimletmek için yerel halkın katılımı ile anlam kazanan topluluk koruma organizasyonları oluşturmaktır. Ekomüzelerde yerel halk ve farklı disiplinlerden oluşan paydaşlar, doğal ve kültürel miras değerleri ve bu değerlerin önemi ve sürdürülebilirliğini yorumlayarak, yerel kalkınma ve mirasın koruma kullanım koşullarını belirlemek için planlar ve stratejiler geliştirilmektedir.

Ekomüzelerin geleneksel müzelerden en önemli farklarından biri, bir nesne ya da objenin korumasına değil, yerel halkın yaşam kültürünün, yaşam ortamının, coğrafi özelliklerin, kültürel faaliyetlerinin koruması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına odaklanarak koruma sağlanırken diğer yandan yerel halkın gelişimine katkı sağlamayı hedeflemesidir (Czakoff, Fitch 2015).

Kültürel çevre korumada karşılaşılan önemli sorunlardan birisi miras değerine sahip bu tür alanların turizm baskısı ile özgün amacı dışında ve taşıma kapasitesi üstünde kullanılmasına bağlı olarak zarar görmesidir. Bu bağlamda ekomüzeler mirasın sürekliliğinin sağlanması ve kontrollü kullanım olanağı sağlayan koruma uygulamaları olarak işlev görmesidir. Geleneksel koruma uygulamaları, tarihi kültürel ya da doğal önemi olan alanların kullanımının yasaklanarak korunmasına (milli parklar gibi) ya da sadece sergilenmesine (açık hava müzeleri gibi) odaklanmaktadır. Ancak ekomüzeler koruma kullanma dengesini sağlayan, mirası ortaya çıkaran, yerel halk ile birlikte yerin ruhunu (**genius loci**) yerinde korumayı (**in situ**) hedefleyerek bulunduğu alanda korumaya odaklanan bir koruma yaklaşımıdır.

Somut olmayan kültürel miras değerlerinin somut miras değerleri ile birlikte değerlendirilmesi ekomüzelerin bütüncül koruma sürecinin başarısı için önemli bir olgudur. Uluslararası belgelerde “kültürel miras” kavramının somut ve somut olmayan mirası kapsayacak biçimde genişletilmesine karşılık, uygulama süreçlerinde somut kültürel mirası koruma anlayışı ön plana çıkmaktadır. Koruma uygulama süreçlerindeki en önemli sorun, somut kültürel mirası oluşturan yapılar ile yerel halk tarafından üretilmiş olan yerel gastronomi, geleneksel el sanatları, yerel üretim biçimleri gibi bileşenlerden oluşan somut olmayan kültürel mirasın bütünlüğünün anlaşılamamasından ve doğru biçimde yorumlanamamasından kaynaklanmaktadır (Karakul, 2019). Somut kültürel mirası oluşturan yapıların korunması sürecinde somut olmayan kültürel miras bileşenleri olan geleneksel el sanatları, yerel gastronomi ürünleri yerel üretim biçimleri gibi bileşenlerin sürdürülmesi somut olmayan mirasın gelecek kuşaklara aktarılacak doğal olarak korunmasını sağlamaktadır. Bu nedenle tarihi kültürel çevrelerde yerel halkın koruma sürecinde katılımcı paydaş olarak görev alması somut olmayan kültürel mirasın doğal döngüde nesiller arası aktarılmasını ve bütüncül korumanın uygulamaya geçirilmesini sağlamaktadır. Ekomüzeler korumada çok paydaşlı, katılımcı yönetim ve uygulama süreci ile mirasın bütüncül korunması için etkili bir uygulama aracıdır.

Ekomüzelerde korunacak değerlerin obje ölçeğinde sınırlandırılması yerine sınırları belirlenmiş olan ekomüze alanı içinde peyzaj değerleri, gelenekler, kültürel ve ekonomik insan faaliyetleri gibi

tüm miras unsurlarının bir arada gözlenme ve deneyimleme olanağı oluşturulmaktadır. Ekomüzelerde korunması hedeflenen mirasın yerel toplumun da kalkınmasına yarar sağlayacak biçimde gelecek nesillere aktarılmak üzere koruma altına alınması söz konusu olmaktadır (Rivard, 2019).

Dünya’da ekomüzeler doğal, kültürel, tarihi birçok miras değerinin korunması amacı ile farklı alanlarda uygulanmıştır. Ekomüzeler için uluslararası ölçekte belirlenmiş tek tip bir uygulama biçimi bulunmamaktadır. Ancak bugün ekomüzelerin gelişim sürecini inceleyen ve ekomüzeler için rehber kitap niteliğinde olan ve Dünya’daki örnek ekomüzeleri incelediği Peter Davis’in “Sense of Place” kitabında bir alanın ekomüze olarak kabul edilmesi için aranan indikatörler/göstergeler belirlenmiştir.

Davis (2011)’e göre;

- Ekomüze sınırları tanımlı geniş bir alanı kaplamalıdır.
- Ekomüzeler, bulunduğu çevredeki özgün kültürel peyzaj alanlarını kapsamalıdır.
- Ekomüzeler, miras değerlerinin nerede ne zaman nasıl ortaya çıktığının gözlemlenebildiği tanımlı bir çevreden oluşmalıdır.
- Ekomüzeler, mirasın ortaya çıktığı alanda nasıl ne zaman ortaya çıktığının gözlemlenebildiği alanlardır.
- Ekomüzeler, mevcut değerleri korumak restore etmek ve yeniden oluşturmak için kurgulanmaktadır.
- Ziyaretçilerin ekomüze alanı içindeki yaşam biçimine doğrudan katılımı desteklenerek/teşvik edilerek kültürel mirasın erişilebilir ve kullanılabilir olması sağlanmalıdır.
- Ekomüzeler kültür ve turizm etkileşimi üzerine odaklanmalıdır.
- Mevcut kültürel mirasın korunması ekomüzelerin temel hedefi olmalıdır.
- Ekomüzeler, yerel yönetimler, dernekler, kuruluşlar, şirketler ve yerel halkın ortak destekleri ile yönetilmeli ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.
- Ekomüzeler aktif gönüllülük esasına dayalı olmalıdır.
- Ekomüzeler az bilinen bir miras alanını turistler için erişilebilir ve tanınır bir odak noktası haline dönüştürmelidir.
- Ekomüzeler yerel kimliği destekleyerek yerel halkın katılımı ve kalkınmasına destek sağlamalıdır.

- Ekomüzeler ziyaretçilere yerel kültür ve yerel mirası her düzeyde tanıtabilmelidir.

- Ekomüze için kısa ve uzun vadeli programlar oluşturularak mirasın geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

- Ziyaretçilere ekomüze alanının bütüncül tanıtımından spesifik miras değerlerine (somut ve somut olmayan) kadar tamamını deneyimleme, tanıma ve öğrenme imkanı sunulmalıdır.

- Sanatçılar, ustalar, yazarlar, aktörler ve müzisyenler gibi farklı aktivist gruplar ile işbirliği yapılmalıdır.

- Ekomüze alanı için akademik düzeyde çalışma ve araştırmalar teşvik edilmelidir.

- Teknoloji ile birey, doğa ile kültür, geçmiş ile bugün, tarihi/kültürel çevreler ve çağdaş yaşam koşulları arasındaki bağlantı ziyaretçilere tanıtılarak ve deneyimletilerek öğrenme olanağı sunmalıdır.

Ekomüze kavramının kapsamı ve içeriği doğrultusunda Dünya'daki ekomüze uygulamaları incelendiğinde her ekomüzenin özgün kültürel, sosyal ve geleneksel kaynak değerleri çerçevesinde ziyaretçiler için farklı deneyimle sergilediği görülmektedir. Bu nedenle ekomüze indikatörlerinin/göstergelerinin tamamının her ekomüze için mutlak mevcut olması mümkün değildir. Ancak ekomüzelerin ortak hedefleri, yerel halkın gönüllülüğü ve katılımı doğrultusunda sürdürülebilir bir gelişme için, yerel mirasın tanımlanması, tanıtılması, korunması ve yönetilmesidir (Çetinkaya-Sönmez, 2020).

Ekomüzeler için belirlenmiş olan bu indikatörlerin korunacak olan miras değeri ile ilgili 3 temel amacı bulunmakta olup bütün indikatörler bu 3 amacı sağlamak için destekleyici rol oynamaktadır. Bunlar:

- Mirasın somut ve somut olmayan bütün bileşenleri ile birlikte korunması,

- Mirasın ortaya çıktığı alanda (in situ- genius loci) korunması,

- Mirasın yerel halkın mutlak katılımı ile yerel kalkınmayı sağlayarak korunmasıdır.

Ekomüzeler, ekomüze alanı içinde koruma altına alınmış olan miras değerinin ziyaretçiler tarafından deneyimlenebilmesi için ziyaretçilere sadece gezi sürecinde konaklama imkanı veren alanlardır. Ekomüze sınırları içinde yerel halk dışında bireylerin yerleşmesi ve sürekli burada yaşamaları ekomüze uygulama konseptine/prensiplerine uygun bulunmamaktadır (Çetinkaya-Sönmez, 2020).

3.2. Ekomüze Pratikleri

Toplumsal-bireysel yaşam biçimleri, yaşanan çevreler ve bu bileşenlerin oluşturduğu kültürel peyzaj alanları yapısı karşılıklı etkileşim halindedir. Bu karşılıklı etkileşim somut ve somut olmayan kültürel mirasın oluşum sürecinde de belirleyici olmaktadır. Toplumların ve ulusların kültürel mirasını temsil eden tarihi ve kültürel çevrelerin koruması sürecinde mirası oluşturan sosyal yapı ve kültürel miras değerlerinin çıkış noktası olan toplumun koruma sürecine dahil olması bir alanın ekomüze olarak yapılandırılabilmesi için sahip olması gereken temel koşullardan biridir.

Özellikle Fransız müze bilimciler tarafından 1970’li yıllarda geliştirilen bir müzecilik yaklaşımı olması nedeni ile ilk örneklerinin Fransa’da görüldüğü ekomüzeler gerek korumaya farklı bakış açısı ile etkin bir koruma sağlaması gerekse turizm olgusunu da farklı değerlendirmesi nedeni ile önemlidir. Yanı sıra her türlü doğal ve kültürel miras alanında uygulanabilmesi ve bu tür alanların dinamizmini koruması, yaşayan alanlar olarak varlığını sürdürebilmesi anlamında başarılı bir koruma yaklaşımıdır.

Müzeler; türüne, statüsüne, bağlı olduğu kuruma göre sınıflandırılabilirdiği gibi içerdği koleksiyonlara göre arkeoloji, sanat, etnografya, doğa, tarih, bilim, endüstri müzeleri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ekomüzeler ise tüm bu müze yaklaşımları ve koleksiyon türleri için uygulanabilecek, bulunduğu konumda; bölgede halkın katılımı ile yerel yaşam pratikleri ve alanların da korunarak, kalıcı çözümler sağlayan bir müzecilik ve koruma anlayışıdır/yaklaşımıdır. Burada tüm doğa, tarih, arkeoloji ve kültür değerleri kendi özgün konumlarında, güncel yaşamın bir bileşeni olarak sergilenirken korunmakta güncel yaşamın devam ettiği alanlar olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Türkiye’de ilk ekomüze uygulaması olarak planlanan Bolu-Mudurnu Hüsametindere Köyü Ekomüzesi’nin uluslararası ölçekte ekomüze kriterlerini sağlayamamasının en önemli nedenlerinden biri, koruma uygulama sürecinde yerel halkın bu oluşuma doğrudan katkı sağlayamaması olmuştur. Kars, Boğatepe Peynir Müzesi (Ekomüzesi) Kars’ın Boğatepe Köyü’nde gerçekleştirilmiş, yerel ekonominin önemli bir bileşeni olan peynir üretimi ile ilgili her türlü veri ve teknolojinin yöntemlerin izlenebildiği bir ekomüze örneğidir. Yanı sıra bölgesel bitki ve hayvan türleri hakkında da bilgi edinilebilecek uygulama, 140 yıllık geleneksel bir mandıra yapısı ve yakın çevresinden oluşmaktadır. Küçük ölçekli bir uygulama olup peynir yapımının tarihi süreç içindeki gelişimi ve kullanılan teknolojiler ziyaretçilere sunulmakta; tüm hizmetler yerel halk katılımı ile sağlanmaktadır.

Ekomüzelerde mirasın, mirası ortaya çıkaran yerel halk ile birlikte korumanın sağlanmasıdır. Dünya’da yerel lehçelerden, yerel gastronomi kültürüne, doğal mirastan endüstriyel mirasa kadar birçok miras türünün korunmasına odaklanmış farklı kimlik ve nitelikte ekomüzeler bulunmaktadır.

• *Écomusée de Val du Bievre, Fresnes FRANSA*

Paris’in güney banliyölerinde Avrupa ve Avrupa dışındaki ülkelerden gelen farklı etnik kökenli grupların yaşam biçimlerinin yerleşim alanına yansımalarının izlendiği koruma altına alınmış 1200 m²’lik binalar ile çevrili bir avludan oluşan eski bir çiftlik alanında kurulmuş olan bir ekomüzedir. Ekomüze alanı içinde tarımsal faaliyetler, endüstriyel kalıntılar sosyal ve güncel hayata ilişkin nesne ve objeler özgün konumlarında koruma altına alınmıştır (Şekil 1) (Davis 2011).

Şekil 1 *Écomusée de Val du Bievre, Fresnes (Anonymous 2021a)*

• *Écomusée d’Alsace FRANSA*

Fransa’nın Alsace Bölgesi’nde eski maden alanında bulunan yerel mimari yapı kültürünü yansıtan ve endüstriyel yapıların korunmasını hedefleyen bir ekomüzedir (Davis 2011). Ekomüze ile ilgili ilk çalışmalar 1971 yılında yıkılma sürecinde olan yapıların bakımı ve restorasyonunun gerçekleştirilmesi için bir dernek kurularak başlatılmış ve 1984 yılında süreç tamamlanarak ekomüze olarak halka açık hale gelmiştir. Bugün ekomüze alanı içinde yer alan 75 geleneksel konut, çiftlik yapısı ve üretim alanları, zanaat atölyeleri olarak kullanılmaktadır. 1850-1950 yılları

arasındaki dönemde kullanılmış, güncel yaşama ve üretime ilişkin 40.000 nesne de ekomüze alanı içinde sergilenmektedir. Bugün ziyaretçilere hem geleneksel yaşam biçimini hem de yerel üretim olanakları ile yaşam-üretim çevrelerini deneyimleme olanağı sunmaktadır (Şekil 2) (Anonymous 2021b).

Şekil 2 Écomusée d'Alsace (Anonymous 2021b)

- **Écomusée d'Avenois FRANSA**

Fransa'nın Belçika sınırına yakın Fourmies-Trélon Bölgesi'nde yerel halkın yaşam biçimi, kültürel özellikleri üzerinde doğrudan etkili olan, yerel kimliğini oluşturan endüstriyel mirasın korunmasına odaklanmış bir ekomüzedir (Davis 2011). Ekomüze alanı içinde 1823 yılında inşa edilmiş eski cam fabrikası ile 1863 yılında inşa edilmiş kamgarn-yün fabrikası bulunmaktadır. Cam fabrikası içinde makineler, aletler ve cam objeler sergilenmektedir. Aynı zamanda cam üfleme sanatı gösteriler ve cam yapımına yönelik atölyeler düzenlenmektedir. Kamgarn-yün fabrikası içinde buhar motoru ve halen çalışan diğer makineler ile birlikte 19. Yüzyıl sonlarında burada çalışan işçilerin günlük yaşamını belgeleyen sergiler yer almaktadır (Şekil 3) (Anonymous, 2021c). Yerel halk bir yandan bu alanda yaşamını sürdürerek doğrudan korumaya katkı sağlarken diğer yandan da yerel yaşam biçimi ve üretim olanakları sergilenmekte ve ziyaretçilere deneyim olanağı sunulmaktadır.

Şekil 3 Écomusée d'Avenois Cam Fabrikası- Yün Fabrikası (Anonymous 2021c)

• **Del Lagorai Ekomüzesi – İTALYA**

İtalya'nın Trento Kenti'nde Telve, Telve di Sopra, Carzano ve Torcegno bölgeleri arasında konumlanmaktadır. Tarihi çevre, yerel peyzaj özellikleri, gelenekler ve bölgenin doğal miras değerlerinin bütüncül olarak korunması amacı ile kurulmuş bir ekomüzedir. Lagorai Ekomüze Derneği tarafından yönetilmekte ve sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Tarcisio Trentin Müzesi, Franco Furlan Doğal Yolu, Castellato, Carzano Ahşap Etnografya Müzesi, Salvanelo Yolu, Carzano Nehir Parkı bölgelerinden oluşmaktadır (Şekil 4). Yerel doğal ve kültürel değerler güncel yaşam biçimi ile birlikte ziyaretçilere sunulmaktadır. Alanda doğal, kültürel, tarihi değerler açısından zengin bir çevre ve buna bağlı olarak da yaşam kültürü deneyimlenebilmektedir.

Şekil 4 Del Lagorai Ekomüzesi (Anonymous 2021d)

• **Flodden 1513 Ekomüzesi – İNGİLTERE**

Flodden Ekomüzesi'nin kuruluş amacı İskoçya ve İngiltere arasında 9 Eylül 1513 tarihinde çıkan Flodden Savaşı'na bütüncül bir yorum ve yaklaşım ile tarihi-kültürel peyzaj özelliklerinin korunmasıdır. Ekomüze 41 bölgeden oluşmaktadır ve savaş ile ilgili somut olmayan gelenek, görenek ve anısal değerlerden oluşan soyut mirasın sürdürülebilirliğine odaklanmıştır. 41 bölge içinde; savaş alanları, kiliseler, duvar kalıntıları, kuleler, heykeller, mezar işaretleri ve yerleşim alanları bulunmaktadır. Flodden Ekomüzesi'nin kuruluşu, 2008 yılında 30 kişilik bir topluluğun savaşın ulusal ve bölgesel tarih içindeki önemini araştırması süreci ile başlanmıştır. Başlangıçta 30 kişilik grup, kısa sürede 80 kişilik bir gönüllü topluluğuna ulaşmıştır. 'Flodden 500 Seering Group' adı altında bir araya gelerek, ekomüzenin ilk etabında 12 bölge seçilmiştir, ekomüzenin gelişimi ile bu 12 bölge Flodden Savaşı'na ait kalıntıları içeren 41 farklı bölgeye genişletilmiştir (Anonymous c, 2019). Konumu itibari ile Flodden 1513, İngiltere'nin ilk sınır ötesi ekomüze uygulaması olup ekomüze içindeki farklı bölgeler hem İngiltere hem de İskoçya sınırları içinde yer almaktadır (Şekil 5). Bu anlamda İngiltere ve İskoçya kültürel peyzaj özellikleri ve kültür bileşenleri ile özgün ve farklı bir uygulamadır.

Şekil 5 Flodden Savaş Alanı ve Çan Kulesi (Anonymous 2021e)

• **Vjosa/Aoos Ekomüzesi, YUNANİSTAN ARNAVUTLUK**

Yunanistan ve Arnavutluk'tan geçen Vjosa/Aoos Nehri ve çevresindeki doğal miras alanlarının korunmasına odaklanmış bir ekomüzedir. Korumaya odaklandığı doğal miras değeri olan nehrin iki ülke sınırları içinde bulunması nedeni ile ekomüzenin sınırları da Yunanistan ve Arnavutluk olmak üzere iki farklı ülke sınırları içinde yer almaktadır. Mart 2012 – Şubat 2014 sürecini kapsayan 2 yıllık dönemde kurulmuş olan ekomüze içinde su-kültür-hareket-yollar konseptlerine odaklanmış dört farklı rota ile ziyaretçilerin bölgedeki miras değerlerini deneyimlemesi sağlanmaktadır (Anonymous, 2021f) (Şekil 6).

Şekil 6 Flodden Savaş Alanı ve Çan Kulesi (Anonymous 2021e)

Dünya'daki ekomüze uygulamaları incelendiğinde, doğal, tarihi, kültürel ve somut ya da somut olmayan endüstriyel miras alanlarının tamamını kapsayıcı standart bir uygulama modeli bulunmamaktadır. Her ekomüze kendi kaynak potansiyeli ve özellikleri doğrultusunda özgün bir koruma yaklaşımı ve konseptte göre biçimlendirilmiştir. Dünya'da bugün uygulanmış olan ekomüze örnekleri ve ekomüzeler ile ilgili yapılmış olan araştırmalar değerlendirildiğinde bir alan ile ilgili olarak “ekomüze” teriminin kullanılabilmesi için bu alanda **bir miras değerinin bulunması (doğal kültürel, tarihi vb.), sınırları tanımlanabilen bir bölge olması ve koruma sürecinde yerel halkın katılımcı paydaş olarak bulunması koşulu aranmaktadır.** Aynı zamanda ekomüzeler ile koruma uygulamaları kapsamında mirasın **ortaya çıktığı alanda (in situ) ve yerin ruhu (genius loci)** korunması bir alanın ekomüze olarak değerlendirilebilmesi için öncelikli koşullar olarak göz önünde bulundurulmaktadır.

Ekomüzeler ile sınırları belirli bir bölgede mevcut miras değerlerinin (doğal, somut ya da somut olmayan kültürel miras olabilmektedir) korunmasına odaklanılmaktadır. Ekomüzeler bir alanda sonradan oluşturulmadıkları için bir tasarım ilkesi, bir konsept ya da tema çerçevesinde gelişmemiş mevcut kaynaklar, değerler ve yerleşim dokusunun sunduğu olanaklar doğrudan konsept olarak yorumlanmaktadır. Ekomüzelerin amacı mevcut mirasın koruma altına alınması ve söz konusu mirasın yerel halkın mutlak katılımı ve kalkındırılmasını sağlayacak biçimde sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Her ekomüze için bulunduğu bölgedeki miras değerine bağlı olarak bir çıkış noktası belirlenmektedir. Bu çıkış noktasını oluşturan miras değeri ve ekomüze alanının sınırları ekomüzenin kapsamını/içeriğini belirlemektedir. Ekomüzelerin işleyiş süreçlerinde genellikle bölgede yerel halk tarafından kurulan bir sivil toplum örgütü etkin olarak rol oynamaktadır. Bu sivil toplum örgütünde yerel halktan, yerel ve ulusal yöneticilerden ve koruma altına alınacak olan miras değeri ile ilgili uzman kişilerden temsilciler bulunmaktadır (Çetinkaya-Sönmez, 2020).

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Ekomüzeler üretim, tüketim döngüleri ile kültürel ve geleneksel bileşenlerin bir arada sürdürüldüğü koruma-kullanım dengesinin yerel ölçekte sağlandığı, mekanın/alanın kültürel kimliğine odaklanan ve zamansal olarak geçmiş, bugün ve geleceği bünyesinde barındıran uygulamalardır. Ekomüzelerde yöresel (vernacular) mimari, anıtsal yapılar, arkeolojik sit alanları belli yerel ürünlerin üretimine yönelik yapılar, doğal değerlerden herhangi biri ya da birçoğu bir arada bulunabilmektedir. Böylece, ekomüze oluşumları ile belli kaynak değerlerine sahip yerleşim alanlarında yöresel/yerel hafıza mekanları ve kent kimliği korunan mekanlar ve toplum ile korunacak kültür mirası arasında organik bir bağ kurulmasını da sağlamaktadır. Kültürü tüketen değil, üretip, geliştiren, deneyimleyen, yerel kimliği korurken gerek yerel gerekse ulusal ölçekte koruma ve gelişme arasındaki dengeyi de sağlayan sürdürülebilir yaşam alanları oluşturmaktadır. Müzeler kültürel mirasın korunduğu ve hakkında bilgi aktarımının yapıldığı alanlar olarak işlev görürken ekomüzelerde bu bilgi özgün konum/lokasyon ve mekanlarında doğrudan deneyimlenebilmektedir.

Kültürel miras insanlığın uygarlık tarihinin belgeleridir ve bir bölgede yaşamış olan bir toplumun kimliği kültürel miras bileşenleri ile tanımlanmaktadır. Ekomüzeler farklı miras değerlerinin ve yaşam kültürlerinin bir arada bulunduğu alanlardır. Ekomüzeler sınırları belirli coğrafi bölgelerde özgün nitelikler taşıyan yerel miras değerlerinin ulusal ve uluslararası ölçekte koruma altına alındığı yaşanarak deneyimlenen müze uygulamalardır. Özellikle somut olmayan kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması diğer miras değerleri ile karşılaştırıldığında zor ve karmaşık bir süreçtir. Bugün varlığını sürdüren gelenekler, yerel gastronomik ürünler, lehçeler, geleneksel el sanatları gerilemekte gelecek kuşaklara aktarımında sorunlar yaşanmaktadır. Ancak ekomüze uygulamaları kapsamında somut olmayan kültürel mirasın envanter ve arşiv çalışmaları ile yazılı hale dönüştürülmesi ve atölye çalışmaları ile gelecek kuşaklara aktarılması sağlanabilmektedir. Bu atölye çalışmaları aynı zamanda farklı kültürlerin yerel miras değerlerini deneyimleyerek öğrenmesine olanak sağlayarak hem yerel halka ekonomik gelir kaynağı oluşturmakta hem de somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Dolayısı ile bir alanın ekomüzeye dönüştürülmesi mirasın sürdürülebilirliğini sağlarken aynı zamanda ekonomik kalkınmayı da beraberinde getirmekte ve yerel halkın katılımını her anlamda desteklemekte korumaya doğrudan dahil etmektedir.

UNESCO Dünya Kültürel Doğal Mirası Koruma Sözleşmesi (1972) ile nesne/objelerin korunması uygulamaları yerine bireysel ve toplumsal yaşamı bütüncül olarak sergileyen yerleşim alanı ölçeğinde koruma

yaklaşımları gündeme gelmiştir. Koruma sürecinde korunacak olan miras değerlerinin toplumsal bellek, kimlik, ulusal bellek ve mekânsal hafıza için önemi büyüktür. Bu anlamda ekomüzeler yerin ruhu, hafızasını yerinde ve bütüncül olarak korumayı sağlayan bir yaklaşımdır.

Tarihi ve kültürel çevre koruma süreçlerindeki sorunların temel nedeni bütüncül korumanın yeterince sağlanamaması, eksik ve yetersiz uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Koruma uygulamaları çoğunlukla somut kültürel mirasın farklı ölçeklerde korunması biçiminde yürütülmektedir. Somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir arada belgelenmesi ve korunması ile ilgili yöntem ve uygulama eksiklikleri korumanın bir boyutunun eksik kalmasına neden olmaktadır. Bu durumda kültürel mirasın genellikle somut olmayan kültürel miras boyutu göz ardı edilmekte ve böylece yok olmaktadır. Ekomüzelerde somut olmayan kültürel mirasın nesiller arası aktarılmasına yönelik olarak çalışmalar yürütülmekte aynı zamanda bu miras değerleri envanter ve arşivleme çalışmaları ile koruma altına alınmaktadır. Böylece yerel kimlik, yerin ruhu ve enerjisi geleneklerin ve soyut değerlerin sürdürülmesi ile etkin bir biçimde korunabilmektedir.

Tarihi ve kültürel çevrelerin korunması ile ilgili güncel çalışmalarda bu çevrelerin somut ve somut olmayan kültürel mirasın karşılıklı etkileşiminin önemi ve çok boyutlu koruma bilincinin katkıları ile ilgili belli bir farkındalık düzeyine ulaşılmıştır. Tarihi ve kültürel çevrelerin tamamını kapsayan, bütüncül koruması için uluslararası ölçekte tanımlanmış, ilkeleri ve uygulama sınırları belirlenmiş bir koruma yaklaşımı ve pratiği bulunmamaktadır. Ancak ekomüzeler bu amaçları kapsayan ve soyut-somut bileşenleri kendi ortamında bütüncül olarak değerlendiren bir koruma yaklaşımıdır.

1970’li yıllarda ortaya çıkan ilk ekomüzelerin uygulama alanları ve uygulama biçimleri bölgeler ve korunacak olan miras değerleri arasında farklılıklar göstermektedir. Ekomüzelerin amacı başlangıçta sürdürülebilir turizmi sağlamak şeklinde yorumlanmasına karşın bugün Dünya’daki ekomüze örnekleri temelde konsept olarak miras değerlerinin koruma kullanma dengesi içinde sürdürülebilirliğine odaklanmış uygulamalar biçimindedir. Dünya’da yerel gastronomi kültüründen, yerel lehçelerin korunmasına kadar farklı miras değerlerine odaklanmış ekomüzeler bulunmaktadır. Burada alanın ya da yörenin öncelikli olarak korunması gereken değerleri belirleyici olmaktadır. Ekomüzelerin ilk örnek uygulamalarından bugüne kadar geçen 50 yıllık süreçte miras değerlerini bütüncül olarak korumak ve özellikle somut olmayan kültürel mirasın korunması için önemli ve etkin bir uygulama aracı olduğu görülmektedir. Dünya’daki bütün ekomüzeleri tek bir organizasyon içinde toplayan bir yapılanma oluşturulamamıştır. Fransa, İtalya gibi ekomüzeleri ilk

uygulayan ülkeler ulusal ölçekte ekomüze ağı/sistemleri kurmuştur; ancak bu uluslararası koordinasyonun sağlanabilmesi için yeterli olamamıştır. Ekomüzelerin uluslararası ölçekte bir program/örgütlenme altında bir araya getirilmesi ile koruma ve uygulamaya yönelik aksaklıklar ve çelişkiler için de özeldir çözümler geliştirilmesi söz konusu olabilecektir.

Ekomüzeler, yerel ayırıcı özelliklere sahip kültürel miras alanlarını habitat olarak içinde yaşayan insanlar/toplamlar ile birlikte koruyan ve sergileyen, yaşayan her yerleşim alanı gibi değişen dönüşen ancak kaynaklara zarar vermeyen dinamik ve dayanışmacı bir yaklaşımdır. Burada gerek yerel somut ve somut olmayan değerler ve miras alanları ile gerekse yerel halk ve ziyaretçi arasında farklı bir etkileşim söz konusu olup yerel kimlik, kaynak değerler, kültür ve yerleşim alanının bütüncül korunmasında etkin bir yöntemdir. Peyzaj mimarlığı açısından değerlendirildiğinde ise yerel peyzajların da korunmasına katkı sağlayan, doğal ve kültürel ile yerel soyut değerlerin, gelenekselin, yöreselin kendi özgün konumunda, özgün enerjisi ile doğrudan deneyimlenebildiği bütüncül korumanın sağlandığı alanlardır.

Ekomüzeler farklı kimlik değerine sahip kültürel peyzaj alanlarının korunmasında etkili bir yöntem olup zamansal olarak değerlendirildiğinde herhangi bir yerleşim alanındaki tüm bileşen, katman ve dönemleri içeren çok katmanlı kültürel peyzaj alanlarının sürdürülebilirliğini desteklenmelidir. Ekomüzeler korunması gereken doğal ve kültürel, somut ve somut olmayan değerleri yaşayan, dinamik, etkin bir biçimde gelecek kuşaklara aktaran katılımcı bir koruma yöntemidir.

KAYNAKLAR

- Anonymous, 2021a. <https://www.tourisme-valdemarne.com/patrimoine-culturel/ecomusee-du-val-de-bievre/> Erişim Tarihi: 18.01.2021
- Anonymous, 2021b. <https://www.ecomusee.alsace/fr/> Erişim Tarihi: 18.01.2021
- Anonymous, 2021c. <http://www.ecomusee-avesnois.fr/> Erişim Tarihi: 21.01.2021
- Anonymous 2021d. https://www.visittrentino.info/en/guide/must-see/ecomuseums/ecomuseo-della-val-di-peio-piccolo-mondo-alpino_md_2695 Erişim Tarihi: 15.01.2021
- Anonymous 2021e. <https://www.flodden1513ecomuseum.org/> Erişim Tarihi: 15.01.2021
- Anonymous 2021f. <https://ecomuseums.com/vjosa-aos-ecomuseum-in-greece-and-albania/> Erişim Tarihi: 10.04.2021
- Aytatlı, B., Akpınar Külekçi E. 2018. Ekomüzelerin Sürdürülebilir Kültürel Peyzaja ve Turizme Etkileri. Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar. ISBN: 9756052887967 Gece Akademi. Ankara.
- Babić, D. 2009. Experiences and (Hidden) Values of Ecomuseums. Etnološka istraživanja/Ethnological Researches. 237-252.
- Can, C. 1993. Kentsel Koruma Alanları ve Koruma Sorunları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt 36 Sayı 1-2 (1993).
- Cazakoff, I., Fitch, W. 2015. Ecomuseum Concept A Saskatchewan Perspective on "Museums Without Walls". Saskatchewan -.
- Corsane, G., Davis, P., Elliott, S., Maggi, M., Murtas, D., Rogers, S. 2007. Ecomuseum Evaluation: Experiences in Piemonte and Liguria, Italy. International Journal of Heritage Studies. ISSN: 1352-725(Print) 1470-3610 (Online). 101-116.
- Çetinkaya Sönmez, D.M. 2020. Geleneksel Yerleşmeler ve Koruma Sorunları Kapsamında Ekomüzeler: Nevşehir, Mustafapaşa/Sinasos Örneği. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Doktora Tezi. S: 317.
- Davis, P. 2008. New museologies and ecomuseum. The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity, 397-414.
- Davis, P. 2011. Ecomuseums A Sense of Place. Continuum. New York, NY. ISBN: 9781441157447
- Doğan, M. 2010. Ekomüze Odaklı Sürdürülebilir Destinasyon ve Gökçeada Üzerine Bir Uygulama. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi S:135.

- Ishimori, S. "Cultural Heritage of the South Pacific: The George Brown Collection", MINPAKU Anthropology Newsletter, No.8, 1999, 9-19.
- Karakul, Ö. (2019) Kuram ve Uygulamada Tarihi Çevre Korumaya Bütüncül Bir Yaklaşım. Social Sciences Researc Journal. Volume 8 Issue 1 61-78.
- Madran, E., Burçak-Yaman İ, Yurtman C. Yeniden Müzeciliği Düşünmek, 1999, s.3-19.
- Madran, E. 2001. Tüm Müzelerden Farklı Bir Oluşum. Arredamento Mimarlık. 101-109
- Maggi, M. 2001. "Ecomusei. Guida Europea", Umberto Allemandi & C. TorinoLondra-Venezia
- Magliacani, M. 2015. Managing Cultural Heritage Ecomuseum, Community Governance and Social Accountability. ABD: Palgrave Yayınları.
- Montanari, E., Colombo F. C. 2014. Experineting with a Holistic, Diffused and Networked Museum. Museum Multiplicities Mela Books Yayıncılık 251s.
- Neagez, K., Para A. 2014. The Ecomuseum as A Sustainable Product and An Accelerator of Regional Development. The Case of The Subcarpathian Province. Economic and Environmental Studies Vol:14 No 1(29/2014). ISSN paper version 1642-2597 ISSN electronic version 2081-8319.
- Rivard, 2019. Ecomuseums Today-Tools for Sustainability. Prairie Forum (40:1). University of Regina Press ISSN 0317-6282
- Tuna, A., Erdoğan, E. 2013. Ekolojik Kültürel Turizm Aracı Ekomüzelerin Kültürel Peyzaj Açısından İrdelenmesi. Ormancılık Dergisi 9(2). 23-37.
- Yücel, C. 2005. Korunacak Kentsel Alanların Planlanmasında Güncel Yaklaşımlar. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 18 Sayfa 223-235.